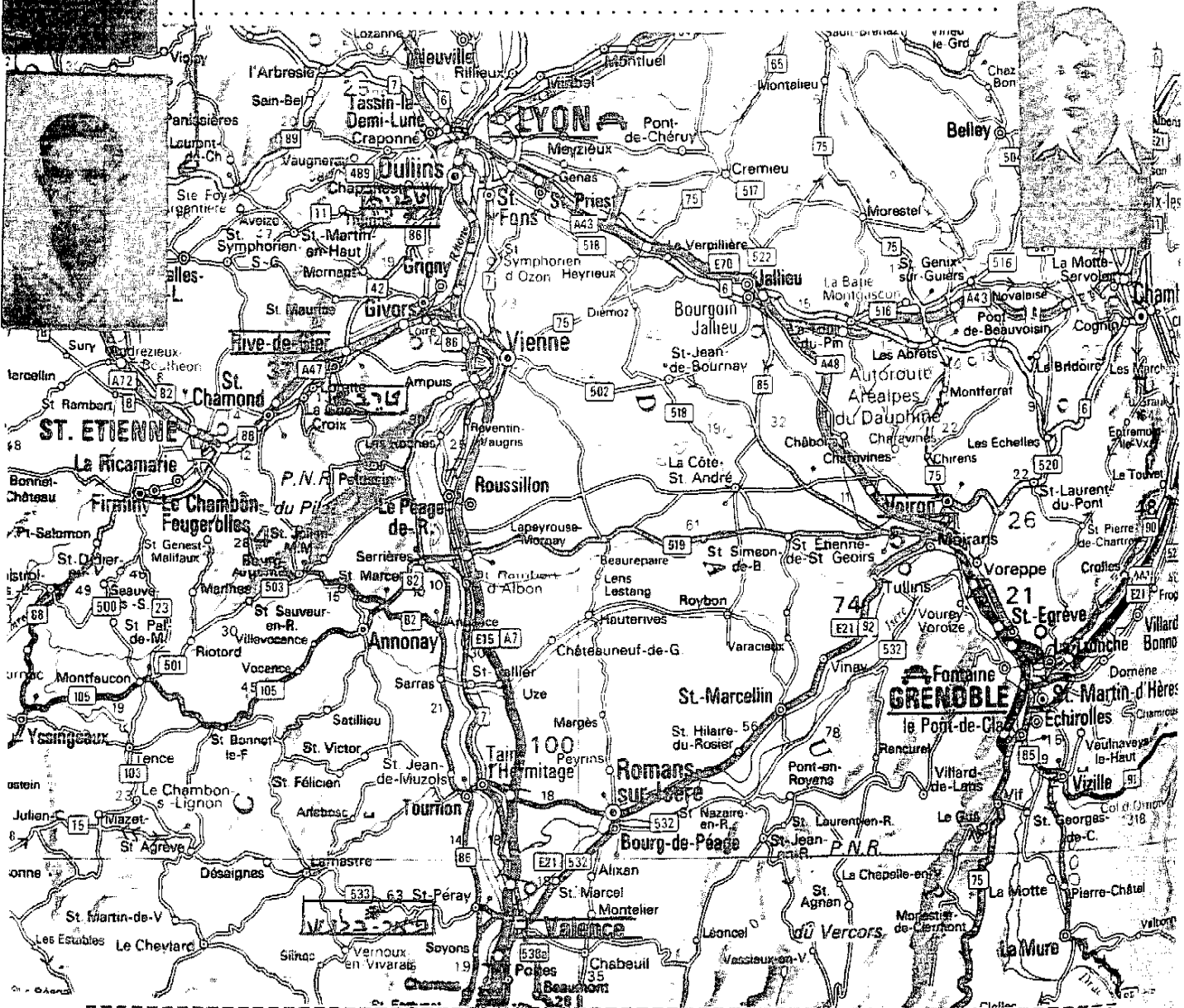


מרחבי הנוף היו פתוחים לפני ולא חשתי מחנק של עצור וסגור אחרי גדרות תיל. אהבתי את העבודה הקשה, את חיי החקלאות, חריש-זריעה-קציר; ריח החציר ושתילת הירקות ואיסופם, הטיפול בבהמות, המרעה באוויר ההרים והדאגה לגדיות ולטליות. חייתי חיי חברה של הבנה הדדית עם בחורה בת גילי, ביושר, ברצינות ובהתאפקות. מאוחר למדתי, כי הייתי זמנים...

היו לי חברים לגורל, עליהם סמכתי: **אנטואן-אלפיד, דיבוק-ז'אן-גרהוד, וסמי-גסטון**. הכרתי בחורים נוספים, **ארטור, אריק, סוריס-מקס ולנסה**. היה שם הזוג **ברויאר** אותם כיבדתי, אך לא הייתי שלם עם יחסם אלינו. כל אלה השאירתי עתה מאחורי. מה עומד עתה לפני ?? ... זאת לא ידעתי.



פעמים חזרתי לפיזר-בלזש :

בפעם הראשונה היה זה חצי שנה מאוחר יותר, בפסח ה'תש"ד - אפריל 1944. אך מצב רוחי אז היה שונה. רגשותי לאמלי אתם עזבתי את החורה הזכו קשות בהעדרי, רק חודש מאוחר יותר בהיותי במקום מסתורי החדש ב **ט.ר.ב**. על כך בהמשך תיאורי.

בפעם שניה, כאשר ביקרתי בחורה ב 28.8.1985, ארבעים ושתיים שנים מאוחר יותר. אז באתי עם שושנה אשתי הנאמנה, זה 37 שנים. על כך מאוחר בהרבה.

T R E V E S - ב ר

אינני זוכר באיזו דרך הגעתי לטרב. האם נסעתי באוטובוס מערבה לסנט אטיאן ומשם לעיירה ריב דה ג'יאה - Rive de Gier ? או האם נסעתי לטלויה ומשם לאותה עיירה ? האם התלויתי לדיבוק, שחיכה לי בטלויה, כדי שנסע ביחד לטרב ? הנני זוכר רק במעורפל, כי מתחנת הרכבת הקטנה של העיירה ריב דה ג'יאה - עליתי דרך יער כברת דרך עד לבנין אכרים קטן, שליזו עוד כמה מבנים עזובים, המטים כמעט ליפול. בית האכר היה מוזנח כל כולו. והיה צריך לנקותו מאבק וקורי עכביש. בשכנות גרה אשה אלמנה זקנה עם שלוש עזים, ולא יותר.

שאמו מתאר בספרו את המקום ואת העבודה כב:

" להרבה בחורים מבטא גרמני בולט. עשינו מהם ילידי אלזס-Elsasse. אך תיחכום זה עומד להפך לטעות, כי הגרמנים מתחילים לחפש דוקא את ילידי אלזס. יש למצא בעבורם מוצא, לטוב ולרע. יש לנו תוכנית. בעליו של משק טלויה, **מסיה מדיניה - Monsieur Madinier** מציע לנו לחטוב עצים בשטח יער השייך לו, במרחק של 17 ק"מ מטלויה. מבנה קטן קרוב ליער מאפשר להלין חמישה-ששה בחורים. יש בו תנור, מקום לבישול ויש אפילו אפשרויות להשיג בסביבה מזון.

כריתת העצים היא עבודה קשה במיוחד, הובלת העץ שנכרת מסוכנת, במיוחד בתקופת הפשרת השלגים. כריתת עצי האלון מתבצעת בחורף. יתרון המקום היה, שאפשר לבחורים לחזור לטלויה בשבתות, לתפילה במנין וכדי לחוש שייכות לקבוצה." עד כאן הציטוט.

עלי לציין שהחזרה לטלויה לא בוצעה אף פעם בחורף 1943-1944, כי הנסיעה ברכבת כל שבוע היתה מסוכנת מדי. שאמו מציין בספרו רק את המצב של השנים הקודמות.

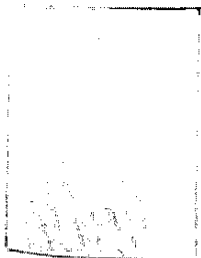
מי היו חברי בטרב ?

בהשפעת דיבוק כנראה, לא שמרנו על סוד זהותנו האמיתית בטרב:

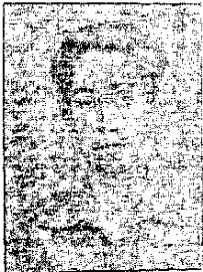


דיבוק, ג'ורד זקס, בשמו המחתרתי ז"אן וכסלר, היה המבוגר מבינינו. יליד בורקין, מבית יהודי מתבולל, שירת בלגיון הזרים הצרפתי ובפלוגות עבודה. נמלט מן השרות, כי חשש, כי בשל יהדותו שהיתה ידועה, יסגירו אותו לגרמנים. הוא היה אם כן בסכנה כפולה: כיהודי נדרש על ידי הגרמנים, כעריק משרותו מבוקש ע"י הצרפתים. כבן 22 מונה להיות האחראי עלינו ועל העבודה. יליד 1921. הופעתו היתה מוזרה, אך היה בעל נסיון-חיים וידע להסתדר. היה לו ידע רב בשפות, במתימטיקה ובפיסיקה. הוא חזר ליהדות קפדנית מתוך הכרה מלאה. היה בעל חוש הומור ואינטליגנטי.

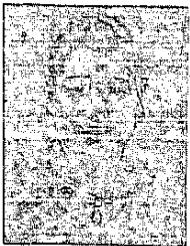
אריך זומער, בשמו המחתרתי ארנסט ספא-Ernest Sapet, לכן "ננס". יליד פרנקפורט, מבית יהודי-גרמני דתי. בחור מיוחד, בעל מראה יהודי-נודד טיפוסי, שלא ידע להסוות זאת. בעל חוש הומור בלתי רגיל. יליד 1922, עתה בן 21. תנועותיו לא היו כשל איש עבודה, אך עבד קשה ובהתמדה. מחוסר מיטות לכל אחד, ישנתי עמו ביחד.



ארנסט וייל, עתה **אריק**, היה עמי בפיר-בלנש. אין צילום אישי ממנו. גם לא מופיע בצילום הקולקטיבי של קבוצת טרב. בעמ. 175 בתמונה האמצעית העליונה, משחק בפורים את דמותה של אמלי, כאשר התינוקת היא אנונסיאטה, ואנני אחותה מציגה אותי. היה לך גדול, לעג לערכים ולרצינותי. לא אהב לעבוד, אך מילא תפקידו כספק מזון-Ravitailleur על הצד הטוב. סוחר בדם. היה בערך כבן 18-19. מתוך ריחוקו, לא נקשר קשר אישי בינינו.



אנוכי מרטל בנץ, אשר על תעודתי רשום כמקום הוצאתה JALEIRAC על דש מעילי בצילום בולט סמל הצופים הנוצריים E.U.F. הצעירו אותי במתכוון בשנתיים, והייתי כביכול רק בן 16 וחצי, במקום במציאות בן 18 וחצי. נראיתי באמת צעיר מגילי.

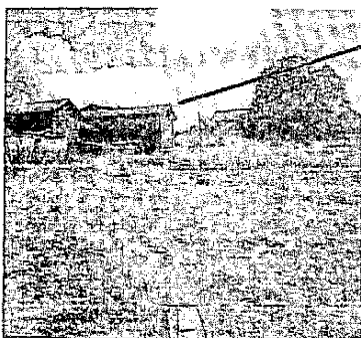


שלמה גרונדמן, יליד פריז וצרפת. הוריו היגרו אליה מפולין. בניגוד אלינו, ידע רק צרפתית. משפחתו התבוללה בצרפת. בחר נמך קומה ורחב, חזק וזריז. בעל הומור מיוחד ועליז תמיד אהב לחיות, אך גם לעבוד קשה. בן גילי שהפך להיות ידידי ובן-זוגי בעבודת חיטוב-העצים וביתר המאמצים שדרשו שניים. החזיק בשתי תעודות זיהוי: צרפתית-יהודית וצרפתית-נוצרית.

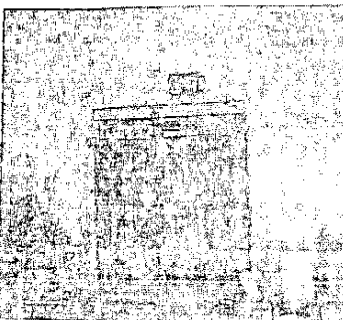


רפאל הורביץ, אשר שמו המחתרתי לא זכור לי. הצעיר בחבורה, בן 16-17 באמת. לא הכרתי אותו הרבה. היה נער טוב, שקט ונעים, שלא התבלט. היה פועל טוב. סופו היה טראגי. על כך בהמשך.

משכנו



הבנין בו השתכנו, היה מורכב משני בתים. מקבילים וחצר ביניהם. בין שני הבנינים חיבר בצד האחורי מחסן עצים. במבנה הימני עלו לקומת מגורים בכמה מדרגות אבן שחוקות. בכניסה, מטבח עם תנור ברזל ולצידו חדר מגורים די גדול. אח להבערת עצים תפס בו קיר כמעט שלם. היה בו מקום ל 4 מיטות לששתינו. בתחתית המדרגות, בגובה הקרקע, שער כפול מעץ, שקרשיו התחתונים הראו סימני רקבון מתקדמים... בעבר היה זה מחסן לשימור יין ותוצרת אחרת של המשק, בגלל הקרירות התמידית בו. הבנין דמה לחורבה, המשק היה זנוח, השדות לא עובדו זה זמן רב, כנראה...



האלמנה עם העזים, בעלת הבית, גרה במבנה השמאלי. דומה, שלא הרבתה להתרחץ. מים זורמים לא היו בבנין. מי שרצה לשטוף את גופו כולו, עשה זאת בפיוקה, כאשר שני שופך מים עליו מכלי אחר.

לנו הוקצב המבנה הימני, אליו עולים במדרגות האבן. אחרי נקיון יסודי התמקמנו בו. שניים זכו בלוקסוס, שלכל אחד מיטה משלו. האחרים ישנו שניים במטה אחת. **דיבוק ואריק** זכו במירב הפרטיות. **ננס ואנוכי ושלושה ורפאל** חילקו ביניהם רוחב מזרון אחד.

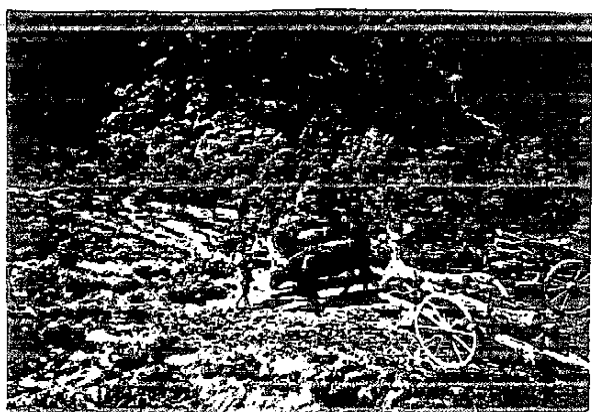
- משק זה היה בודד, הרחם מן הכפר טרב, אותו לא יכולנו לראות ממקום מגורנו. העיזתנו מאוד שכל ירגישו בנוכחותנו, הגם שלא יכולנו להיות בטוחים, אם האלמנה לא תספר עלינו בכפר. אך נדמה היה, כי היא בעצמה חיה בבדידות מוחלטת מיתר תושבי האזור. היא היתה שתקנית והחלפנו עמה רק ברכת בוקר טוב וערב טוב. היא יצאה השכם עם העזים למרעה ואנו לעבודתנו.

אני לא ראיתי את הכפר מעודי, כי לא עליתי על הדרך מעל למשק, עליו אפשר להגיע אל הכפר. הדרך היחידה שהכרתי במשך ששת החודשים הבאים היתה ממדרגות חדרנו אל היער, אשר נמצא בגיא עמוק בהמשך מדרון. ירדנו אליו על שביל, שבתחילתו היה ישר, אחריו התפתל בזיגזג עד לתחתית הגיא. שביל זה הוכן על ידי צעירי טלויה בחורפים הקודמים. ראשיתו התאים לנסיעת עגלה דו-אופנית תומה לשוורים, אך במחצית הירידה אל הגיא, נהיה לצר, להולכי רגל בלבד.

עבודתנו הינמית

- לאחר השכמה ותפלת בוקר, סידור החדר וארוחת הבוקר, ירדנו לעבודתנו. החלטנו לעבוד חמישה, כאשר השישי יכין ארוחה, אותה נאכל אחרי שנחזור בחושך מן היער. הוא ידליק גם את האח לחימום קרוב לבואנו ויעשה במשך היום סבב אצל איכרי הסביבה, אך בשום פנים לא בכפר השכן. הוא היה צריך לפקוד חוות בודדות בשולי היערות והגיאיות, לקנות גבינות, חיטה, תפוחי אדמה ומוצרים חקלאיים אחרים, אותם מחזיק כל איכר במחסנו, לתצרוכת עצמית ומכירה קמעונית. מטלניה קבלנו מדי שבוע שבועיים שק תפוחי אדמה ואולי עוד מצרכים עקריים. שביל ישר ורחב הוביל אותנו אל מורד היער, בו המשכנו בירידה על שלשה-ארבעה קטעים שנסללו בזיגזגים להובלת גזעי עץ בעגלות ממורד הגיא עד קרוב למשק. בתחתית הגיא זרם נחל, עליו עברנו על שני גזעי עץ שהנחנו מעליו. עתה היינו בחלקת האלונים הגדולים, אותם היינו צריכים לחשוב, אחד לאחר השני.

דיבוק היה מנוסה בין היתר גם בחטיבת-עצים. בפלוגות העבודה עסק בכך. הוא מונה להיות האחראי עלינו. מדי פעם נסע מטלניה, לקבל כסף למחייתנו ולהוראות אחרות. ביום שנסע, עבדנו רק ארבעה. נסיעתו מטלניה התבצעה תמיד דרך היער הישר אל תחנת הרכבת, אף פעם לא דרך הכפר טרב. הוזהרנו שלא ליצור קשר עם הכפר ולא להראות בסביבה, אלא לשהות מעלות השחר עד אחרי חושך ביער. יש להניח, כי בימים הראשונים הדריך אותנו מי מוטיקי מטלניה, שעבד כאן בחורף הקודם, כיצד לבצע כריתת העצים הגבוהים ולהכין אותם להובלתם בהמשך, על ידי הקטנתם. השנה הוטלה עלינו המשימה, להעלות את כל יבול עבודתנו על כתפיו עד לדרך הקרובה למשק. לא רצו הפעם לעורר תשומת-לב הסביבה, כשבאים עם שוורים ועגלות, כבעבר. היינו צריכים לא להראות ולא להיות מורגשים.



42-4944



כלי העבודה היו: משורי-משיכה ארוכים לשני עובדים כ"א; גרזנים ארוכי ידית וגרזנים קצרי ידית להסרת ענפים גדולים וקטנים אחרי הגדיעה; תריזי פלדה ופטישים כבדים לביקוע הגזעים. בתחילה ניסרנו וגדענו כמה עצי-אלון. דאגנו כמונן להפילם בכיוון רצוי לנו על ידי חיתוך הגזע בצד מסוים. היינו צריכים להזהר, שלא לפגוע בזוג העובד בשכנות. התיאום בינינו היה מושלם. אחרי שהושכבו כמה ענקים על הקרקע, החלנו לגלח את הגזעים מענפיהם בעזרת הגרזנים. עתה ניסרנו את הגזעים לקטעים של 1.20 - 1.50 מטרים. בעזרת תריזי הפלדה ופטישים גדולים בקענו כל קטע-גזע כזה לארבעה חתיכות, שכל אחת היתה צריכה לשקול 25-30 ק"ג ולא הרבה יותר. כי בסופה של העבודה, היינו צריכים להעלות את כל יבול הכריתה עד למעלה המורד, קרוב לבית בו גרנו ולערם הכל בערמות מסודרות. משם היו צריכים להוביל את העץ למכירה באמצעות משאית. ההכנסה היתה מיועדת לפרנסתנו ולפרנסת קבוצת מלניה ואולי גם של פיאר-בלנש.

איש לא פיקח עלינו ולא היה צורך בכך. יצרנו לעצמנו נורמת הספק ראווה בהחלט. המוטיבציה להגיע להספק מכובד, היה אצלנו ענין של כבוד עצמי אותו טיפחנו בקנאות חיובית. ערמנו את העץ החתוך בערימות של מטרים מעוקבים בגיא. לאחר עבודת הכנה זו, בא שלב העבודה הקשה מכולן: היה צריך להוביל את העץ על שכמינו למעלה. כל אחד העמיס לעצמו גזע חתוך על כתפו האחת. בשורה עורפית התחלנו לעלות צעד אחר צעד את שביב הנחש, כאשר אין מוציאים הגה מן הפה. הרגלנו את עצמנו לעלות בקצב אחיד, כאשר צעד אחד מלווה בשאיפת-אוויר ומשנהו בנשיפתו. בתחילה נחנו בכל קטע של דרך, בהמשך התחזקו שרירי רגלינו וריאותינו עד כדי-כך, שיכולנו לעשות את כל הדרך ללא הפסקה כלל. המוביל היה נותן הקצב והבאים אחריו החרו התחזקו אחריו. בכל סבב התחלף המוביל. היינו גאים בעצמנו, על הכושר הפיסי שהלך והתחזק. עליה אחת נתמשכה 40 דקות. סידרנו את החתיכה בערימה שהלכה וגדלה וישבנו לנוח 5 דקות. אחרי שהתיצבה הנשימה, ירדנו לאטנו במשך 15 דקות עד לתחתית הגיא. אם תוך כדי עליה לא הוצאנו אף הגה מפינו, עתה בירידה ניהלנו שיחות ברוח של מחשבותינו והגיגינו. היינו כולנו בגיל האידיאולוגיות והיה לנו על מה להתווכח. מדי פעם הציע דיבוק נושא לדון בו.

מאחר והיה חורף, עבדנו בפועל 8-9 שעות עם מנוחה קצרה בצהריים. כשעתיים עברו עלינו בהליכה בשיחות אודות חיי קומונה, סוציאליזם או קומוניזם, ציונות, קיבוץ, משפחה, מוסר יהודי, תורה ומצוות ותרבויות-נכר. האם רצויה חקלאות טבעית-פרימיטיבית או מודרנית עם כלים מיכניים בא"י? לא ידענו אז, כי אנו מכשירים את גופנו וכושרנו לקשה בהרפתקאות-חיינו, שעמדה עוד לפנינו... ואת רוחנו לעמידה בכל התלאות...

עם חושך חזרנו לבקתתנו. התורן הכין מבעוד-יום ארוחה משביעה באמצעים הקיימים: חטה או שעורה מבושלת, תפוחי-אדמה וירקות העונה, גבינות כבשים ועזים טעימות להפליא. הקניין שלנו הציג את עצמו לפני חוואי ההר כעירוני הבא מרחוק לקנות בכסף מלא, כמונן בשוק השחור. כך היה גם החוואי מעוניין לשמור סוד, פן יבולע לו מהלשנה. הבחור שלנו רכב על אופניים ולמד להסתדר עם סגנון האכרים והאזור. כמונן שהיה צריך לשבת עם האכר, לגלגל שיחה על הא ועל דא, לשתות עמו יין חמוץ כצרפתי מלידה ולדעת ליצור אווירה של אימון והומור. אריק היה מתאים מאוד לכל אלה, היותו ליצן ובדחן, שלוקח הכל על הצד הקל... היה סיכון רב בשוטטותו, הגם שנמנע מלחזור לאותו אכר לעתים קרובות.

החלטנו, שאין מדלגים על רחצה יומית. ידענו כי בנקיונותנו הגופני תלויה בריאותנו. מים חמים הוכנו בפח גדול על האה, והרחצה התקיימה בימי החורף הקרים בשכנות לאש הבוערת. אחר-כך אכלנו את ארוחתנו ליד שולחן עץ גדול.

דיבוק היה "גדול" בארגון לימודי-ערב. גם נקודה זו היתה חשובה מאוד לבריאותנו, השכלית והמוראלית. אחרי שהתרחצנו ואכלנו את ארוחתנו העקרית, חם לנו ובטננו שבעה, היה לנו רצון לחוש כבני תרבות, אחרי יום ארוך של עבודת חוטבי עצים. לכל אחד מאתנו היה ידע מסוים ואותו הוא תרם לחבריו. אך המשכיל בינינו היה דיבוק וזה הוא אשר קבע את נושאי השיעורים ואנו נהנינו מהשכלתו. לא זכורים לי ערבי-תרבות יותר מספקים, מאשר אלה של טרב. היה אף הומור, מצב רוחנו היה איתן על אף חוסר הודאות מה יהיה מחר ומחרתיים, -על אף הסיכון התמידי, על אף חוסר התקווה לעתיד בטוח יותר, על אף הבידוד.

בתקופה זו של נובמבר-דצמבר 1943 התחלנו להיות מודעים לתכנית האמיתית של הנאצים הגרמנים, בשלחם את היהודים מצרפת "להתישבות מחדש בפולין" כביכול. הסתננו אז אלינו שמועות על השמדת היהודים בגאזים. אלה נמסרו לנו על ידי קשרינו עם טלויה. חושינו כנרדפים בסכנת-חיים התחדדו עוד יותר. רחקנו מכל רצון להראות, להתגלות כאן בשולי היער או באפלתו ובבקתתנו המבודדת. קבענו לנו כללי התנהגות למקרה ויפתיעו אותנו אנשי המשטרה במטרה לחקור אותנו. החלטנו כי במקרה כזה נודיע להם כי אנו צרפתים אמיתיים, אך יהודים המפחדים להשליח להשמדה. כך נעמיד אנחנו לפני הברירה להחליט, אם לאפשר לנו לחיות כאן בעבודה פרודוקטיבית, בלי להזיק לאיש ולרפובליקה הצרפתית, - או להלשין עלינו לפני כובשי צרפת ולמסור אותנו בידי הגרמנים רודפינו... היינו נחרצים לנגן על הנימה הפטריוטית הצרפתית המשותפת להם ולנו, שארצנו סובלת מן הכובש הזר, מנוצלת על ידו עד תום באספקת מזון, דלק ומשאבי ארצנו החומריים והאנושיים. אם יחליטו למסור אותנו על אף שותפותנו האזרחית לידי העם הזר, אויב צרפת מיני אז, האחריות למותנו תהיה עליהם, לשוטרי ארצנו, הדוגלת בשוויון, באחווה ובחופש... הראיון הזה עוצב בודאי על ידי דיבוק.

יום אחד בישר לנו דיבוק, כי ביום הראשון הקרוב יבקרו אותנו שני בחורים יהודים, שחיים כפועלים חקלאיים אצל אכרים בכפר השכן טרב, כמוכן במסוה של נוצרים. הארגון היהודי שדאג להם גם במסתורם, רצה להפגישם עמנו ביום החמישי של חג החנוכה. בימי ראשון הם היו חופשיים מעבודתם. אחרי ביקור מאולץ בכנסיה, ילכו לטייל בצוותא בדרך המובילה מן הכפר לבקתתנו. אנו נבוא לקראתם, כדי שלא ידעו למסור בשעת לחץ, היכן אנו מתגוררים. באמצע הדרך נפגש והם ידעו, כי בקרבם גרים עוד ששה בחורים יהודים כמוהם. היה בכך משום עידוד נפשם בבידודם. אחרי התודעות הדדית יחזרו אחרי שעה קלה לכפר. הארץ היתה מושלגת כרגיל בסוף דצמבר, כאשר נפגשנו באמצע הדרך. זו הפעם היחידה שעלינו על הדרך לכפר. ברקע הלבן ראינו לראשונה את מגדל הכנסיה ושורת הבתים של כפר טרב.

דיבוק הנציח את מפגשנו המרגש, בו החלפנו מעט מאוד מידע על עצמינו והם על עצמם. שמותיהם נודעו לי רק הרבה מאוחר יותר: היו אלה **ז"אן** **לנג** ו**פאול** **בראון**. צילום זה אפשר לי 42 שנים מאוחר יותר לחפש ולמצא בעזרת ראש הכפר את בקתתנו בשולי היער.



ז"אן, פאול מנסל, ננס פאול שלומה



דיבוק, שלומה, מנסל, ז"אן

26.12.1943

אחרי שצילם אותנו דיבוק צילום ראשון, יזם שלוימה קרב כדורי שלג ופאול
בראון צילם תמונה שניה, כאשר דיבוק עמנו.
אחרי שנפרדנו, חזרנו לבקתתנו ודיבוק צילם אותנו אחד-אחד, כאשר אנו מניפים
את גרזננו על גזע עץ קטן, לבקעו. היינו לבושים אז בבגדינו הטובים
"ועבודתנו היתה רק פוזה". שלוימה הלך הגדיל לעשות !



שלוימה



רפאל היי



אנוכי, מרסל



ננס

צילומי של ננס מבליט מאחוריו את דלת-העץ של מרתף היין, הרקובה בתחתיתה.
[צילום זה אפשר לי לקבוע סופית בביקורי ב 1985, כי המבנה הוא זה בו
גרנו בחורף 1944-43. ראה בעמוד 197 בצד שמאל למטה.]

בולטת העובדה, כי אריק וייל נעזר ביום זה מחבורתנו. ומעשה שהיה, כך היה:

פגיעת עלבון מכיוון בלתי-צפוי.

אריק נסע לבקר באותו בוקר בפיאר-בלנש. בודאי מסרתי בידו דרישת שלום
מיוחדת לאמלי, אותה זכרתי כל יום כחברה נאמנה לי, עד אשר נוכל אי-שם בעתיד
לקשור את חיינו לתמיד. כך חשתי לאור קשרי ההבנה המיוחדים שהתפתחו בינינו.
לא אשכח את ההבעה הלגלגנית והממזרית של אריק, כאשר חזר משם עוד באותו
ערב. הוא נכנס בסערה לחדר המגורים שלנו בהכריזו בתרועה: "אמלי התאבדה
עם תיאור!" חשבתי שהוא רוצה למתוח אותי, אך כשהתברר, כי אמת הדבר, קבלתי
הכח רגשי נוראי! "הכיצד זה יכול להיות? הרי נפרדנו רק לפני חודשיים
וכלם ידעו כי אנו זוג, ברצינות ובגלוי!" כך בכל אופן חשבתי אני.
"והיא? האם היא לא חשבה ברצינות כמוני? וכמה זמן היא מכירה את תיאור?"
כאשר סיפר אריק, כי הם התאבדו בפומבי כבר חודש אחרי הגעתו של תיאור לפיאר-
בלנש, חשתי עלבון צורב! "מה מצאה בתיאור בזמן כה קצר יותר מאשר בי?"
לא אפרט עתה, איזה מחשבות עלו במוחי הקודח מעלבון, אך קשות היו...
לפתע זכרתי את התערבותו של שאמו, ועוד כמה דברים, שלא כאן המקום לפרטם...
חברי בטרב עמדו לצדי ובמיוחד היה זה ננס שניסה להפיס את דעתי בדברי טעם.
אלה, וההכרה שחדרה לתודעתי, כי אופיי לא תואם את אופיה, הכרתי לא תואם את
הכרתה, קבלתי את גורלי כ "גם זו לטובה, ה" קבע לי מתחילה זיווג אחר...
ונרגעתי לאט לאט. התגברתי על משבר העלבון והזלזול בי ובידידותי הרצינית.
"הרצינית מדי" כנראה, כך הבנתי עתה.

[כאשר שוב נפגשתי ארבעה חודשים מאוחר יותר עם אמלי, השלמתי עם בחירתה את
תיאור. יחסינו נשארו כשל ידידים עד היום. תמונתה מפיאר-בלנש, בה היא
מצולמת בהאכילה תרנגולות לפני הבית, [ראה עמוד 171]

הוקדשה לי על ידי עם משפט ידידותי מאחוריה:

Entre elles. Janvier 1944 A Marcel . En souvenir d'une amitiee
sincere, Amelie
= הן ביניהן לבין עצמן. ינואר 1944.
לזכר ידידות רצינית, מאמלי.

הגם שנפגעת עד לעומק נשמתי מזלזלה בי, הייתי מציאותי ונתיחתי באופן
רציונלי את עובדת בחירתה את תיאור, עמו התחתנה ב 1945 בבואם ארצה.
מאז בגרתי והבנתי ביתר שאת את ההבדלים בין אמלי לביני ואת התואם
בינה לבין תיאור. [

ביקור מפתיע

למחרת הסילבסטר, ראש השנה הנוצרי, דופקים בדלת ביתנו, דבר לא רגיל לגמרי.
היתה שעת ארוחתנו וישבנו סביב לשולחן. נכנסים שני שוטרים צרפתיים.
הסמל מבין שניהם שואל מי אנו ומה מעשינו פה? דיבוק הוא דוברנו:
אנו כמובן חוטבי-עצים בשרותו של מסייה מטיניה. ועתה לסיבת בואם:
"הם מחפשים חבית יין, שנגנבה אמש מאחד האכרים בטבר. אולי ידוע לנו משהו?"
כמובן אין לנו יד בזה ואין אנו יודעים על כך!
כנראה לא השתכנעו לגמרי, כי הסמל שואל: "אולי תוכלו לרמוז לנו לפחות?"
בצרפתית זה נשמע כך: "אולי יש לכם צינור?" (דרכו אפשר לדעת משהו)
Peut-etre avez vous un touillot? - אני מגלה בזוית פיו של דיבוק, כי
מרצד בו שדון-ההומור האופייני לו, דבר שהשוטרים לא מבינים כמובן:
בן! הוא פולט ברצינות תהומית, יש לנו צינור. השוטרים מחדדים את אוזניהם!
אך דיבוק קם מכסאו ואומר: בואו אתי, אני אראה לכם! הם בטוחים בהצלחתם,
מרוצים לגמרי. דיבוק בראש, השוטרים ואנו אחריו, יורדים את המדרגות.
דיבוק פותח את דלתות מרתף-היין העזוב. נכנסים לאפוליתו. בלגן ולכלוך,
קורי עכביש ומכונת דייש חלודה... וחביות יין ריקות. הנה! מצביע דיבוק על
צינור עבה התלוי בתקרה: "זהו הצינור שלנו!" Ca c'est notre touillot!
כולנו צוחקים, המתח פג. השוטרים רואים שיש להם פה עסק עם חבורת צעירים.
איננו נראים כמותם טיפוסים מאנשי המאקי הקומוניסטי, אותם תיארו להם
האכרים, כי בודאי אלה הם, אשר חמדו בחבית היין שלהם לכבוד הסילבסטר.
מן השוטרים נודע לנו, כי אנשי המאקי המסתובבים ביערות האזור, בחלקם הם
אנשי העולם התחתון, גנבים ושוודדים ולא לוחמי החופש, כפי שרוצים הם להתהדר,
בנצלם את שם "הכבוד" של המחזרת הצרפתית....
השוטרים עוזבים מפוייסים ואנו מתפוצצים מצחוק, ששון ושמחה, אחרי המתח
הפתאומי ופחד המעצר שחנק לרגע את נשימתנו..
דיבוק ידע את הדרך הנכונה במצבי מתח ולחץ כאלה: להתבדח, להראות שאנו לא
חוששים, שאנו חבורת צעירים עובדים, בטוחים בעצמנו. זה היה הפטנט שלו.

עבדנו יום-יום, פרט לשבתות, גם כאשר ירד גשם מתמיד וגם בשלג.
במעבה היער לא חשנו ברוחות הקרות ואם נרטבנו עד לעורנו בבוקר, הרי חום
גופנו שהופג תוך כדי נסירת הגזעים העבים, חיתוך הענפים בגרזנים וביקוע
גושי העצים המנוסרים בעזרת פטישים כבדים ותריזי פלדה, -חום זה יבש את
לחות בגדינו. מסביבינו עלו אדי-גופנו וההתאדות במשך כל שעות העבודה.
לא היה קר לנו ולא חלינו, כי לא נחנו מעבודתנו המאומצת כל שעות היום.
אחרי שלושה חודשים הצטברו ערמות עץ גדולות בתחתית הגיא. מסוף ינואר
התחלנו להעמיס על כתפינו את גושי העצים שהכנו במשך שלשת החודשים והעלינו
אותם אט-אט עד לקרבת הבקתה שלנו. בשבוע אחד העלנו כ 5-6 טון עץ, בחודש
כ 20-25 טון ובמשך כשלושת החודשים ינואר-סוף מרץ ספקנו 70-80 טון מבוקע
להבערה. אישית לא שקלתי בודאי יותר מ 50 ק"ג ובכל עליה העליתי לפחות עוד

כמחצית ממשקל גופי בדרך המפותלת מן הגיא ועד לגובה מדרונו.
שרירי רגלי וגם שרירי גווי התחזקו במאוד בלי ששמתי לבי לכך. התחסנתי.
עבר חודש ינואר וכך גם פברואר. היו ימים שהפשירו שלגים במורדות הפונים
למזרח. מים רבים זרמו בנחל ונאלצנו להרחיב את גשר העצים שהנחנו למעבר
הנחל. עתה התקרב חג הפורים שעמד לחול כ 9.3.1944

פורים בטלוייה והסתקת ננס

הזמינו אותנו לבוא לטלוייה לחוג את פורים בטלוייה, על אף הסכנה להחקר בדרך.
עבדנו קשה במשך כמה חודשים ועתה היה הכל בוצי ומחליק ולא יכולנו לעלות
עם משא על הכתף את העליה לבקתתנו. מים זרמו בכל השבילים. השארותנו בגיא
וביער כחוטבי עצים לעת כזאת, לא היתה נראית כדבר נורמלי.
הוחלט, כי כל אחד יצא לדרך בנפרד, במרווח של שעה מאחד לשני; ונסיעה ברכבות
שונות. ירדתי דרך הגיא ביערות טרב, עד אשר הגעתי מעל לתחנת הרכבת של
העיירה ריב דה ג'א. ירדתי במהירות את הקטע האחרון. הייתי מצויד
בתרמיל-גב קטן ובו מעט מבגדי. התפילין היו בתחתית השק, כי לא זנחתי אותם
אף פעם. כך גם חברי הפרנקפורטאי ננס, שהיו לו גם שתי תעודות זהות: אחת
של יהודי צרפתי ואחת של צרפתי-נוצרי מאלזס, כמוני.
לי היתה רק התעודה הנוצרית. יצאתי לפני-האחרון לפנינו והשתדלתי לרדת מהר
עד כמה שאפשר במורד הרטוב והחלקלק. הגעתי לתחנה בלי שאיש שם לב אלי.
השגתי את הרכבת המתוכננת ללא עיכוב. נראיתי צעיר בהרבה מגילי האמיתי.
הייתי כבר בן 18, אך נראיתי כצופה צעיר בן 16, המטייל להנאתו בנופי ארצו.
הגעתי לטלוייה כמה שעות לפני ליל הפורים. האוירה שם היתה שונה לגמרי, מאשר
זו בטרב. איזה הבדל להיות אחרי תקופה ניכרת בתנאים פרימיטיביים ביותר,
שוב במקום שנראה מסודר, נקי, מתורבת ויהודי כל-כך!! רק עתה חשתי באיזה מצב
מוזנח עברו עלי ארבעה חודשים. גם האחרים הגיעו. עוד מעט נקרא את המגילה.
אך ננס חסר. הוא היה צריך להגיע כשעה אחרי. האם קרה לו משהו בדרך?
אי-שקט על העדרו מתפשט מסביב. הוא נראה כל-כל "לא צרפתי". הופעתו אומרת
"יהודי נודד". הבגדים כפי שהוא לובשם, המעיל הארוך, התרמיל, אפילו התנועות.
לפתע הוא נכנס ברגע האחרון ממש, עם חיוכו המעקם את פניו; ועיניו צוחקות-
צוחקות! כולם נושמים לרווחה. ויש לו סיפור, -ועוד איזה סיפור! אך לא
עכשיו, כי צריך להתפלל ערבית, זו לי הפעם הראשונה אחרי הרבה זמן, במנין.
אחרי-זה קריאת מגילה וסעודת פורים. כמה מוזר חש אני להיות שוב בין חברי
בטלוייה, אחרי העדרות של שנה וחצי, בהן שהיתי בפיאר-בלנש ובטרב.
חברי בטלוייה נראים להיות בורגנים, באורח חייהם הנוחים כל-כך. חשתי כפי
שחש אדם שחוזר מן היער לציביליזציה, אותה עזב זה זמן רב. כמה אורות
חשמל יש כאן בלילה; ושולחנות עם מפות לבנות; וקירות ודלתות נקיים;
וארונות עם ספרים.
בשעת סעודת הפורים בא תורו של ננס, לספר לנו, כמה מתח אותנו בדאגתנו לו
כמה שעות טובות. והנה סיפורו:
כשהגיע לעיירה ריב דה ג'א, הלך לקנות משהו ולהסתפר. ביציאתו מן החנות,
עוצרים אותו שני ג'נדרמים רגילים משוטרי העיירה ומבקשים תעודת-זהות.
הוא מושיט להם תעודתו, בה הוא נוצרי רגיל. כנראה חשבו אותו לאיש מחתרן
שבא מן ההרים, עם תרמיל הגב שכו ובוץ עבה בבגדיו ובנעליו.
"מה יש לך בתרמיל? פתח אותו". אולי הוא איש של שוק שחור? מחפשים
בתרמיל ומוצאים תפילין ולא יודעים מה זה? והנה ספרון עם אותיות
מוזהבות בלתי מוכרות, שלא יודעים כמובן לזהותו כסידור תפילה יהודי.

"מה אלה?" שואלים אותו בחשד הולך וגובר. ננס אומר, כי הוא סטודנט לשפות שמיות וזה ספר התרגילים שלו לשפה הערבית. "Mais non - אך לא! הרי כתוב בכריכתו בצרפתית, כי יש בספר לוח שנה של Israelites, של יהודים!" מקשה המלומד מביניהם. ננס נתפס בשקר...!!!

טוב הוא מודה, אז אני יהודי. אתם בודאי יודעים, שאם תמסרו אותי לגרמנים, הם ימיתו אותי בגאזים ויעשו מעצמותי סבון! ואחר-כך ישלחו את הסבון מפולין לצרפת ואתם תרחצו את ידיכם בסבון בלי לדעת, כי הנכם רוחצים בסבון עשוי משומן גופי ומעצמותי!! ----- כך-פשוט.

הג"נדרמים נדהמו, נבהלו, החוירו. הכניסו אותו מן הרחוב לפינה בבית הקפה הקרוב ואמרו לו: תשמע! אנחנו לא נמסור אותך לגרמנים! רק תגיד לנו את האמת, מי אתה? וננס מראה להם את התעודה השניה, בה מוטבעת האות J, המסמלת שהוא יהודי. הוא מספר להם כי הוא מסתתר מפני הגרמנים ולכן הוא נודד ממקום למקום. פעם הוא פה ופעם שם. אין לו יותר מקום מגורים קבוע. וכך גם אמו ואחותו הצעירה... הג"נדרמים נרגשים ונסערים מגורלן. שיחתם קלחה עד אשר מאיצים בו ברצינות לקבל את הצעתם שהם ידאגו לאמו ולאחותו, והם ימצאו להן מגורים בטוחים, תחת חסותם...

עתה בא תורנו להיות המומים. ננס, היהודי הנודד הצליח להשפיע כך בסיפורו הישיר על שני שוטרים צרפתים?? הוא היה עתה גיבור חג הפורים שלנו... [ואמנם היה ההמשך, שאמו ואחותו חיו בחסות השוטרים בדירה קטנה באחת מכפרי האזור, עד תום המלחמה!]

תוכניות מרחיקות-לכת

אחרי פורים חזרנו לטרב, כדי לגמור שם את העלאת העץ החתוך למרומי המורד שמתחת לבקתתנו. לילות כפור הקפואו מחדש את בוש הפשרה והעבודה בוצעה. לא זכורים לי פרטים נוספים מתקופת "טרב". את ידיעותי על האירועים הבאים, אני שואב מיומנו של ידידי ננס. וכך הוא כותב:

"זה היה ב 23.3.1944 [ז.א. בדיוק שבועיים מאוחר יותר].
באתי מטרב לטלויה, כדי לדון עם שאמו על תכניותינו העתידיות. הסיבה לכך היו מאורעות קשים כמו מעצר יהודים במטבח העממי בליאון, או התערבות הגסטאפו בשלטון המשטרה הצרפתית באזור Mornand-מורנן, כדי לעצור יהודים שהסתתרו שם. היינו מודאגים מאוד. דובר כבר על פירוק ההכשרה בטלויה. זה כאב לנו. היינו כה קשורים למפעל, בעקר הותיקים יותר. אך עתה לאן? זו היתה שאלתי הראשונה כאשר נפגשתי עם שאמו. הוא הסביר לי בקצרה: תסעו לכמה ימים לשוראקי, למקום שנקרא שורמרג"ה - Chaumergale. שם תשהו עד קרוב לפסח, אותו נחגוג ביחד בפאר-בלנש. אחר-כך יש דרך בריחה לספרד ומשם קיימת אפשרות לעלות לארץ-ישראל. תסביר זאת בבקשה לחבריי בטרב. אלה היו מנפרד ושלוימה. הקשבתי לתוכנית בספקנות. לא האמנתי לנסיעה כזו בימים אלה ולהצלחה אפשרית. חזרתי לטרב וספרתי הכל למנפרד ושלוימה, שלא התלהבו במיוחד. נחיה ונראה, היתה תשובתם."

עד כאן דברי יומנו של ננס, ממנו אני למד, כי רק ננס, שלוימה ואנוכי חזרנו לטרב, כדי לסיים את מה שנשאר מעבודת החורף שלנו. כנראה שזה לא היה הרבה. עתה היינו צריכים לבוא לטלויה, כדי לארוז את חפצינו שנשארו שם. ננס כותב, כי היו לו ספרים וחפצים שונים, אותם ארז בארגזים, שהיו נראים לו עתה כארונות מתים. לי לא נשארו חפצים בטלויה, כי הרי באתי לשם מגירס בלי כלום. אך נסעתי לשם, כדי להפרד ולנסוע לשוראקי, כפי שאתאר זאת בהמשך. טרב נעזבה.

פ י ר ר ק ו פ י ז ר

בשבוע האחרון לחודש מרס 1944 נטשנו את בקתתנו. חזרנו שוב על תרגילי ההעלמות בסתר בהתגנבות יחידים והגענו בשלום לטלויה. שם מצאנו את הוטיקים בשלוחה יחסית, מנוגדת לאוירה אותה חשבנו למצוא. שאמו לא היה במקום. מאוחר יותר התברר, כי נסע לישיבת חרום ארצית של כל האחראים על מרכזי מוסדות ילדים ונוער וההכשרות המחתרתיות למחצה, כמו זו שלנו. הפיקוד בטלויה היה בידי ז"אק. נאמר לנו, לבאים מטרב, כי כבר כמה ימים מקיימים שמירה בתורנות, כדי להתריע על התקרבות לילית של מכוניות הגסטאפו לשערי החווה. מאחר וזו גילתה בזמן האחרון מרכזי פעילות של הגופים היהודיים ועצרה בהם לפתע אישים פעילים, הסכנה גדולה שאלה יוכרחו למסור תחת עינויים את רשימות המוסדות והחוסים בהם. השומר הופקד על תצפית בקצה גן עצי הפרי הפונה לכביש היוצא ממרכז הכפר טלויה. ממנו ועד לאולם השינה המרכזי, בו רוכזו בלילות האחרונים כל חברי ההכשרה, נמתח חוט ארוך שנקשר לצלחת מפח, עליה מסמרים. הצלחת הועמדה על שולחן. אם השומר יחוש בסכנה, ימשוך בחוט והצלחת והמסמרים יופלו על רצפת האולם ותעורר את הישנים. על כולנו להכין חבילת בגדים קטנה ועם השמע האזעקה לנצל את החושך ולהמלט דרך החומה האחורית אל השדות והכרמים ולשהות שם עד עבור הסכנה להעצר.

לקחתי עניין זה ברצינות הכי גמורה. חשתי כבר בעבר מה זה להיות עצור. אבי ואחי נשלחו כבר ממעצר כזה אל המזרח ועקבותיהם לא נודעו עד כה. אסור לי ליפול לידיהם, כך החלטתי!!! נראה היה לי, כי חברי האחרים, לא תפסו את חומרת הסכנה. הם נראו לי די שאננים והאתראה וההוראות לקראת סכנה אפשרית, היתה בעיניהם כעין "משחק צופים". הם נראו לי רגועים מדי. חושי היו מחודדים יותר והגם שלא ידעתי יותר ממה שנאמר לנו, לא הייתי מוכן להשאר כה רגוע. הייתי איש שדה ויער והחלטתי לפעול ביתר יעילות לקראת הופעת שיירה לילית של הגסטאפו ומשרתיהם הצרפתים בשערי טלויה...

.....

בסוגריים אכתוב עתה, על אף שלא ידעתי אז על כך, מה כתב שאמו בספרו "את אשר עשה לך עמלק", (-בגירסה הצרפתית של ספרו בעמודים 187-188) על הישיבה אליה נסע ומה סוכם בה:

"כל הקבוצה המובילה הגיעה. שאמה ואדואר סימון האחראים על מוסדות הילדים; דניז גמזון נציגת החווה לנטרס; הנרי והל מנהל הששיט (= ארגון המחתרת היהודית בצרפת); שני הרבנים סמי קליין וליאו כהן; קסטור מנהל ארגון הצופים היהודיים E.I.F. ואנוכי שאמו, כמנהל טלויה [וסניפיה]. קסטור נותן סקירה קצרה על המצב בכללותו. עתה הוא מציע פירוק מוחלט של כל החנות וקבוצות הצופים בערים. הצעירים עד גיל 17 יטופלו על ידי "הששיט". התוכנית היא להעביר את כולם לשוויצריה. הסתרתם במשפחות לא-יהודיות ובמוסדות לא-יהודיים נראית להיות עתה פתרון גרוע. לצעירים מעל גיל 17 נציע לבחור בין הצטרפות פעילה ומזוינת למאבק, או עבודה בארגון "הששיט", או בריחה לספרד דרך הפירינאים, כדי להצטרף משם למאמץ ההגנה והמלחמה בארץ ישראל. על כל אחד להחליט. פתרון אחר לא יאושר, פרט למקרים של כח-עליון.

.....

כאמור לעיל, חושי היו מחודדים יותר מאלה של חברי. התנסיתי יותר מהם ברצינות של סכנות: תקופת הבריחה מבלגיה וכליאתי בגירס הספיקו לי !!!

הלכתי להתרשם אישית מרעיון האזעקה ומסיכויי ההסתלקות מבנין החווה באין רואים: המרחק מן הבנין אל התצפית בפינת הגדר, הקרובה לכביש שמוביל מן הכפר לחווה, היה כ-30-40 מטרים. גילוי מכוניות מתקרבות מתוך הכפר מכאן, היתה אפשרית ממרחק של כ-150 מטרים. זמן הופעתן של מכוניות ועד הגעתן לחווה, היה ענין של דקה-דקותיים. בודאי מכירים צידי היהודים את החווה ומבואותיה ומשטרת הכפר נדרשה בודאי זה מכבר למסור את כל הפרטים על הבנין והדירים בו. הציידים יפעילו בלי ספק זרקאורים על הבנין ועל דלתות היציאה ממנו. כן יאירו את החצר הגדולה לפניו בבת-אחת. מי יוכל להעלים באין-רואים מלפני צלפים שיועמדו מסיב החווה מרגע נתינת אות הצייד ??? כולנו נשאל ביחד מדלת הבנין אל המורד לכוון החומה האחורית, 15 עד 20 נפש. נהיה מטרה מוארת לקלגסים הערים; לעומתנו, הניצודים המנומנים, אשר נתעורר בבהלה נוראה... לא! התכנית לא נראתה לי עונה על הסכנה... זכרתי את בהלת הטירוף של עשרות אזרחים בלגים, ששאטו במדרגות המלון באנסטאנזה אל מרתפו, עת הפצצת הפתע של מטוסי "השטוקה" הגרמנים על העיר והנמל במאי 1940... החלטתי אז, לא להמצא אף פעם יותר בתוך קבוצה בשעת סכנה, אלא למצוא לי מקום מרוחק מהם, כדי שאוכל לשקול לבד, כיצד לנהוג...

המשכתי לסייר בכל פינות החצר, האחורית הפעם. --- עתה בא לי רעיון: מאחורי הבנין הוביל מורד עד לחומת-אבן, אשר מעליה טיפסתי כבר, כאשר עזבתי את טלניה באפולונית הבוקר לפני שנה וחצי, בדרכי הסודית לפיאר בלנש. בנקודה הנמוכה ביותר של השטח היה אגם מים משוקע, גדור בקירות-אבן. מעברו השני של אגם הברווזים היה מבנה נמוך לנינת עופות המים בימי כפור. הוא הוקם צמוד לחומת האבן הגבוהה, בינה לבין האגם. אורך המבנה הנמוך היה כשני מטרים ורוחבו כמטר. גובהו אף פחות ממטר. רזוני אפשר לי לזחול לתוכו פנימה דרך פתח צר, מיועד לברווזים ולברבורים בלבד, שוכני האגם. פתח זה היה צמוד לפתח צר בחומת האבן, דרכו יכלו הברווזים לצאת ולבוא, כדי לרעות באופן חופשי בשדות אשר מסיב. ירדתי את מדרגות האבן לבקתת הברווזים. מצאתי, כי היא כה שקועה בעומק שני מטרים מתחת לשטח, כך שאין זווית ראייה בינה לבין בנין החווה. הסקתי מכך, כי אם יקיפו חיילים את הבנין לשם מצוד הנמצאים בו, לא יוכלו לראות את הנעשה באגם הנמוך ובסביבתו. החיילים יתמקדו אל בנין החווה ולמבואותיו, - עם גבם אל האגם, - אל הבקתה הנמוכה ואל המעבר הצר הנפתח ממנה דרך החומה החוצה... כך תיארתי לי מראש את תוכנית הצייד, לו אני הייתי מפקד הפעולה האכזרית.

חזרתי מסיורי מרוצה מתגליתי. אחרי שהחשיך אמרתי לאחד מחברי, -אולי היה זה ננס, אולי שלויה ואולי סמי, - כי אני עומד ללון שם בתחתית האגם. יתר חברי לא שמו אלי לב, כאשר לקחתי בהסתר את בגדי ונעלמתי בחושך. הרי רק היום הגעתי והם לא היו מודעים אלי ככל. הרי לא לנתי עמם זה יותר משנה וחצי. לפנות לילה הכנתי בבקתה קש יבש ופרשתי עליו את שמיכותי. זחלתי לבוש לתוכה, כאשר צרורי הקטן למראשותי. כמוכן לא היה מקום בה, כי אם בשכיבה. "והיה, אם בלילה אתעורר לפתע מהמולה של מכוניות בחצר כמעלה, מצעקות ואולי אף מיריות... איש לא יבחין בי בזחלי מתוך הבקתה דרך החור אשר בחומה. זרקאורי הצבא הגרמני לא יוכלו לחדור דרך החומה ואוכל להסתתר בכרמים אשר מפוזרים בשדות האפלים..."

הלילה עבר ללא "אקציה". [כך נקרא אז מצוד יהודים כזה] ישנתי היטב וחזרתי בבוקר רענן לבנין. אך דבר אחד לא לקחתי בחשבון, אנוכי שלא חייתי בטלניה זה 18 חודשים: שיהיה מישוהו מחברי הקבוצה, שיכעס עלי. אך ז"אק כעס עלי מאוד! הוא קבל אותי בפנים זועפות ובהאשמה חמורה:

"אתה זורע פאניקה בין חבריך! כאן אני האחראי ואני מחליט מה שיעשה כאן כל אחד" - טוב, הייתי נזוף על ידו זו הפעם השניה. פעם בגלל הרדיו שפתחתי ללא רשותו בבואי מגיד ועתה זו הפעם השניה, שבאתי רק אתמול לתוך אדירה של סכנה לחיי, שנראתה לי ממשית יותר מאשר לז"אק והדומים לו, הבטוחים יותר מדי "בצרפתיותם"...

שאמו חזר לטלויה בו-ביום, אסף אותנו ונתן הוראה חד-משמעית: בלי להבא לא ישן אף אחד בבנין המשק! כולם יפוזרו בין איכרי הכפר מאוהדינו הותיקים! ואמנם כך היה. את הלילה הבא עשיתי עם עוד חברים בעליית-גג של קש וחציר אצל אחד מאכרי הסביבה. חושי צדק! החברה האלה שאננים מדי ולא חשים בסכנה המיידית. הם עדיין לא אמונים על המאבק להשרדות. ידעתי, שגם אמש צדקתי בחששותי. פשוט, שיחק לנו מזלנו...

שאמו הפציר בנו להחליט מהר על דרכנו, כל אחד על פי בחירתו. עוד באותו לילה בעליית הגג דנו והתוכחו אלה, אשר הייתי בחברתם. אינני זוכר מי הם היו. לי היה עתה ברור: הבסיס הפיסי שלנו, - החווה וסניפיה נשמטו מתחת לרגלינו. אין לנו כל סיכוי בארץ זאת, כאשר גם הממשל הצרפתי נטש את אזרחיו היהודיים. לי לא היה ולא יהיה כל קשר עם המדינה, אשר מסרה את אבי לידי הנאצים. אין לי שום רצון להלחם במחתרת למען צרפת. אני לא שייך להם והם אינם לטובתי. חשתי זאת היטב בגירס במשך 14 חודשים קשים מנשוא. לא! לי נשארה רק דרך אחת מוצעת, ברורה: לברוח לספרד, כדי לעלות משם לארץ-ישראל. אך היו חברים אשר החלטה מרחיקת-לכת כזו, עם סכנותיה, אך גם עם תקותיה, היתה קשה עליהם. הרי היא תנתק אותם מארץ מולדתם, מתרבותם, משפתם, מקרוביהם המוסתרים רובם אצל לא-יהודים, אך אשר הקשר עמם נשמר עד כה. בשבילם היתה החלטה כזו נטישת כל עולמם... לא כמוני ואחרים מאתנו, הם עוד לא היו פליטים בארץ לא-להם, זרה. הם עוד לא נאלצו לחוש שוב ושוב כי הם עקורים, - כמוני, שנאלצתי לברוח מהמבורג לפני חמש וחצי שנים; שהתאקלמתי בגריסל ונאלצתי שוב לברוח ממנה לפני שלוש שנים; שהייתי כלוא שנה ורבע בגירס; שבאתי לטלניה כדי להסתלק ממנה בסתר אחרי פחות מחודשיים; שהסתגלתי לעבודה קשה בפיאאר-בלנש אותה עזבתי בדאבון-לב; שחושלתי ביערות טרב עד אשר קבלתי הוראה לנטוש גם מסתור זה. שש פעמים נעקרתי מתנאי חיים אליהם הסתגלתי ואותם נאלצתי לנטוש פעם-אחר-פעם מפחד רודפים...

די היה לי באלה! אם עתה עלי עוד פעם לברוח, כך היתה החלטתי הנחושה, אז רק למטרה סופית, שתשים סוף לנדודי הלא פוסקים, אם אמנם ירצה בכך הקב"ה. לא עוד פעם תרופת-ביניים! הפעם אלך רק למטרה הסופית - לארץ ישראל! אחרי שהחלטתי היתה ברורה לי, חשתי רוממות-נפש בתוכי. אך כאמור היו מתלבטים. למשל דיבוק, נרדף לא פחות ממני. בשחזורו הוא כתב כאילו להוריו: "...קרוב לפסח תש"ד קרא לי **שאמו** לבוא דחוף לחוות טלויה. הוסבר לי, כי קיימת אפשרות לעליה קרובה לארץ. המעמד היה מרגש, כי הפרידה מן המקום הזה, שהפך לנו לבית, לא היתה קלה. התלבטתי קשות אם להצטרף לקבוצת העליה או האם להשאר בצרפת ולהמתין שתשובו ממקום גרושכם. הורים יקרים: שוחחתי על הבעיה עם חבר, אשר הוריו גם הם גורשו מצרפת. הוא אמר לי, שיעלה עכשיו ארצה ויחזור לצרפת כאשר הוריו ישובו. הלך מחשבה זה הפתיע אותי, כי מעולם לא העליתי על הדעת, שאפשר לעלות שלא בכוונה להשאר ולהתישב בארץ. לבסוף החלטתי להצטרף לקבוצת העליה..."

למחרת חזרנו לזמן קצר לחוותנו. המנהיגים של קבוצתנו קבלו את החלטת כל אחד מאתנו ובהתאם לזו היפנו את הבחורים לכתובות שונות. ארצנו את החשובים מהפצינו ונפרדנו מטלויה, אם הקבוצות שלנו. משחזורו של ננס: "יום ששי ה 31.3.44. אנו עוזבים את טרב". על פי רישומי זה, נראה, שחזרנו עוד פעם לשם, כדי לאסוף גם משם את שארית חפצינו.....

פרק אחד-עשר:

נ ע נ ג ד ב צ ר פ ת

הקדמה: בחודש אפריל 1944 החל מסע נדודים, כדי להסתלק מצרפת. פרטים רבים מנדודי לא זכורים לי על פי סדרם, לכן השתמשתי ביומני חברי, שנכתבו סמוך יחסית אחרי האירועים, בספרד או זמן לא רב אחרי תום המלחמה.

ואלה הכתובים:

1. **שמעון המל, הוא שאמו**, בספרו "אשר עשה לך עמלק", הוצ. בית-לוחמי הגיטאות והוצאת הקבוץ הארצי, -הגירסה העברית מ 1989. (המקור בצרפתית מ 1982) שאמו כתב ספרו המקיף והמסכם בעין-הנציב, אחרי יציאתו לגמלאות. הספר מסכם את פעלו במסגרת ה E.I.F. בצרפת, כולל פרק חיסול החוות.
2. **אריך זומער, הוא ננס**, כתב זכרונותיו בגרמנית, בתקופת ההמתנה לעליה, בספרד. כתיבתו עשירה בפרטים קטנים, חשובים לשחזורי הנוכחי. **ננס חי בניו-יורק**.
3. **יצחק זכאי, הוא דיבוק, Gert Sachs** במקור, כתב מחברת זכרונות בגרמנית שיועדה להוריו שנשלחו למזרח, - על האוניה בה הפלגנו מדרום ספרד ארצה, בסוף 1944. אני תרגמתי מחברתו לעברית לאחר פטירתו ב 1975, לזכרו. התרגום יצא לאור על ידי קבוץ בארות יצחק והתאחדות עולי צרפת בישראל, בהשתדלות אלמנתו **מרים** (כיום שלמון בקבוץ סעד) וישראל קוטב, חבר קבוצו.
4. **יעקב שמואל, ז"אק סמואל**, כתב זכרונותיו בצרפתית ותרגמן מאוחר יותר לעברית, היותו כבר בארץ. הן מתמקדות בפרק הפיזור ומעבר הפירינאים.
5. **אלפרד בהם, אנטואן בפיאר בלנש**, החי בשטרסבורג בצרפת, כתב זכרונות בצרפתית. חלק מכתביו הושאלו ממנו "ונגנבו מבחינה ספרותית" ע"י סופרת. בביקורו אצלנו בחבת ציון, נתן לי העתק החומר הנשאר. זה נוגע לחוות ולחיסולן, כולל פרק הפיזור, אותו אפרט עתה.
6. **פליקס שטאל** בעין הנציב, השאיל לי מחברת זכרונותיו ממעבר הפירינאים.
7. **ז"אנין לזאר, אחותו של חברי להכשרה קלוד המנדינגר**, כתבה בצרפתית קטע, הנוגע לחג הפסח האחרון בפיאר בלנש, בין 8 ל 14 אפריל 1944.

בכל אלה אשתמש, כדי למסור את הקורות אותנו ואותי בחודשים אפריל ומאי 1944 בצרפת ובברחנו ממנה לספרד.

.....
שאמו, בעמוד 191: "מותניכם תגוררים, נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם" (שמות ז") .. ההחלטה לפנות את החווה בטלויה נמסרה לצוות ב 30.3.1944. פסח יהיה ב 7.4.44 בערב. הוחלט שנפגש כולנו בפיאר-בלנש ב 6.4.44. גם אלה המוסתרים כבודדים יבואו אף הם לשם. **מרק ברויאר** יארגן עניין מסובך זה תוך ידיעה, כי הגסטאפו תארוג ליהודים במרכזים לחלוקת מצות, כפי שזה קרה בשנים הקודמות. אוכלוסיית החווה פיאר-בלנש תגבר באופן בולט במשך כמה ימים, דבר שיעמיד בעיה קשה של השגת מזון לכולם. אבל אנו יודעים, כי כל הצוות של טלויה ופיאר-בלנש יהיה מרוכז ביחד זו הפעם האחרונה לפני המעבר לספרד. לחג החרות יהיה הפעם ערך כפול: נחיה את יציאת מצרים במקביל ליציאה מצרפת...

ז"אק בעמוד 4: .. היו כמה תקריות שהכריעו את הכף, אך לא בלב קל חיסלנו את המשק. מה שהקל עלינו בכל זאת, היתה התקווה להגיע לארץ-ישראל. איש מאתנו, כך נדמה לי, לא היה מסכים להחלטה זו בתנאים אחרים. עתה התרחש הכל במהירות הבזק. פרט לארבעתנו - **קלוד, סמי רוברט ואני**, היו בחוה שבטרב - **שלויה**, **מנפרד ואריך המכונה ננס**. בעוד שבוע יחול חג הפסח. ב 30.3 עזבו כולם, פרט ל**רוברט ושלויה**, שהיו ממונים על החיסול הסופי. כן **סוזן ושאמו**, שהאחרון היה חייב לנסוע ממקום למקום רוב הזמן, כדי לחסל את ההכשרות האחרות.

קבענו להפגש בחוות פיאר-בלנש, כדי לחוג ביחד את שני לילות הסדר, כך שכל חברי הגרעין יתאספו כולם בפעם האחרונה. בילינו כמה ימים אצל אנדריי שוראקי ובערב פסח הגיעו כל חברינו למפגש...

אלפרד בעמוד 41: לקראת חודש אפריל התחילו בשבילינו הצרות הראשונות. היינו צריכים לעמוד על המשמר. המיליציה הפרו-גרמנית עבדה על סמך הלשנות. מוסד בעיירה הקרובה אלינו אלבוסיאר-Albousiere, ובו 60 יהודים מכל הגילאים שחיו שם בסתר, הוקף על ידי הגרמנים וכל תושביו נעצרו ונשלחו. הקש ששבר בשבילינו את גב הגמל היתה הבערת חווה חקלאית באזורנו, מרוחקת רק כמה קילומטרים מפיאר-בלנש. הגרמנים שרפוה, מכיוון ששמשה מסתור לאנשי המאקי. בעל החווה שלנו, מרואל פחד מאוד ורצה לחסל את הקשרים עמנו. באותה עת הוצעה לנו התכנית לעבור לספרד בדרך לא-ליגאלית, כדי לעלות משם לארץ-ישראל. רק ארבעה שבועות נשארו לנו למכור את רכושנו בחווה, {- בעלי החיים, כלי עבודה לחקלאות ולמלאכה ועוד נכסי דניירי י.בב.}. היינו צריכים לעשות זאת בזהירות רבה, במפוזר ובשווקים שונים ומרוחקים זה מזה, כדי לא לעורר תשומת לבם של שכנינו והגסטאפו... רצינו להתאסף עוד פעם אחת כאן בפסח, - משפחתו של שאמו, - וכ 20 חברים מטלויה. וכל זאת, בלי שירגיש מישהו בסביבה את בואם של כל כך הרבה צעירים למקום אחד...

שבת פרשת "צו" אצל שוראקי:

פרופסור שוראקי היתה אישיות ידועה מאוד בין יהודי צרפת דאז. הוא היה הוגה דעות, תלמיד הסמינר הרבני בקלרמונט-פראן. כרבים מיהודי צרפת עזב אף הוא את מגוריו וחקר חווה הררית ועיבד אותה, כמקלט מרדיפות הגרמנים. לא הבנתי אז את מיקומה ולא את הדרך בה הגענו אליה. רוב הפרטים התערפלו בזכרוני, פרט לעובדה, שבילינו שבת רוחנית מאוד אצלו. החל משבת זו, נקשרו קשרי חברות טובים במיוחד ביני לבין קלוד המנדינגר, אחד מחברי הכשרתנו, אותו לא הכרתי כמעט עד עתה. שיחות העיון אצל שוראקי קרבו בין קלוד לביני, שהייתי מעורה יותר ממנו בתורה ומפרשים מילדות, בו-בזמן, שהתקרב אל עולם זה רק מאז הצטרפותו לקבוצת טלויה. קלוד בא ממשפחה מתבוללת אלזסית, בניגוד אלי, שלמדתי יהדות מאז ילדותי מבית. בטלויה לא נוצר בינינו קשר מיוחד, אולי מפני שלא היה בינינו נושא משותף. עתה התעורר רצונו ללמוד דרכי מעט העברית שידעתי. [הוא בדעה, שהיה עמי אף בטרב, דבר שנדמה לי להיות טעות.] אחרי השבת עבדנו במשקו של שוראקי, כדי לגמול לו טובה תחת טובה ולהיות לו מועילים. ביום השני יצאנו לדרך מפותלת מאוד, כדי להגיע לפיאר-בלנש: הסכנה להעצר בדרך היתה גדולה מאוד, כי לאחרונה ערכו הגרמנים ציד אנשים באזור זה, שהיה בטוח יחסית עד כה. פרטיזנים שרצו בו ויהודים הסתתרו בו. לכן יצאנו בקבוצות קטנות של שניים, או אף בודדים, כאשר צרפתים מלידה היו המובילים את הלא-צרפתים, כי הם היו בטוחים יותר בעצמם והתמצאו יותר. אני הלכתי עם סמי קליין ועם ננס וכמובן התחזנו לצופים נוצריים מטיילים. הלכנו רגלית ממשקו הבודד עד לעיירה Tence; נסענו משם ברכבת הרים עד לעיירה Saint Agreve; עברנו לנסיעה באוטובוס עד העיירה Lamastre, שם החלפנו שוב לרכבת הררית, עד שהגענו בירידה מהרי ה-Massive Centrale לעיר Tournon שבעמק נהר הרון. מעיר זו הלכנו דרך של 18 ק"מ עד לעיירה Sant Peray, כי משם יוצאים האוטובוסים שעוברים ליד פיאר-בלנש. אך הגענו לעיירה זו מאוחר בערב ונאלצנו ללון במלון במקום, לפני שעלינו למחרת בבוקר לפיאר-בלנש. ישנתי עם סמי בחדר אחד וננס ישן לחדר בחדר אחר. בכוונה באנו בנפרד למלון, כדי שנחשב כזרים זה לזה. ננס היה נראה כרגיל כיהודי נודד ואנו שנינו נראינו כצופים צעירים ממנו. לא רצינו להחשב כמכרים.

הסבר:

כמעשה יכולנו לנסוע ישירות מתחנתנו הראשונה Tence דרך St. Agreve, - Alboussiere - Lamastre - לפיאר-בלנש, בכביש היורד לעיר ולנס-Valence, אך קבלנו הוראה מפורשת לעקוף את העיירה אלבוסיאר, בגלל האקציה נגד יהודים מסתתרים, שהתקיימה בה לאחרונה. זכור לי הפחד התמידי, להשאל על ידי ג"נדרמים, שעמדו בכל תחנה של רכבת-ההרים ובכל מרכז בו עוצרים האוטובוסים, כדי לבלוש אחרי טיפוסים חשודים כיהודים מתחזים לצרפתים ואחרי לוחמי החרות של המאקי. לכן עשינו סמי ואנוכי את עצמנו כלא מכירים את ננס ומחשש של מעקב אחרינו החלפנו כל-כך הרבה קוי תחבורה עם הליכות רגליות מעייפות בין התחנות השונות, כדי להגיע לפיאר-בלנש בדרך עקלתון. עובדה זו האריכה את דרכנו מאוד וסיבכה את הגעתנו לפיאר-בלנש במסעות סחור-סחור. עיין במפה.

ננס כותב על כך: ..יום הששי, 31 לחודש מרס מפנים אנו את טרב. שלויה ורוברט נשאים בטלויה עד ערב פסח. ז"אק, סמי, קלוד, מנפרד ואני נוסעים למספר ימים לשוראקי בשומרג"ה-Chaumergeais. לא התקבלנו שם בשמחה. השבת עברה על אף הקור היטב, תוך כדי לימוד תורה ועיונים. ביום א" עבדנו בגינת הירקות. אני ניקיתי בור בית-השימוש,, לשם זיבול החלקה. ביום ב", ה-3 באפריל יוצאים סמי, מנפרד ואנוכי לדרך, עם הרבה בעיות וסיבוכים, כדי להגיע לחוות פיאר-בלנש של מרק. קודם הולכים ברגל מרחק של 7 ק"מ, כדי להגיע לתחנת הרכבת הזעירה של טנס-Tence. רכבת חמודה זו, קצת יותר גדולה ממשחק ילדים, מתפתלת דרך הרי המרכז המסיף-סנטרל- Massif Central עד לעמק הרון-Rhone, ליד ולנס-Valence. לאחר נסיעה נחמדה, תוך החלפת רכבות מספר פעמים ופחד מפני הג"נדרמים אשר שומרים ביציאות מן התחנות, מגיעים אנו בשעה 16.00 לטורנון. משם אין אנו מצליחים לנסוע לתחנתנו הבאה בעיר סנט פריי-St. Peray, ליד העיר ולנס. אין לנו ברירה אחרת, אלא ללכת קטע זה של 18 ק"מ ברגל. אנו יודעים ללכת, אך מה נאמר כתירוץ לביקורת בכבישים, אם כזו תעצור אותנו? אנו נראים כה צעירים. בסוף ההליכה אנו עייפים מאוד וסוחבים את רגלינו בקושי עד סנט פריי. רק מאוחר מאוד, בשעה 22.00 בליה ולאהר חיפושים מרובים, מוצאים אנו מקום ללון בחדר של מלון מתאים והגון. סמי ומנפרד ישנים בחדר אחד, כי הם חברים. אותי הם לא מכירים בכלל, רק נפגשנו במקרה בדרך....

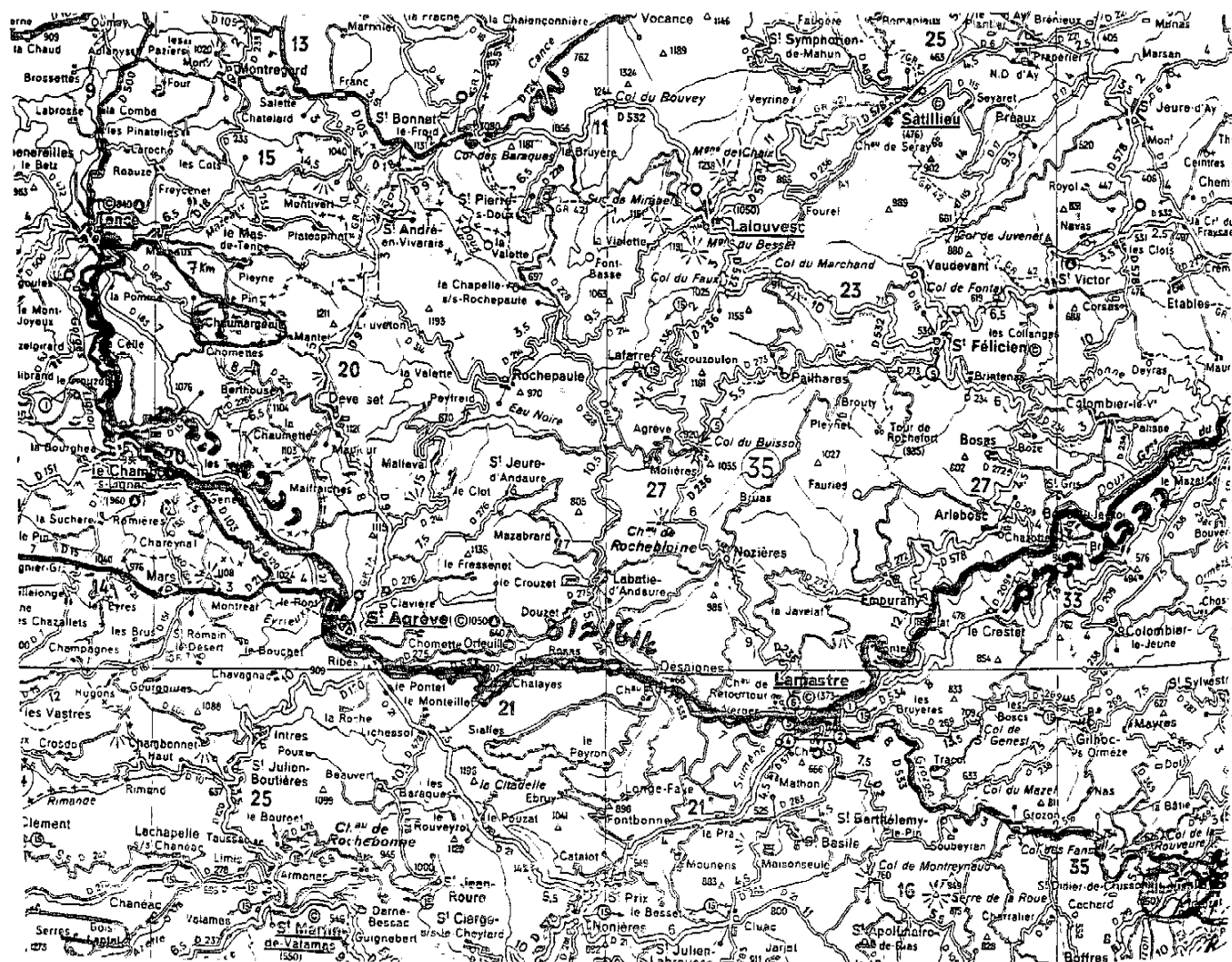
במחרת בבוקר בשעה 8.00 נוסע אוטובוס לאזור פיאר-בלנש. בהגיענו לשם, אנו הראשונים שבאנו מטלויה. בחווה נמצאים מרק ואשתו אנונסיאטה ובתם אנט, שרלוט, פאני, תיאו, פליקס, אלפרד וארטור.

[מאלה הכרתי כאן לראשונה את שרלוט, את תיאו ואת פליקס]

כבר בערב פסח הודיע לנו שאמו, כי בחול המועד עלינו להפרד מן הקרובים לנו ביותר. הדיונים עם הארגון שצריך להבריח אותנו לספרד התקדמו עד כדי כך, שאנו צריכים לקחת בחשבון, כי כבר 2-3 ימים לאחר הפסח אנו נצא לדרך....

כאן עלי להוסיף פרט חשוב ומעניין, שלא היה ידוע לנו אז, בהיותנו בחוות שוראקי בשומרג"ה: בעתוני "מעריב" "וידועות אחרונות" התפרסמו ב 19.10.90 כתבות אודות אנשי העיירה לה-שמבון-סיר-ליניון-Le Chambon sur Lignon. אנשי עיירה זו הסתירו במלחמת העולם השנייה כ 5000 יהודים והצילו בכך את חייהם. עיירה זו נמצאת בין העיירות טנס וסנט אגרב, אותו הזכרתי בתואי נסיעתנו משוראקי. המכתב האוירי מתחנתנו בשומרג"ה לשמבון-סיר-ליניון הוא כ 10 ק"מ בלבד. אני מניח, כי הסתרת היהודים הנזכרים נעשתה גם באזור הצמוד לעיירה. בטקס יד-ושם לנציגי העיירה לסחתי חלק, בכבוד המגיע לנוצרים אלה!!

- טקס הכבוד התקיים בירושלים בבנין יד-ושם והיה מרגש ומפליא כאחד.
- חוקר צרפתי מעריך את היהודים המוסתרים ע"י אנשי האזור בכ 700-800 במספר, בשנים 1942-1944, שהם 10% מן האוכלוסיה המקומית, שמנתה עם כך בעצמה רק כ-8000 אנשים. ההבדל הגדול בין שתי ההערכות יכול לנבוע מכמה סיבות:
1. היהודים המוסתרים חיו זמן מוגבל בזמן באזור החלקם נדדו הלאה.
 2. היתה אם כן חלופה באוכלוסיית היהודים המחתרתיים במשך כל שנות המלחמה.
 3. מספרם המדויק לא יכול להיות ידוע, כי הרי באו למסתורם בסוד וכך עזבו.
 4. הם לא נרשמו כמובן במרשם התושבים, אפילו כתושבים זמניים.
 5. מסתיריהם לא הודו בחלקם בהסתרת הפליטים, שמא יעונה להם רע.
 6. רובם מבין המסתירים בשנות ה 40 שיכלו לקחת חלק במחקר של 1993, לא היו יותר בין החיים. החוקר של שנת 1993 לא היה יכול לקבל מלא המידע מן הזקנים, שנשארו בחיים מאז.
 7. האם התיחס החוקר משנת 1993 רק לתושבי העיר שמבון-סיר-ליניון כמסתירי יהודים, או האם לקח בחשבון גם את האזור הכפרי הרחב מסביב לעיירה זו ?
 8. המספר שננקט על ידי החוקר הנוצרי המאוחר, תלוי ביהסו האישי ובאהדתו את היהודים הנרדפים, כמו גם את תושבי האזור הנוצריים, ממוצא ההוגנוטים הפרוטסטנטים, מתנגדי משטר וישי.
- לבסוף אוסיף השערת, כי שני הג"נדרמים מריב דה ג'אנה, שעצרו את ננס והציעו לו למצוא מסתור לאמו ולאחותי ועשו כן, יתכן והיו מן האזור הנ"ל.



ה' יצ"ה מ' אר - ב' ל' ש

פירי דה מאמ

כמו יתר חברי שהיו להם עוד קרובים בצרפת, התכוונתי לבקר את אמי במוסד הילדים, אשר נודע לי כי אליו הגיעה ועובדת שם כמבשלת לצוות וילדים. אמי עשתה לה שם, כטבחית היודעת לעשות ממעט מצרכי המזון המוקצבים, מטעמים. היא הועברה מגירס, אחרי פירוק מחנה מעצר זה מיושביו למקום בשם סרייאק-Sereilhac, בו היה מעצר פתוח לכ 60 יהודים צרפתים מוגנים ע"י המשטר, בגלל פרסומם מן העבר.

מאז עזבתי את מחנה גירס ב 8.7.1942, לא נפגשנו. עברו מאז 21 חודשים וחלו בחייה שינויים קשים, כאשר נלקח בעלה, -אבי הי"ד- מעל ידה ונשכח מזרחה. ידיעות ממנו לא הגיעו מאז, כמו לא מבנה הבכור, -אחי ליאון-הד-נתן. על בנותיה **תרצה ורוזל-נעה** ועל בנה **פאול-ישראל** ידענו, כי אחרי תלאות רבות הגיעו לחוף מבטחים, לשויצריה. עתה נשארו רק היא ואנוכי בצרפת הכבושה.

בתקוות טובות עמדתי לצאת לדרך, שלא חסרו בה סכנות להיות נעצר בדרך. מאחר ודרכי הובילה אותי הפעם מערבה, אל מרכז צרפת, בקשה ממני **אמלי**, שהמשיכה לראות בי ידיד שאפשר לסמוך עליו, שבדרך אבקר את אחותה **הלן**, שהיתה מוסתרת אצל אכר עשיר, בעל משק חלב. היא, כרבים מצעירי היהודים חיתה בזהות מושאכת, כצרפתייה פליטה ממחוזות הצפון, כמשרתת ועובדת משק חקלאי. הגם שאינני זוכר את פרטי נסיעתי, זכור לי היטב ביקורי בחווה בה עבדה. קבלה אותי אשת האכר, לה הסברתי את שליחותי בשם אחותה הגדולה של **הלן**. האכרה קבלה אותי בסבר פנים טובות, אך בקשה ממני, כי לא אשאר יותר מאשר שעתיים במשקה. הגעתי בדיוק בשעת הצהריים והלן זכתה בהפסקת מנוחה.



בשעה ארבע אחה"צ היה עליה לחזור לחליבת הערב. זה התאים גם לי, כי הרי היה עלי להמשיך כדי להגיע בערב למקום מקלטה של אמי, שהיה באותו המחוז. אשת האכר הובילה אותי אל מאחורי מבנה המגורים המרכזי, למבנה חד-קומתי צדדי, עטור בירק ובעצים מרשימים. שם גרה הלן בתנאי מגורים טובים בהחלט. במשך קרוב לשעתיים, אחרי שהתודענו, ישבתי בחדרה, תוך כדי ניהול שיחה על החיים שאנו נאלצים לחיות, מבודדים ממשפחותינו. ספרתי לה על **אמלי** וכי אנו ידידים. יתכן והבאתי לה מסר כתוב, אולי גם פריטים אחדים, כנהוג בין אחיות. ממני קבלה הלן צילום, בו אני מסורק חלק, בניגוד לתפורתי הגלית הרגילה. מן הרשום מאחור מובן, כי הצטלמתי בינואר 1944 בעיירה Rive de Gier, אחרי ביקור אצל ספר מקומי. **הלן** מסרה לי את תצלומה עם הקדשה מאחור. מכאן נודע לי, כי חוות האכר היתה בכפר סירינגול-Sireygeol בקרבת העיר פריגיא-Perigeux. האזור במרכז צרפת. היא עומדת על שביל הכניסה לפני מבנה המגורים הקטן. הכלכלה היתה חברתה בצרה, כי אחת לא היתה לה בבדידותה.

[אני מציין פרטים קטנים אלה, כי על פי צילום זה מאביב 1944, הכרתי את הלן בשנת 1981, כאשר התקיים טכס נטיעת יער להכרת תודה לגברת **אנדרה סלומון**, יער **יתב** בהרי דרום חברון, שהוקדש לה מאת "ילדיה-מוקיריה, שהתאספנו אז לראשונה, כדי להביע לאנדרה **סלומון** את מלוא הערכתנו על הצלתנו. כאן למעשה נודעתי שנית למצילת הילדים וקבענו להפגש בדירתה בירושלים במועד מאוחר יותר, כדי שאשמע ממנה פרטים רבים על הוצאתנו מגירס, אותם לא ידענו כלל. את הלן **אפל** ובעלה ביקרתי מאז בביתם בקרית-גת.]

אחרי ביקורי הקצר בחווה זו נסעתי לארמון Montintin-מונטנטן, בקרבת הכפר Chateau Chervix, מעט דרומה מן העיירה Brive la Gaillarde. אזור הררי ומיוער זה, כ 60 עד 80 ק"מ דרומה מן העיר לימוז", שימש לארגוני המחתרת היהודיים מסתור לילדים וצעירים נרדפי הנאצים. שם שכנו כמה מעונות ילדים, אשר השלטונות הצרפתיים הכירו בהם כזכאי הגנה, היותם כולם יתומים. ה-O.S.E. ידע להפעיל חוקים סוציאליים, כפי שתיארתני זאת בעמ. 128-131, 145\6. [דורה עמק-הרצברג, אחת העובדות הסוציאליות הצעירות במחנה גירס, ספרה לי בביקורי אצלה בחיפה ב 13.1.1987, כי זו היא שטיפלה בשם ה-O.S.E., בעזרת

הממונה על מחוז "הוט ויאן" - Le Prefect Le Sage de la Haute Vienne
בהשגת רשות למגורים במאסר פתוח - Residance assignee לאמי, לאחר חיטוי
מחנה גירס מיושביו.]

זכור לי, כי לפנות-ערב של אותו יום, הגעתי לתחנת רכבת של עיירה קטנה אי-שם
בדרך והיה עלי ללכת ברגל כשעה או אף יותר לכוון שהודרכתי בו מפי מקומיים.
חששתי שאטעה בדרך וכי החושך יקדים את מציאת הטירה. הלכתי מהר בין יערות
וביניהם חלקות אחר ומרעה. מראה קסום, עשיר בנופים מתחלפים. חציתי פעם
כביש בדרכי ונזהרתי שלא להחשף בו. אך רוב ההליכה בדרכים כפריות בין
יערות ושדות. הזעתי מן ההליכה המאומצת, אך לבסוף בצבצה הטירה מבין העצים.
הייתי מאושר שלא טעיתי.

לא זכור לי, אם אמי ידעה מראש על בואי. נדמה שכתבתי לה בדרך המוסווית,
כאיילו חברי הוא זה אשר מוסר על בואי בקרוב. היה חול המועד פסח. מצות לא
היו אז, לכן הכינה לי אמי תפוחי אדמה מבושלים. זה לא היה כלל חשוב
בנסיבות שבאתי, במטרה להתראות ולהפרד גם יחד. אמי סדרה לי חדר קטן וקסום
במגדל הטירה, אליו עלינו במדרגות לולייניות. המיטה היתה מוצעת בסדינים
נקיים, דבר המעיד, כי היא ידעה על בואי מראש. החדר היה עגול כצורת המגדל
ובו חלון קטן אחד, דרכו השקפתי במחרת על נוף כאילו מתוך האגדות.
נשארתי למחרת ועוד ליכה. שוחחנו הרבה. אמי ספרה על הקורות אותה ואנוכי
על תכניות הבריחה לספרד, משם רציתי לעלות לארץ-ישראל. הגם שאמי הבינה
היטב, כי בכך תשאר היא לבדה בצרפת, אך היא אף הבינה, כי במצבנו לא היא תוכל
להיות לי לעזרה, כמוני, שלא יכולתי לעמוד לצדה בקשיה. אמי היתה תמימת-דעים.
עמי באשר למטרתי הסופית, ארץ ישראל וקיומה כמוני, שמשם אוכל אולי להושיע.
מאוחר בהרבה יותר, כאן בביקוריה אצלנו בחבת ציון, שחזרנו ביחד את הקורות
אותה בעת ההיא, וכך היו דבריה:

אחרי שמחנה גירס פונה מיושביו, העבירו אותה למחנה קטן, בו שוכנו יהודים
שהשלטון של המרשק פטן רצה להגן עליהם מפני הגרמנים, בגלל פרסומם ומעמדם
המיוחד. אמי מונתה לבשל בעבור קבוצת-עילית זו שמנתה כ-60 אנשים מבוגרים.
ביניהם היה דוקטור או פרופסור נטר-Nether. הרי ידוע היה לאנשי ה-O.S.E. כי
אמי הינה בעלת כשרון מיוחד להכין מטעמים ממעט חומרי מזון.

במקרה הוצאו אז לחופשה עובדי המטבח הספרדים הלא-יהודיים. כאשר התברר
לנאסרים בתנאי מאסר מועדפים, כי המזון שמכינה אמי משובח בהרבה ממה שהיו
רגילים לקבל מן הטבחים הספרדים, דרשו להשאיר את אמי על כן הטבחית הראשית.
ואמנם התברר לאמי, כמו לתושבי המחנה הקטן, כי חלק ממנות המזון שהוקצו
למטבח, נגנבו על ידי הספרדים, שמכרו אותן בשוק השחור. אמי לא חסכה כל מאמץ
לשוות למנות המבושלות טעם וצורה "של פעם". היא סיפרה לי בשנים האחרונות,
כיצד הערימה על המשטרה האזורית, כאשר פעם בטיול יום ראשון בסביבות
המחנה, מצאו היא ועוד מעובדי המחנות גזע-עץ, אותו איבד אחד האכרים מעגלתו,
כשחזר מן היער עם ערימת גזעי-עץ כרותים. אמי רצה מהר למחנות כדי להביא
מריצה ובכוחות משותפים עם עוד אחת או שתיים מעובדותיה הצליחו להביא את
המשא למחסן המטבח. במבט קדימה, העמידו את הגזע כאילו הוא שוכחן ועליו
פרסו מפה. כאשר הגיעו לאחר כמה שעות שני קציני משטרה, כדי לברר לאן נעלם
גזע העץ שהאכר התלונן שגנבו אותו ממנו, לא מצאו אותו. אמי סיפרה לי, כי
נדמה לה, כי אחד הקצינים תפס את העניין לאישורו, אך בראותו את זכות האמצעים
שעמדו לרשות שוכני המחנה, העלים עין במתכוון.

בכל אופן הכך שמה של מאדאם בונדהיים כאשפית מטבח לפנייה. מאחר והיה צורך
בטבחית מעולה כזו לבית הילדים היתומים בקרבת המקום, הועברה אמי לאחר כשני
חודשים לטירת מונטנטן.

בדיקותי העלו, כי טירה עתיקה ומפוארת זו שוכנת בין הכפרים Magnac-Viege ו Chateau Chervix. מחנה האסירים המוגנים הנקרא "מרכז Sereilhac" שכן לא רחוק מן הטיירה. מן התעודה הרשמית, אשר נתנה לאמי "כאסירה-עובדת במעצר פתוח", ניתן להקיש, כי ב 17.11.1943 היא הוצבה בטבחית במחנה סריילהק. חודשיים מאוחר יותר היא הועברה לטירת מונטנטן, שם פגשתי אותה בחול המועד של חג הפסח, בין הימים א-ד, 8-12 באפריל 1944, ט"ז-י"ט ניסן ה'תש"ד. התעודה שופכת אור על קורות אמי בתקופה זו והיא שמורה עמי בארכיון.]



לא זכורה לי הדרך בחזרה לפיאר-בלנש, כמו הנסיעה משם הנה. אני מניח, כי לא היו בעיות מיוחדות בנסיעות אלה, שהיו גורמות להחרט בזכרוני. הייתי בטוח בדרכים, נראיתי כנער צרפתי נורמטיבי מן הצופים ודברתי היטב בשפת הארץ. השתלכתי היטב בנוף האנושי ונהגתי בטבעיות. איש לא שאל למעשי ולא נדרשתי אפילו פעם אחת להזהרות לפני אנשי החוק. מראי, לבושי והסמל על דש מעילי היוו תעודת המעבר הטובה ביותר. כן לא זכורים הימים הבאים בפיאר-בלנש. במה עבדתי ? מי פגשתי שם מחברי ? או אולי לא חזרתי לשם, אלא המשכתי ???

ברור לי כיום, לאחר השחזורים שערכתי, כי כשבוע לאחר גמר חג הפסח הייתי צריך להגיע לחוות הצופים ב לה-פוזוק Le Pusocq, בה היה עלינו להתרכז לפני נסיעתנו המחתרתית לעיר הדרומית טולוז-Toulouse. הכשרה זו נמצאת באזור העיר אז"אן-Agen, על הדרך בין בורדו לטולוז. בטולוז היינו צריכים להצטייד במנות המזון כדי לעבור את הרי הפירינאים בידי מבריחים שכורים.

הכנות לבריחתנו לספרד.

ז"ק בותב בזכרוני, כי היינו צריכים להגיע לחוות פוזוק ב 18 לאפריל. פליקס בותב, כי הוא הגיע לשם במועד שנקבע, "ומפיאר-בלנש הגיעו יומיים מאוחר יותר מנפרד, שלוימה, פאני, שרלוט, דיבוק ואלפרד".

ז"ק מתאר את שהייתנו בפוזוק כך: לא לנו בחווה מטעמי בטחון, אלא ישנו בצריף עלוב בתוך חורשה. כך עשו גם יתר החברים, שמצאו להם מקום בבקתות רעועות בסביבה. הייתי עם פליקס, טוביה, קלוד, רוברט וסמי.

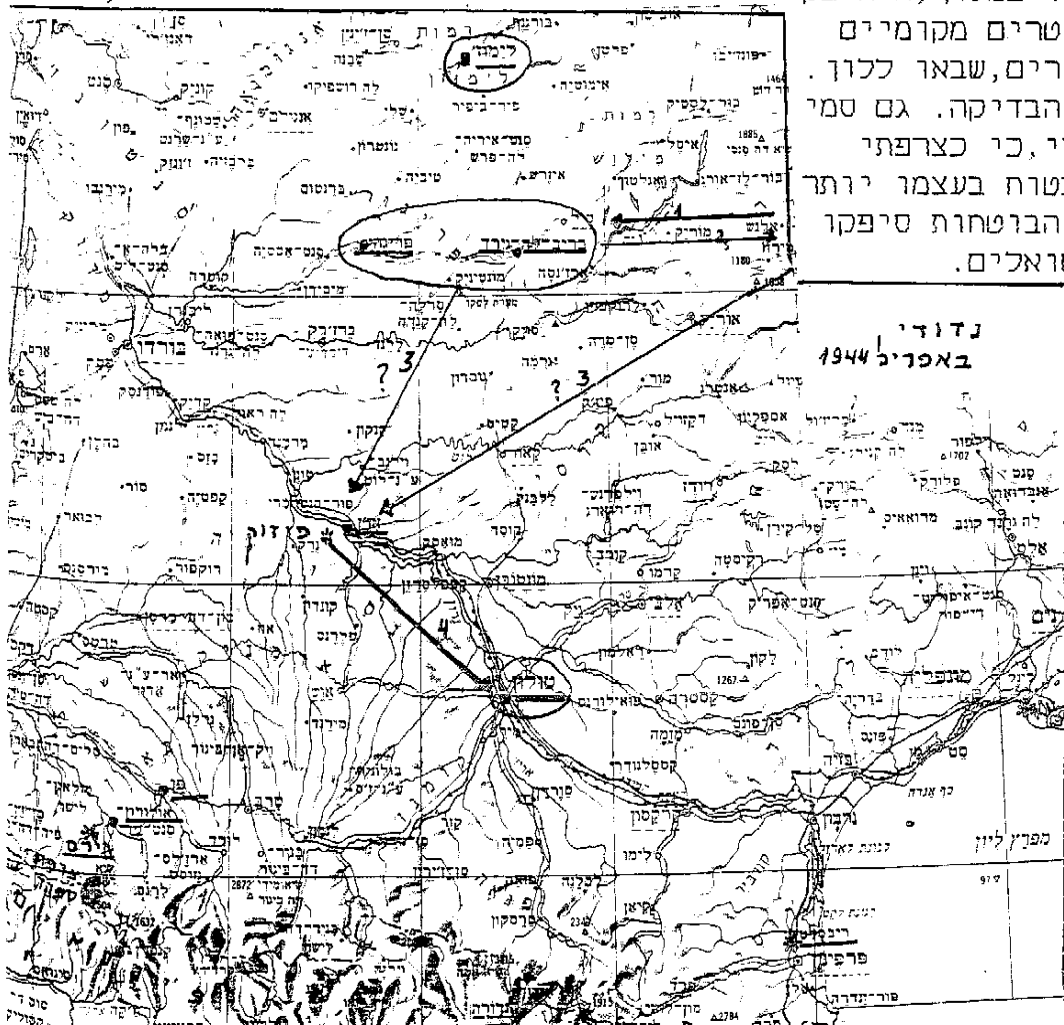
[ז"ק המסכן, הוא היה רגיל עד כה במגורים מסודרים בטולוז, לא כמוני ואחרים שחינו ביערות טרב והצריף בו לנו היה נורמלי בשבילינו.] בשעות היום עבדנו בכרם ואכלנו תחת כיפת-השמים. זה היה נפלא ומעצבן כי לא רצינו לשהות זמן רב במקום. המטרה היתה לברוח מצרפת ובמהירות.

ב 25 באפריל בא שאמו ובישר לנו, כי הכל מוכן "לנסיעה". חלק מאתנו נסעו עוד בו-בערב ואחרים למחרת בקבוצות קטנות לטולוז, שם נפגשנו במועדון הקווייקרס. אגב, ברכבת לטולוז בדקו אנשי גסטפו לבושים אזרחית את תעודותינו. למזלנו היו כל התעודות, המזויפות כמובן, בסדר גמור. אך עצבינו עמדו במבחן קשה. [לז"ק מגיע צל"ש, כי הוא זה, אשר הכין במו ידיו חלק מתעודותינו]

ננס, חברי הטוב מטרב כותב כך: פוזוק היתה הכשרה ליד יער גדול, בו חיה קבוצה של "המאקי". כדי לא להיות מופתעים על ידי הגסטאפו, קיימו שם שמירה יומם ולילה, מזוינים בתת-מקלעים. הגעתי לשם אחרון ב 24 לאפריל, לאחר שביליתי שמונה ימים יפים במונטובן-Montauban אצל הלה. בערב נסעתי עם רוברט, אלפרד ופאני. אחרי הליכה לתחנת רכבת זעירה, נסענו משם לעיר אז"אן. הגענו לשם בחצות הלילה ולנו על רצפת אולם הנוסעים.

בקטע זה זכורות לי שתי אפיזודות מנסיעתי: הייתי מבין הנוסעים עוד באותו ערב. הייתי בן-זוגו של סמי, שהיינו רגילים לנוע בדרכים ביחד. כאשר עלו בתחנה מסויימת שוטרים צרפתיים בכיווי אנשי גסטפו לרכבת כדי לבדוק את הנוסעים, עזבנו את תאנו ונעמדנו בפרוזדור הקרון ליד חלונות. "שחקנו" את האדשים, השלטים, המתבוננים בנוף ללא דאגה. לקחנו בחשבון, כי השוטרים יתמקדו ביושבי התאים, שם אמורים לנסות להסתתר כאלה, שמצפונם לא נקי כ"כ. שיטתנו הוכחה כנכונה. כלל לא פנו אלינו, הנשענים באדישות על החלונות. באותו לילה לנו בעיר מסויימת, אז"אן, בבית מלון קטן. היינו צריכים למסור פרטי הזיהוי שלנו לבעלת בית המלון. בלילה באו לבדוק מי אנו. יתכן בגלל חיינו הלא סדירים, המזון הקלוקל או מהתרגשות, חליתי בשכשול. בית השימוש היחיד במלון, היה בקומה מעל לחדרנו. כאשר נאלצתי לעלות לשם,

באותה עת באו שוטרים מקומיים לעשות ביקורת הזרים, שבאו לכוך. כך נחסר לי פחד הבדיקה. גם סמי היה מרוצה מהעדרי, כי כצרפתי מכידה היה הוא בטוח בעצמו יותר ממני. תשובותיו הבוטחות סיפקו את אנשי החוק השואלים.



מפת מרכז

צרפת, בין

לימוז

לטולוז

טולוז - השבועה

ז"ק כותב, כי נפגשנו במועדון הקוויקרים. לי לא זכור פרט זה בכלל... מה שזכור לי, הוא כי צרפו אותי לדיבוק, כדי שנגור ביחד עד לפקודת התזוזה. לא בא בחשבון כי נגור כולנו ביחד, אפילו לא שנפגש. אסור היה שמישהו יחוש, כי יש כאן קבוצה מאורגנת של זרים, שהגיעו לטולוז העיר. לכן תמוהה הקביעה של ז"ק, כי נפגשנו במועדון הקוויקרים. מה שאני מניח הוא, כי כמה מראשיה קבוצה, כמו ז"ק, דיבוק ועוד אחד ואולי אף שניים נפגשו, כדי לתאם תוכניות השהייה באותם ימים, עד שנקבל אות מן המארגנים. אות זו היתה צריכה להנחות, כדי שנודרך אחד-אחד למקום סתר, כדי להשבע שבועת אמונים לגוף המחתרתי, הקא ידוע לנו, שהתחייב להבריח אותנו מצרפת לספרד ומשם להעלותנו לארץ-ישראל. **שאמו** ניהל משא-ומתן בענין זה, כדי שלא נתחייב בשבועה לארגוני המחתרת של האצ"ל או הלחי, בו בזמן שהוא היה בדעה ברורה, כי עלינו להשבע רק להגנה. הוא רצה שנשתייך רק לארגון הממוסד של הישוב העברי בארץ-ישראל. **ננס** כותב: "לבסוף הצליחה ההתדיינות והארגון הסודי הסכים לתנאינו, כדי שיובטח, כי לא נתחייב בשבועתנו בניגוד למצפוננו הציוני". אני זוכר, כי לי לא הפריע ענין זה, אך **שאמו**, כאחראי עלינו דקדק בענין זה כמו בכל יתר קוי ההתנהגות, שהרגיש שהוא חייב למענינן להקפיד עליהם. [כשרות, מנוחת שבתות וחגים בחוותיו, מוסר אישי ונורמות חברתיות אחרות] דיבוק קבל בעבורו ובעבורי כתובתו של מלון קטן לה לוטטיב-Le Lutative. למעשה היה זה בית דירות רגיל, אשר חדריו הושכרו לזוגות לא כיגאליים. "בית פגישות" כדוגמת זה היה מוסד מקובל בצרפת. לכן לא היה צריך לרשום זהות המשתמשים בשרותיו, כי מבין השוכרים חזר היו גם מבעלי השלטון, או בעלי מעמד גבוה, כמו גם כמובן קציני הווארמכט הגרמניים. היה בכך כעין הסכם בלתי כתוב בין כל בעלי השררה ובעלי הבתים. לכן הותנה לנו תנאי, כי עלינו לעזוב את חדרנו במשך כל שעות היום. רק בלילות קבלנו את החדר כשינה. לא יכולנו להשאיר שם מעט החפצים האישיים שהיו ברשותנו. מצד שני היתה השהייה ברחובות העיר טולוז מסוכנת ביותר, כי שרצו בה חיילים גרמניים ואנשי הגסטאפו לרוב. בכל מקום ובכל רגע היינו בסכנה להשאל לזהותנו, כולל בדיקות גופניות. אם חשדו במישהו, שמא יהודי הוא, לא התביישו להפשיט מכנסיו באחת מפינות הבתים. בכל ככר עמדו משמרות הצבא הגרמני, מחשש למרי אזרחי ופעולות המחתרות, בה הצטיינה עיר דרומית זו. לא היה לנו נוח לישון בחדר ובמיטה, בה ידענו שהתרחשו רק כמה שעות קודם-לכן מעשים, שלא תאמו את מוסרנו והשקפתנו. אך לא היה מוצא אחר להשיג בעבורנו מקום כלון. ישנו שם איפה meognito, דהיינו באופן סודי. אך זה היה "נורמלי" ולא נחשב מחתרת, אלא מאושר באופן כמעט רשמי. זמן השכרת החדרים שהושכרו בעבורינו "בבתים" כאלה, היה משעה 21.00 בערב עד לשעה 9.00 בבוקר, כך כותב ננס. עוד הוא כותב, כי נפגשנו לאחר שעה זו בפארק הנהדר של טולוז. לי זכור, כי נסענו בחשמלית או באוטובוס אל מחוץ לעיר אל מרומי הר שמשקיף על טולוז, ובו עצים ומדשאות. שם העברנו את היום. דיבוק הביא לשם גם בשבילי מנות מזון מן הקוויקרים. חלק אכלנו באוויר הצח וחלק אחר שמרנו לשעות הערב בחדר "המלון". באחת היציאות מן ההמלון אל תחנת החשמלית הפתיע אותנו צלם רחוב שהבהיל אותנו כהוגן. אך אחרי ששקף תוך דקה את תוצאת ההצטלמות הכפויה עלינו, נעטרנו וקנינו את התצלום: ---- דיבוק בלבושו הבורגני ואנוכי לבוש כצעיר ברחוב טולוזי כל-שהוא.



ה'תש"ג ר"ע ה'

האירוע הגדול והחשוב, שנחרט עמוק בזכרוני ובתודעתי היה השבועה. יומיים אחרי הגיעי לטולוז קבלתי הודעה, כי עלי ללכת להשבע על נאמנותי לארגון שיברית אותי לספרד. היה זה אולי ביום השישי, ה' 28 באפריל, ה' באייר ה'תש"ד. [שים לב לתאריך העברי !!!]
...הלכתי מככר סנט ג'ורג' אל תוך שדרה ופניתי ימינה. אמרו לי מראש, כי ברחוב הזה ילך לפני איש עם תיק שחור ביד ימינו. עלי ללכת במרחק-מה אחריו. באחד הבתים הראשונים בצד ימין של הרחוב, הוא יכנס לחדר המדרגות... ואני אחרי. עליתי במדרגות ובקומה הראשונה חיכו לי והוכנסתי במהירות לחדר אפל לגמרי, שנסגר אחורי. לא ראיתי איש. לפתע האירה אכומת אור חזקה את עיני ואת פני השולחן, והנה מונח שם ספר תנ"ך, דגל כחול-לבן ואקדח. נאמר לי בכחש, כי עלי כשים את ידי האחת על התנ"ך והשניה על הדגל הציוני. עשיתי כן בחפז-לב ובשמחה פנימית עמוקה. חשתי את פעמי החופש ואת התקרבותי אל מטרתי : ארץ-ישראל !!! חזרתי על נוסחת השבועה שנאמרה לי על ידי איש בלתי נראה: "עם ידי על הדגל הכחול-לבן ועל ספר התנ"ך אני נשבע אמונים למולדתי פלשתינה [כך בצרפתית] ונאמנות לצבא היהודי ולמפקדיו.
יחי העם היהודי, יחי ארץ-ישראל, לחרות או למות !"

הדברים נאמרו כמובן בצרפתית. "הצבא היהודי ומפקדיו" היה הארגון המחתרתי היהודי בצרפת, הקרוי Arme Juive = A.J. בצופן קראו לו Armand Jules .

[באייר ה'תש"ן=1990 בקרתי "במוסד יד ושם בירושלים", שם מוצג בין היתר התנ"ך והדגל המאוכלת, עליו נשבעתי\נשבענו אמונים 46 שנים מוקדם יותר בצרפת הכבושה, בטולוז העיר! הם שמורים במחלקה של המחתרת היהודית בצרפת]

במעמד זה היה בשביכי משב-רוח של גבורה. הבנתי, כי מעתה אני חבר בארגון לו נשבעתי וכי חסותו של שאמו ושל הצופים היהודיים הצרפתים הועברה עתה לידי אנשי הארגון הבלתי נראים.

[אני חייב לשאמו המון !!! במשך קרוב ל 22 חודשים חייתי בחוות ההכשרה והמסתור שבהנהגתו. הכלכלה לחיי יום-יום, הנסיעות, הביגוד גם אם צנוע מאוד, החיים בחוות עם משק חי ונכסים אחרים, כל הכסף שנדרש לאלה, לא היו מדאגתי. לא הבנתי מי משלם כל אלה. מי דאג לכך שיהיה בידי כסף מזומן לנסיעות ההכרחיות מטלויה לפיאר-בלנש, משם לטרב ושוב לטלויה?- משם לשוראקי, לפיאר בלנש?- לביקור אצל דודתי בווארון בקיץ 1943, ולכאמי במונטנטן באפריל 1944?

ועתה הנסיעה לטולוז וכל המצרכים שהייתי זקוק להם בדרכים ועד עתה ? כל אלה אורגנו על ידי שאמו ושליחיו. גם הצד הרוחני בו נמצאתי בכל התקופה הקשה הזו, אני חייב לשאמו.

אך רק הרבה יותר מאוחר, כאן בארץ, הבנתי והתודעתי למבצע המסובך שהוא ניהל במשך שנים. ממנו נהנו צעירים רבים ואני בתוכם. שאמו היה אז בן 35-37 שנים.

עתה, לאחר השבועה הייתי חבר בארגון צבאי-יהודי צרפתי, שהיה קשור, -כך התברר לנו רק עם בואנו ארצה, עם "ההגנה". אז, בצרפת לא ידענו מי הוא הארגון הציוני שיזאג בהגיענו לספרד לעלייתנו ארצה ???]

השבת עברה כמו כל יום מחוץ למכון הפגישות, אך ביום א", ה-30 באפריל, החלטנו להפגש באחת השדרות השקטות, כדי להצטלם בקבוצות קטנות. עשינו זאת על אף האיסור, כי רצינו שתשאר לנו מזכרת מאלה הימים האחרונים בצרפת, אם נצליח להגיע חיים לספרד עוד בסוף אותו שבוע, כך נאמר לנו. המסע אמור היה לארוך שלשה ימים. ביום השלישי בשבוע זה, ה-2.5.44 היה עלינו לצאת דרומה אל הרי הפירינאים. ביום א", ה-1.5.1944 נפגשנו בקבוצות קטנות בשדרת המגורים וצלם רחוב שהוזמן הנציח אותנו. במחרת קבל אחד מאתנו בעבור כולנו את הצילומים מן הצלם. לא העזנו להסתכן שנית, שמא הלשין הצלם על הקבוצה המוזרה לשטונות ושמו לנו מלכודת לעצרנו. רשמתי על הצילומים מאחור "1 במאי 1944-טולוז", יממה לפני יציאתנו לדרך. מי יזם מבצע זה ומי שילם את הצילומים?..... פרטים אלה נעלמו מזכרוני.



מרסל-סמי-פליקס
אנוכי



דיבוק-קלוד



סמי-תיאו-אמלי-מרסל-פליקס
אנוכי

סיכום הנדודים והאירועים בחודש אפריל 1944:

פרטים רבים מחודש אחרון זה בצרפת נטשטשו בזכרוני. אך בעזרת רישומים שונים : כגון יומניהם של חברי ננס, פליקס וז"ק וספרו של שאמו, כמו גם תאריכים רשומים מאחורי צילומים שנשתמרו בידי, אפשרו לי לשחזר תקופה סוערת זו בכמעט דייקנות. בכתב-ידי כרך ד" פרטתי שתי אפשרויות שונות לגבי תנועותי בימים בין ה-13 ל-20 לחודש אפריל, עד הגיעי לחוות Pusocg. לפני שבוע זה ואחריו הדברים ברורים. מכאן והלאה אתאר את האפיזודה המסוכנת ביותר שעברתי בחיי : את הבריחה מצרפת אל מעבר להרי הפירינאים.

אנשי הארגון A.J.

כאן אפטיק את סיפורי הרציף, כדי לתת כבוד והוקרה לאישים שהיו פעילי המחתרת הצבאית היהודית בדרום צרפת. בלעדיהם לא היינו מגיעים לספרד. אציון, כי אישים אלה היו חסויים. איש מאתנו לא ידע את שמם וזהותם, פרט לשאמו, שקישר בינינו לביניהם ודאג שנשבע אמונים למיצגי הקו הממוסד של הישוב העברי, ההגנה בארץ-ישראל דאז. כל הפרטים אודות האישים נלקחו מספרו של שאמו; מן המהדורה המקורית שלו בשפה הצרפתית, שנת 1982, הפרק L'Armée Juive, עמודים 228-237; - ומן המהדורה העברית משנת 1988, "אשר עשה כך עמלק" המעובדת על ידי עזריה שמואלי: בפרק "רשתות המחתרת-הששית", בעמודים 196-210.

מרק ירבלום-Marc Jarblum ומזכירתו נינה גורפינקל-Nina Gurfinkel הם אלה שיזמו והציעו לשאמו לפתח ולנהל חוה חקלאית להכשרת פליטים צעירים ואף דאגו לתקציבי ההקמה ולתקציבים השוטפים. [רבות תהיתי, מהיכן הושגו אלה ?] הם כלכלו את החוה בטלויה, בפאר-בלנש ואת הסניף בטרב. מרק השיג את הכספים בשווייצריה, לשם הועברו מארגונים ציוניים בארה"ב וארץ ישראל, עבור החוות שהוקמו ובעבור ארגוני המחתרת היהודיים בצרפת. הוא, כמו אחיו לוין ירבלום, כמו גם ג. גרינברג היו ציונים סוציאליסטים, במקביל למפא"י בארץ, שפיתחו ארגון לעזרת פליטים יהודיים בשם C.A.R. = Comitee d'Assistance aux Refugies.

המייסדים הבולטים של ה-A.J. :

1. אהרון לובלין המכונה לוסיאן-Lucien, במקצועו מהנדס חשמל. עמו הכין שאמו את ההברחה שלנו לספרד, במטרה המוצהרת שנצטרף בארץ-ישראל למאמץ השחרור והמלחמה של הישוב היהודי בארץ. מחיר ההברחה בעד כל אחד מאתנו היה 5000 פרנקים. [מי שילם סכום זה בעד קבוצתנו, 17 צעירים, הנזכרים לעיל ? לאחרונה נודע לי ממחקרה של סטודנטית יהודיה באונ. "הסרבון" בפריז, אשר כתבה עבודת מ.א. אודות קבוצת טלויה, -ראיינה גם אותי בינואר 1995, - כי ה-A.J. גייסה את הכסף בעבורינו, דהיינו כ-80.000 פרנק דאז. לכן גם נדרשנו להשבע, כי נמלא אחרי הוראות ההנהגה בדרך ובספרד ונעלה ארצה. שם הסטודנטית Muriel Honet Kintziger. בהמשך אוסיף מידע חשוב, שמשלים את הבנתי את הרקע שלנו, אז.] שאמו קבל מא.לובלין את הכספים בעבור אותם הבחורים והבחורות של ה-E.I.F. שלא היו מוכנים להצטרף לבריחה, אך הצטרפו למחתרת הלוחמת של "המאקי" היהודי נגד הגרמנים בשני הריכוזים שלהם ב-Fretteserpes ו-Blemont. [לא באו עמנו חברינו Raphael Horwitz, Ernest Weil, Arthur, Maurice, Werner Levi, ריטה היפה ועוד כאלה שלא היו בחוות באותה תקופה. רפאל הורביץ נהרג לצערנו בפשיטת פתע של הגרמנים על החוה סנט ג'רמן 19.5.1944. אומרים שהוא רצה לבוא עמנו, אך מפאת גילו המעיר לא הורשה לכך ע"י שאמו. הוא מנופלי המחתרת הרשומים ב"יד-ווש" בירושלים, במחלקה הצרפתית.]
2. אברהם פולנסקי, מהנדס חשמל במקצועו, מתומכי תנועת ז'בוטינסקי, חרות = ל"חי ואצ"ל בא"י.
3. אל שני הבולטים האלה הצטרף מאוחר יותר Jaques Lazarus, המכונה Lieutenant Jaquel. יעקב לזרוס היה קצין זוטר בצבא צרפת ושירת בצבא הקבע.

כאשר פרצה המלחמה וצרפת הובסה, פוטר מן השרות מכיוון שהיה יהודי. עובדה זו קשרה אותו אל ה-A.J., באמצעות ארנסט למברט-Ernest Lambert. (ראה להקן) החל מחודש מרס 1943 היה המדריך הצבאי של הארגון. לאחר גמר המלחמה כתב יעקב לזרוס ספר "Juifs au Combat" - "יהודים בקרב". בעמודים 88-91 מתאר לזרוס את ארגון ההברחה לספרד. הוא מציין, כי יותר מ-500 איש, גברים ונשים הוברחו על ידי ה-A.J. לספרד. מספר זה אינו כולל את הילדים שהוברחו על ידי ה-O.S.E. [קבלתי עותק מספרו מאחותו רות למברט, כאשר ביקרתי במנזר בליאון ב-1985. על מקרה התנצרותה ראה בפרק על "שילוח אבי למותו", עמוד 177. על ביקורי בליאון ב-1985 אכתוב בע"ה בחלק האחרון של האותו-ביוגרפיה]

4. ז"ק רויטמן-Jaques Roitmann מן המיסדים הפעילים מאוד בתחילה. שמו המחתרתי היה Jaques Morel-ז"ק מורל. הפעיל מאקי באחד האזורים הקרובים לפירינאים, שם אומנו צעירים בנשק. כאשר נעצר ע"י השלטונות, המשיך אחיו פאול במקומו. [ספר בעברית "הבאים מן הערפל" מתאר את פעלם המדהים]
5. פאול רויטמן-Paul Roitmann היה חבר הוועד הפועל של הארגון ויצג את הזרם הדתי-לאומי הישראלי. המשיך היכן הפסיק אחיו, עקב מעצרו. [כיום הוא הרב פנחס רויטמן, רח. אלי כהן ירושלים 82347, פעיל בארגון ותיקי ה-A.J. בישראל]
6. ארנסט למברט-Ernest Lambert היה מפקד הארגון בעיר ליאון-Lyon. בתחילה, ב-1942 ארגן את הברחת הכספים הנחוצים משווייצריה לצרפת. לבסוף נתפס ונורה למוות ב-8.7.1944 בפורט לה ולנס-Porte la Valence. אשתו הצעירה אנה מרי-Anne Marie קשרה בין מרק ירבלום (ראה למעלה) לבין ה-A.J. בצרפת והעבירה כספים. אחרי מות בעלה המשיכה בפעולתה, כשהיא הרה. [אחרי המלחמה עלתה ארצה עם ילדתה היחידה, כיום שולה ולר בירושלים]
7. דוד קנאוט-David Knaut היה חבר הוועד הפועל של הארגון ויצג את הלאומנות היהודית הקיצונית, ל"חי וא"צל.
8. ר. גרינברג, לוין ומרק ירבלום (ראה לעיל) פיתחו ארגון לעזרת פליטים יהודיים, ה-Comitee d'Assistance aux Refugies = C.A.R.
9. אלכסנדר קוברסקי-Alexander Kowarski היה ממנהלי האורט, הכשרה מקצועית ליהודים צעירים. היה פחות פעיל במחתרת והשתייך לזרם הציוני-סוציאליסטי. ביוזמתו ובעזרתו הופעלה נגריה ומסגריה בטלויה.
10. ז"ל זיקה יפרויקין-Jules Dyka Jefroykin. איש מעורב בכל הארגונים היהודיים והציוניים גם יחד. [בספרד הוא יצג את הבורחים לשם מצרפת, אחרי שהיה בתוך קבוצתנו המוברחת, בלי שידענו מיהו ומהו... על כך בתוך סיפור הבריחה. אישיותו ופעלו הוארו במלואם לראשונה ממש במחקרה האחרון, -1997-1986, של Mauriel Honet-Kintziger, בעבודת המסטר בסורבון בפריז, - ראה לעיל. הייתי אחד ממרואיניה בביתי בחבת ציון, ב-15.1.1986]

לכל אלה חייב אנוכי את השירותים והמכלכלים את חיי בטלויה, בפריז-בלנש ובטרב ובארגון הברחתי לספרד, ביחד עם חברי. כמוך היתה יו"ה" בדבר ולו הישועה והתנועה על החיים שניתנו לי במתנה !

הכנרת אחרונות לבריחה

הצטיידות במזון

בזכרונותיהם בכתב של חברי כמסע, ישנם הבדלים באשר להצטיידותנו במזון. אני זוכר, כי חולקו לנו המצרכים הבאים: 3 ככרות לחם; - 3 משולשים של גבינה צהובה-רכה; - 8 ביצים קשות; - קופסת סרדינים גדולה אחת; - 1 ק"ג של קוביות סוכר. לי נמסרה מנתי על ידי דיבוק, שהביא לי אותה מן הקווייקרס לחדרנו. אחרים כותבים, כי קיבלו את מנתם במשרדי הארגון בעצמם. אני לא ביקרתי שם מתוך זהירות מירבית, אליה התרגלתי זה מכבר. הייתי חששן מאוד. לא רציתי להתפס על ידי הנאצים ברגע האחרון לפני בריחתי אל החופש המקווה. הוסבר לנו, כי המסע אמור לארוך שלושה ימים. על כן עלינו לחלק כל-אחד את מנתו האישית לשלושה חלקים שווים, ולאכול כל יום רק מנת אותו יום.

ארגון ההברחה על פי קולונל Jaquel

ז"ק לזרוס כותב בספרו בעמ. 88-81, כי מתחילה תכנן ארגון A.J. את ההברחה לספרד, כדי שצעירים יצטרפו למאבק המזוין נגד גרמניה הנאצית במסגרת צבאות הברית הן בצפון אפריקה או בפלסטין. אחרי השתלטות הוורמכט הגרמני על דרום צרפת ב 11.9.1942 שונתה מגמה זו ועתה היתה המטרה להציל בבריחה לספרד יהודים מכל הגילים, לא רק צעירים כוחמים. ספרד, בניגוד לשוייצריה לא החזירה פליטים שנמלטו אליה מארץ ממנה באו, דהיינו מצרפת, גם אם יהודים היו. הם התעניינו רק לדעת, איזו קונסוליה תקח עליה את הזנתם של הפליטים, כדי שלא יהיו מעמסה על הארץ העניה, שהתרוששה עקב מלחמת האזרחים עקובת הדם מן השנים הקודמות. הגרמנים מצדם הכריזו על רצועת בטחון לאורך גבול צרפת-ספרד. ברצועה זו נאסרה כניסת תושבים שלא מן האזור. המקומיים צויידו בתעודות מיוחדות.

אוסף אני עובדה שהתגלתה לנו במסענו: כפרים צרפתיים קרובים לגבול פונו מתושביהם כלי. כדי לעבור רצועת רוחב ריקה מאדם זו, בין כביש מרכזי סלול אחרי הרי מבואות הפירינאים, לבין גוש ההרים התלול והגבוה בו עובר הגבול המדיני, נדרשו לנו מבריחים מבני האזור. אלה יודעים הן את דרכי הפטרוולים של סיירי ההר הגרמנים וזמן סיוריהם וכן דרכים צדדיות חילופיות, אשר רגלי יחידות הצבא הנאצי לא פוקדות אותן, מתוך שיקול-הדעת, כי אזרחים בורחים לא מסוגלים לעבור בהם.

לפי לזרוס ארגנו בצרפת את ההברחה **Oscar Ridim** ו **Roul**. בנובמבר 1943 ניהל **Jaques Morel**, - הוא יעקב רוזיטמן הברחה זו. וכך מתאר לזרוס: "באו צעירים ומבוגרים מהולנד, מבלגיה, מצפון צרפת, מלימוז", מניצה, מליאון ומגרנובל. [ארבעת הערים האחרונות בדרום צרפת, אזור ממשלת וישי.] שהייתם בטולוז נקבעה ל 24 שעות ולא יותר. באותה עת היה צריך לציידם במזון, בציוד מתאים להר, בתעודות מזויפות ובכתובת המקשרים בספרד. ביציאתם מטולוז חולקו לקבוצות. כך חולקה קבוצה של 60 איש לארבעה תת-קבוצות: 15 יצאו בבוקר, 15 לקראת ערב; במחרת בבוקר עוד 15 איש ובערב 15 האחרונים. מודרכים ישירות על ידי קשריות שלנו, **Sophie** או **Evelyne**, **Mado** או **Reine**, כווננו הקבוצות לאזורים בשליטת המאקי, - מורכבים מספרדים, קרוב לגבול עד כמה שאפשר. למחרת יצאו למסע העקרי בהדרכת מבריח.

הקבוצות צוידו תמיד במקלעונים. רק קבוצה אחת הותקפה על ידי סיור גרמני בתוך ההרים, אך איש לא נפגע. "עוד כותב לזרנס..." יותר מ 500 איש משני המינים, לרוב צעירים ועוד מספר לא-יהודים הצליחו להנצל בדרך זו ולהגיע לספרד. (בסוף 1943 היו אלה 42, ב 1944-134 אנשי A.J. מצרפת ו 91 מהולנד.)

גם עשרות ילדים מאורגנים על ידי Service d'Evacuation et de S.E.R.E [ארגון למילוט ורה-ארגון של ילדים] Regroupement des Enfants נשלחו ברכבת אל מעבר לגבול. ביניהם היו אף תינוקות ממש, כולם יתומים. כל זאת בזכות מרצה האדיר של Gisele - ומאוחר יותר בעזרתה של Janine. מעבר לגבול קבלה אותם ספרדיה שמסרה אותם לידי יוסף, שפעל בשמנו בספרד. 88 ילדים הגיעו מאוחר יותר דרך פורטוגל לפלסטינה. "עד כאן ציטוטים מספרו של לזרנס."

בניגוד לתכנית השהיה הקצרה בטולוז, כפי שתוכננה עקרונית על ידי אנשי הארגון, לא שהינו רק 24 שעות בעיר זו, כי אם ששה ימים וששה לילות. לא ידוע לי, מה גרם לסיכון זה? האם חיכו לאנשים שהיו צריכים לבוא מרחוק? [כך מניח אנוכי היום. בקבוצה היו גם מהולנד, דבר שהתברר אח"כ בהרים.] ביום השני בשבוע, ה 1 במאי, ביום בו קבלתי צילומי האתמוק, בישר לי דיבוק, כי נצא בבוקרו של יום השלישי, ה-2 במאי [ט"א איר] לדרך. אנו בין הראשונים לצאת. עלינו להיות בשעה שבע בבוקר בתחנת הרכבת, כדי לנסוע בקו Pau-Toulouse דרומה. אחרי כשעה נרד מן הרכבת בתחנת העיירה Boussans ונסע באוטובוס עד לכפר בשם La Cave. לא רחוק מכפר זה עובר נהר ושמו Le Salat, דהיינו "המלוח". עלינו לרדת מן האוטובוס לפני שזה נכנס לכפר. שם ליד הנהר עלינו להסתתר בסבך עד אשר תופיע בחורה שתשרוק ותוביל אותנו למסתור ביער קרוב. שם עלינו לחכות לחברינו, שיגיעו כמונו ברכבות של אותו יום לעיירה בוסנס, אך ירדו מן האוטובוס בתחנה מוקדמת יותר, ליד כפר אחר. [פרטים מדויקים על חלוקתנו לנסיעה ברכבות שונות לא זכורים לי בדיוק. אגב: אלה כמו גם שמות מקומות ותאריכים התבררו לי בשחזורים מאוחרים בהרבה מן האירועים המתוארים. על כך אכתוב פרק מיוחד.] בתחנת הרכבת עלינו להמנע מלהתקרב לחברים ממכרינו. עלינו להעמיד פנים, כי אנו לא שייכים אליהם והם זרים לנו לגמרי. כך ברכבת עצמה ובתחנות שונות אשר בדרך אל היעד הראשון, אליו נגיע בערב של אותו יום... עוד נאמר לנו, כי אל-לנו להתלבש כך, שיראה כי אנו יוצאים למסע בהרים. לבושנו צריך להיות תואם לטיול צופים בטבע. ואמנם: לבשתי כהרגלי מכנסיים קצרים, חולצה בצבע זית, סוודר ומעיל קצר. כרגלי חצאי נעליים וגרביים קטנות ולראשי ברט שחור, כובע הצרפתים הבסקים. פרטים נוספים לא נמסרו לנו, פרט לקביעה, כי המסע יארך שלושה ימים וקראת יום השבת נהיה כבר בספרד... מחר ביום ג' היציאה, ביום הששי בספרד, הלואי !!

פליקס כותב בזכרונותיו: "ביום השני, ה 1 במאי היתה טולוז מלאת חיילים גרמניים ואנשי המיליציה הצרפתית הפרו-גרמנית, סוכני הגסטאפו ובלשים של המשטרה של משטר וישי. כנראה היה חשש מפני מהומות פועלים קומוניסטים בתאריך זה, אשר רבים מהם עבדו במפעלי התעשייה הכבדה שבעיר זו." עוד הוא מציין: "לא הודרכנו טוב. תרמילי הגב היו כבדים מדי. יותר מדי בגדים ומותרות. היו שלקחו "לטיול" אף ספרים שאהבו." תיאור זה אינו תואם את מה שהבנתי אנוכי. הייתי ממושמש ונהגתי כפי שנאמך.

אך הדאיגה אותי העובדה, כי מסענו תוכנן לימי ספירת העומר ! יום המחר, כאשר נצא לדרך, הוא כ"ד לספירה. תקופת הספירה מבשרת רעות לכל מבצע מיוחד, לכל עסקה חדשה אשר יהודי מתחיל אותה בימים אלה דוקא. זו מורשת בית-אבא אותה ספגתי והאמנתי בה באופן ממשי וברצינות ! אך מה אוכל לעשות ? הרי בריחה זו אורגנה על ידי גוף שאינו מתכנן מבצעיו על פי תאריכים עבריים ומשמעותם. ועוד: וכי לא חל עלינו הכלל של "סכנת נפשות" אמיתית בכל חומרתה...? בודאי כן ! הרי עלולים אנו להיות עצורים וכלואים בכל יום ובכל שעה. והגירוש "מזרחה" ממנו הצלחנו להמלט עד עתה, -וידענו כבר מה משמעות מושג זה לאמיתו-, לא נוכל אז להמלט יותר ממנו... נסיתי לשכנע את עצמי כי זהו הגיון המצב ואין ברירה ! אך דאגתי לא פגה.

באותו ערב הלכנו לישון מוקדם, כדי שנוכל להשכים, להתפלל שחרית ולצאת לדרך הגורלית מחוזקים נפשית וגופנית. פאני גרה לא רחוק מאתנו ודיבוק מסר גם לה את הפרטים הדרושים, בר כתוב בזכרונותינו. נרדמנו. ישנו...

הפצצה לילית

לפתע החרידה אותנו יללת צופרי האזעקה מפני התקפת מטוסי "האויב", - של הגרמנים כמובן. טולוז היתה עיר תעשייתית ולכן מטרה של חיל האוויר הבריטי והאמריקני. תותחי הנ.מ. ירו אש-תופת. אנו קופצים ממשכבנו ומתלבשים חיש מהרתוך התדיינות חפוזה: מה נכון לעשות ? האם לרוץ למקלט האנטי-אווירי השכונתי הקרוב ? אך באותו רגע אנו שומעים נפילת רסיסי הפגזים שנורו אל-על. אחרי התפוצצם באוויר הם מתפזרים לכל עבר ונופלים על גגות הבתים וברחובות העיר. זכרתי תופעה זו עוד מבריסל, כאשר הבלגים ניסו להגן על בירתם ממטוסי הלופטוופה הגרמניים במאי 1940. מאז עברו בדיוק ארבעה שנים. אך לא שכחתי, כי רסיס אחד כזה מסוכן לא פחות מאשר ההפצצה. פצצות נופלות בד"כ קרוב למטרות הצבאיות או האסטרטגיות של המפציצים, אך רסיסים למאות ואלפים מתפזרים לכל הכוונה וללא אבחנה לכל עבר והמעץ לצאת אל רחובה של עיר בעת כזאת, מסכן את חייו בסיכון-יתר... ואנו מחליטים:

לא רצים למקלט שמיקומו לא ידוע לנו וצריך לחפשו... ובדרך נהיה מופקרים לחלקי המתכת המתעופפים ופוגעים בצלילים מתכתיים בגגות, בעצים, במכוניות, בכבישים ובאנשים. ואם נגיע בשלום למקלט השכונתי, יכירו בנו כזרים ואולי יחשדו בנו, ימסרו את נוכחותנו לשוטרי האזור... שעד כה לא ידעו על קיומנו כאן, כי הרי לא מסרנו את שמנו במרשם המחויב...

אך לעומת אלה דאגה מן הכיוון ההפוך : מי הם המטוסים המתקיפים ? האם אמריקאים או בריטים אלה ? אם אנגלים הם, אין לנו מה לדאוג בדירת הקרקע בשכונת המגורים ! אלה צוללים בדייקנות אל המטרות, כל מטוס אל מטרתו שסומנה לו מראש. אך לא כן נוהגים האמריקאים ! אלה באים במטס של עשרות "מבצרים מעופפים" ענקיים, כל אחד בעל ארבעה מנועים בעלי עוצמה רבה. במבנה הקרוי "שטיח פרוש" מטילים מטוסי הענק מאות פצצות על שטח מצומצם, לכל דאגה לאוכלוסייה האזרחית ומוחקים מטרותם וכל אשר מסביב מן האדמה. כך ידענו מן התקשורת. --- אנו מקשיבים במתח לקולות הנפץ. בראו ! על פי קולות הצליחה הברורים של המטוסים התוקפים, אלה בריטים. רווח לנו מסכנת "שטיח פרוש" של פצצות אמריקאיות. מחליטים לעמוד במקום הבטוח ביותר בבית המגורים, בפרוזדור התחתון, קרוב לפתח הבית. והיה, אם נחוש כי הבית נפגע ועומד לקרוס, נמלט החוצה, לרחוב. אך כל עוד ואין פגיעה ישירה בבנין עצמו, העמידה קרוב לדלת בפרוזדור הפנימי היא בטוחה...

... אחרי כמחצית השעה נפסק מחול השדים של יבבת מטוסי הצליחה, רעש הפצצות יירי מאות התותחים האנטי-מטוסיים. אנו חוזרים לישון, לפנינו עוד כחמש

שעות שינה. סכנה בלתי צפויה זו מאחורינו. אך שנתנו נקטעה, הופרעה ונגרמה לנו דאגת-חשש ופחד שלא התכוננו להם נפשית. מכאן והלאה לא יכולתי לישון יותר ברגיעה כלל.

בבוקר קמנו פחות רעננים כפי שרצינו זאת... מתלבשים, הנחת תפילין, תפילת שחרית חרישית. אוכלים רבע מככר הלחם המוקצב ליום המסע הראשון וביצה קשה. שותים כמה לגימות מים ומוצצים קוביית סוכר. תרמיל הגב מוכן כבר מאמש. עתה אני שם בתחתיתו את התפילין ולוח עברי-צרפתי ובו התפילות לימי החול. עליהם מעט הבגדים שאקח עמי: לבנים להחלפה, שני זוגות גרביים, כמה חולצות, כמה ממחטות. נדמה לי, כי לא היו לי מכנסיים ארוכים כלל. רכושי האישי היה דל בהחלט. הרי במשך השנים האחרונות לא היה לי כסף משלי כדי לקנות מותרות. כל שהוצרכתי קבלתי בחוות טלויה ופיאר-בלנש. פרט לאלה, היו בתרמילי רק ענך מנות המזון לשלשה ימים... לא הייתי עמוס מדי! יצאנו חיש מן הבית, כדי להגיע רק דקות מעטות לפני השעה היעודה לצאת הרכבת מן התחנה, אל זו. לא לשהות בה יותר מן הזמן הדרוש כדי לבחור באחד הקרונות של רכבת המאסף שאמורה לצאת לכוון הדרום. זו אמורה לצאת מטולוז בשעה שבע בדיוק, פחות או יותר...

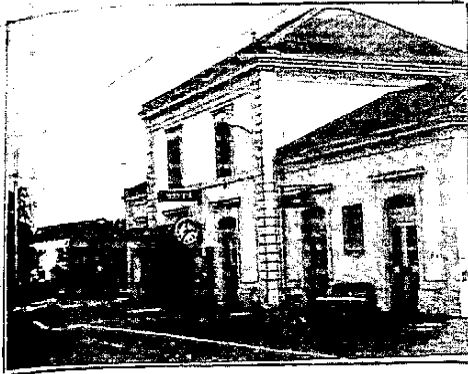
בהגיענו לתחנה, אנדרלמוסיה של ממש. מתברר, כי הגשר הראשי בפאתי טולוז הדרומית נהרס בהפצצות הלילה. רכבות לא יכולות לצאת מכאן. יש שמועה, כי המטרה העקרית של ההפצצה האנגלית, -תשלובת התעשייה האווירית של מטוסי הפוקה-וולף Fokke-Wulf בפרברי טולוז נשרפה כליל. יש האומרים, כי בשיתוף-פעולה סמוי עם מטוסי הבריטים, פוצצו אנשי מאקי צרפתיים את הגשרים הדרומיים ודרכי הגישה אל מפעל המטוסים הגרמניים, כדי שלא יוכלו להזרים למפעל הבווער כבאיות וצוותיהם... התוצאה בשבילנו ולמאות הנוסעים המחכים להסעה דרומה אחת היא: אין רכבת.

לאחר זמן-מה הוכרז, כי הנוסעים בקו טולוז-פו מתבקשים להתרכז בככר לפני תחנת הרכבת, משם יוסעו במשאיות אל תחנה משנית, מחוץ לעיר, בכיוון דרום. כך הוסענו לעיירה קטנה פורט סן מרי-Porte St. Marie. חיכינו שם כשעה נוספת, עד אשר כל הנוסעים שרצו בכך עלו על הרכבת. מצד אחד היה אי-הסדר שהשתרר גורם שהיה מכוחו לסכל את השמירה על פתחי התחנה הראשית בידי חיילים ושוטרי חרש, אשר בודאי מוקמו שם כדי לבלוש על חשודים בעיניהם; מצד שני לא חשנו בנוח לעמוד שעה שכמה בתחנה החילונית. לכן התרחקנו אל מחוץ לתחנה, כאילו לקנות עוד משהו... וחזרנו ברגע המתאים, לפני צאת הרכבת דרומה. פליקס כתב בזכרונותיו, שהיתה זו סיעתא דשמיא... הוא מציין עוד, כי הוא יצא עם הקבוצה השניה בשעות אחה"צ אך האנדרלמוסיה היתה עדיין גדולה. שלוש שעות חיכתה קבוצתו בפורט סן מרי, עד יציאת רכבת מאוחר בערב. ז"ק כתב, כי הוא נסע בבוקר עם פאני, אריק זומר-הוא ננס-ועם רוברט ליב.

בחוליה שלי ודיבוק היו עוד ג"ר קוך ואלפרד בהם, הוא אנטואן. הוא אלפרד, היה אחראי על חולייתנו בשלב זה.

סוף סוף יצאנו לדרך אל החופש

אל הרי הפירינאים



פירינאים-עשר

... אחרי כשעה נסיעה עצרה הרכבת בתחנה קטנה ועליה שם המקום : בוסנס. עד כה נסענו דרומה, בכיוון הרי הפירינאים. מסילת הברזל פונה כאן מערבה, כדי לחבר בין טולוז לערים St. Gaudens, Pau, Tarbes, אשר שוכנים בקו מקביל לשרשרת הרי הפירינאים ועד Bayonne ו Biarritz אשר על חוף מפרץ ביסקאיה של האוקיאנוס האטלנטי. אך פנינו הרי היו דרומה, אל ההרים והגבול בין צרפת לספרד, שעובר על שיאי ההרים הגבוהים.

עלינו על אוטובוס שבו נוסעים תושבי האזור אל כפריהם בקדמת שרשרת ההרים. ירדנו ממנו, כאשר הוא פנה שמאלה כדי לעבור מעל גשר המחבר את הכביש אל כפר שנקרא La Cave ואשר בתיו נראו מרחוק. הנחל שהתגלה לנו מתחת לגשר זורם בחוזקה מכיוון ההרים, - צפונה. ההוראות היו להתישב בסבך אשר לאורך הנחל ולחכות לבחורה, אשר תוביל אותנו למקום ריכוז מוסתר.

עד כה התנהגנו כשני צעירים תמימים, המטיילים להנאתם. ליד שפת הנחל פגשנו דיבוק ואנוכי את אלפרד-אנטואן וג'ק קוך, שבאו כנראה באוטובוס אחר. לא היה בהופעתנו שום דבר מעורר תשומת-לב מיוחדת, טיול-טבע של צופים. דיבוק כותב: "בשעה 12.00 בצהריים הגענו לבוסנס. המשכנו משם באוטובוס בכיוון סנט-ג'ירון St. Girons וירדנו ממנו ב La Cave ...

כאן ראינו לראשונה מרחוק את הרי הפירינאים המושלגים וברכנו את ברכת "שהיינו" בשמחה רבה... לא העלינו בדעתנו מה מצפה לנו שם למעכה...

אף אחד לא מקביל את פנינו כפי שנקבע מראש ואנו מתחבאים ליד נחל בסבך, - ואוכלים. אלפרד יוצא לצפות, אולי יגלה את המברחה עליה דובר. בהגיעה,

היא מובילה אותנו לקצהו של יער. שם מחכים לנו כבר המברחים ADRIEN

ו ALFRED. חברינו ז'ק, ננס, פאני, רוברט הגיעו זמן מה אחרינו.

עתה יש לחכות שם לקבוצה נוספת של חברינו. בואם התאחר בהרבה, עד עמוק לתוך הלילה ממש.

ז'ק כותב על נסיעת קבוצתו: "עמי נוסעים פאני, אריק-ננס ורוברט לתחנה אשר בפרברי טולוז. פקקים ענקיים בכבישים. לשוא אנו מחפשים את הקבוצה השניה, אשר בראשה אלפרד. בלית ברירה נסענו עם הרכבת שיצאה שתיים מאוחר יותר.

יורדים בכפר בוסנס. אתנו נוסע המברח שצריך להעביר אותנו את הרי הפירינאים. הוא לא שם-לב, שנוסע אחר קח בטעות את מזוודתו בתחנת היעד שלנו. כאשר מתבררת הטעות חשכו עינינו. במזוודת המברח שלנו היו שני תת-מקלעים... איכו פתח האלמוני את המזוודה או נבדק על ידי הגרמנים....

בבוסנס דוחסים אותנו כתוך אוטובוס הנוסע לעיר סן ג'ירון. אנו יורדים ליד כפר קטן, Castagniede-קסטניאד. לקראתנו בא נער שמוביל אותנו לחורשה, מהלך של חצי שעה. שם פוגשים אנו את אלפרד וקבוצתו שנסעו באוטובוס קודם. הגענו למקום הריכוז בו עלינו לחכות ליתר האנשים שצריכים להגיע בערב עד

לשעה 22.00. כעת שעת הצהריים, 14.00. אפשר לנמנם. יש לי זמן לבדוק את תכולת התרמיל שתוכנו אושר על ידי הממונים על הברחתנו. יש בו ציוד וחפצים

חיוניים ביותר: שש חולצות, ארבעה תחתונים, ארבע גופיות, ארבעה זוגות של גרביים, חליפה אחת, כלי רחצה וממחטות, זוג תפילין, החליכ שלי וצידה לששה ימים, אותה קבלנו שוה בשוה בטולוז. " [ז'אק לא היה פליט חסר-כל, כמוני]

גם ננס כותב על החלפת המזוודה. הוא מתאר את המברח שישב בתאם כך:

"גבר אחד בתאנו, חזק מאוד, בגובה 1.80 מטר, פניו אדומים שהעידו כי שתה יותר מדי, עם אף קטן. הוא שוחח בערנות עם שתי בחורות בצורה "משפחתית".

חשבתי בלבי, כי זה יהיה המברית שלנו. התברר אח"כ כי לא טעיתי. הבחורות, ברדתן אף הן עמנו, החליפו בטעות את מזוודתן במזוודת איש זר, אך זה הרגיש בכך לפני עוזבו את תחנת הרכבת, כי היא היתה כבדה מדי. אחרי-כן התברר, כי היו בה שני תת-מקלעים שנועדו ללוותנו במסענו... איזה מזל.

מבוסנס נסענו כשעה באוטובוס וירדנו ליד כפר בשם קסטניאד. נער כבן 14 הוביל אותנו לקרחת בתוך יער. שם פגשנו חלק מחברינו. התת-מקלעים הורכבו ועוד ששה אקדחים חולקו לאנשים מיומנים. הכירו לנו את המבריחים. הראשי היה זה אשר תיארתי את מראהו. השני היה מסגר, מאחד מכפרי האזור. הוא נראה קטן וחלש לעומת הראשון והיה כבן 40. הנער היה בנו. האב ובנו יועדו ללוותנו רק בחלק הראשון של מסענו. מאוחר יותר יוחלפו על ידי מברית אחר, מן האזור הרחוק והגבוה יותר של ההרים. חכינו הרבה מעבר לזמן לקבוצה נוספת ובה מחברינו ועוד משתתפי-מסע לא ידועים לנו. קבוצה זו הגיעה רק בחצות הלילה ורק אז התחיל המסע הליכי הראשון שלנו".

על האיתור כותב פליקס: "מחצית מחברינו יצאו לדרך בבוקר. המחצית השניה, ואני בתוכה יצאנו כמתוכנן רק בשעות אחה"צ. בהגיענו לפורטה סן מרי, נאלצנו לחכות לרכבת שלוש שעות. רק בשעה 21.00 היא יצאה לדרך ובשעה 22.00 הגענו לבוסנס. שני אוטובוסים חיכו שם לכפריים שבאו מטולוז. היו שם כל-כך הרבה נוסעים, שהתמקמנו על גגו של אחד מהם. כאשר הגענו לבסוף אחרי עצירות רבות לתחנת היעד שלנו, ירדו מהם כ-20 איש שלא מן האזור. האם הנהגים ויתר הנוסעים לא הבינו מה אומר דבר לא-רגיל זה על מטרת הקבוצה?... כאשר עברנו את אחרוני בתי הכפר עצר אותנו לפתע קול באחד ממורדות ההר: הו !! גבר ענק, מזויין בתת-מקלע סימן לנו לעלות אליו. נשמענו לו כמובן. הצטרפנו שם לקבוצה אחרת ונחנו מעט. אחד הבאים עמנו, בחור גבוה, הסווה את תכנית המסע הרגלי בכך, שהחזיק בידו מזוודת-נוסעים רגילה. עתה שלף מתוכה תרמיל-גב מתאים למסע. עלינו עם המברית בגבעות ואחרי כמחצית השעה פגשנו את חברינו שרצו בין השיחים. אחרי כשעה החל המסע הליכי הראשון. היינו צריכים להגיע בעוד כשלוש שעות אל בקתה, שם היה עלינו לחכות כמחרת לקבוצה נוספת של כ-25 איש ואשה שאמורים להגיע אלינו בחוליות קטנות ביום הרביעי." -----

[לתיאורים אלה אוסיף, כי לא ידעתי, כי ביום ד" יגיעו עוד ממשתפי ההברחה, וכי עלינו לחכות להם ביום המחרת עד הגעתם, אחרי הליכה לילית ראשונה. בכלל לא העליתי על דעתי, כי פרט לנו, ישתתפו עוד 43 אנשים למסע.]

כאשר הגעתי עם דיבוק וחוליתי בצהרי יום השלישי לקרחת היער, ראיתי לפני שטח מכוסה שיחים עבותים, תחתם יכולנו לנוח ואף לישון.

תצפית אווירית אפשרית של מטוסי הגרמנים לא יכלה לגלות אותנו, כך חשבתי בהיטי מסביב ואל-על. כהרגלי הייתי ער מאוד לתנאים מסביב. תמיד בעבר חשבתי על אפשרויות מילוט, גם עוד כאן. שהינו בקרחת היער כל שעות אחה"צ והערב. שני תת-מקלעים הוצאו ממזוודה, הרכיבו אותם והדריכו אותנו כיצד מפעילים אותם בשעת הצורך. היה חמים, אך לעת ערב התחלתי לחוש קרירות ממש ואחרי ששקעה השמש שמת-לב לראשונה, כי אינני לבוש מספיק למסע בהרים. במיוחד היה לי קר ברגלי החשופות, בהיותי לבוש במכנסיים קצרים בלבד...

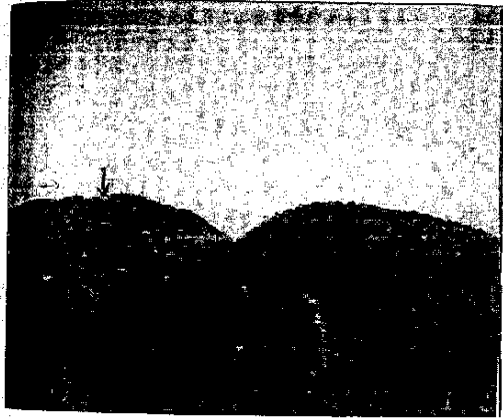
אך מה אלה שלושה ימים בהרים בשביכי, שהייתי רגיל למאמצים ולתלאות בתנאים קשים, זה שנים ?? שלשה ימים ולילות יעברו מהר ובקרוב נגיע לספרד החמה...

התפללתי מנחה לפני שקיעת השמש וערבית לאחר צאת הכוכבים. ספרתי כ"ה לספירת העומר ולבי לא היה שלו... אמרו, כי בשעה 20.00 יגיעו יתר חברינו, ונתחיל בהליכה. אף השעות חלפו וחברי לא באו. היה קריר. התכרבלתי ונמנממתי כנראה מעט, כאשר מעירים אותי. כבר לאחר חצות. מסתדרים בטור עורפי להליכה.

סוף כל סוף יוצאים לדרך, כאשר עמנו שתי חוליות אחרונות של טלויה : סמי, אמלי ותיאור, קלוד, רובס, אטיאן, פליקס ושרלופ. את שני האחרונים לא הכרתי מקודם וגם עתה לא היה זה הזמן לעשות בינינו היכרות. העקר היה שיצאנו לדרך, לכך כה ציפיתי. חוץ משה-עשר חברינו המאורגנים, ראיתי אנשים שנראו להיות עירוניים. למשל היה שם גבר צעיר עם אשתו, שנראו מפונקים. הגבר חבש לראשו סומברירו, כעין כובע של המערב הפרוע, מקטרת כבויה בזוית פיו והוא עשה רושם מגוחך בתלבושתו התיאטרלית. אשתו דמתה לבת-טובים טיפוסית, רכה ודשנה. והיה גבר מבוגר שתמך בבו-גילו, כי זה לא ראה את דרכו בחשכת הליל. אחרי כמה מאות של מטרים בעליה על מזרוננו של הר, התחילו אנשים אלה לפגר מאחרינו. המדריכים הראו סימני עצבנות על חולשתם כבר בראשית הדרך, כאשר אנו רק במבואות ההרים, שהיו קלים ממש בעיני המבריחים וגם אנו, הרגילים בעבודה גופנית שמרנו על קצב טוב.

[מאחר וחברי מתארים פרטים מסוימים בראיה שונה, הנני מביא את תיאוריהם]
ז"ק על קטע זה: "בשעה אחת לפנות בוקר זזים.

המבריחים מחליטים לעלות עמנו כשלוש שעות הליכה עד לאסם במרומי ההר שאנו למרגלותיו. נגיע אליו בשעה 4.00 לפנות בוקר. מורה הדרך מכיר את הסביבה היטב, כי כפרו לא רחוק מכאן. בשנתיים האחרונות הוא הוביל בדרך זו 'בהצלחה', כך הוא מגלה לנו, - 1080 איש. הפעם משתבש משהו. אנשים מבקשים להאט, לעצור לנוח. כאשר ברור למבריחים, כי אחרי שעתיים עייפו מאנשי העיר כל-כך, שאי-אפשר להגיע למטרה הראשונה ללא מנוחה, מחליטים הם להשאיר אותנו שעה לבד והם יחזרו לכפרם כדי לאכול משהו, כי נשבר להם מדרבון המפגרים. גם אנו אוכלים מעט, תוך תשומת לב, כי מזוננו צריך להספיק עד יום ששי...



בחץ מסואן האסם, הלחנה הראשונה

המבריח אדריאן חוזר לבד אחרי כשעה, מקים אותנו בהודיעו נמרצות, שלא יתחשב יותר במפגרים. מי שיזדנב מאחור, יעזב. בעוד שעתיים עלינו להגיע לאסם. מורה-הדרך השני נשאר כלון בכפרו. העליה קשה עתה באמת. זקן אחד בשם פדרו מתקשה מאוד וגם זוג צעיר, -קעלער- מתנשף בכבדות. המבריח דורש מהם לזרוק חלק גדול מתכולת תרמיליהם. ברור לנו, כי ללא "הנספחים", היו אנשי הגרעין שלנו מתקדם הרבה יותר מהר.

המבריח יוצא מכליו ואפשר להבין זאת. אך עתה אין מנוס. צחוק הגורל: המבוגרים המקשים על התקדמותנו שילכו בודאי יותר למבריחים... לא יאמן, בינינו גבר שלא רואה בליכה. ידידו סוחבו, פשוטו כמשמעו. אך רק בקטע זה החזיק מעמד. מאחר יותר אחד מחברינו יקבל עליו מעמסה זו. רק אחרי השעה 7.00 בבוקר, -והשמש עלתה זה מכבר-, מגיעים אנו אל מטרתנו. האסם אינו אלא צריף קטן. יש בו מקום לכ 7-8 אנשים ואנו כ 30 איש. בקרבת מקום מעין קטן, בו אנו מתרעננים. מתפללים במנין ושוב ארוחה קלה מאוד. שוכבים לחלק את עצמותינו... המשך המסע יעשה רק בליכה הבא, אחרי שיגיעו עוד כמספר האנשים אשר עמנו.

גם על קטע האשון זה: "אחרי הליכה של שעה, הפסקה של שעה. המבריחים רוצים לאכול. אנחנו לא אכלנו. אנו משוחחים בינתיים בלחש. הירח יצר אוירה רומנטית. מדי פעם מתרוממים ומתהלכים מעט, כי קריר לנו. ושוב צועדים שעתיים. עוברים שדות ותעלות, עוקפים כפר וחייבים לשתוק ולא להקים רעש. שוב מנוחה. המבריחים משאירים אותנו לבד בקרחת ביער ונעלמים. כנראה הלכו לכפר שעקפנו. אנו מנמנמים על אף הקרירות, אך נאלצים להתנועע מדי פעם לשם

חימום. אחרי שעה וחצי שבים מורה-הדרך ובנו ומובילים אותנו הלאה. אחרי עליה קצרה מתמוטט גבר צעיר. קראנו לו בלעג בשם גנאי בגרמנית, כי התלבש כמו איזה מקסיקני: מטפחת-ראש צבעונית בראשו ומקטרת ארוכה בפיו. ההליכה קשה יותר ויותר. אבנים, סבך של שיחים ועצים צפופים הקשו במיוחד על המבוגרים והנשים. אך אסור להתחשב בהם. מתי נגיע למטרה הראשונה בקצב שלהם? אנו אנשי טלויה, 16 במספר היינו צעירים עם מוראל גבוה. גם אחרים היו צעירים כמונו. אך כעשרה גברים הם מעל לשנת הארבעים שלהם והיו עמנו גם נשים, חוף מבחורות ההכשרה שלנו. לאחר מספר שעות נעלמו החלשים הרחק מאחרינו. הנער נשאר עמם ונאלצנו לעצור כדי שיתחברו שוב עמנו. אך בהגיעם אלינו, המשכנו מיד הלאה והם לא הספיקו להנפש. מורה-הדרך איבד את העצבים וצעק: הכיצד נגיע למטרה, הרי המסע האמיתי טרם החל!!

לבסוף הגענו באיחור של שלוש שעות ליעד הראשון, צריף קטן בראש הר, אך במעבה היער. העייפות השתלטה על כולם. הנשים בינינו והמבוגרים שוכנו בצריף. אנו הצעירים התמקמנו על עשביית היער. התפללנו ואכלנו שתי פרוסות לחם, תוך כדי מציצת כמה קוביות סוכר. --- ישנו עד הצהריים ושוב אכלנו מעט. מים הובאו ממעין קרוב. אני נבחרתי לשמש "שומר הפילגשות", כאשר הבחורות הלכו לרחוף במי המעין. בצעתי תפקידי בנאמנות.

חיכינו לערב, כי עוד קבוצה אמורה אז להגיע ומיד בבואה עמדנו לצאת לדרך שלפנינו, עוד בליכה בין היום הרביעי לחמישי. --- אך לא! הם לא הגיעו בזמן ונאלצנו להתכונן ללינת לילה במקום. הדלקנו מדורה קטנה בקרחת יער, כי פה היה קר מאוד. האש חממה רק את חלק-גופנו שפנה אל המדורה, לכן נאלצנו לקום מדי-פעם ולהפנות את חלק הגוף שהתקרר בינתיים אל האש המחממת.

כך עברו שעות של נים-ולא-נים... רק בשעה 1.00 אחרי חצות מגיעה הקבוצה לה חיכינו, עוד כ-30 איש ואשה. מתברר, כי שתי נשים התמוטטו בעליה הקשה ונאלצו לסחוב אותן ממש. הם התלוננו על הקושי הנורא בעליה התלולה אל ראש ההר בו מצאו אותנו. לא עוצרים במחננו הקטן, אלא מובלים הלאה למבנה דומה לשלנו, כמה מאות מטרים מזרחה מאתנו. הלילה עבר בקושי, חלק מאתנו מתהלכים אנה ואנה, אחרים משוחחים. דבר אחד נהדר קרה בליכה זה: יוסט, בחור מבקגיה וז"ק שלנו שרקו את הקונצרט לכינור של בטהובן. לבסוף עבר הלילה הארוך והקר. השמש עולה ומתחילה לחמם את גופנו הקפוא.

פליקס מדייק בכותבנו, כי במקום שלוש שעות הליכה שהוקצבו לקטע זה, עשו אותן שתי הקבוצות במשך כשש שעות. ועוד הוא מדייק: ההגנה על הקבוצה המנומנת בראש ההר בוצעה על ידי חברנו אלפרד בהם, שצויד לשם כך באחד משני המקלעונים. מורה-הדרך, שהיה מסגר הכפר אותנו עקפנו, יחד עם בנו והמקלעון השני, עזב אותנו אחרי שהביא אותנו לראש ההר.

[ההר = Pic des Estalas, בגובה 1247 מטר, כך ביררתי בשחזור המסע, ב-1985] לפני עוזבו ציווה לנו בבוקרו של יום ד', להכין עבור כל חברי המסע, כ-60 במספר, מקלות הליכה חזקים מענפי עצי היער, אותם נצטרך במסע העקרי שעוד לפנינו. סיירנו בסביבה הקרובה שהיתה רחוקה מכל ישוב. בכיוון דרום, בין העצים, רואים את הרי הפירינאים מכוסים השלג במרחק קטן מאתנו. זה נראה לנו להיות טיול קטן עד לשם. כמה טעינו...

בערב חזר המסגר באומרו, שאם יבואו אנשי הקבוצה השניה לפני השעה 23.00, נצא לדרך מיד. בעקבות בשורה מעודדת זו, היו כמה הודעות-שואל על בואם הקרוב. כאשר עברה השעה הנקובה והם לא הגיעו, היה ברור לנו, כי נצטרך לשהות כאן עוד יום שלם, עד לליכה הבאה...

במשך היום השני של שהיינו לנו ללא-מעש במעלה ההר היה ברור לנו, כי הפסדנו 24 שעות! זה היה חמור מאוד, כי המזון לשלושה ימים יגיע לקיצו כבר היום! ועוד לא התחלנו במסע האמיתי.

אלה, אשר כמוני יצאו ביום ג' בבוקר מטולוז ואף אלה שיצאו בערב אותו יום, אכלו כבר מחצית מנתם. מה נאכל ביום ה' בהיותינו עדיין במקום ריכוז ראשון זה ? ומה נאכל במסע העקרי, ביום הששי ?? ומה יהיה אם המסע יתמשך עד לבוקרו של יום השבת, דבר שלא רצינו להעלות על מחשבותינו כלל וכלל ! אלה שבאו רק עתה, היו מצוידים באוכל רב יותר, כי הם היו אנשים פרטיים, שהביאו עמם ממה שיכלו לקנות לעצמם בכסף הם. התגלה לנו, כי אנו, מטלויה "המאורגנים", שיצאנו ראשונים מטולוז, היינו מצוידים במזון מוקצב, לעומת המאחרים לבא. אלה שילמו מכסף גם למבריחים וגם היו מצוידים טוב מאתנו. היו עליהם חפצים לרוב. בין המאורגנים היו פרט לאנשי טלויה, קבוצה מאורגנת מאזור העיר לימוז" וקבוצת חלוצים שבאו מהולנד.

אלה שז"ק קרא להם "נספחים", היו בעוכרינו הן בגלל גילם הגבוה יחסית למאמץ הנדרש, בגלל כושרם הירוד היותם אנשי עיר והן בגלל המשא שהעמיסו על עצמם. קבוצה שניה זו באה לאכזבתנו רק לפנות בוקר של יום ה', ועמם המבריח הראשי, **אדריאן**. הוא הביא עמו חצי כבש טבוח ומבושל, כדי להעשיר את מנות המזון שנתדלדלו, אך אנו "הכשרים" לא אכלנו ממנו.

אל ראשי קבוצתנו, ז"ק ו**אלפרד** באו עתה נציגים של שתי הקבוצות המאורגנות האחרות בהצעה ההכרחית, שיש לרכז את המזון שנשאר בידי כל אחד, ולחלקו מעתה והלאה בהקצבה מבוקרת, במקומות ובזמנים שיוכרז עליהם כשעת מנוחה ואכילה. קבלנו הצעתם כטבעית והגיונית, בהיותינו רגילים לחיי קומונה. אך מבין האנשים הפרטיים ובמיוחד אלה שרק עתה הגיעו מן העיר, לא רצו להסכים לכך. כאשר הוחלט על כך מטעם כל ראשי הקבוצות וביניהם איש ושמו **ארליך**, שייצג את ה. A. J., הסתתרו מן הפרטיים בין העצים והחלו לאכול בחופזה כמויות של בשר, ביצים ולחם, רק כדי לא למסרם לקולקטיב. אז איימו על הסרבנים והמתנגדים לערוך חיפוש בכליהם. על משטח ריק בין העצים נערמו עתה ככרות לחם, משולשי גבינה, סוכר בקוביות, סרדינים ואף קוטלי חזיר. מתעורר כמובן ויכוח, כיצד להשוות בין מנות בשר חזיר לבין קופסאות סרדינים ? האם כף של ממרח בשר חזיר שווה לסרדין אחד ? זה לא שעשע אותנו בנסיבות החמורות אליהן נקלענו עקב האחור החמור ביציאתנו אל מסע ההצלה.

ז"ק כותב: "...לארוחת הצהריים [יום ה'] מנת קרב ראשונה - פרוסת לחם דקיקה, שתי ביצים קשות, חתיכת גבינה צהובה. אין תקריות."

ננס מציין: "...אני מקבל רק כחצי מנת מזון ממה שמסרתי. הרי הבוקר אכלתי רק שתי קוביות סוכר. הרבה אנשים טוענים כמוני, כל אחד וסיבת כלסו..." אנו מתארגנים בשעות אחר-הצהריים למסע העקרי שצריך להתחיל בשעה 19.00. המבריחים מודיעים נחרצות, כי לאור הנסיון הרע בקטע הראשון, רוב האנשים עמוסים מדי בחפצים לא הכרחיים. על כולם לרוקן את תרמיליהם, להשאיר לפני הבקתה כל חפץ מיותר ולקחת עמם משקל מקסימום של 10 ק"ג לאחד.

תוך זמן קצר נראה המקום כמו שוק מזרחי: חולצות, מכנסיים, חליפות ואפילו ספרים. החל מסחר חליפין בין חלק מן היוצאים לדרך, זה מחליף מכנסיים תמורת חולצה וזה גופיות תמורת תחתונים... ישנם עוד מבין העירוניים, שקשה להם להפרד ממטענם ותרמיליהם שוקלים גם אחרי דילול חפציהם 20 ואף 30 קילו. כל החפצים הושמו לתוך הבקתה וזו דמתה עתה לחנות בגדים.

דיבוק, בהומור האופייני לו מאז, קורה למקום "תנופה גדולה". המוראל החל לעלות לקראת מועד היציאה הקרב. כל אחד מצויד במקל הליכה חזק, בו יוכל להעזר בעליות תלולות ואף בירידות.

לקראת שקיעת השמש אספו אותנו המבריחים, הראו לנו דרך צמרות העצים בדרום את הגוש המושלג של הרי הפירינאים דרכו אמורים אנו לטפס במחרת אל הגבול הספרדי. הם מדגישים כי מרגע שנתחיל במסע, לא נעצור אלא למנוחות קצרות, כי לפנינו הליכה מזורזת של 24 שעות ברצף אחד. כך נגיע לספרד ביום ו' בערב

אותי מלאה המחשבה שנהיה בליל השבת פרשת "אמור" בספרד, -משוחחרדים מפחד הגרמנים-, ברצון עז לגבור על 40 הקילומטרים המפרידים בינינו לבין הגבול. הייתי מודע לכך, כי מרחק זה בהרים הוא פי כמה יותר קשה מאשר בדרך סלולה. אך הייתי בטוח ביכולתי, שהורגלתי בה בשנים האחרונות. כך גם חברי ידענו, כי נרד בראשית המסע מן ההר אשר עלינו עליו מצדו השני. בתחיתו עמק צר, בו עובר כביש הפטרולים בו מסיירים הגרמנים, כדי ליצור הפרדה בין האזור הכפרי המיושב בו עברנו עד עתה, לבין האזור שהוכרז לאזור גבול ריק מתושבים ובו אסור לה מצא ולנוע... עד אשר נעבור את העמק, עלינו לצעוד בירידה מתמדת כ 10 ק"מ, ואחרי זו נעלה ונעלה עד שנגיע לפסגת גוש הפירינאים ופרשת המים אשר במרומיו. שם, אחרי כ 30 ק"מ בקו אורכי, נמצא הגבול בין צרפת הכבושה לבין ספרד. כך הוסבר לנו בשני הימים ששהינו כאן. לא יכולתי עדיין להתפלל ערבית כאשר אספו אותנו ודרשו מאתנו להסתדר בטור עורפי, המבוגרים והנשים קדימה והצעירים מאחור, כי השמש לא שקעה עדיין. אמש ספרתי כ"ו בעומר. החלטתי להתפלל ולספור כ"ז בעומר, כאשר יחשיר, בדרך.

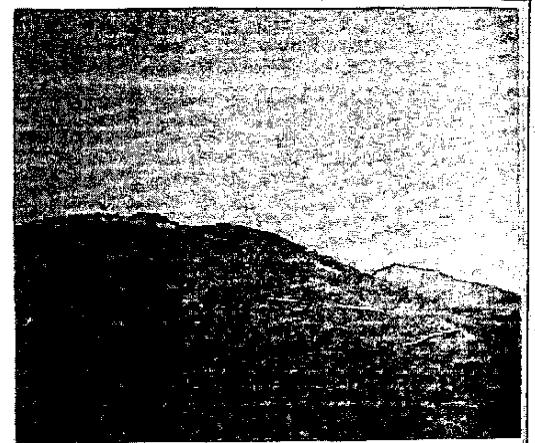
מיקום הריכוז הראשון

מראה מצפון. Pic des Estalas.

מראה מעברו השני, מן הדרום

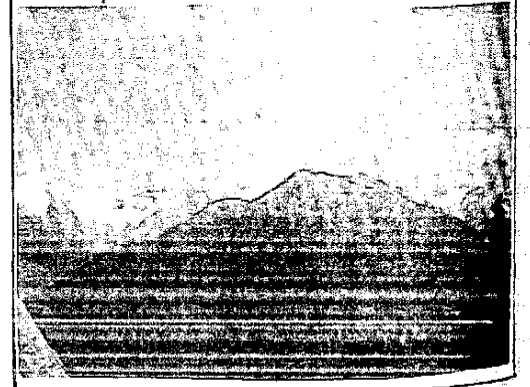


ומסלול הירידה והמעבר
דרך העמק



מסלול העליה, שלא בשביל הסלול!

מראה הגוש המרכזי המושלג,
מרחוק



ה מ ס ע א ל ה ח ב ע

כאשר אסף אותנו **אדריאן**, הוא מינה ראש מסע מתוכנו והטיל עליו את האחריות שילכו כולם בשקט מוחלט ובקצב שהוא, המברח, יכתיב ביודעו את אומדן הזמן הדרוש כדי להגיע אל מטרתנו, -הגבול הספרדי.

[האחראי, **אדולף ארליך** לא היה ידוע לנו ולא ברור, מדוע דוקא הוא נבחר, איש עדין, לא מנהיגותי כלל. יתכן והוא מונה על ידי ה-A.J. כנציגה במסע. כתובתו של **דן ארליך** רשומה בכתב-ידי, כרך ד", עמ. 97.]

עתה הכריז **אדריאן** ודרש כי אחד משלנו, **קלוד המנדינגר** מטלויה יחזור על דרישתו, לאמור: "כל היוצא מן השורה העורפית, או מעורר תשומת-לב בהתנהגות בלתי-ממושמעת, הוא-**אדריאן** - ירה בו מיד ! מי שלא מסוגל להמשיך בדרך, יצטרך להשאר על מקומו ולא לעכב את הטור. בחוזרו ממשימתו, הוא-**אדריאן** יאסוף את המפגרים בדרך ויחזירם לצרפת... רק ראש הקבוצה **ארליך** רשאי לפנות אליו, אל **אדריאן** בענין קצב מהיר מדי, על אחראיותו כנציג כל ההולכים במסע. כמובן יפול כשכון אפשרי של המסע-עקב דרישות האטה, על ראש הקבוצה בלבד ולא עליו, על **אדריאן**..." [בכך ניטרל בעצם את ארליך]

השעה היתה 18.00 כאשר עמדנו בטור עורפי, מוכנים לתזוזה. השמש האירה את שיאי ההרים ממערב, הגם שהיתה כבר מוסתרת מעינינו על ידי ההרים מימינינו. עמדנו לרדת מהם בעוד זמן קצר בכיוון אל הדרום. שרשרת הרים אלה היו מבואות הפירינאים. אחרי חציית העמק מדרום נעלה לגוש המרכזי שלהם.

אדריאן הוביל את הטור, כשהוא מזוין בתת-מקלע. אחריו **איזי ריגר**, המכונה **ספכט** [Specht בשפה הגרמנית = נקר בעברית], שהתגאה ברבים ביכולתו הפיסית בהיותו "מפקח על החינוך הגופני". אחריו הגברים המבוגרים וכ 10 נשים, פרט לשלושת בחורות טלויה. אחריהם הצעירים יותר, בנותינו בינינו. לכמה מן האחרונים, שטענו כי הוכשרו לכך, נמסרו אקדחים להגנת הטור מן הצדדים.

[צ"ק סובר שהיו עמנו 4 אקדחים, פליקס מציין 5, ודיבוק נוקב ב 6 נושאי-אקדח. דיבוק סובר שהיינו 64 איש ואשה, פליקס נוקב במספר 62 וצ"ק ב 60. מחקרה האחרון, בעזרת מסמכי ה-A.J. כנראה, של מוריאל הונט-קינציגר מבהיר, כי היינו 59 מוברים פלוס שלושת מלווינו. פליקס דייק שוב !!]

את סוף הטור סגר **מרסל הנפת**, הוא מורה הדרך, מזוין בתת-המקלע השני ובנו. צעדנו כשעה לאורך הרכס העליון בצל עצי היער. כאשר הגענו לנקודה מסויימת, בה היינו צריכים לרדת במורד גלוי מעצים בכוון דרום, עצר **אדריאן**. הוא חיכה לסימן מאחד מתושבי האזור, כי זה נקי מגרמנים, כי המורד היה גלוי לעיני תצפית אפשרית מכביש הפטרולים למטה. כך התלכשו בינינו, בלי שנאמר לנו דבר. לא רחוק מאתנו במורד ההר, רועה צאן עם עדרו. האם הוא הצופה אשר צריך לתת את הסימן ? או האם **אדריאן** חושש ממנו, שמא ילשין על הקבוצה המתגלה לו ?? רק אחרי שהחשיך כמעט לגמרי הוביל **אדריאן** את הקבוצה במורד קשה להליכה. אבנים לרוב וסלעים, נחלי מים זעירים בכל מקום, הקרקע היתה חלקלקה. שטחים שלמים מכוסים באבנים שטוחות ושיווי משקל כל אחד מאתנו עמד במבחן קשה. ודרות וקירות-אבן חסמו את המעבר והיו דרושנות דקות ארוכות עד אשר גברו כולם על מכשול כזה, כאשר אחד מנסה לעזור לבוא אחריו בהרמת חוטי התיק, בהושטת-יד למטפס אחריו על קיר האבן ובתמיכה בקפצו מעברו השני כלפי מטה.

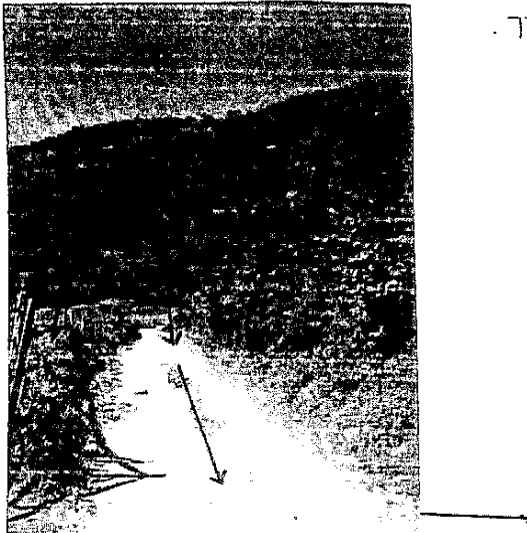
מתיאוריו הצבעוניים של ננס:

פליקס התנדב להוביל ביד את האיש עיוור-הליכה וחש בכך סיפוק רב.

ננט תמך בג"נטלמניות בבחורה מהולנד, בטסי ויינברג.
[זו נישאה בארץ לראש הקבוצה אדולף ארליך]
איצה-יצחק טיפנברונר, יליד קלן בגרמניה, מן הקבוצה ההולנדית, תמך בבחורה
מפרנקפורט בשם סידי שמואל. סידי זו שמשה לננט כסימן-דרך, בהובילו הוא את
בטסי, כי הוא שמר תמיד מרחק עין ממכנסייה הלבנים, הבורקים בחשיכה לפניו...

הירידה המהירה נתמשכה ללא כל אפשרות לעצור קמעה. האזור היה מסוכן ביותר
להתגלות בו והתקרבונו בכל צעד אל כביש הפטרוילים. ממנו הסתעפו דרכי עפר
וכורכר אל הכפרים מסביב, עליהן יכלו לנוע חוליות גרמניות כדי לגלות
הברחות ופעילות בלתי-ליגאלית אחרת.
הייתי רגיל להרים ולא חששתי מן המאמץ. אך זכור לי היטב, כיצד החלו
הקרטולים שלי לכאוב מן ההליכה תוך התעקמות מתמדת על האבנים שכיסו את
הקרקע. הלכתי בנעליים חצאיות, כפי שיצאתי מטולוז...

המבריו רצה לעבור את ה-Route Nationale, כביש הרוחב לרגלי גוש הרי
הפירינאים, עליו פטרכו הגרמנים, בערך בחצות. אך המרחק בין ראש השיירה
לבין סופה התארך יותר ויותר. מן המבוגרים והנשים שהועמדו בתחילת הטור
נשרו מן השורה והזדנבו רחוק מאחרינו. הם לא הצליחו לעמוד בקצב "הרצחני"
של אדריאן, איש הרים מנוסה ומאומן היטב. זה התעצבן יותר ויותר ושפך
קיתונות של קלכות על ראש הקבוצה ארליך והמפגרים. נוצרו מרווחים מסוכנים
ואי אפשר היה להגן בשעת צורך בנשק אשר בידינו על פיזור כזה של השיירה.
נשק זה יכול לכסות במקרה של התקלות על כ 60-100 מטרים לצידי הטור ולא
יותר רחוק. אורך השיירה הגיע כבר לכמה מאות מטרים. שוב ושוב נאלצו
המובילים להעצר, כדי להקטין את המרווחים. אדריאן איים שיבצע את איומו
לירות במפגרים בקטע מסוכן זה, בטווח הגילוי של הגרמנים, לטובת הצועדים לפי
הקצב הדרוש באזור זה. המילה Merde [חרא] חזרה ונשמעה מפיו.
ושוב אבנים חלקלקות, קירות וגדרות. לבסוף הגענו לאחר כשעתיים לדרך כפרית.
הצעדה עליו נדמתה לנו עתה כהליכה על מזרון רך.



לצד הדרך זורם נחל קטן. מנוחה ראשונה.
"כל הצמא לכו למים". ואמנם היה זה דרוש.
על אף קרירות הליכה התיבש הפה משאיפות
האוויר המהירות ההכרחיות והנשיפות.
לכמה מן האנשים היו בקבוקי בירה שרוקנו
ואלה צריכים לשמש מעתה מיכלי שתיה
לכולם. לכן שתה כל אחד לרוייתו על יד
המים הזורמים, כדי ללגום בדרך לא יותר
מלגימה אחת או שתיים בשעת צורך, מן
הבקבוקים שהועברו מיד ליד בשעת הפסקה.
באותה עת הורשו המצריכים להתפנות, לגשת
הצידה כמה מטרים, אך לא יותר.
שוב הדגיש אדריאן, כי עתה אנו קרבים למקום
המסוכן ביותר ונדרשת זהירות, מהירות,
ושקט מוחלט.



ואמנם, כאשר המשכנו עתה לאט יותר ובטור
צפוף ממש, נכנסנו לפתע בין שורת בתים
של כפר. עצירה. גם הנשימה נעצרה קמעה
והלב דופק בחוזקה. זה נראה באמת להיות
מסוכן. לעבור כך באמצע כפר ?



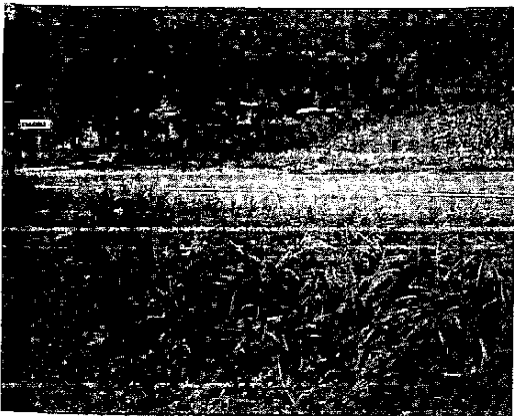
רכפני: Communauté de BARLANGUÈRE

צעדה של 60 אנשים מעוררת שאון גם כאשר מתנהגים בזהירות. 120 נעליים מעוררות רעש שלא נתן להסוותו... לפתע מתחילה משאבת מנוע לפעום ולהרעיש. קודם פעימות איטיות אשר הולכות ותוכפות ורעשה ממלא את סמטת הכפר הצרה בה אנו צועדים בנסיון להלך על קצות האצבעות. המזוינים הולכים בנשק שלוף. כלבים נובחים לאורך כל הכפר, שנדמה שהינו ארוך מאוד ולא רוצה להגמר. הדרך מרוצפת באבנים מעוגלות ורעש צעדינו מוגבר עוד על ידי ההד המוחזר מקירות הבתים הצפופים משני צידי הרחוב הצר, בו אנו מהלכים.

מוזר... אף חלון ואף דלת לא נפתחים מסקרנות הדרים בבתים... כאילו שידעו מהו פשר הצעדים והרעשים שבקעו בלי כל ספק לתוך לבתיהם. האם נחשו? או האם קבלו "דמי בעל יחרג" מאדריאן, שהיה איש האזור??

[היום, אחרי תחקירי שם ב 1985, אני בטוח בכך. הוא נחשב למברית פטריוטים צרפתיים אל מחוץ לגבולותיה, כדי לחבור בצפון אפריקה ובאנגליה לכוחותיו של הגנרל דה גול. מצבת קבורתו בכפרו Moulis, בקרבת מקום, מעידה על כך]

סוף כל סוף, אחרי שצעדנו עוד כחצי שעה למרגלות גוש ההר ממנו ירדנו לפני הכניסה לכפר הארוך, שמענו שוב מנוע של דיזל מפמפם וממלא את העמק ברעשו, כאשר ההד מוגבר על ידי ההרים מסביב. הגענו למקום הצר ביותר של העמק, בו המנוע דרכו הקצר והמהיר ביותר. רוחב העמק כאן לא יותר מ 60-70 מטרים, כולל הכביש והנחל במורדותיו למטה.

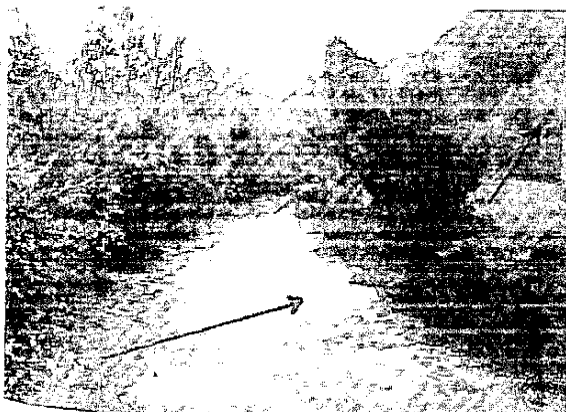


הכביש

קצה הגומה בצד שמאל, מעל לחץ! שם הכפר; ENGOMER

עוברים בחצר של חוה, מטפסים על קיר וקופצים מצידו השני מגובה של כשני מטרים. כאן העמידו המברחים מאבטחים משני צידי הטור הנע ופוקדים עלינו לרוץ בשפיפה לצדו השני, לעבור שדה בלתי חרוש, להכנס למימי נחל ולעבור לצידו השני ללא שהיה ולעלות משם דרך הסבך אל מרומי גבעה מיוערת, כל זאת ללא רגע של מנוחה, עד שיעצרו אותנו, אך בשום פנים לא לפני-כן!! הריצה הזו בשפיפות בין המאבטחים, פניה מעט שמאלה וגלישה במדרון אל תוך גיא צר בו זורמים בשצף מי-נחל קרים עד גובה הברכיים, זכורה לי, כאילו קרתה החוויה לפני זמן לא רב. פחד הגרמנים זירז אותנו והשכיח כל כאב, חולשה, רטיבות ותשישות. הרגליים שבערו מהליכה מאומצת, קוררו לפתע במי הפשרת השלגים, בו ניזון הנחל באביב. אחרי חציית הנחל רצנו בעליה מתמדו ובסבך שיחים ועצים אל-על, לפחות חצי שעה,

הנחל LEZ

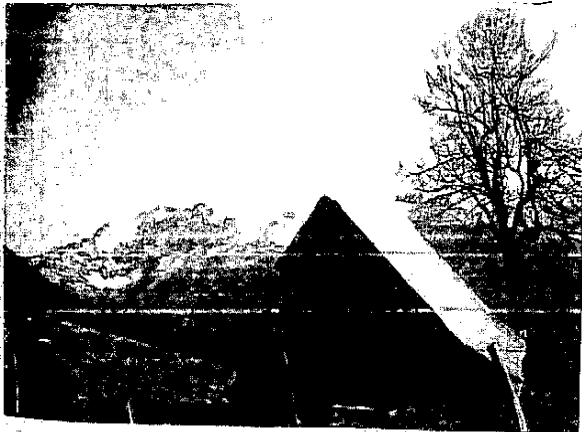


כדי להתרחק מה שיותר מטווח גילוי אפשרי על ידי הגרמנים המפטרלים. אך המברייחים לא עצרו גם כאשר עברנו את ההר הראשון והמשיכו להריצנו עוד זמן-מה, עד אשר נתנו סימן כי עוד מעט ננזה בחוה עזובה על שלוחת ההרים, אליה עשינו את דרכנו המאומצת כמעט ללא נשימה באפינו. ואמנם הגענו לאסם, שם נפרד מאתנו מרסל הנפח ובנו הצעיר. הוא ניגש לכל אחד מאתנו, לחץ יד לאחר יד ואיחל לכולנו שנצליח להגיע במהרה לחופש המקווה...
... "מילתו האחרונה היתה אמנם Merde-חרא, אך הוא התכוון אל הגרמנים, - לא אלינו, - כעין לעזאזל הגרמנים", כך דברי ננס.
הוא בנתב, כי הנ"ל הוכיח יחס נאה לנו, רצון לעזור לחלשים ביותר, לא כאדריאן המקלל. אחרי פרידתו ועזיבתו בדרך חזרה אל כפרו, הורשנו לנמנם זמן קצר. עתה היתה השעה בערך שלוש לפנות בוקר. חשנו הקלה, כי עברנו נקודת ההתקלות המסוכנת ביותר עם הגרמנים ונכנסנו עתה לגוש ההרים הבלתי מיושב, ריק על פי פקודת הכובש הגרמני מתושביו הצרפתיים... "גם סיוריהם באזור זה אמורים להיות דליכים ממש, אך עלינו להזהר עדיין מהם, עד אשר נגיע לשלג...".
כך מסביר לנו עתה אדריאן, כדי להעלות את המוראל שלנו. בודאי גם הוקל לו. היינו עייפים מאוד ורעבים. הקיבה וכל הגוף זעקו למעט מזון ואנרגיה, אך גם לשינה. אך קשה היה להרדם. הקור היה מקפיא. השמיים היו בהירים לגמרי. בכל זאת השתרעו כולם פרקדן, עם השמע הבשורה המרגיעה, כי אנו כבר מחוץ לטווח הסכנה העקריית. לנשים הוקצב חלק המתבן, שהוערם בה קש מקיר אל קיר. אחרי כמה דקות ברחו מתוכו, כי הקש היה מעופש ואי-אפשר היה לנשום שם בפנים. שכבנו איפה כולנו על העשב הרטוב בחוץ.
[בתחקירי ב 1985 הראה לי מדריך השחזור את המתבן מרחוק. היינו במרחק אורירי של 13-14 ק"מ מבקתת "התנופה הגדולה", מקום תחילת המסע הלילי.]
"נשכבתי כמעט בחוסר אונים ולצידי בנאמנות מנפרד ורובס", כך מציין ננס.
כפתע התלהב המברייח שלנו, שהיה עתה שיכור כלוט וירה שתי יריות לאויר ההרים. ההד התגלגל בין ההרים וחזר אלינו. פחדנו מאוד !! לשם-מה ירה ?? האם נתן סימן מוסכם למישהו, או האם היה בכך סתם מן התפרקות ?? [כנראה סימן לעוזרו במעלה הדרך] חששנו כמובן, כי פטרול גרמני אי-שם ישים לב ליריות האלה. אך למזלנו לא קרה שום דבר ! נמנמנו מעט והזמן עבר. לקום, להסתדר והלאה באה הפקודה מפי אדריאן. הירח שהאיר עד כה את חשכת הליל, שקע זה מכבר והלכנו עתה בחושך מוחלט בשור עורפי צפוף. דרך יער עבות עלינו בזיגזגים על שביכ הליכה לגובה. האדמה בוצית ומים זורמים בכל מקום.
פליקס מציין, כי הוביל את האיש עיוור הלילה ביד, דבר שעייף אותו מאוד.
ננס בנתב, כי מכנסיה הלבנים של סידי שמשו לו גם הלאה כסימן-דרך לפניו...
כפתע עוצרים. בעיקול הדרך, באור השחר הראשון עומד גבר בעל גוף אטלטי, צעיר על פי פניו, בעל עורף של שור, זרועות-ענק שריריות ולבוש כאילו אביב עתה...
אדריאן מציגו לנו כא**פרד**, איש הרים, עוזרו החדש מכאן ועד לגבול הספרדי.
גם עליו כתב ננס מאוחר יותר, כי היה ידידותי, עזר לחלשים, לא כאדריאן הקשוח והגס. עוד פעם נתנת לנו מנוחה קצרה, לפני שנתחיל טיפוס במדרון קשה מאוד.
כך מתאר ננס קטע זה: "... אחרי שנחנו, העז המברייח להתחיל עליה תלוכה, שאמורה להמשך 2-3 שעות. שוב עלינו דרך יער עבות. הדרך היתה בוצית לגמרי, נחלי מים זרמו בדרך עצמה במורד. כפתע, עת התחיל השחר להאיר את שמי הלילה, אחזה בי חולשה נוראה... זעה פרצה מגופי והרגליים רעדו לי. ידעתי כי הסיבה היא ריקנות הקיבת ואוזלת רזרבות האנרגיה... בקול שבור בקשתי מבטאי, -אוהה עוזדתי כל העת-, תני לי מהר סוכר מתרמילי... ואמנם, כאשר מצאתי מהר מקוביות הסוכר שנשארו לי עדיין, חזרו כוחותי אלי...".

מעט מאוחר יותר, אחרי שיצאנו מן היער, נראה רכס מעלינו. עצור, לכרוע ברך !

הפקודה הועברה בלחש מן המברית בראש הטור, אחורה אל משתתפי המסע. כל אחד מהם נקראו מפה לאוזן להגיע אליו אל ראש הטור. הלב דפק בחוזקה... "אני, שהייתי בשלב זה קרוב לראש הטור, היה לי עתה זמן להתבונן מסביבי. הרכס היה מרוחק ממני כעשרה מטרים ומעליו שמיים כחולים של אור ראשון. מראה מעורר התפלאות. כאשר הגיעו המזויינים לראש הטור, הוביל אותם אדריאן בזחילה על הבטן עד למקום המפגש של הרכס עם השמים... הוא מסמן לאה שאחריו : אם תשמע יריה, הורו לכולם מאחריכם לשכב בלי נוע ! ... אדריאן, אלפרד ועוד ששה בחורים נעלמים לאט בזחילה אחורי קו הרכס, כאשר נשקם דרוך בידם. לאחר זמן לא-רוב חוזר אדריאן כשהוא עומד עתה זקוף כולו, - סימן טוב, - ומסמן לנו לקום ולעבור אליו אל הרכס. השיירה מתקדמת אליו, איזה מראה מרהיב מתגלה עתה לפנינו : שרשרת ההרים המושלגת של הפירינאים, כשהיא מוארת באור ראשון. ההרים קרחים לגמרי, אין כל סימן לעץ או צמחיה. בחלק התחתון נראים הסלעים בבוהק סגול ומעליהם הכל לבן משלג. השמים בהירים-כחולים והגוש הגדול מובלט מהם בקוים חדים. אפשר להכיר בכל בליטה ובכל שקע בגוש שלפנינו. אך בינינו, - שעמדנו עתה על ראשיתו של הרכס עד לגוש הזה, מפריד עמק עמוק, שבולט בצבעיו הירוקים-חומים, יערות ושדות. עלינו עדיין לשכב. עקבתי בדריכות אחרי תנועת החוליה המזוינת, בהתקרבה לאורך הרכס לבקתה בעלת גג משופע מאוד. אחרי הבקתה הראשונה עוד כמה בקתות דומות במרחק-מה אחרי הראשונה. אדריאן הכך כמה מטרים לפני אנשי החוליה המחפה עליו בנשק. רואים בעליל, כי הוא דרוך כקשת. כשהגיע אל פתח הבקתה הראשונה, בעט בדלתה בעוצמה רבה, כאשר תת-המקלע שבידיו מוכן לירי..... אך אין תזוזה משם. אין בה איש. המתח פג.

אחרי אבטחת הרכס הגלוי על ידי המזוינים, נקראנו לקום ולבא אל הבקתה. אנו עולים לאט ומתקרבים...



במרחק לא רב מאתנו בדרום, גוש ההרים. אחרי שנאספו אל הבקתה גם אחרוני המפגרים, סיפר לנו אדריאן על חברו הטוב שהופתע ביחד עמו במסתור זה על ידי פטרוק גרמני. החבר נורה ונהרג, אך הוא, אדריאן הצליח להמלט....

על כן מצוה הוא עלינו לעמוד דום לזכר חברו לואי ולענות לשבועתו, כי דם רעו יוקם. וכך היה. אדריאן קרא :

Louis tu sera venge, - לואי תנוקם !

וענינו בקול גדול *sur*, - בודאי !

המעמד היה מרגש לכל הדעות.

לפתע מתפרץ אדריאן הקשוח בבכי מר !!!

דעת רבים מאתנו על גסות-רוחו של

המברית, השתנתה עתה עקב פרא רגשות זה

על חברו שנפל בתפקיד...

[ב 1985 שמעתי גרסה שונה על נסיבות

הריגתו של לואי במקום הזה. על כך

כשאתאר את נסיעתנו הנה ב 1985]



הצילום העליון מחודש מאי 1988.

הפץ מאחורי הבקתה בנשיירה, כמו במאי

1944. הצילום השני מ-1985.

ננס כותב, כי לאחר מעמד השבועה התישבנו ואכלנו ממה שעוד נשמר ממזוננו. " כל אחד מאנשי טלויה קבל פרוסת לחם אחת ותכולת שתי קופסאות סרדינים חולקה לששה-עשר אנשינו..."

פלימס מתאר את אזור הרכס כאזור מרעה, עם בקתות מפוזרות לאורך כל הרכס. " עתה התישבנו והחלה התקפת דיבה עלינו, -הכשרים מטלויה. כמה מאנשי לימנז" הסיתו נגדנו שאנו אוכלים לשובע, בו בזמן כשאין לאחרים מה לאכול והם נשארים רעבים..."

דבר אחד היה ברור: היינו כולנו רעבים ביותר אך אנו, אנשי טלויה היינו מאורגנים טוב יותר, ממושמים יותר ובלטנו בסדר בו חלקנו בינינו את המעט משארית מזוננו. - כמה ממוציאי דבתם-רעה גילו שנאה בלתי מוסתרת נגדנו, "הכשרים", עובדה שביישה אותנו, בעצם את הקבוצה כולה, שעמדנו בקרוב להשתחרר משנאת הגרמנים נגד העם היהודי כולו, ללא הבדל "כשר או לא-כשר"... בעודנו מתכוננים להמשיך דרכנו הוסבר לנו, כי מעתה נלך על מדרון יער תלול בתוך יער, כאשר משמאלנו הר גבוה ומימיננו גיא רחב, מתוכו אפשר לצפות במשקפות למקומות הגלויים במדרון. גיא זה הינו "שטח סגור" לאזרחים, לכן אין בו כיום תושבים. אך חיילי משמר ההר של הגרמנים נעים בו והם צופים מלמטה אל אותו מורד, לרוחבו אנו עומדים להתקדם אל גוש הפירנאים המושלג. על-כן עלינו להשאר מוסתרים תמיד בין עצי היער ואין לסטות מן הטור בשום מקרה. גם הזקוקים להתפנות לצרכיהם יאלצו להשאר בקרבת הטור. ההליכה החלה וכאשר הגענו אל היער הומחש לנו מה שנאמר לנו. אנו על מדרון תלול מאוד. פלגי מים זרמו במדרון מלמעלה כלפי הגיא מימיננו. צעדנו-התחלקנו במים זורמים והליכתנו הואשה מאוד. נאחזנו בגזעי העצים כדי לא לגלוש אל כיוון התהום מימיננו, והלכנו כפופים כדי לא לאבד את שיווי המשקל, למעוד ולהתחלק מטה ללא שליטה...

אדריאן חזר והבטיח לנו, כי אם נתקדם על פי תכניתו, נהיה הערב, ליל ששי-שבת בספרד. התחלנו אמנם קטע הליכה זה במרץ ובשמחת-לב, אך ביער התקדמנו בצעדי צב. המצאתי שיטה, תוצאת נסיוני העשיר ביערות טרב: כל אחד יעלה באלכסון כלפי מעלה תוך שמירה על הכיוון הכללי דרומה. לאחר כמה מטרים יפנה עתה מעט כלפי מטה ויגלוש על הקרקעית החלקלקה עד לעץ הקרוב מתחתיו. שם יעצר ושוב יעלה באלכסון בכיוון הכללי. וכך חוזר חלילה. ואמנם הקרובים אלי עלו וגלשו, עלו וגלשו בלי לאבד את כיוון דרום ותוך כדי שמירת מקומם בטור העורפי. בהחלקה כלפי מטה היינו צריכים להיזהר שלא לפספס את העץ בו בחרנו כדי להעצר על ידו. לו פספסנו, יוכלנו להתדרדר בלי אפשרות להעצר. השיטה עבדה היטב. השעות עברו לאט ואנו התקדמנו במהירות הצב. עוד מעט נגיע לקצה היער, כך הודיע לנו עוזר המברית אלפרד.

[על מפת האזור שנשלחה לי מידידי בצרפת, מדדתי ארבע ק"מ בחלקת המדרון] כשיצאנו לבסוף רצוצים מחלקת היער במדרון, ראינו לפנינו אוכף גלוי אשר מתנשא מעל לגיא מימין וגם משמאל מורד אל גיא. חלפנו אם כן לרוחב ההר ועברנו אותו. היינו כנראה על פרשת המים שבין שני העמקים מימין ומשמאל. הוזהרנו שעלינו להתקדם במירב המהירות לאורך האוכף, מעט מתחת לרכסו, כדי שלא יבלטו דמויותינו כצלליות על רקיע השמים. ואמנם היה האוכף חשוף לכל אורכו. השמים היו בהירים והשמש חיממה אותנו כהוגן כאשר התחלנו להזדרז. הזענו. הורדנו מעלינו. הרוק בפינו התיבש וגרוננו ניחר. אך אסור להעצר עתה לרגע. מהרנו לאורך האוכף לכיוון הר שלפנינו. הגברים המבוגרים והנשים הראו סימני יאוש ויש מביניהם שלא רצו או לא יכלו להמשיך מרוב חולשה. אך המברית לא שעה לתחנוניהם. רכס זה, המחבר בין ההר לרוחבו הלכנו לבין ההר שלפנינו, גלוי מלמטה והיה מסוכן מדי כדי לנוח בו. הוא כעס, רטן, צעק וקיכל. עצביו לא עמדו במתח הסכנה. רצונו היה להגיע עוד הערב לגבול.

חברי **שְׁלוּימָה** ו**אֲנוּכִי** החלטנו לעזור לאשה צעירה יחסית, קצת עגלגלה, אשת הקרוב בפינו בלעג "**המקסיקני**". מזמן הפסיק זה לעזור לאשת-חיקו, כי בקושי סחב את רגליו הוא. המצאנו פטנט שהתאים היטב להליכה במדרון: תקענו מקל-הליכה בין גבי לבין רצועות תרמילי והורינו לה לאחוז בשתי ידיה במקל שלפניה. היא נאחזה בו. כך משכתי אחרי. **שְׁלוּימָה** תמך בה מצד המורד כדי שלא תתחלק. כך משכנו-תמכנו בה בשעות הבאות, מן הרגע בו יצאנו מן היער החלקלק...

כל שעה החלפנו תפקידים. פעם אני מוביל אותה ופעם **שְׁלוּימָה**... זה מושך וזה תומך בה מן הצד.



שְׁלוּימָה ו**אֲנוּכִי** היינו צוות מיומן בצעדה עם משא בהרים, עוד מטרב. היינו רעבים וצמאים כמו כולם, אך היתה לנו שיטה של הליכה בקצב אחיד, עם נשימות מבוקרות: שואפים אויר מלא הריאות במשך שני צעדים ונושפים אותו תוך שני הצעדים הבאים. נשימות קצובות אלה נשמעים לאוזנינו כפעילותו של קטר. הה-הה-פה-פה ארבעה צעדים; הה-הה-פה-פה שוב ארבעה צעדים. נשימה שלמה אחת והתקדמות של ארבעה צעדי הליכה. כך לא מתעייפים במהרה. השרירים מקבלים את החמצן הדרוש להם. בשיטה זו סיגלנו לעצמנו בטרב כושר נשיאת גזעי-עץ תוך כדי עליה במדרון אל ראש ההר. כבר מאמש הלכנו בשיטה זו. היינו טובים בהליכה. בלטנו בתוך השירה. [כותבי זכרונות אחרים ציינו עובדה זו] גם **ננס** היה מנוסה בכך כמונו. ביזו האחת הוביל את **בטסי** כבד לילה ויום. גם חברינו האחרים מטלוייה עזרו לחלשים. יש שהעמיסו על גבם תרמיליהן של נשים שיבבו, בכו ודדו בקושי על רגליהן הפצועות והכואבות. גם לגברים החלשים הושיטו עזרה עד כמה שיכלו.

ננס כותב:

חולף זמן-מה ואנו מעבר לאוכף. שוב נבלעים אנו בין עצי יער. הפסקה. צריך לאכול משהו. מבקתת לואי ההרוג עד הנה עברו כמה שעות טובות. צהריים עתה. אנו, חברי טלוייה מתכנסים ומוציאים את השאריות האחרונות שנשארו לנו ממזונותינו. הרי תהיה זו האכילה האחרונה לפני הגיענו עוד הערב לספרד, כך סברנו. שוב מתנפלים עלינו מאנשי לימוז". **ננס** לא נשאר להם חייב ועונה להם מתוך עלבון ורוגז בלשון מחודדת: "אתם גליצאים-צרפתים, נסיכי השוק השחור, אשר עינכם צרה בקבוצתנו, "הכשרים" כפי שאתם שוטנים אותנו. חילופי נאצה ושטנה מתפתחים. לבסוף אנו מוותרים ונותנים להם משאריותינו האחרונות. הרי הם היו מצוידים בבשר טריפה למכביר, ובכל זאת קנאו במעט הסרדינים ששמרנו בקפידה עד הנה. לכל אחד חולקה עתה חצי פרוסת לחם וחצי סרדין... והם חשבו שנקלקל לנו באלה את הקיבה. אבל לא רצינו לריב אתם, הרי הערב נהיה בספרד. לבושתנו ניגש אלינו עוזר המברית **אלפרד** ומטיף לנו בנאום ציוני: "הרי אתם הולכים לקראת מטרה משותפת ונשגבה! הרי בקרוב יהיו חייכם בטוחים ותוכלו להשיג מזון כפי רצונכם..."! "אוי לבושתנו..."

אך הבחורים האלה מקבוצת לימוז" התנהגו באופן מחפיר, נבזי, שפל!

- נתנה לנו הפסקה של שעה. מעט אוכל, קרירות היער אחרי ההזעה, מנוחה. מי שרצה להתפנות היה לוֹלֶה עתה זמן מספיק ואף מקומות מסתור. היה צריך לעלות רק מעט כלפי מעלה, להאחז בסבך או בעץ ולהקל על השלפוחית או המעיין. מבין הנשים היו כאלה, שמרוב עייפות וחולשה לא יכלו לעשות את המאמץ לעלות כלפי מעלה ויש שעשו את צרכיהן בינינו, ללא בושה יתרה.

כלפי מטה אסור היה לרדת. היו שם סלעים חלקלקים והמתחלק עליהם עלול להתדרדר לתהום. פלגי מים זרמו גם פה. הוצאנו כלי רחצה ואף מברשות שיניים להתרענן במים הקרים. שרלוט שברה כאן את שיני המסרק שנתן לה ננס ברוב אבירותו. היא לא זכרה לפצותו בהגיענו לספרד, לקנות לו מסרק אחר תחת השבור, כך מסיים ננס את סיפורו המסגוני.

בהיטי מסביב הבחנתי היטב, כי עקפנו בקשת רחבה את הגיא העמוק על שפתו העליונה וכי אנו עתה מעבר למחציתו, אחרי שיצאנו להקפה זו מבקת המברייח לואי ההרוג בשעות הבוקר. נראה, כי המשך דרכנו תהיה מעתה מעברו הדרומי אל תוך גוש ההרים המושלג אשר מעלינו. אך לא ראיתי כל דרך או שביל, עליו יובילו המברייח ועוזרו לכוון הגבול.

פליקס מתאר את המשך דרכנו: ושוב יצאנו לדרך ומהר יצאנו מבין העצים אל שטח מדרוני פתוח. בבירור ראינו, כי אנו מתקרבים לאזור מכוסה שלג. בתחילה התרחצנו מעט בשלג הראשון ושוב קדימה. העליה במורדות הגוש הגבוה נהיתה תלויה וקשה יותר יותר. במיוחד לנשים היה קשה. כאשר הגענו לגובה רב יחסית מעל למקום מנוחתנו האחרון ביער, אמר לנו המברייח, כי מעתה אין לנו לחשוש יותר מן הגרמנים. יצאנו זה מכבר מטווח פעילותם האפשרית. צ ה ל נ ו ממש. שוב מתקדמים ואנו נכנסים לאזור המושלג. בתחילה היתה שכבת השלג דקה ומימית. בוססנו בתוך עיסה קרה, עד שרגלינו "שחו" ממש בנעלינו.

ההליכה נעשתה עוד יותר קשה כאשר דרכנו על תמיסת שלג שחזרה וקפאה. המברייח יצר בזהירות שביל בדרכו צעד לאחר צעד במקפא הזה. אנו אחריו בקצב איטי. לאחר זמן קצר שלח לפניו כמה בחורים, שיפלטו הם שביל בעבור הבאים אחריהם. משימה זו היתה מעייפת מאוד והדורך הראשון הוחלף אחרי דקות מעטות על ידי הבא אחריו וכך התחלפו המפלסים זה לאחר זה. השיירה התנהלה בכבדות. כל צועד השתדל לדרוך לתוך העקבות שהוכנו על ידי קודמיו. המברייח ניסה כל הזמן להכתיב מהירות מירבית, "כי הרי רוצים להגיע לספרד עוד הערב", כך חזר ודבר את הראשונים. השיירה התארכה יותר ויותר, כי שוב כשלו ופגרו מאחרינו וזעקות יאוש הושמעו מאחור: "עצרו, -לא כל כך מהר, תנו לנו מעט"...

עלינו ועלינו ונכנסנו עמוק יותר ויותר לתוך שלג של ממש. כל בחור שלא נקרא לפילוס השביל קבל על עצמו תפקיד של עזרה לנשים ולמבוגרים מבין הגברים. מנפרד ושלויה עשו שרות בולט בסוחרם אחריהם אשה אחת. הם תקעו מקל לרצועת תרמיל הגב שלהם, -האשה נאחזה בו בשתי ידיה ובעל התרמיל משכה אחריו קדימה ואל-על, בו בזמן שהשני תמך בה מן הצד הנמוך של המדרון שלא תמעד. גם אנו האחרים עזרנו בהעמיסנו תרמילי הנשים על גבנו. המשכנו בעליה כלפי מעלה וערפל החל לעטוף אותנו. צריך לציין כי התמצאותו של אדריאן הפליאה אותנו, כאשר אי-אפשר היה לראות יותר ממאה מטרים קדימה. עתה ביום הששי אחר-הצהריים קוינו עדיין להגיע לספרד בערב זה. כמה טעינו! לקראת השעה 18.00 הגענו לבקתת מחסה. עצרנו שם ועוד פעם אכלנו משהו פעוט באמת. הרשעות והשפלות הגיעו לשיאה, כאשר מבין האנשים היו כאלה שאיבדו כל רסן אנושי בריב שלהם על מה שאכל השני. בושה לעיני המברייחים...

שוב יצאנו לדרך באותה שיטה. חמשה מן החזקים יותר, כובשים שביל בשלג העמוק. הערפל מסביבנו נהיה בינתיים סמיך ביותר. אחרי כחצי שעה הודו שני המברייחים, כי אינם מצליחים למצוא את הדור. אדריאן הורה לנו לחזור על עקבותינו למחסה האחרון. הוא ועוזרו ימשיכו לחפש את הכיוון הנכון. אך אחרי כמה נסיונות-נפל חזרו אף הם לבקתה. הערפל כה סמיך, עד כי הוא מונע ראות והתמצאות אפילו רק למטרים אחדים. לכן הם החליטו, כי נשאר במחסה עד שיעלה הירח, בתקווה כי לאורו יתמצאו שוב....

בְּנֵי הַדָּבָר זֶה: ...בְּקֶטַע הָאֲחֵרִים, לִפְנֵי הַגִּיעוֹנוֹ אֶל בִּקְתָּ-הַמַּחֲסֶה, הִלְכְנוּ בְּשִׁבְלֵי צֶר מְאֹד. מִיָּמֵינוּ תְּהוֹם וּמִשְׁמַאלֵנוּ קִיר סִלְעִי אֶלֵּינוּ נִצְמְדָנוּ וְבוֹ נִיִּסְיָנוּ לְמִצּוֹא זִיזִים וְשִׁקְעִים, כְּדֵי לְהֵאָחֵז בָּהֶם...

גַּם אֲנוּכִי זֹכֵר עֲלֵיהָ זֶה בְּשָׁעוֹת אַחֵר הַצְהָרִיִּים כְּאִשֶּׁר מִיָּמֵינוּ הִגִּיא הַעֲמוֹק אוֹתָן עֲקַפְנוּ עֵתָה כְּבֵר כּוֹלּוֹ. לְצִידוֹ הַשְּׁמַאֲלִי אֲנוּ מִטְפְּסִים כִּלְפֵי מַעֲלָה. הַצְהָלָה אֲשֶׁר בָּהּ פִּגְשָׁנוּ בְּשִׁלְג הָרָאשׁוֹן הַתְּחַלְפָה מֵהָר לְבַעֲיָה, כְּאִשֶּׁר שִׁלְג זֶה נִמַּס בְּתוֹךְ נַעֲלֵינוּ וְהַקְפִּיא אֶת רַגְלֵינוּ. עוֹד אֲנִי רוֹאֶה מִתַּחְתִּי אֶת הָעֵמֶק הַיִּפֶּה, אֲךָ לֹאט אֲנוּ מִגִּיעִים לְגוֹבָה בּוֹ מִשְׁיִיטִים לְצַדָּנוּ עֲנָנִים לְבָנִים, גַּם מַעַל לְגִיא לְצַדִּי מִמֶּשׁ וְגַם בְּצִלְע הָהָר לְשְׁמַאֲלִי. מֵאַחֲרֵינוּ מִתְאַרְכֵּת הַשִּׁירָה, הַנְּשִׁים וְהַמְּבֹגְרִים לֹא מְסוּגָלִים לְשִׁמּוֹר עַל הַקֶּצֶב, מִתְחַנְנִים וּמִתְיַפְּחִים מִמֶּשׁ. וְאִזְ עוֹטְפִים אוֹתָנוּ קֶרְעֵי הָעֶרְפִּילִים עַד אֲשֶׁר נִתְחַבְּרוּ לַעֲנָן לִבֵּן אֶחָד. אֲנוּ בְּתוֹכָם וְלֹא רוֹאִים כְּמַעַט כְּלוֹם, לֹא לְפָנֵינוּ, לֹא אַחֲרֵינוּ, לֹא מִיָּמֵינוּ וְלֹא מִשְׁמַאלֵנוּ. תְּחוּשָׁה מוֹזָרָה מְאֹד שֶׁל נִיתוּק. וְכֵן קָרָה, שֶׁהַמְּבֹרִיחִים מֵאַבְדִּים קֶשֶׁר-עֵין עִם אוֹבִיקֵטִים מוֹכְרִים לָהֶם, סִלְעֵי זֶה אוֹ אַחֵר, פֶּרֶץ בְּקִיר הָהָרִים מִשְׁמַאלֵנוּ, אוֹ כֹל דְּבַר אֲשֶׁר הִיא צָרִיךְ לְהַדְרִיךְ אוֹתָם אֶל הַמְּסִילָה בָּהּ עֲלֵינוּ לִלְכֹּת כְּאִשֶּׁר נִתְקַלְנוּ בְּבִקְתָּהּ לְרָאשׁוֹנָה, הִיא קְרוֹב לְדַמְדוּמִים. כְּאִשֶּׁר יִצְאָנוּ מִמֶּנָּה לְהַמְשֵׁךְ הַדֶּרֶךְ הִיתָה כְּבֵר עֲלֻתָּהּ. אֲךָ הָעֲלֻתָּהּ הִיתָה לְבִנָּה וְסִמִּיכָהּ, חוֹשֶׁךְ לִבֵּן וּמוֹזָר. דְּבַר כֵּזֶה לֹא רָאִיתִי מֵעוֹדִי. לִבֵּן וְחֹשֶׁךְ. הָעֶרְפֶּל מִנֶּעַ אֶת הַתְּקַדְמוֹתָנוּ, כִּי לְמִבְרִיחִים לֹא הָיוּ נִקְדוֹת אַחִיזָה וִיזוֹאֲלִיוֹת. כֹּל טְעוֹת יִלְכָּה לְהַבִּיא אוֹתָנוּ אֶל עֲבָרֵי תְּהוֹם פְּעוֹרָה. לִכֵּן הֵם הִפְסִיקוּ אֶת נִסְיוֹנוֹתֵיהֶם וְהוֹרּוּ לְהִתְכַּנֵּס בְּבִקְתָּהּ וּמִסְבִּיב לָהּ.

הַבִּנְתִּי לְרָאשׁוֹנָה, כִּי בְּלִיל שַׁבָּת לֹא נִהְיָה בְּסִפְרָד. הָרִי עֵתָה לִיל שַׁבָּת קוֹדֵשׁ וְאֲנוּ תְּקוּעִים אִי-שֵׁם בְּהָרִים... אֲכַזְבָּה וּמִידָת מְסוּיִימָת שֶׁל יָאוֹשׁ תִּקְפוּ אוֹתִי וְאֶת חֲבֵרִי. הֵינּוּ עֵינֵיפִים מְאֹד, סְחוּטִים מִמֶּשׁ וְרַעֲבִים מְאֹד. עֲצִבֵּינוּ הָיוּ מִתּוֹחִים. מִשְׁהוּ הַשְּׁתַּבֵּשׁ בְּמִסְעָנוּ. הַמּוֹרָאֵל שֶׁלָּנוּ, שֶׁל הַצִּעִירִים, שֶׁהִיא גְבוּהָ עַד כֵּה, יִרְדַּ לְפָתַע... אֲךָ הַמְּבֹרִיחַ, שֶׁרָאֶה בְּמִצּוֹקֶת נִפְשָׁנוּ חֲזָר וְעוֹדֵד אוֹתָנוּ בְּאוֹמְרוֹ "בְּרַגַּע שֶׁיַּעֲלֶה הָיִרָח וְהָעֶרְפֶּל יִחַלֵּשׁ נִצָּא לְדֶרֶךְ וּמִחֵר תִּהְיֶה בְּסִפְרָד וְתֵאָכְלוּ כְּמָה שֶׁתִּרְצוּ"...

בִּינְתִיִּים הוּא הַדֶּרֶךְ אוֹתָנוּ, כִּי־צֵד לְהִתְאַרְגֵּן. הַנְּשִׁים וְהַמְּבֹגְרִים יוֹתֵר הוֹכְנִסוּ רָאשׁוֹנִים לְבִקְתָּהּ. לְאוֹרֵךְ הַקִּירוֹת מִסְבִּיב הִיתָה כְּעֵין מִרְפֶּסֶת מוֹגְבֵּהֶת כְּקוֹמַת אִישׁ עֲשׂוּיָה מִקְרָשִׁים עֲבִים. שֵׁם הִיא יֵבֶשׁ וְלִשָּׁם הוֹעֵלּוּ כֹּ 20 נְשִׁים וְגִבְרִים לְמִנוּחָהּ. הִיתֵר הָיוּ צְרִיכִים לְהִסְתַּדֵּר בְּקוֹמַת הַקֶּרֶקֶע. הַרְצָפָה הִיתָה מֵאַדְמָה וְזוֹ הִיתָה רְטוּבָה. בְּגוֹמּוֹתֶיהָ אֵף עֲמָדוֹ מִים, קָרִים כְּמוֹבֵן. לְאוֹרֵךְ חֶלֶק מִן הַקִּירוֹת הָיוּ מוֹנִחוֹת קוֹרוֹת-עֵץ. הָרָאשׁוֹנִים שֶׁנִּכְנְסוּ תִּפְסוּ מִקּוֹמוֹת אֵלֶּה לְשַׁבָּת שֵׁם. הָאַחֲרִים הִתְיַשְּׁבוּ עַל הַקֶּרֶקֶע הַרְטוּבָה כְּאִשֶּׁר תִּרְמִילֵי הַגֵּב שִׁמְשׁוּ לְמוֹשֵׁב. מִקּוֹם לְשִׁכְבַּ לֹא נִשְׁאַר. עֵתָה נִיִּסְיָנוּ לְנִמְנֵם מַעַט, כִּי עֲפַעְפִי הָעֵינִיִּים נִסְגְּרוּ מֵאַלִּיהֶם. הָעֵינִיפוֹת הַכְּבִידָה מְאֹד עַל כּוֹלָנוּ. אֲךָ לֹא נּוֹצֵר שִׁקֵּט וְלֹא הִיתָה שְׁלוֹה. הַשְּׁאִיפָה לְהַמְשִׁיךְ בְּדֶרֶךְ וְלֹא לְשַׁבָּת פֶּה בְּתוֹךְ כְּעֵין מִלְכוּדָת, -שְׁמָא פִּטְרוֹל גִּרְמָנִי בְּכֹל זֹאת יֵבֹא אַחֲרֵינוּ אַחֲרֵי שְׂגִילָה אוֹתָנוּ עַל הָאוֹכֵף הַגָּלוּי-, הַטְרִידָה אֶת מִנוּחָתָם שֶׁל כְּמָה מִן הַנְּמַלְטִים שְׂבִינֵינוּ. אֵלֶּה הַפְּצִירוֹ בְּלִי הָרֶף בְּמִבְרִיחִים כִּי עֲלֵינוּ לְהַמְשִׁיךְ מִיֵּד...

בְּנֵי מִצִּיָּן אֶת ד"ר גַּאבֵּל, אֲשֶׁר אֵיבַד כְּמַעַט אֶת שְׁפִיּוֹתָיו מִפְּחַד הַגִּרְמָנִים הַרוֹדְפִים אַחֲרֵינוּ. הוּא הִיא רַעֲב וְעֵינָיו כְּמוֹנוֹ, אֲךָ לֹא נָתַן לְמִבְרִיחִים מִנוּחַ. אֲךָ אֵלֶּה הָיוּ אֵינִים בְּדַעְתָּם, כִּי הֵם אֵלֶּה אֲשֶׁר יִחַלְּשׁוּ מִתִּי לְהַמְשִׁיךְ בְּדֶרֶךְ. לָהֶם יֵשׁ שִׁיקוּלִים מִקְצוּעִים. הֵם בּוֹדְאֵי צִדְקוֹ, בְּהִכִּירָם אֶת הַמִּצִּיאוֹת טוֹב מִד"ר גַּאבֵּל הַנִּפְחָד... אֲדִרְיָאן בְּעֶזְרֵת ג"ר קוֹר מִטְלוּיָה הַדְּלִיקוּ מִדּוֹרָה לִיד הַבִּקְתָּהּ וְהִכִּינוּ מִשְׁלַח, - בְּתוֹסַפַּת אֲבִקַּת קֶקָאוֹ וְסִכְרִין אוֹתָם נִידָב מִיִּשְׁהוּ לְכָלֵל, מִשְׁקָה חָם לְכֹלֵם לְפִי הַתּוֹר. אֲדִרְיָאן הַקְפִּיד, עַל כֵּן אֶחָד יִקְבֹּל מִסְפֵּר לְגִימּוֹת חֲמוֹת, בְּהֵאִירוֹ אֶת פָּנִים הַבִּקְתָּהּ בְּפִנְס כִּיס. זֶה הִיא בְּאֵמַת צוֹרֵךְ חֲשׁוֹב.

זָכְרָנוּ כִּי לִיל שַׁבָּת עֵתָה וְכִי יֵשׁ לְהִתְפַּלֵּל קְבֻלָּת-שַׁבָּת וְעֶרְבִית. לְכָל אֶחָד מִסּוּגֵי הִיא סִידוֹר תְּפִילָּה קָטָן. אֲךָ הַתְּפִילָּה נֹאמְרָה חֲרִישִׁית וּבְחוֹלְשָׁה גְדוּלָּה. סִפְרָתִי

כ"ח לספירת העומר. האותיות כח נראו לי סמליות במצבנו החלשלוש. מחר בעזרת השם נגיע למטרתנו. עתה הכי חשוב לנוח ואף לישון. חשתי כי חושי התערפלו והייתי מטושטש לגמרי מרגע שהתישבתי על תרמילי. בודאי נמנמתי ואף ישנתי בישיבה, כאשר לפתע האיר אותי אור פנס כים והגישו לי ספל פח עם קקאו חם. היה לי קר, בגדי היו רטובים ורגלי קפאו ממש מקור. אך יותר מכל דרש גופי שינה... בנמנמי נפל גופי ימינה או שמאלה או אחורה והפריע ליושב לידי או אחרי. זה זז באי-נוחות והתעוררתי. ושוב נמנמתי בכעין עלפון חלקי.

אני מתעורר, כי שלפוחית השתן דורשת התרוקנות. אני קם כדי להתפנות מחוץ לבקתה, דורך על רגליים של אחרים, ומתנדנד החוצה. שם עוד יותר קר ורטוב. אני לא מעז להתרחק ממש כדי לעשות את צרכי. אחד הגברים המבוגרים ממשיך להחזיק אש קטנה במדורה, בהשתמשו בקרשים שאדריאן קרע מבקתת המחסה. ז"ק מציין בזכרונותיו, שהיה זה חותנו המבוגר של סרג' יפרויקין.

[בהמשך אבהיר במי מדובר]

יש מבין האנשים שלא יכולים להרדם. הם יוצאים החוצה כל כמה דקות ובודקים האם פג הערפל? האם עלה הירח?... כך עברו כמה שעות של נים ולא נים. לפנות בוקר מאיר אותנו המבריק וממזרז אותנו שנקום ונסתדר שוב בטור עורפי מחוץ לבקתה, כי עלה הירח והערפל נמוג במקצת. אני יוצא מטושטש קמעה, חש כי השינה הטרוטה החזירה לי מעט מכוחותי. אור הירח מפציע דרך ערפל דקיק. עתה רואה אני, כי אנו נמצאים בכניסה של מעבר בין שתי שרשרות הרים. עלינו להעמיק במעבר הזה אל תוך גוש ההרים...

נוס מתאר: ...השעה 4.00 בבוקר. היירו אותי. המבריק פקד: כולם לצאת מן הבקתה, לשים את התרמילים על הגב, אנו עוזבים מיד! יצאתי עם כולם לליכה הקר. לפתע תקפה אותי צמרמורת נוראית. דבר כזה לא קרה לי עד כה. כל אברי רעדו ולא יכולתי לשלוט בהם. ידי קפצו ממש מרעדה. חזרתי לבקתה כדי להתאושש. אחרי נכנס לפתע אדריאן. הוא צעק עלי: "מה אתה עושה עוד פה?" כאשר הסברתי לו מה קרה לי לפתע, הגיש הוא לי מיד ספל עם משקה רום חם. הרקתי חציו לתוכי וחציו השני החזרתי לו מתוך תחושה, כי עלי להיות הוגן עמו. לפתע עבר בי גל חום וכוחותי חזרו אלי. יכולתי להעמיס שוב את תרמילי על גבי. כל אחד אחז במקלו והשיירה יצאה לדרך. עדיין היה חושך אך הירח האיר. הערפל נמוג ברובו. "עוד היום, בשעות הצהריים אתם בספרד" עודד אותנו המבריק. עתה ראיתי את מעבר ההרים, אודותיו דבר אדריאן אתמול. העליה בתוכו היתה תלולה ביותר. שוב החלו התחנונים להאט, לנוח מעט. המבריק רגז וקלל נמרצות את קללתו הידועה. על אף צעקות הנכשלים הוא שמר על הקצב שלו. "מי שלו יכול להמשיך, ישאר על מקומו" היתה תשובתו. כאשר הגענו לרום פסגת המעבר, החלה ירידה תלולה לתוך גיא. לפעמים אנו צריכים לקפוץ מקיר סלעי בגובה בין אחד לשני מטרים. אך רוב האנשים נזהרו מקפיצות כאלה וחיפשו לעקוף את המכשול. שני בחורים עזרו לנשים בכך והשיירה התנהלה לאיטה. הרגליים כאבו מקור ומרטיבות. במחצית הדרך אל תוך הגיא למטה מגיעים שוב לבקתת-מחסה. שם מחכים הזריזים יותר למאחרים. כאשר מאן-דהוא מציע שנאכל פה משהו, אמר המבריק, כי את ההפסקת הבוקר נעשה בתחתית הגיא, כי שם יש מים זורמים. אחרי כחצי שעה נוספת מגיעים אנו לנחל זורם. ההתנפלות על המים היתה פראית. החלפתי פה את גרבי. הוצאתי מתרמילי את הגרביים שחטתי אמש בבקתה וגרבותי אותם במקום הרטובים ממש. הרגשה איומה היא לגרוב גרביים לחות וקרות. רגלי היו צריכות לחמם וליבשם, במקום ההיפך. כל אחד חיפש עוד משהו לאכול בתרמילו. אנו, ששה-עשר חברי טלויה חלקנו בינינו שתי קופסאות סרדינים אחרונות. כאשר טפסף מעט שמן על אצבעותיו של ז"ק בשעת פתיחתן, הוא לקק אותן באופן טבעי. כאשר ראה זאת ד"ר גאבל, קפץ כחולה-נפש והתנפל על ז"ק, כאשר

עיניו יוצאות כמעט מחוריהן: "האם אינך יודע שפגעת עתה במוסר החברתי ? אתה מתענג עכשיו על שמן, בו בזמן שאחרים גוססים מפאת הרעב !" נאלצנו לעצור בעדו בתקיפות, כדי שלא תתפתח תגרה של ממש. בנוסף למנה הזעירה של סרדינים שקבלתי, אכלתי עתה פרוסת לחם אחרונה אשר ברשותי, ששקלה אולי 50 גרם...

בתוספת כוחות ובמודעות כי בצהריים נהיה בספרד, המשכנו בירידה. על יד כל נחל זורם חזקנו את עצמנו בלגימה נוספת, דבר שהשפיע לטובה, "כאילו שאכלנו מנה של Kartoffelsalat" [סלט תפוחי-אדמה]. לבסוף הגענו לתחתית הגיא ונאלצנו לחצות שם נחל רציני. רגלינו נרטבו שוב כהוגן. עתה החלה עליה חדשה, תלולה מאוד. בתחילה נאלצנו לטפס בין סלעים, כדי למצא נקודות אחיזה לרגלינו, עד שגברנו על מאת המטרים הראשונים. אז הגענו למורד מושלג, בו עלינו עוד יותר לגובה. שוב נשלחו הצעירים החזקים ביותר קדימה, כדי לסכול ברגליהם שביל בשלג העמוק. לפעמים שקע הראשון במעטה השלג עד בטנו והבאים אחריו היו צריכים לשלוף אותו מן הבור בו נתקע. כמובן לא עלינו בקו ישר כלפי מעלה, אלא קודם כמה מטרים שמאלה ואחרי-כן ימינה. כך טיפסנו בהדרגה אל-על. אדריאן עודד אותנו כל הזמן: "עתה, רק עוד שתיים עד לגבול"... "עתה רק עוד שעה"... אך פרקי הזמן שהוא קבע עברו מזמן ועדיין אין סוף למאמץ. לפעמים, בהגיענו לרכס או לפסגה אחרת, חיכינו מעט, כדי שהמפגרים ישיגו אותנו, אך מיד בהגיעם המשיכו המובילים. אי-אפשר היה לעמוד ללא-תנועה בשלג, הרגליים קפאו. לפתע נעצרו המובילים ! הם גילו עקבות בשלג. האם אלו עקבות שיירה אחרת ? ואולי של פטרול גרמני ? אולי אנו מתקרבים לאזור מיושב ? האוחזים בנשק הועמדו במצב הכן. אדריאן הגיע, התבונן בעקבות ופסק: "דובים" ! זה היה הרע במיעוטו, כי איזה דוב יתקיף שיירה של 60 איש ? אחד מחברי לא היה יכול לשאת יותר את התרמיל שלקח על עצמו מאחת הנשים, לכן העמסתי אותו מעל תרמיל הגב שלי. גם לי היה קשה, אך אחד צריך לעזור לשני...

...סוף כל סוף הגענו לנקודת השיא של מעבר ההרים. עתה החלה ירידה על שביל צר מאוד שהוביל דרך אזור סלעי, חלקלק כולו. ירידה של כמאה מטרים. מסוכן מאוד. כל צעד לא נכון יגרום להתדרדרות לתהום. האמיצים ביותר, ביניהם עדה, מנהיג במחתרת המאקי הצרפתית, אחזו בידי כל מתקרב למורד הסלעי והובילו אותו, צעד לאחר צעד עד אל מעבר לאזור המסוכן. קטעים מסולעים כאלה חזרו ונשנו כמה פעמים. המעבר דרכם אך כל פעם די הרבה זמן. באחרון מהם, היתה לנו שהות להתבונן על סביבותינו: לפנינו עתה שקע רחב-ידיים. סביבו הרים. השקע מסתיים בתוך בקעה מושלגת, אשר לא יכולנו להבחין בפרטים בתוכה. היינו רחוקים מדי, גבוהים מדי מעליה והראות לא היתה טובה. בקטע העליון של השקע ראינו עתה בית גדול יחסית ונאה. שמחנו לפגוש שוב מחסה ושמחתנו גברה, כאשר בישר לנו אדריאן, שעתה אנו קרובים ממש לגבול. אחרי שעברנו את המכשול הסלעי האחרון, החלה ריצה עליזה במורד המושלג אל הבית. גלחנו, נפלנו, קמנו ולא שמנו לב לבזבוז הכוחות, לרטיבות הרגליים ולשלג שנדבק בבגדינו. אחרי ריצה הגענו למבנה. מקרוב הוא היה עלוב. גגו מחורר, הקירות סדוקים, הדלת רקובה ורק שאריות של רצפת-העץ נשארו בקרקעיתו. גם בבקתה זו עמדו מים בשקערוריות האדמה. כאשר הגעתי אליה, היו שם לפני כבר מאנשינו. כולם ניסו להחליף את גרביהם, שפשפו את רגליהם, לחממם בידיהם. עד כאן תיאורו של נגס.

פליקס מקפיד לציין, כי ההליכה מן הרכס הסלעי האחרון, עד הגיעו לבקתה, ארכה כשעה. בין השעה 11.00 ל 12.00 הגיעו לאט-לאט כל אנשי השיירה, -במרווחים גדולים ביניהם, -לבקתה זו.

זכרונותי על מסענו בקטע זה עמומים מאוד:

כשיצאתי מן הבקתה אחרי שעות של נים ולא נים, חשתי קור נורא. דרך הערפל מעל נראה אור הירח. המסע במשך שעות הבוקר המוקדמות ובשעות היום מאוחר יותר, זכור לי כמאמץ עליון. התקוה שעוד מעט אנו מגיעים למרומי המדרון, התחלפה ביאוש כבד, כאשר התברר בשיא, כי עתה עלינו שוב לרדת בצדו השני אל תוך גיא עמוק, אשר בתחתיתו מחכה לנו עליה נוספת, מסולעת ותלולה כקודמתה. ... תקוה ויאוש אלה חזרו ונשנו בכל פעם שנאלצנו לחצות עוד שרשרת הרים אחת - ועוד אחת. העיניים נסגרו לי מן השלג המסנוור מחד ומעייפות ורעב מאידך. לא ראיתי מסביבי כלום, אם בגלל הערפל התמידי ואם מהולכשה ותשישות. רוב הזמן הלכתי עם עיניים עצומות, אשר פתחתי אותן לעתים רחוקות למשך כמה שניות תוך כאב של ממש.

כך סחבתי את גופי הכואב, בלי לראות מה מסביבי. לא זכורה לי ההפסקה בבקתה נוספת, המתוארת על ידי חברי. לעומת זאת נשמר בזכרוני הנחל הגדול יחסית, בו עברנו באחד הגיאות. כך זכור לי הקטע המדרוני המסולע לקראת הסוף והריצה אל הבקתה שנתגלתה לנו מרחוק. ...

כאשר הגעתי אליה, חזרה המודעות למוחי. הבנתי, כי עתה יום השבת וכי בקרוב נגיע לספרד. המחשבה כי שבת היום, אשר לא נשמרה על ידינו, דכאה אותי. אך ידעתי גם ידעתי, כי אין בנו האשם וכי שבת אחת שלא נשמרה תתחלף במהרה בשבתות הרבה שאקיימן בקפידה. ... הגעתי לבקתה, כאשר נאספו שם כבר כ 15 איש.

נ רשחזורי עם שני צרפתים מן האזור, שהדריכו אותי. ב 1985, נראה שביל ההליכה בו בחרו שני המבריחים, כשביל מספר GR 10 מקוצר. לא מובן לי, כיצד תיאר לעצמו אדריאן, שאפשר לעשות את הדרך מראשית המסע עד לבקתה אליה הגענו זה עתה, ב 24 שעות. גם בלי טעות הניווט ולינתנו בבקתה הביניים במשך כשש שעות, עשינו את הקטע האחרון ב 6-7 שעות. המרחק האוירי הינו 7-8 ק"מ עם עליות וירידות שהייתי מכנה אותן "כרצחניות" [

דיבוק מציין: ... אנו ליד הר הנקרא Mont Valier - מון וליה. לבקתה קראנו Le deuxieme Refuge - "המחסה השני".

אחד המבריחים מסביר לנו את המשך הדרך, אשר לדעתו אי-אפשר לשעות בה: "השביל מסומן באבני-דרך אשר בקצהו אגם עגול ואחריו אגם מאורך. אחרי שתעברו לידם עליכם לטפס דרך מעבר בהרים, כעין ארובה... וזהו, הגעתם. ז"ק מוסיף: ... אנו מוסרים למברית, - אחרי הסברו כיצד להגיע לנקודת הגבול ללא סיבוכים, - מכתבים עבור ההורים, בהם אנו מודיעים שהכל כשורה וכי הנסיעה עברה בשלום. ואז, בהתרגשות אנו שורפים את תעודות הזהות המזויפות שאפשרו לנו להתקיים ולהסתובב בצרפת הכבושה מבלי שיאונה לנו רע. די לנו בשמות בדויים! "בשעה אחת תאכלו מרק ספרדי" אומר לנו אדריאן. אנו, קבוצת טלויה מחליטים לזוז מיד. הרוב מעדיף לנוח לפני הקטע האחרון. לכן נפרדים אנחנו מהם. עתה מצטרפים אלינו אחדים מקבוצת לימוג", המקטרים. הדרך סלעית ותלולה. ערימות של אבנים קטנות במרחקים קבועים מסמנות את הכוון הנכון, כך חשבנו. ...

גם ננס מציין, כי הוציא את המכתב המוכן להוריו. את כתובתם הוסיף רק עכשיו ומסרו למברית למשלוח, כאשר יגיע לביתו.

כאשר הוחלט לשרוף את התעודות המזויפות שברשותנו, עלתה תעודתי הירוקה באש ועמה זהותי הבדויה: Ernest Sapet, ne le 12.8.1925 a Saarbourg

ארנסט סאפט, נולד ב 12.8.1925

אני לא זוכר קטע זה, כמו לא, אם מסרתי מכתב למשלוח לאמי שנשארה בצרפת ??

א ב ר ד י מ ב ה ר י מ

הייתי במקום בו עמדו כמה מאנשינו מסביב למברית, כאשר הוא מסביר להם משהו על מפה פרושה לפניו. לא ידעתי אז התמצאות במפה ולא התערבתי בקבוצת התדרוך. הבטתי מוקסם לכיוון בו התרוממו שיאי הרים מוארים באור השמש מעל ים של עננים הלבנים. אלה מתחיתנו, הסתירו מתחתם נוף, שלא ידענו מהו ?

[היום ידוע לי, כי הבטתי מערבה, בו בזמן שכיווננו היה צריך להיות דרומה.]
כן ידוע לי עתה, כי הרחק מתחיתנו, עמוק ב 800-800 מטרים ממקום עמדנו, נמצאים שני האגמים שהוזכרו כסימני דרך מרכזיים להמשך דרכנו !]

שמעתי מדברי המברית, כי אחרי שנעבור ליד שני אגמים יתגלה מולנו שקע בהר, ארובה, בתוכה עלינו לטפס אל-על, כדי לעבור בשיאה את הגבול הספרדי על שרשרת הרי הפירינאים. זה נשמע די פשוט. אמירתו, כי בעוד שעתיים נאכל מרק ספרדי מצלצלת באוזני עד לרגע זה. לא זכור לי, מי אלה אשר קבלו את התדרוך האחרון מאדריאן ? היו שם שני ספרדים ועוד כמה גברים שנחשבו כמנהיגי קבוצות, שהתגודדו סביב לאדריאן ועוזרו אלפרד.

[על פי עדות אחת של הקרוי שרמי, אהוד פליישר כיום, היה אלפרד בורח מטלויה אחד מהם.]

ירדנו בשביל צר, כאשר אנו מאמצים את עינינו לגלות סימני דרך בצורת ערימות אבנים קטנות. אחרי כחמישים צעדים רואה אני סימני דרך הפונים מעט שמאלה אך המובילים ממשיכים בשביל ברור יותר לצד ימין דוקא...

דיבור : ... אחרי צעדים מעטים מסתעף השביל המסומן. ימינה או שמאלה ? קוראים אנו אל המקום בו נשאר המבריתים. לצד ימין עונה לנו קול ! הירידה נמשכת מאות רבות של מטרים. והנה הגענו לערוץ מקסים בנופנו, סגור ומסוגר בקירות סלע גבוהים. אנו מתלבטים כאן כהוגן ! האם לטפס כאן על הקיר אשר מולנו ? האם השקע הנראה בו הוא הארובה ? או האם עלינו להמשיך לאורך הערוץ היורד כלפי מטה ובו נחל הררי סוחף ? אחרי הכיכה במורד הנחל, נמוג השלג יותר ויותר...

פליקס : ... אתנו, עם אנשי טלויה הלכו שני ספרדים, **אכן** ו**אלפונסו**. כן מצאו לנכון להצטרף אלינו **מר סרג'** וקבוצת לימוז', אשר היתה עוינת לנו עד עתה, וקלכה אותנו בדרך. המבוגרים רצו עוד לנוח ליד הבקתה, לכן נפרדנו מהם. זו היתה החלטתנו הבלתי-חברית והלא-סולידארית היחידה במשך כל המסע.

השעה היתה 14.00 ורצינו להגיע לספרד לפני חושך.

אחרי שראינו במשך זמן-מה את השביל והסימנים, נעלמו אלה לבסוף. התיעצנו. **אלפונסו ואנוכי** סיררנו כדי למצוא את שני האגמים. הרבה זמן חיפשנו, אך לא מצאנו אותם. הערפל הסמיך הסתיר אותם.

כאשר חזרנו לקבוצה המשכנו במורד לאורך מה שנראה לנו להיות שביל הכיכה. מדי פעם ראינו ערימות קטנות של אבנים, בודאי סימני הדרך. הלכנו והלכנו ועברנו ליד שני מקומות, בו ירדו מפלי מים חזקים מקירות הסלעים, מצד שמאל. עשב החל להראות בדרך והנה גם כמה עצים. גם הערפל נמוג ובמרחק-מה גילינו בית עם גג אדום בהמשך הנחל. מאחר ולא פגשנו בדרך את הסימנים הברורים של אגם עגול ומאורך, שאכלנו את עצמנו בחשש-מה: "האם הגענו כבר לספרד ? או האם הגענו בטעות חזרה לצרפת ?" האופטימיזם רצה שנאמין שאנו בספרד, אך ההגיון לא רצה כאשר זאת... בכל זאת המשכנו עוד כברת-דרך, עד אשר נגלה לפנינו עדר כבשים במורד הגיא. הסתחרנו מיד והחלטנו לשגר מתנדב, כדי לברר אצל הרועה שנמצא בודאי בקרבת העדר, היכן אנו. **ננס, אריק** **זומר** התנדב.

ננס : ...השהייה ליד הבקתה וההסברים שניתנו לכמה אנשים ערכו די הרבה זמן וקפאנו מקור. פאני פרצה בבכי ובקשה שנלך כבר, הרגליים שלה קפאו... אנשי לימוד לא עזבו אותנו על אף הערותינו, כי עד כה החשיבו אותנו "כשודדי האוכל שלהם"...

..השביל הצטלב עם נחל אותו עברנו מדי פעם מצד אל צד. נעלינו התמלאו במים קפואים. פעם אחת הלכנו במדרון סלעי, אשר השביל בו לא היה רחב יותר מ 20 סנטימטרים. הסלע היה שחור כמו לוח כתה. משמאלנו מראה נהדר: מפל מים אדיר נופל מגובה של כ 75 מטרים תוך רעם ורעש בקול גדול. עוד זמן רב לאחר חלפנו ליד מקום מרשים זה, נשמע הרעש למרחוק. לפתע סימני צבע בקירות הסלע! אדום-כחול-לבן ואדום. בודאי סימנים לתיירי-הר. סימן שאנו מתקרבים לאזור מיושב. כאשר ירדנו עוד ועוד נאלצנו לשאול את עצמנו - היכן כאן הארובה?? התחלנו לפקפק אם אנו בדרך הנכונה. כל שקע בסלע עורר אותנו לשאול את עצמנו: האם זו הארובה? ...לפתע עזר כבשים לפנינו. צריך להיות כאן גם רועה צאן! מיהו, שיודע ספרדית צריך להתקדם ולברר. אך גורד זקס סירב. לכן התנדבתי אנוכי. כולם הסתתרו מאחורי סלע גדול. את תרמיל הגב שלי השארתי אצלם. התקדמתי לאורך הנחל בצעדים מהירים. חפשתי גשר לעבור לצדו השני, כי שם רעה העדר והנחל פה רחב מאוד. בדיוק מול העדר ראיתי גשר וגם את הרועה, - נער. באיזו שפה הנך מדבר? שאלתיו. צרפתית, הוא עונה. היכן אנו כאן? שואל אנוכי. קרוב לכפר Ayer, בצרפת. היש שם גרמנים? כן, בבית הראשון מצד זה, באכסניית הנוער! והיכן הגבול הספרדי? אינני יודע, אך אבי יודע מקומו. והיכן הוא האגם העגול? שם למעלה, בראשית הנחל לאורכו ירדת, שם יש גיא ובתוכו האגם! ... עתה מעיז הרועה לשאול אותי בביישנות מרובה, מה אני מחפש? עניתי לו, כי אני רוצה להגיע לספרד, כדי להצטרף למחנהו של הגנרל דה-גול וכי יסתום פיו אחרי שאעזבו ואלך לדרכי... הוא הבטיח לי זאת, אף איחל לי הצלחה....

[עד כאן דברי ננס]

כאשר חזר ננס מסיוורו ומסר לנו כי חזרנו בטעות לכיוון צרפת, הוכנו בהלם!! עזבנו את המברית במחשבה הברורה, כי אחרי כשעתיים נהיה משוחררים לתמיד מסיוט חיינו להיות נתפסים על ידי הגרמנים ונידונים להריגה, והנה מתברר לנו לפתע, כי עדיין לא ניצלנו. להיפך! היכתה בנו ההכרה האיומה, כי טעינו ואיבדנו את דרכנו בהרים. צאת השבת מתקרבת ואנו התרחקנו עוד ממטרתנו! נזכרתי עתה בהרהורי הרעים שליוו אותי לפני תחילת מסענו, כי אנו יוצאים בימי הפורענות שקרו לעם ישראל תמיד בימי הספירה האלה... היום כ"ח בעומר וישועה אין! החל לפקוד אותי פחד פנימי קשה מפני אסון אפשרי, סוף לא טוב!

ז"ק מתאר זאת כך: ...העצבים מתמוטטים. אנו רעבים וטחוטטים. אבל אסור להכנע. חיי כולנו תלויים לנו מנגד. לא היינו צריכים לתת למברית לעזוב אותנו בשום אופן לפני הגבול! לו ידענו מה שצפוי לנו. פורק ויכוח מר... הכיצד נוכל לחזור ולטפס בחזרה להר, כאשר לא נשאר בנו הכוח לכך והעצבים בוגדים בנו? כולם היו על סף היאוש. הירידה הנה ארכה שעתיים והעליה בחזרה קשה שבעתיים.

הטרידה אותנו השאלה: האם המברית שלח אותנו בכוונה אל תוך זרועות הנאצים? זה לא מתקבל על הדעת, כי לשם כך לא היה צריך ללכת עמנו דרך כה ארוכה. סביר יותר, כי התיאוש מן הקבוצה, מקצב ההליכה ומן המריבות התדירות בין חלקיה. הוחלט, כי עלינו לחזור עתה לבקתה ממנה יצאנו הנה. משם ננסה ללכת אל כוון אחר...

העליה התלולה בחזרה קשה. שוב אל תוך השלג, הערפל המפחיד והמדכא, הרעב והעייפות והיאוש! ומה עם אלה שלא הלכו עמנו, שנשארו אחרינו בבקתה כדי

לנות ? היכן הם עכשיו ? כשהגענו כבר לראשית הגיא למעלה, שומעים קולות...
תחילה יש שעונים בקריאות רמות, אך חיש מהר אווז בנז הפחד: אולי אלה
חילקים גרמנים המחפשים אותנו ? המצווים הם עלינו לעצור ? מוטב כשתוק,
להתרחק ולברוח ! ... אוכלים שלג ללא הגבלה.
כשהגענו לסלעים הגבוהים מתחיל הקטע הקשה ביותר וכבר לא נותר בנו כח.
אך איננו יכולים להרשות לעצמנו לנוח כאן. יש בינינו חולים. אנו מחליטים,
כי שני בריאים תומכים באחד מאלה שחש חולשה. המרחקים בינינו גדלים, אך אי-
אפשר לחכות לנכשלים. כל אחד צריך לנסות ולהגיע לבקתה לפני החשיכה.
אחת מבנותינו מתמוטטת ומתעלפת בשלג. אנו שניים שנשארים עמה. משכיבים
אותה על סלע ישר ומתעצים. כל היתר חלפו על ידינו ואנו עתה האחרונים.
אין כל אפשרות להרים אותה ולשאתה בעליה ובשלג. אך אסור גם לעמוד באפס
מעשה. הקור העז מקפיא את אברינו. דקות ארוכות עוברות כשאנו מנסים להשיב
לנערה את רוחה. מצפים שיקרה נס ! וזה קורה: שניים מן הבחורים שחלפו על
פנינו חוזרים עתה והבשורה בפיהם, כי הבקתה קרובה מעלינו, רק רבע שעה מכאן.
בעזרת שמיכה ומקלותינו מרכיבים אנו אלונקה, משכיבים אותה עליה וארבעתנו
נושאים אותה אל-על. כל עשרה מטרים הפסקת-מנוחה. הקור נורא! האלונקה לא
נוחה ולא יעילה בעליה התלולה. אחד משני הבחורים שירדו, מעמיס את הבחורה
על גבו ועולה עמה 50 מטרים. אך יותר מזה הוא לא יכול. זה אינו פתרון.
אז עולה אחד מאתנו לבקתה לגייס עוד בחורים. מיד מתנדבים ויורדים אלינו.
כל המריבות נשכחו. הבחורה מתעוררת לבסוף ובמאמץ עליון אווזת בידי שני
בחורים וכך היא מגיעה בשארית כוחותיה אל המטרה. חייה ניצלו !!
והשאר ? שניים התעלפו בהגיעם עד לבקתה. ... [עד כאן תיאורו של ז"ק]

-כשהגעתי בדרך החזרה בערוץ הנחל עד למפגש השביל היורד מן הבקתה, חשתי
בעלפון חושים נוראי. לא אשכח את תחושת "הריק" שאחזה בי. ריק כי בבטן, ריק
כי במוח, ריק כי בנשמה. העיניים נעצמות תוך כדי הטיפוס בחזרה אל ההר
והבקתה ורגלי כושלות. אווזת בי חולשה נוראית... רגלי לא נושאות אותי יותר.
מודעותי אומרת לי, כי אסור לי לשכב או אפילו רק לשבת. האחרים יעברו לידי,
ישאירו אותי באין גם להם כוח לעזור לי ואני אקפא למוות. אני מחליט לזרוק
מעלי כל חפץ מיותר המעיק עלי. אך אין לי כאלה פרט לבגדים שעל גופי.
את כולם לבשתי כבר אתמול, כדי שיחם לי. תרמיל הגב ריק ובו רק התפילין
ולוח-כיס עברי-צרפתי ובו התפילות ליום-יום. אני מחליט בו ברגע להפטר
ממחטת-אף רטובה לגמרי אשר נותרה בכיס מכנסי. כאשר אני זורקה מעלי, איני
חש כל הקלה. כוחי לא חזר אלי. אז מחליט אנוכי, כי אני מוכרח לנוח קמעה.
נשכבתי על בטני כדי לעצום עיניים לדקה אחת בלבד. רגליים עייפות של חברי
עוברות ליד פני ואני מתאמץ לא לאבד את ההכרה לגמרי... וסופר: אחד עבר, שני
עבר, שלישי... אחרי כחצי דקה אני מתעשת ומחליט, די! אני מוכרח לקום !
אני קם בכוח הרצון להמשיך ולחיות וחולף על יד סלע עליו שוכבת שרלוט
ולידה עומד ז"ק. לא הבנתי כל כך ששרלוט התעלפה, כי גם חושי היו מעורפלים
לגמרי. הגעתי לבקתה כאשר אני באפיסת כוחות ממש. עברתי ברגעים אלה משבר
כוחות אמיתי. הראשון במסע זה, -ואף האחרון. אין מי שלא עבר חוויה קשה כזו
במרוצת המסע. כל אחד והמשבר שלו...
נכנסתי לבקתה ובחרתי לי מקום על הרצפה הרטובה ליד אחד הקירות. ראיתי כמה
מחברי הקרובים יושבים שבורים ורצוצים כמוני... היתה עת ערב, מוצאי שבת.
כ"ט לעומר. חלצתי את נעלי רגבי וניסיתי ליבשם. את הנעליים הפכתי ואת
הגרביים סחטתי עד לטיפת המים האחרונה ותליתי אותם ליבוש על הקיר וגרבתתי
זוג שני. הייתי לבוש במכנסיים קצרים, גרביים עד לברכיים, שתי חולצות עם
שרוולים ארוכים ומעיל קצר, אותו סגרתי עם חוט והרמתי את צוארוננו, כדי

שישמש לי במקום צעיף. [יתכן ולבשתי עוד סוודר.]
כופפתי את ברכי, כדי להניח את ראשי עליהם. בינתיים התמלאה הבקתה ונהיה צפוף מאוד. אחד ישב בין רגלי זה שלפניו. הייתי שגוף על מישור וזה זי באי-נוחות מן הלחץ ואני כמעט נפלתי הצידה. אך שם ישב מישור ונתקלתי בגופו. זה הפריע לו והוא ניסה לנער אותי מעצמו ונפלתי לצד השני על מישור אחר. כשלחצי החל להעיק לו, דחף אותי הצדה. כך כל הלילה הקר. ישנתי מעט והתעוררתי, -ישנתי והתעוררתי. הייתי זקוק לשכיבה, אך מקום לכך לא היה לאף אחד. כולנו ישבנו והשרירים לא הצליחו להרפות. מבחול נשמעה שריקת הרוח ולפתע מצטרפות אליה נביחות ויללות רמות של זאבי הרים. הבנתי את המשמעות. אנו נמצאים באזור פראי ביותר.

כאשר עברו שעות הלילה בשינה לא שינה, אך בכל זאת מנוחה, חשתי לקראת בוקר, כי הכוחות שעזבו אותי אמש כלי, חזרו אלי בכל זאת. אך במקום המרק הספרדי החם, בו דובר כה רבות אתמול בצהריים, הייתי רעב נורא. הבטן קרקרה והגוף זעק למנת מזון ואנרגיה...

ז"ק מתאר: ... איך לפחות היה לנו משקה חם! האם לשרוף את מקלותינו ? לא, הם הכרחיים לנו בהרים. מה יהיה אם נקבל פה דלקת ריאות ?
הבקתה קטנה ואנו כאן כ- 30 איש. אי-אפשר לתאר במילים את הלילה הזה. מתישבים עם הגב לקיר ולפניך בין רגליך חבר, אותו אתה מחבק והוא נשען עליך ואתה עליו. יש שנאנחים, יש שבוכים. הלילה ארוך, ארוך. אין לו קץ. כולם צמודים זה לזה ולכמות המצב העגום מישור מפרוץ בדיחה המעוררת צחוק כולם: "בפינה שלי יש מקום לעוד רגל אחת"... כך הוא מכריז. זה היה יכול להיות רק אחד-דיבוק.

פליקס מתאר: ... השתמשנו בכמה קרשים ישנים מן הרצפה כדי להבעיר אש ולהכין שתיה חמה משלג. באמצע הלילה שומעים אנו קריאות מתוך העמק. האם אלה אנשי השיירה שיצאו אחרינו וטעו ? או האם הם הגיעו לספרד ושכחו לנו משם עזרה ? ואולי הלשין עלינו הרועה ועתה הגרמנים הם בעקבותינו ? היה זה לילה איום. פחדנו וסבלנו...

ננס מתאר את הקורות אותנו בסגנונינו המיוחד: ... כולנו פחדנו מן העליה בחזרה. בתחילה היתה זו מתונה, עד שהגענו לסלע עם מפל המים שרעשו הכר וגבר עם התקרבותנו אליו, ואטם לנו את האוזניים ממש. התקדמנו לאט ומלאנו את בטנו במים ללא הרף, כאילו זהו בנזין למנוע שלנו. איש מן המבוגרים שהצטרף לחבורתנו, פרדו שמו, יהודי מטורקיה, יהלומן, בקש שנתקדם לאט יותר. הוא התחנן ממש שלא נעזבו לבדו. ללא הרף הוא הרטיב את שפתיו בעזרת בקבוקון קטן מלא במים. לפתע חשתי חולשה נוראה. זעה פרצה מכל גופי. נאלצתי להתישב. בקשתי משהו לאכול, על אף שהיה ברור, שאין לאף אחד משהו ממשי. בקושי מצא קלוד קוביית סוכר שנתנה לי. זו חזקה אותי מעט ואפשרה לי להמשיך בעליה. ואז ראיתי את ידי מנפרד מחויר. מרוב רעב חיפש עשב פה ועשב שם ללעוס אותם. חשתי חובה לתמוך בו מעט בהליכה. לאחר זמן-מה התאושש והתקדם שוב לבדו. - לפתע קורא לי "ז"ק לעזרה בתומכו בשרלוט, כה הוא היה מלוה נאמן זה מכבר. היא לא רצתה להמשיך ובקשה מז"ק לעזבה לנפשה, כי היא רק מפריעה לכולם. אך אסור היה להעזר לתחנוניה אלה. תמכתי בימינה תוך נסיון להצחיקה. הצחקה זו היתה מעושה לגמרי ובכל זאת הצלחתי להוציא ממנה חיוך פה ושם. "ז"ק אמר, שאף במצב כזה, ננס לא מאבד את מצב רוחו הטוב. אני חושב שהוא הגזים מעט. הגענו לאזור המושלג. ההר לבש בגדי לבן. פה היינו לפני 5-6 שעות. החל ויכוח ערני. ידענו כי בעוד שעתיים ירד הלילה. האם להשאר כאן בלילה, או האם לעלות בחזרה אל בקתת המחסה ? אולי נמצא שם עדיין את המבריחים ? אולי הבחינו כי טעינו ומחכים לשובנו או מחפשים אחרינו ? ואולי החליטו בעצמם ללון במחסה באותו לילה ? כל השאלות האלה נשאלו שוב

ושוב. ספרדי אחד, אשר היה בעבר במטה הכללי של הצבא הרפובליקני האדום של ספרד במלחמת האזרחים, - כך התברר לנו מאוחר יותר, - ושרת לאחרונה בשרות החשאי הבריטי, תפס את המנהיגות. לדעתו עלינו לחזור למחסה במהירות האפשרית. בלילות, הקור מקפיא בחוץ ונמות מקפיאה... אך הרבה מאתנו ואני ביניהם לא הסכמנו עמו. רצינו להשאר כאן ולישון, כמה לבזבז את כוחותינו ? הרי לא נצליח להגיע עד לבקתה למעלה... לפתע שמענו קריאות, כמה פעמים. האם אלה המבריחים שלנו המחפשים אחרינו ? או האם אלה אנשי הקבוצה השניה של שיירתנו שיצאו אחרינו וקרה להם מה שקרה לנו ? כששמעתי עוד קריאה עניתי בקול "הלו". אך כולם השתיקו אותי: יכול להיות שאלה הגרמנים אשר רוצים לפתות אותנו לענות ! כמה אף אמרו ששמעו יריות. לכן הוחלט שלא עונים ! הנבונים שבינינו אשר רצו להגיע לבקתה, החלו לעלות במדרון הקשה. לבסוף נגדרו כולם אחריהם, בחלקם באי-רצון מוחלט. בסוף שיירתנו הלכו ז"ק ופליקס שניסו לעזור לשרלוט. אך זו התעקשה להשאר במקום. שוב היא רצתה שישאירו אותה לבד, כי היא מעכבת את היתר מלהנצל. אך ז"ק עשה את המוטל עליו. הוא אף מנע ממנה בכח להפיל את עצמה מן הסלע לטהום, כאשר הגיעה ליאוש מוחלט. השיירה התקדמה בינתיים כלפי מעלה. שרלוט אולצה לשבת. ז"ק ופליקס לא עזבוה לרגע. באיטיות רבה, תוך הפסקות מנוחה בכל כמה דקות, הגענו לבסוף לבקתה, שנראתה לפתע מתוך הערפל מעלינו. הבנות, פאני ואמלי סידרו את סדר הישיבה בבקתה. קלוד, רוברט ואני נשארו בחוץ מתחת לגגון הדלת. קלוד, אשר שאמו הפקיד אותו להיות אחראי על קבוצתנו, סבל מרגשי אשמה, על כי לא נשאר ליד שרלוט, שהתעלפה ושוכבת קפואה למטה, כך ספרו לנו הבאים אחרינו. הוא חש אחריות לאנשינו ופרץ לפתע בבכי. בקושי הצלחנו רוברט ואנוכי לנחמו. כן, אף הוא הגיע לידי יאוש...

לפתע ניגשו אלי אחד מאנשי לימוז", - זה אשר רבתי עמו אתמול ואמרתי לו דברים קשים בגלל "הסרדינים של הכשרים". נדמה לי כי שמו סמי קוקלוביץ. הוא פנה אלי בדברים הבאים: "דברייך אתמול היו מיותרים, כעת כולנו באותו בוך. אני מקוה שהנך מתחרט על דברייך". כתשובה פרצתי בבכי, בדיוק כמו קלוד לפני דקות מספר. "אני אחיך", אמרתי לו, "לא מאתמול אלא מתמיד. הנני מודה שעברתי על הצו ואהבת לרעך כמוך. צו זה היה יקר לי תמיד". ביני לבין עצמי האשמתי עכשיו את עצמי, כי לפני ימים מעטים בלבד, בתקופת ספירת העומר הלכתי בטוולוז לקולנוע ולתיאטרון ועוד כאלה דברים, הגם שנאלצתי לעשות כן במדת-מה מכיון שבימי שהותנו בעיר זו נאלצנו לעזוב את חדרי "המלון" שלנו מחד, ומאידך היה אסור לנו להסתובב ברחובות. וכיצד יכול אני להנצל מן הגהינום של רדיפות הנאצים בצרפת ולהגיע לגן-העדן ולחופש של ספרד בלי סבל ? ראיתי ברוחי רכבות-משא בשיירות אין-סוף נוסעות למזרח, לקברים ההמוניים בפולין, אשר אותם הכינו לנו הברברים, אשר ניסו להמלט מבין צפרניהם. אמונתי באלוקים ובצדקתו המוחלטת הראתה לי עתה את ידו הגדולה, בהיותנו שבויים בטבע הנורא אשר הוצא שולט בו. הרגשתי את עצמי כל-כך קרוב אליך עתה, כאן...

ועכשיו שאכתי את עצמי, אני, הקטן כל-כך במרחבים העצומים האלה ובטבע האדיר הזה, האם מגיע לי ממנו, מאלוקי העולם, שירשה לי להנצל משלגים אלה ולהגיע אל החופש ??... לכן פרצתי בבכי זה של יאוש ותסכול.

נרגעתי, כאשר קראו למתנדבים להציל את שרלוט. ירדתי לבדי. כ 100 מטרים מתחת לבקתה פגשתי את אלפרד. הוא ביקש שאעלה את תרמילו לבקתה. הוא רצה לחזור למטה, לעזרת שרלוט. הנחתי את תרמילו במקום וירדתי למטה אחריו. אז ראיתי קבוצת אנשים המובילים על אלונקה, עשויה משני מקלות ושמיכה, את שרלוט ללא רוח-חיים. בקשו שאאחוז ברגליה. נבהלתי, כי רגליה היו קרות לגמרי וקשות. לא החזקתי מעמד הרבה זמן. הייתי חלש כל-כך. גם ז"ק לא היה יכול לעזור יותר. שנינו עלינו לאט. אחרינו ארבעת הנושאים על האלונקה את

כונסה. הרבה מאמצים הושקעו בכך אך השכר היה רב. בהגיעם לבקתה נעטפה שרלוט בהרבה שמיכות ושקי שינה. ואז התעקף גם סמי והושכב "בפינת החולים". פאני טפלה בשניהם.---כל אחד חיפש מקום לשבת. כל הבגדים הרטובים הורדו מן הגוף, במיוחד הנעליים והגרביים. שפשפנו את רגלינו הקרות לכא הרף כדי לנסות ולחזרים בהם דם חם, דבר קשה מאוד במצבנו. פאני עזרה לי אף במלאכה זו. על אף שהרצפה היתה קרה, עזרה לנו המנוחה וזאת גם אם היה לנו קר או שהנשענים עליך הפריעו כך. אך בכל זאת עזר הכיחה הזו לאגור שוב כוחות. שבת זו, שבת פרשת "אחרי מות-קדושים" התש"ד, היה זה יום ארוך ומפרך ביותר. היינו בדרך מ 4.00 בבוקר עד 20.00 בערב. [עד כאן מיומנו של ננס]. הוא טעה באשר לפרשת השבוע. זו היתה שבת פ" "אמור"]

ל מ ת ר ת

בבוקרו של יום א' הנני ער בשעה מוקדמת. רוב חברי מנמנמים עדיין. יש שנותרים, יש שגונחים ויש שנאנחים. אני יוצא החוצה, כדי להתמצא. האם ניתן לראות משהו מסביבנו? האם אגלה את האגם העגול בבקעה מתחתינו? לא, הכל מכוסה בשכבה עבה של ערפל לבן וסמיך, המגיע כמעט עד לגובה בקתתנו. מעלי שמים כחולים. מסיב, - קדימה, שמאלה וימינה בולטות פסגות מסולעות מתוך ים של עננים לבנים, כאילו הן צפות עליהן. מראה מרשים, מדהים, אף מפחיד ואל-טבעי, כאילו ציור מעולם הדמיון. אך המראה ממחיש. לחושי הערים והחדים עתה מאוד, כי אני עומד מעל לבקע עמוק בתוך גוש של הרים ענקיים הסוגרים עליו מכל הצדדים. לא שכחתי, כי אם יורדים בשביכ במורד הימני, מגיעים לגיא צר המוביל לצרפת. אסור לטעות שוב.

כו אני מבין עתה לראשונה, כי אין בינינו מישהו שיודע ממש לאן לפנות. כאחד מאנשי טלויה סמכתי עד כה על אלה שנטלו את ההובלה על עצמם, בטענם, כי הם יודעים את הכיוון. אך העובדה, כי אתמול הם טעו בגדול והטעו קבוצה של כ 30 איש, שכמעט ונפחנו לידי משמר גרמני, היא זו אשר גרמה להחלטתי הברורה לשמור על חשיבה עצמית אם ארגיש, כי מוליכים אותנו שנית בדרך מוטעית, לפי הבנתי. אתמול חשדתי מאוד, כאשר פנו בתחתית המורד ובמפגש עם ערוץ הנחל ימינה, אך מתוך משמעת הככתי אחרי כולם. מעתה לא אגרר יותר אחרי אלה המובילים, אשר הם למעשה בכתי מנוסים בקטע הר זה כמו כולנו, אם שכלי יאמר לי כי הם טועים. אבדוק בעצמי אם החלטותיהם נכונות, אם אלה יעוררו בי ספק, כפי שזה קרה אמש. ניצלנו אתמול בנס ממש! לא, אינני רוצה כמות בגלל שגיאות של אחרים, שאינם מתמצאים באזור יותר ממני! אינני מוכן להיות ממושמע עד כדי כך. חשתי מחוזק מכל הבחינות. התקוה לסיכוי חדש ובטחוני ביום החדש שיחקו מעתה תפקיד חשוב בהתעוררותי הנפשית והגופנית כאחד.

אך לא כולם היו במצבי בבוקר זה, לא כולם חזרו לאיתנם...

כנתב ז"ס: בבוקר התיעצות גורכית, בה יהיה תלוי המשך המסע. יש לנו ארבעה חולים שאינם מסוגלים לזוז. קלוד ואני מחליטים להשאר עמם בבקתה. כל האחרים יצאו לדרך וינסו את מזלם. אם ימצאו את הדרך הנכונה, יחזרו אחד מהם אלינו, כדי להדריך אותנו. אם יגיעו עוד היום לספרד, ישלחו אלינו מורה דרך, עם מזון כמובן. קבענו בינינו, כי נחכה כאן עד ליום ב' בצהריים... אנו נפרדים בהתרגשות גדולה ובידידות רבה. מבקשים סליחה אלה מאלה על התקריות שהעיבו על החברות בינינו. כולם נשבעים, שיעשו הכל מבחינה פיזית וחומרית כדי להציגנו ואנו משוכנעים כי הם כנים. מתחבקים ונפרדים.

השעה 8.00 בבוקר. מי יתן ויגיעו מהר. היוצאים השאירו לנו כ 200 גרם לחם, חצי קופסה עם שימורי בשר חזיר, קופסת סרדינים אחת, כמה כפות של חלב מרוכז

בתוך קופסה. אנו שמים הכל על צדן-החלון. אנו חשים עצמנו עשירים ! הם השאירו לנו גם שלשה שקי שינה שהצילו לנו את החיים ממש בליכה הבא. החולים שנשארים עמנו הם : סמי, שלוט ואמלי מקבוצת טלויה והאיש פרדו. קלוד ואנוכי אחראים על קבוצת מאסף זו, לעת-עתה מרותקים כאן בגלל החולים.

פליקס מתאר את היציאה: ...שני הספרדים שהיו מנוסים לדבריהם בהרים, מונו

כמובילים. הבטחנו להשמע להם באופן מוחלט.

ביוצאי מן הבקתה ראיתי לפתע למטה, מתחת

למעטה הערפל קטע של נוף, כאשר הערפל נמוג

ממנו לרגע קט. איזו שמחה: בתוך השקע

מתחתי נראה משטח חלק ועגול, לבן כולו.

זה צריך להיות האגם העגול, קפוא ומושלג.

עתה התגלה לפנינו סימן-הדרך הברור, אליו

עלינו לכוון את צעדינו. נראה לנו כי

נוכל להגיע אליו תוך כשעתיים של ירידה

במורד שלפנינו. אתמול בזבזנו שמונה

שעות מיותרות בחיפושינו המוטעים.

אלפונסו מוביל ואני עמו בראש.

אחרי כשעה שמענו מתוך השלג למטה

קריאות רמות... [עד כאן דברי פליקס]

משמאל האגם העגול ממרום הבקתה, בקיץ 1986 <<

- מעבר לרכס מעליו, קטע מן האגם המאורך <<

ומעליו הפסגה שבצבצה מתוך ים העננים. <<

- קו העט האחיד משמאלו = הכוון הנכון <<<

- שהיה מביא אותנו לארובה !

- הקו המקוטע = טעותנו השניה, כזהלן <<<

אנו ראינו ים של ענני ערפל לפנינו, וכא את האגם.

...כאשר ירדנו עתה בבוקרו של יום א' לתוך הערפל, נזהרנו מאוד שלא לדרדר

סלעים ואבנים ממנו היה מורכב המורד. לא היה כאן כל שביל, אלא מורד סלעי

תלול מאוד, מכוסה שלג. אחרי כשעה של ירידה העמיק השלג ושקענו בו עד

למותניים. חזרנו לשיטת מפלסי הדרך ההולכים בראש ומתחלפים לעיתים.

התקדמנו בקו ישר לאגם שנצפה מלמעלה. מרחוק נשמעו קריאות של אנשים.

חששנו שוב, כי זהו סיור גרמני שמנסה לפתותנו לענות ולגלותנו בהתאם לכוון

קריאותינו. אך לאחר זמן-מה התגלו לעינינו הרבה נקודות שחורות בלובן השלג,

לא בסדר צבאי והרבה יותר במספר, מאשר מונה כתת-חיילים. תיאור ועוד בחור

החליטו ללכת מעט ימינה בכוונם, כדי לברר סופית מי אלה ומה הם עושים שם ?

האטנו כדי לחכות לתיאור ומלווהו. שוב חשנו את הקור העז שהקפיא את דמנו.

אך היינו מחוייבים לחכות לחברינו. אחרי כשעה הם חזרו אלינו וספרו, שאמנם

אלה חברי שיירתנו שהופקרו אף הם על ידי המברית. כמונו הם ירדו אתמול

על השביל המסומן כפי שהדרכו, עד שהגיעו לערוץ הנחל ימינה, אלא חיפש את

אותם, לא התפתה כמונו להמשיך לאורך ערוץ הנחל. עדה, איש המאקי שהוביל

אותם, לא התפתה כמונו להמשיך לאורך ערוץ הנחל ימינה, אלא חיפש את

האגם בשקע עצמו. הליכה הפתיע אותם ואז מצאו מסתור מעברו השני של השקע

תחת זיז סלע גדול, כי גשם דקיק החל לרדת עליהם. הם נשארו שם כל הליכה

על אף הקור המקפיא, כי לא היה בהם הכח לחזור לבקתת-ההר ממנה ירדו הנה.

הם קיוו למצוא את האגם מיד עם בוקר. עדה שימש להם כמנהיג והחזיק אותם

ביחד שלא יתפזרו. הם אלה אשר השמיעו אמש, כאשר חזרנו מתחתית הערוץ אל

חלקו העליון, את קריאותיהם הנואשות לעזרה...

↑ מעיב



דור

הי. כאשר סיפר לנו זאת תיאור, העיקר עליו מצפוננו. הרי למעלה בבקתה נשארה
בסתד אמלי, שקדחה מחום. הוא החליט לחזור אליה לבקתה ולהיות לה ולקבוצה
כשלת הקטנה ושני נאמניה לעזרה. הסברנו לו כי יש סכנה ממשית בכך שיעלה
דר, כי אם ישקע בשלג העמוק, איש לא יהיה לידו להצילו מקפיאה. אך מצפוננו
הביתו לאמלי יסרו אותו וגברו על דברי ההגיון שלנו. אחרי עשרים
ימים הוא אבד מעינינו ולא ידענו אם הגיע לבקתה.
מאוחר יותר התברר, כי אמנם הגיע וחיזק אותם, היותו בחור בריא וחזק.
היו שם עתה שבעה: שלושה חולים ושלושה בריאים מטלונה והאיש פרדו. [האיש
האחד כי קבוצת האבודים בשקע עושה עתה מאמצים לחבור אלינו, החליטו
נובילים שלנו, שלא לחכות עד שיגיעו אלינו. אסור לעמוד יותר במקום.
ור היה עז. השיירה שלנו המשיכה לפלס שביכ דרוך בשלג העמוק.
נהיה עתה יותר מימי ואף בוצי. לאחר כשעה בכיוון ישר נעצרנו על יד
כ. אלפונסו ואין הספרדים החליטו שעלינו לעבור לצדו השני. לא היה להם
א. לאחרים מושג מה נמצא מעברו השני ולא לאיזה כיוון אנו צועדים!
במש לא נראתה מאז שעזבנו את הבקתה וקיוונו שאנו הולכים בכיוון דרומה.
ה מצפן בידי אחד האנשים שלנו אך זה השתגע לגמרי. הוא סובב על צירו בכי
ראות את הצפון. כנראה היינו בין הרים עם כוחות מגנטיים.
רפת דובר רבות על כך, כי בהגיענו לספרד נגיע לעמק ובו זורם נחל.
נדר נחל זה עלינו לצעוד עד לכפר הנקרא מונטגרי-Montgarie. עכשיו העלו
השאלה: האם זהו הנחל? דיבוק היה משוכנע כי כן הוא! הרי המברית דבר
שעתיים הכיכה מן הבקתה עד לגבול. עברו כבר יותר משעתיים. אמנם המתנו
ה. כתיאור ולמלווה. מישוה מגלה משמאלנו עמוד של עץ. עמוד גבוה? אוכי
ומת כבר הגענו? אך היכן שני האגמים? לא עברנו עד כה ליד אגם כלשהו.
נודאי לא טיפסנו דרך גיא העולה בין הרים עד לרכס, שם צריך להיות הגבול.
הספרדים מחליטים להתקדם ואנו אחריהם. אחרי הנחל עולה מימינו מדרון
זרוע שלא רואים את המשכו ולא את שיאו. רק בשקעים בין הסלעים פיסות של
ג. הראות גרועה כמקודם. רואים כמרחק של כמה מטרים ולא יותר.
ו הטוענים כי הם רואים משמאלנו משטח ישר ולכן. האגם העגול? אני לא
לכתי להכיר בכך, עיני היו מסנוורות מלובן השלג והערפל. הלכתי שוב עם
ניניים סגורות כמחצה ואני מביט על הסלע אשר כרגלי... האופטימיסטים
נכנעים, כי עברנו זה מכבר את הגבול. המובילים הולכים ללא פקפוק.
ראה שהם באמת יודעים עכשיו את הדרך. הרי הם הצהירו, כי הם מכירים את
הרים. הייתי בערך העשירי בטור. לפני הכו דיבוק, אלפרד בורם, ג'ורד קור
ברט רפאני, שלושה בחורים מאנשי לימוז" וקדימה יותר פליקס מיד אחרי שני
ספרדים. אחרי ידידי ננס ויתר האנשים. לפתע רואה אני, כי שני הספרדים
אש הטור מתחילים לטפס כלפי מעלה, בתוך בקע העולה בין הקירות הסלעיים.
נרובה !!! יופי, סוף-סוף. אחרי הספרדים נכנסים לבקע פליקס וההולכים
אנו מתקדמים אל הבקע, כאשר לפני מטפסים כבר קודמי בגבהים בין עשר
נשרים מטרים... אני נעצר ומביט למעלה, אל המטפסים ועל קיר הסלע והארובה
זכר. אני מביט ומביט ולא מאמין: כאן אי אפשר לעלות עד לרכס...!
ס. שהדרך בעקבותי נעצר כאשר נעצתי אני. כל השיירה אחרינו נעצרה.
פ. פנה לננס: "ננס, זה לא יתכן. כאן אי-אפשר לעלות. זה תלול מדי !!
נ. פה שלג אשר אפשר למצוא בו מדרג לכף הרגל. הקיר עצמו תלול וחשוף מדי
ל. להאחז בו בידיים. אני לא עולה !! נחכה כאן ונראה האם המטפסים לפנינו
ל. יעו למעלה? רק כאשר יודיעו לנו על-כך, נסתכן גם אנו."
ס. יון לטפס פה עד לרכס שלא נגלה לעינינו מלמטה, לא נראה כי הגיוני בכלל.
נ. עומד תחתי וכך ננס וכל ההולכים אחרינו. איש לא פוצה פה ואיש לא
צ. בנו לפנות את הדרך לאלה שכן מוכנים לטפס פה למעלה.

כולנו מביטים בסקרנות מהולה בחרדה אל המטפסים כלפי מעלה, ישר ולא בזגזגים כפי שלדעתי צריך לטפס. זהו טיפוס על קיר כמעט חלק ממש... ש ג ע ו ן !! החלטתי בבוקר לא ליפול שוב כפח שטומנים לי אחרים. עתה העמדתי במבחן החלטתי זו: האם להשמע באופן "עיוור" להובלת הספרדים, או להיות שקול ובקורתי בהתאם לחושי הבריא ולשכלי? חיכיתי... חשבתי בתוכי, הכיזד זה הולכים אנשים בוגרים כעדר אחרי המוביל? החלטתי, כי לא אעשה כן. זו בפעם השנייה. אני מביט כמהופנט אל חברי המטפסים. לפתע נעצרת נשימתי! מישוהו איבד את אחיזתו ומתחיל לגלוש כלפי מטה. **אלפרד**, אף הוא מעלי על הקיר צועק בקול אדיר: "הרגליים קדימה, הרגליים קדימה!" ואמנם, זה שאיבד את האחיזה בסלע מצליח לשמור על שיווי משקל גופו ונופל כחץ כלפי מטה. כאשר רגליו לפניו. הוא חוקף על פניו ונעצר מתחתינו בשלג העמוק. עוד לא התאוששתי מבהלתי הראשונה, ואני חש חוסר אונים מאי-היכולת לעשות משהו מועיל, - נופל-גולש שני. "הרגליים קדימה, הרגליים קדימה", צועק שוב **אלפרד** ממקומו בתוך הארובה, -ולידיו ממש חוקף גוף נופל במהירות של קטר רכבת. אני המום וקופא על עומדי. והנה עוד מישוהו נופל. אני רואה עתה בבירור כי זו **פאני**, היחידה משלושת בנות קבוצתנו הבאה אתנו מן המחסה האחרון. **רובס**, הנאחז תחתיה בין שמים לארץ, מנסה לעצור בעדה אך נגרר עמה כלפי התהום. שניהם נעצרים כמו קודמיהם במעטה השלג העבה אשר מתחתינו בצד שמאל. נראה לנו כי לא קרה להם משהו רציני. אבל אוי ואבוי: עתה נופל עוד אחד מגובה רב יותר והוא אינו מצליח לשמור על שיווי משקל גופו. הוא מתהפך לאחור ועוד גלגול ועוד אחד... תרמיט הגב שכו מושכו אחרונית שוב ושוב ונפילתו הינה גלגולים גלגולים תוך כדי חבטות בסלע. אסון! כשנעצר כמטה בשלג, שקט...

דיבוק מתאר קטע זה מנקודת אחיזתו בתוך הדיבוק:

... לפנינו צוק. האם לטפס עליו או האם לעבור מתחתיו, כדי לעלות מעבר לו כרכס?

אנו מנסים לטפס ישר עליו. בראש שני הספרדים **אלונסו** ו**אלן**. אחריהם **פליקס** ועוד כמה חברים. אחריהם **אלפרד** ו**אנוכי**. קצת מתחתינו **פאני** ואחריה **רוברט**. הטיפוס בצוק מסוכן ביותר. השלג במצב של הפשרה, הכל רטוב. האבן חלקלקה ומתפוררת בקלות. אנו מנסים להאחז בכל הכוח בצמחיה הדכה ולפתע - צעקה; ומשהו-מישהו מתדרדר במהירות נוראה אל שדה השלג אשר למטה. "כהפנות הרגליים קדימה" צועק לו **אלפרד** בכל כוחותיו. זה הצליח, לבחור לא קרה שום דבר. אנו מנסים להתקדם כלפי מעלה ביתר זהירות. אך הנה, שוב מתדרדר מישוהו. האם יצליח כמו הקודם? לא, היא לא נופלת בצורה הנכונה. "הרגליים קדימה" צועק שוב **אלפרד**. מישוהו מנסה לעצור בעדה. ועכשיו נופלים-גולשים שניהם ביחד במהירות עצומה במורד התלול! איזה מזל, כולם נעצרו בדיוק לפני תהום איומה בשלג. שני האחרונים היו **פאני** ו**רוברט**. נפגשתי עמם למטה זמן קצר לאחר-כן, כאשר פני **רוברט** מוצפי-דם.

במרחק רב מאתנו גולש עכשיו מפל-שלג ברעם אדיר אל העמק. צעקה! שוב נופל מישוהו. אבל מה זה? הוא לא גולש כמו הקודמים, אלא מתהפך ומתהפך! האם איבד את הכרתו? בתחושת זוועה ואין אונים רואים אנו את "הכדור החי" שמתדרדר שם תחתינו. זהו **פליקס**, חברנו האמיץ, אשר לאחר מכן החזיק מעמד עד לסוף מסענו, על אף פיקת ברך מרוסקת, פרק יד שבור ועל אף השברים בעצמות הראש... גם הוא נעצר בשלג כמטה, על יד **פאני** ו**רוברט**... בזהירות ממשיך אני לטפס. פתאום מתפוררת אבן מתחת לרגלי וגם אני מתחיל ליפול. שלג מתעופף מסביבי ואני רואה דבר. "הרגליים קדימה, הרגליים קדימה" מנצנץ מוחי וזה עוזר. אי-משם מושיט לי מישוהו מקל, אני מנסה להאחז בו, אך ידי מחליקה בגלל השלג הדבוק בו... אני גולש הלאה במהירות. עם הרגליים אני בוכם את

מהירות הגלישה... ולבסוף אני מצליח להעצר. אני מתבונן מסביבי. נפלתי מגובה של 150 מטרים. מתחתי מתגלים לי פליקס, פאני ורוברט...
לא רחוק מעלי נעצרה רוב השיירה עוד מקודם והיא מתחילה לעקוף עכשיו את הצוק מלמטה. כדי להגיע אל המדרון אשר מעברו השני. [ההדגשה שלי]

אני מטפס בכיוון אליהם. "חכו לנו, חכו לנו" מתיפחת פאני ביאוש, אך זה בלתי אפשרי. כל אחד צריך עתה להציל את חייו הוא. בין כה אי-אפשר לעזור כאן אחד לשני. ההתחשבות יכולה להיות מסוכנת ביותר! הם יוכלו הרי ללכת אחרי העקבות בשלג כאשר יתאוששו. והנה, זמן קצר אחרי, גם הם משיגים את השיירה. חצינו בתחילה מדרון סלעי מסוכן ביותר לרוחבו, חשוף וחלקלק אשר מים זורמים עליו. איך זה קרה, כי כאן התחלק רק אחד משלנו, וגם זאת רק במעט? זה היה אחד הניסים הגלויים אשר הועיד לנו אלוקים בדרך הזו אשר הלכנו....!

[עד כאן תיאורו של דיבוק]

תיאורו של פליקס:... התקדמתי עם אלפונסו. לפנינו ראינו קיר סלעי העולה כלפי מעלה ומעבר לו שדה מושלג. הצעתי שנתקדם אל השלג, אך רובם ובעקר שני הספרדים היו בדעה שקל יותר לטפס בקיר ובכלל, זו הארובה המפורסמת. כאשר נגיע לרכס, כך הם טענו, נמצא מעבר לו את ספרד. התחלנו לטפס בבקע שבקיר. בתחילה זה לא היה קשה, אך בהמשך הפך הטיפוס למסוכן יותר ויותר. הראשון שגלש למטה אך הצליח להעצר אחרי כמה מטרים היה ג'ורד קור. אני הייתי הרביעי בטור והגעתי כבר למחצית הדרך אל הרכס. כמאה מטרים מתחתי איבד לפטע סרג" יפרויקין את אחיזתו והתדרדר כלפי מטה. זה היה מראה נורא לראות אדם שבוי בכוח המשיכה, טרף למשקלו הוא. אני צעקתי לאלה שהיו קרובים אלי: "אל תסתכלו"! כי מראה זה היה בו כדי ליאש את יתר הכופתים זיזי-אבו, כאשר הם צמודים לקיר הסלע. כאשר ראינו לבסוף כי גופתו של סרג" נעצרה מנפילתה מעל לתהום כ-50 מטרים מעל לאגם, חשבתי שזו רק עוד גויה מטה. לשמחתי התברר, כי טעיתי. סרג" יפרויקין קם על רגליו. אך שמחתי לא ארכה, כי מיד לאחר שקם קרה עוד אסון כזה. סמי, אחד מאנשי לימוז" [כנראה סמי קוקלוביץ] התדרדר אף הוא כאותו כיוון ומקום כמו סרג". כשראינו כי הנופלים קמים על רגליהם, המשכנו לטפס כלפי מעלה. לפתע התפוררה אבן שאחזתי בה והתחלתי לגלוש על בטני כלפי מטה. - השניות הבאות חרוטות בזכרוני לכל ימי חיי: בתחילה גלשתי כאמור על בטני ועוד ניסיתי להאחז במשהו לפני. אך לפתע איבדתי את שיווי משקלי ונפלתי לאחור. מה שקרה עתה הינו כמו חלום. חשתי שאני מתהפך אתורנית שוב ושוב. חשתי כאבים ובמוחי חלפה המחשבה "ככה זה כשמתים. מה יגיד אבי כאשר ישמע שמתתי בהרי הפירינאים?" ואז איבדתי את ההכרה.

זו חזרה אלי רק כאשר נעצרתי ליד סרג" וליד חברי....
בתחילה הייתי מטושטש לגמרי. מצבי כפי שנראיתי בעיני האחרים התגלה לי, כאשר פאני הביטה בי והחלה לבכות בקול. מראי היה כנראה גרוע. ניסיתי לקום אך נאלצתי להתישב שוב, יותר נכון: התמוטטתי. לאחר בדיקה התברר שפיקת הברך שלי נעתקה ונמצאת עתה שלא במקומה, סנטימטרים אחדים מעל לברך. איבדתי את אומץ הלב ובקשתי מן האחרים שהתעסקו בפצעי, להשאיר אותי לבדי במקום. הם כמובן לא שמעו בקולי ואחרי מספר דקות כבר הסכמתי אתם, כי יצר הקיום חזר לתוכי. חלצתי את תרמילי הגב שלי מעלי. זה הציל בודאי את חיי בסופגו את החבטות שקיבל גופי מן הסלעים בהם פגעתי תוך כדי נפילתי. סרג" ניקה את פצעי השונים וחבש אותם בעזרת הפיג"מה שלי, אותה קרע לרצועות. היו לי שני פצעים עמוקים במצחי שדממו מאוד, פגיעה חזקה בעצמות פרק ידי והפגיעה בברך שלא נראתה כה חמורה, אך היתה בעצם הפגיעה הקשה ביותר, כפי שהתברר מאוחר יותר. עתה ניסיתי שוב ללכת, דבר שהצליח לאחר מספר נסיונות-נפל. השארתי את תרמילי הגב במקום, מתוכו לקחתי רק את התפילין....

[עד כאן מיומנו של פליקס]

ננס מציון בתיאוריו, כי הקרוי Allain-אמן היה בעצם יהודי מלוקסנבורג שלחם בשורות האדומים בספרד. הוא היה מצויד במצפן, אשר לא הוכיח את עצמו באזור זה בגלל ההרים המגנטיים. אלפונסו, שהיה ספרדי אמיתי, ברח לצרפת עקב מפלת האדומים במלחמת האזרחים. כך גם אמן. שניהם רצו לחזור עתה למוקדחתם. עוד מדגיש ננס כי המבוגרים יותר, - שהתחברו שוב כשיירתנו באותו פרק זמן ארוך שנעצרנו מתחת לבקע בסלע, תוך ציפיה לראות מה יקרה למטפסים בתוכו, - סיפרו עכשיו, כי המבריחים הבטיחו גם להם, כי בעוד שעתיים יהיו בצרפת !! אלה חזרו על עקבותיהם לצרפת וזנחו גם אותם... - והם נקלעו בליכה הקר בשכג בעמק. כמה מהם רצו להתאבד ביאושם, אך עדה הוכיח את עצמו כמנהיג אמיתי: הוא החל לשיר שירים צרפתיים ועבריים ויצר אווירה של רגיעה, הפיח באנשים תקוות חדשות באומרו שהוא יודע את הדרך לספרד. כך פגשנו אותם בבוקר והם נשרכו עכשיו אחרינו ונעצרו בסוף שיירתנו, לחכות ולראות כמונו, האם יצליחו המטפסים להגיע אל-על. עתה התברר, כי הטיפוס בבקע היה משגה חמור, שבנס לא נסתים בהרוגים...

... אחרי שנפל פליקס החלטנו, ננס ואנוכי, כי נבחר בדרך אחרת: בהמשך המורד הסלעי ראיתי את המכשול שעצר את הספרדים וגרם להם להחליט לטפס בתוך הבקע אל-על. היה זה גב סלע קמור שהשתרע מלמעלה עד למשטח הכבן למטה. [האגם] הם לא ראו שיש בו חריצי רוחב, מספיקים לדעתי לדרוך בהם כדי לעבור עליהם בזהירות לצד השני של הקימור הסלעי. אם נעבור קימור זה בשכום, נגיע מעברו השני אל מדרון מושלג. השלג המונח שם מעיד על כך, כי מדרון זה אינו תלול כל כך כמו הקיר הסלעי בו ניסו הספרדים לגרור אותנו אל הרכס. החלטתי עתה כי אני אוביל ואני אחליט מה ניתן לבצע, בהפעיכי שיקוק-דעת הגיוני. זו היתה בשביכי הפעם הראשונה בחיי הקומונה, שלקחתי את היוזמה לידי, בלי שמוניתי ככך. חשתי שוב מה שחשתי לפני יותר מחמש שנים בהמבורג, אחרי שנאסר אבי בבוקרו של ליל הבדולח: הועמדתי במצב שאין לי מגן, אין מי שיחליט בשביכי, אלא אני לבדי חייב להיות עצמאי בהחלטתי. הרי אני עצרתי את כל העומדים אחרי מעללות בסלע; - עתה עלי להוביכם בדרך הגיונית יותר !! פניתי קדימה. חפשתי חריץ רוחב החוצה את גב הקמרון הסלעי. מצאתי כעין מדרגה צרה. העמדתי את רגלי הימנית בחריץ הרחב דיו לנעלי, בהשעיני את ידי הימנית על הסלע הרטוב ובהטותי את משקל גופי אליו. הסלע היה חלקלק וקר. מים זרמו לכל רוחבו מלמעלה למטה. הפשרת שלגים. צעד לאחר צעד אני מעגן את נעלי היטב במדרגה הצרה. אחרי ננס ואחריו כל השיירה. לא הפניתי פני לאחור, כדי לראות מה קורה שם. כל תשומת לבי וכך רכוז-מבטי היה לכוון שדה השלג שמעבר לסלע. התקדמתי במהירות של צב. היה חשוב לתת כוכם הרגשה שדרך זו אפשרית ובטוחה. ואמנם, כל השיירה עברה בשכום. גם המטפסים בתוך הארובה ירדו ממנה וגם אלה שנפלו מתוכה למטה והפצועים ביניהם עברו קטע חלקלק זה בשכום, כפי שהתברר לאחר מכן. ברגע זה לא שמתי את לבי אליהם... הגעתי למורד המושלג. החלטתי לעלות עליו כלפי מעלה, כי לא ראיתי מה יש מעברו. הייתי מושפע מן המחשבה, כי צריך להגיע לרכס מימין. הדרך שבחרתי היתה דרך אחרת.

נ לו היינו ממשיכים לאורך מדרון האגם, היינו מגיעים לנחל שיורד מן האגם המאורך לאגם העגול, אך זאת לא ידענו. היינו בתוך ענן ערפל [עתה דרכתי שביל הכיכה בתוך השלג שהגיע לי עד לברכיים. התקדמתי באכססון כלפי מעלה ובמקום שראיתי שהשלג מסתיים וסלע מבצבץ מתוכו פניתי לכוון הנגדי שוב באכססון כלפי מעלה. כך המשכתי בזגזגים מימין לשמאל ומשמאל לימין, עד שראיתי מתחתי את כל השיירה בשביל שהכנתי. נזכרתי בטרב, בשביל בו העלינו גזרי עצים על כתפינו ביער. נשימה וצעד, נשיפה וצעד. כוכם הלכו בקרבה זה לזה ולא נוצרו מרווחים. הקצב האיטי היה נכון. לאט ובלי חיפזון.

איש לא צעק שיש להאט. לא מיהרתי כלפי מעלה אלא מצד אחד של המורד לצדו השני כשהדרך הזגזגית האלכסונית שואפת כלפי מעלה בהדרגה. פעם אחת החלה שכבת שלג מתחת לרגלי לזוז כלפי מטה, כעין ראשיתו של מפל-שלג. אך תזוזת השלג נעצרה בגופם של העולים מתחתי. העברנו בלחישה מאחד לשני את ההוראה שאין לצעוק, כדי לא ליצור גלי-קול שעולים לגרום למפל כזה. כי במדרון לא רחוק מאתנו שמענו רעשו של מפל ענק נופל אל העמק מתחיתנו ולקבור אותנו בתוכו... דורכים עלול לגלוש עם כולנו אל העמק במדרון, שגובהו כ 300 מטרים על פי המפות [כיום אני מעריך, כי עלייתנו במדרון, שגובהו כ 300 מטרים על פי המפות שבידי, ארך כ 4 שעות. איש לא פיגר, איש לא התלונן וכולם הגיעו שלמים אל פסגת הרכס]

כאשר הגענו למרום הרכס, נפל עלינו פחד נורא ! הוא היה צר מאוד. אפשר היה להלך לאורכו, אך רק אחד-אחד ובזהירות רבה. לא היה מקום עליו לשני אנשים זה לצד זה. הלכנו לאורכו, אולי נמצא מוצא מן הסבך החדש ? אך לא ראינו בהמשכו מוצא כל שהוא. היה נראה כי כי לצד שמאל הוכר ויורד הרכס ויתכן ובסופו הוא מגיע עד לעמק כל שהוא. לצד ימין הוא התרומם יותר ויותר. הראות היתה מצומצמת ומתחיתנו היה פרוש ענן כבד בכל השקעים והגיאות. המדרון בו עלינו הנה, נהיה לקראת פסגתו תלול יותר ויותר. עתה ראינו מתחיתנו מדרון תלול כמו זה, בו עלינו. למזכנו גם עליו שכבת-שלג המאפשרת ירידה בטוחה יחסית. השעה היתה בודאי כבר שעת הצהריים. כאשר הגיע **אלפרד** למעלה, היינו ארבעה מטויה, - **ננס** ו**אנוכי** שהלכנו בראש, **דיבוק** ו**אלפרד**. התייעצנו בינינו כיצד יורדים מפה ? ניסיתי לדרוך שביכ בשלג כלפי מטה, אך השכבה היתה דקיקה מדי ומפשירה... החלטתי להוביל שוב. התישבתי על אחורי, המקל תקוע בין רגלי בתוך השלג. אני מושכו החוצה וגופי גולש כלפי מטה. מיד תוקע אני שוב את מקלי בשלג ואני נעצר; אני מושכו כלפי מעלה... הנני גולש ואחרי מטר או שניים אני עוצר את גלישתי במקל אותו אני מעגן שוב בשכבת השלג. כך אני יורד מטר לאחר מטר במדרון כלפי מטה. אינני רואה היכן מסתיים המדרון, אך הרי צריך לרדת מרכס צר ומסוכן זה. לכא שום קושי ומאמץ וללא כל תקלה הנני מגיע לאחר כחצי שעה לתחתית מדרון זה. חברי אחרי מחקים את שיטתי. שדה השלג רחב מספיק, כדי שכולם ימצאו קטע בו נשמר שלג לגלישתם האיטית. נעצרנו מעל קטע סלעי אשר מתחתו תהום של כחמישים מטרים עומק ומתחתו גיא מושלג וכבד.

אנו כבר כמה עשרות אנשים, שמחכים שכל החבורה תרד בהשקט ובבטחה כמונו. בהיטנו כלפי האנשים שיוורדים לאטם על ישבניהם למטה, רואים אנו לפתע מראה איום: מישור מתדרדר ומתגלגל ללא כל שליטה במורד. מה קרה ? האם איבד את עשתונותיו ? או האם החליט להתאבד כאן ? האם לא היה לו מקל כדי לעצור את גלישתו ? האיש מגיע בנפיקה מהירה ונעצר רק לאחר שנחבט חזק בסלע שבקצה המדרון המושלג. אנו המבוהלים נגשים אליו. הוא נאנח קצת, נושם, זז וקם. נראה שלא נפגע חמורות...

[היה זה המבוגר מבין הגברים, - חותנו של **סרג' יפרויקין**, איש בן 59 שנים. לע"ע לא הכרתי אותו. רק מאוחר יותר נודע לנו גם האיש וגם חותנו.]

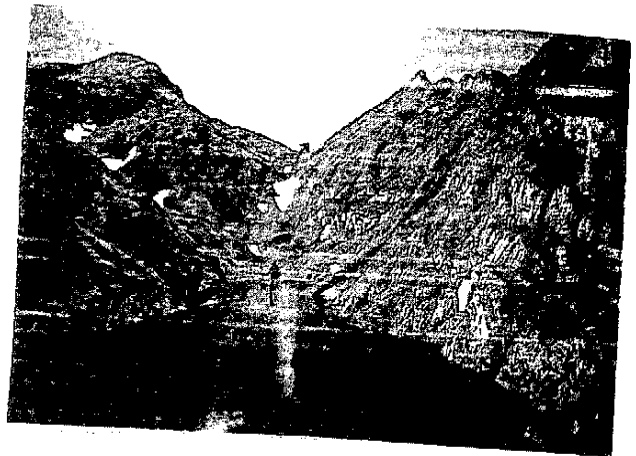
כאשר כל אנשי השיירה הגיעו בשלום אלינו, ירדנו בין סלעים אל תחתית המורד. עמדנו על שטח לבן ברוק. האם הגענו לאגם המאורר ? מולנו קיר סלעי, שאין כל סיכוי שנוכל לעבור אותו. **דיבוק** אמר כאן, כי הכיוון הנכון דרומה הינו מעבר להר סלעי חדש זה.

מאחרינו המדרון ממנו ירדנו. משמאלנו לא רואים מאומה. רק לצד ימין נפתחת דרך אפשרית : עליה מתונה בתוך גיא עטור רכסים מימינו ומשמאלו, בתוך שלג נקי ועמוק. אנו מחפשים נחל. אולי הגענו לספרד ? לא ! אין כאן כל נחל. עלינו להמשיך. אסור להשתהות. עמידה תחתינו היא מסוכנת במצבנו.

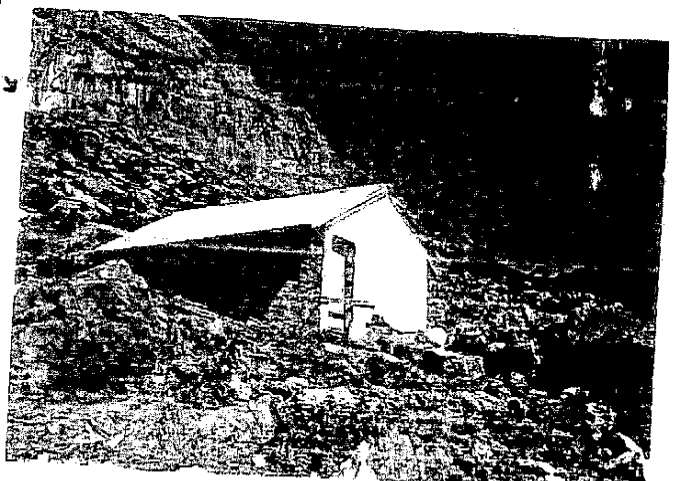
כבר מעבר לשעת הצהריים. צריך לנצל את אור היום. דיבוק הוא הראשון שפונה
לגיא העולה מכאן ימינה. אחריו ננס ואני השלישי.
הלובן הבוהק מסנוור אותי. עפעפי העיניים נסגרות תוך כדי הכיכה איטית, גם
מן הסינוור וגם מן העייפות הנוראה... הרי לא אכלנו היום שום דבר !
לא אמש, כאשר חזרנו מן הערוץ בצד הצרפתי, לא הבוקר לפני היציאה המחודשת, לא
במשך כל שעות היום במאמץ העיקאי של הכיכה בשלג ובטיפוס במדרון.
מי שיש לו עוד טיפת כוח הוכך. מי שאין לו כוח משתהה מאחור. בהיטי לאחור
נראית עתה השוירה מפולגת ומפוצלת כבודדים שרגליהם נושאים אותם בקושי.
נקודות שחורות בשקע הכבן, חלקן נעות, חלקן לא. אחד נשען על הסלע משמאל.
אין לאף אחד כוח לדאוג כשני. מאות מטרים מפרידים בין ההולכים. צריך ללכת
כדי לא לקפוא, כדי לשמור על זרימת דם באברים. חשוב להגיע אל הרכס אשר מעל
לגיא העולה במתינות, הנראה כשמגיעים קרוב אליו. אוכי מעברו סוף כל סוף
ספרד ? כשהגעתי קרוב אליו רואה אני כי הוא מחבר בין שני הרים וצורתו
צורת אוכף על גבו של סוס. בעודי עולה חש אנוכי ברוח חזקה הנושפת דרכו
אלי. עד עתה לא חשתי כל זרימת אויר, כל עוד הייתי בגיא, סימן שעמוק הוא.
הרוח הקרה הנושפת אלי גורמת להתעוררות תחושותי, אך גם לצמרמורת וקור.
אני מרים את צווארון מעיני הקצר. כידי דיבוק ועוד משהו.
אנו מביטים לאחור ועתה קדימה. תראו: לפנינו מצד ימין במורד נראה בית !!
אנו מעודדים את המשתרכים אחרינו אל 'מעכה האוכף בקראנו להם: "יש בית, יש
מחסה" ! כמה מן המתנוודים באיטיות ועלפון חושים אכינו מגיעים, מביטים
כלא מאמינים ולפתע פורצים מביניהם קדימה אל המורד: "יש בתים, יש כפר,
הגענו לספרד" ! אנו צועדים אחריהם, אך מבינים שיש אצל חלק מאנשינו תעתועי
דמיון, - הגענו לבקתה עלובה אחת....



האגם המאורד
אליו גשנו
מן המורד
המעורפל בצד
ימין של
הציכומים
מקיץ 1986.
הכנו בגיא
עד אל מעבר
כרכסו, שם
גילינו בקתה
מחסה צמודה
לקיר ההר
בצד ימין
מכיוון בואנו



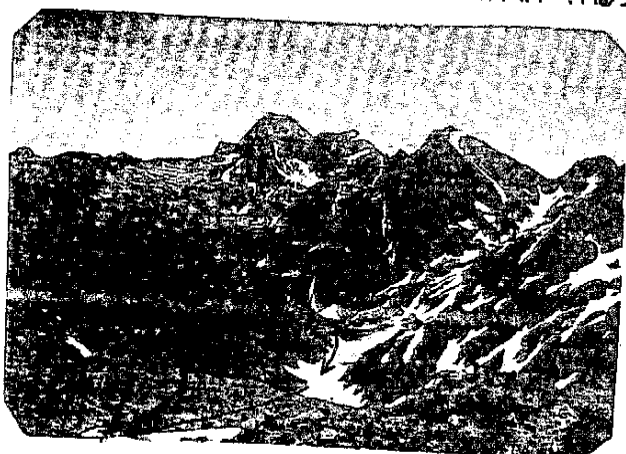
באנו לבקתה
מן האוכף
שברקע הציכום.



הבקתה שופצה ונבנתה מחדש לאחר המלחמה.

ובכך תיאר ננס את המשך המסע, אחרי שחצינו את הסלע הבולט, שנער את הספרדים: ...אי-אפשר היה לעלות ישר כלפי מעלה, כי המורד היה תלול מדי לכך. לכן החליט מנפרד לעלות באכסון מימין לשמאל ומשמאל לימין בבחרו את המקומות המתאימים לכך. בכל זאת היה כל אחד צריך לתקוע את ידו או את מקלו בשלג, כדי לא לגלוש למטה. ממוכלנו בדרום נראו ונשמעו מפולות שלג אדירות. הרעם שלהם גרם לנו לפחד ולחשוש וההד שנוצר בכל העמק היה נורא. חששנו שגם אנו נגלוש לפתע על גבי מפולת כזו לתהום. רוח חמה נשבה מן הדרום. מישהו הסביר, כי אסור לנו לצעוק, כי ההד יכול להזיז את השלג. אזהרה זו השתיקה את הצועקים הקבועים. היו כמה התחלות של גלישות שלג, אך כושר, נעצרו בגופות חברינו שעלו בשורה אחרינו. אף אחד לא העריך כמה זמן יך הטיפוס האיטי. תחושת הזמן אבדה לנו כבר לפני יומיים. רק בין יום לילה הבחנו. יכול להיות שזה לקח ארבע שעות, עד שהגיע מנפרד ואנוכי אחרינו לשיא ההר. אחרינו כל השיירה ללא מרווחים בינינו. מכיוון שסללנו את השביל העולה בשלג צעד-אחר-צעד, היתה עלייתנו כה איטית. לאלה מאחרינו היה זה קל בהרבה מאתנו. למעלה התגלה לי לפתע רוברט. פניו היו אדומים מדם. זה היה נראה להיות חמור, על-אף שזה היה רק פצע פתוח בין עינו לאפו. ואז ראיתי את פליקס. מיד ידעתי עתה, כי הוא זה שהתגלגל בצורה כה אומללה מן הצוק. שמחתי לראות את שניהם פה בינינו. ראשו של פליקס היה חבוש ולא היה יכול לדרוך על אחד מרגליו. גם פניו האדמו מדם, הם היו נפולים ומבטו היה קפוא. יתר המתדרדרים לא ניזוקו. גם אלה שעלו "בארובה המדומה" הגיעו הנה אחרינו. התברר שהמגיעים עד לרכס, לא יכלו לעמוד עליו, כה חד היה והם התישבו עליו כמו על גבו של סוס, רגל אחת מכאן והשניה משם. צדו השני של ההר היה שם עוד יותר תלול ולא היתה להם כל ברירה אלא לחזור ולרדת בצד בו עלו. "לא האמנו כי נגיע חיים למטה ונס הוא כי הצלחנו בכך, כל אלה שטיפסנו עד למעלה", כך סיפרו לנו. איזה מזל כי מנענו מרוב השיירה אחרינו לעלות אחריהם כעדר אחרי הרועה! עתה ניסינו להתמצא בסביבה. לא נראה לנו אפשרי להתקדם לאורך הרכס. כשראינו למטה עמק ודרך שכבת השלג בצבצו מים פה ושם, קיוונו שזה אולי העמק בספרד והנחל בו. מנפרד ניסה שוב כראשון לסלול שביל כלפי מטה. אך השלג היה פה דקיק ועשביה בצבצה מתוכו. זה היה חלק ומסוכן מדי. ואז צצה למנפרד מחשבה הגיונית. הוא התישב על אחוריו וגלש כלפי מטה בעצרו מדי פעם בלחץ עקביו ובעזרת המקל. אני חיקיתי מעשהו. וגם האחרים. אבל אוי! לא כולם ידעו כיצד לגלוש בתבונה. אחד שכב על בטנו, ראשו קדימה... רובם לא חשבו כלל ופעלו ללא כל הגיון בגלשם ללא כל תוכנית. אנו עצרנו כשליש גובה לפני הגיענו לסלעים, כי לא האטו ולא עצרו אך אלה שלא ביקרו את נפילתם נפגעו בהתקלם בסלעים, כי לא האטו ולא עצרו בזמן. אחד התנגש בזה שירד לפניו. שני נפגע בראשו. בחור בן 17 נקבר בשלג עד למתניו. בקושי הצלחתי לשחררו מן הבור, כאשר הגיע מלמעלה וקבר אותו שוב בשלג. עוד פעם שחררתי אותו כמעט משביו, כאשר הגיע מלמעלה אביו של הבחור ושוב קבר אותו בערימת השלג. הבן קיבל את אביו ואני התביישתי. ושוב שחררתי אותו. זקן אחד נתקל בראשו בסלע ובודאי סבל מזעזוע-מות קל.... ירדנו עד לתחתית הגיא. הייתי בין הראשונים. עמדנו על משטח די נרחב. כנראה עמדנו על האגם המאורך. מתוך השלג בצבצו כתמי מים. מכל הצדדים מסביב היה הגיא עטור בהרים גבוהים. רק לכוון דרום-מערב עלה הגיא בצורה נוחה יחסית. התחלתי לסלול שביל בשלג העמוק. כאשר התעייפתי תפס את מקומי דיבוק. אך הוא רק מהר מדי ונוצר מרחק גדול בינינו. לפתע, בחצי הדרך בכוון האוכף הנראה מעלינו חשתי שוב חולשה נוראה. זיעה פרצה מכל גופי וחששתי שאני עומד להתמוטט. ידעתי שאני זקוק לאוכל כלשהו. עד כה התקדמתי באופן אוטומטי אחרי זה שהלך לפני מתוך יצר הקיום, אך מוחי היה משותק. כך היה

מצבם של רוב האנשים, הם הלכו ללא חשיבה, באופן אוטומטי. עתה צץ רעיון במוחי: זרקתי את תרמיכי על השלג והוצאתי ממנו את כל הסמרטוטים. בתחתיתו מצאתי בלי לרשום של שאריות לכלוך שהיה מורכב מפתיתי לחם, סוכר, גבינה וסבון. גרדתי הכל ביחד ובלעתי הכל בשקיקה. החזרתי בגדי-סמרטוטי לתרמיק. כאן עלי לציין, כי בבוקר לפני יציאתנו את הבקתה האחרונה לבשתי כל מה שאפשרי על גופי, לשם חימום ולהקלת המשא שעל הגב. לבשתי שתי גופיות, שלוש חולצות, שני תחתונים, זוג מכנסיים ועליהם הפיג"מה שלי. עתה כשארזתי שוב מעט חפצי, הרגשתי שאני נרדם. לא יכולתי יותר להתנגד לעייפותי. בתת-המודע ידעתי שאם ארדם, אקפא למוות. פשוט לא אתעורר יותר. לפתע ראיתי מימיני מפל מים קטן זורם מסלע. העמסתי את תרמיכי על גבי ונשענתי בעזרתו אל הסלע בעומדי בתוך זרם המים. זה היה הדבר הנכון. אחרי כמה זמן התעוררתי שוב, כי המים הקרים זרמו לאורך גבי וישבני. לפי הערכתי ישנתי כך כנראה כרבע שעה, כי כל האחרים שהיו עד כה אחרי, חלפו לידי והיו כבר לפני ואני כמעט האחרון. רק מר Romain, המבוגר העיוור שכב בשלג והרופא ד"ר גאבל מסתובב מסביבו, כאשר אינו שולט במעשיו. לא רציתי להיות האחרון ומהרתי קדימה. כאשר השגתי את כולם באוכף, ראו בית. כולם צעקו. אחד טען שראה שני בתים, אחר ראה חמישה, שלישי דמיון עשרה בתים, אחרים הזו שראו כפר, אנשים. הדמיון התפרע. פנטזיות מתוך חום וחגלשה. הרהורי לב ותעתותי רעב... החלטנו ללכת לשם.



ההר המרוחק הוא ה Mont Valier בגובה של 2839 מ". לידו משמאל בקתת המחסה ממנה יצאנו בבוקר, זו הפעם השנייה. הירידה לבקע בו נמצאים שני האגמים, שלא נראים בצילום. ממנו עלינו בשקע המושלג הנראה בתמונה. משמאל * הרכס בו עצרנו ושם נתגלתה לנו בקתת המחסה אותה דמיינו ההוזים ככפר שלם.

אלפננסו רצה לעצור את הנהירה לבקתה וצעק "אתם הולכים מערבה והדרום משמאלנו". בצד שמאל היה הר גבוה והוא ואחדים אחריו החלו לטפס לכוון פסגתו. פליקס תיאר זאת כך: ... על פי המצפן היה הדרום מצד שמאל, אך לפנינו ראינו בקתה בתוך עמק מולנו. כמה מאלה שהיו בראש השיירה פנו שמאלה. אחרים שהיו עייפים מדי הלכו לבקתה. לבסוף הגיעו אליה גם אלה שפנו שמאלה, כי הערפל מנע מהם להתמצא...

עתה היה עלינו להתארגן בבקתה. מקום בה היה רק לכ 20 איש, אך היינו קרוב ל 60. [לפי חשבון מדויק, היינו 52 איש ואשה, כי בבקתה הקודמת נשארו 7] רוב האנשים איבדו את אומץ רוחם, כי שוב נקלענו למקום בהרים בלי לדעת את המשך הדרך אל החופש. בינינו היו חולים. חוץ ממני האיש המבוגר בן ה 59, חותנו של דיקה, שהיה חולה אנוש. גם מבוגרים אחרים היו במצב גרוע מאוד. דרגש מוגבה מעל לקרקע הבקתה פונה לשכיבה לחולים. האחרים נאלצו להצטופף וחלק נשארו לפני לקרקע בחוץ. הם הדליקו שם מדורה קטנה מקדשים שמצאו בבקתה, חממו מי-שלג בתוך מימיה והשקו בהם קודם את החולים ובמשך הלילה גם את האחרים. עבר עלינו לילה נורא. כל רעש בחוץ הקפיץ אנשים שצעקו "הגרמנים בעקבותינו". ובאמת שמענו כעין יריות וחשבנו כי אלה יריות רובים או אפילו מכונות-יריה... רק המפוכחים ביותר הבינו כי אלה מפלי שלג וסלעים. אף שמענו נביחות כלבים ושוב דמיינו המפוכחים שבינינו כי אלה כלבי הגישוש

של הגרמנים וצעקות השבר גברו. למעשה היו אלה זאבי הרים, שכמה מאתנו ראו אותם מרחוק גם במשך היום. הלילה עבר לאט תוך סיוטים נוראים... בבוקר חבשו מחדש את פצעי. הם נראו להיות במצב גרוע... דיבוק כותב כר:... מישוהו טוען שבמורד הימני הוא רואה מרחוק בקת-מחסה. מישוהו פונה לשם, לבדוק. בינתיים ממשיכים אנחנו לעלות במדרון. אכן עם מפה ואני עם מצפן בראש. אחרי זמן-מה אנו רואים שהמסייר למטה מסמן לנו שמצא באמת בקת-מחסה. אחרי ויכוח קצר יורדים חלק מן ההולכים אחרינו בחזרה לשם, כדי ללון בבקתה. בו-זמנית ממשיכים אנו לעלות בהר. אבל אני ואבוי-ההר מכיל ברזל והמצפן מראה כל הזמן במקום לצפון לפסגת ההר. אין סימן לשמש ואי-אפשר לקבוע את הכיוונים. מתגלה לפנינו מורד, אך הערפל מונע ראות. מה נעשה? אם נרד סתם למטה ולא נמצא שם מוצא, נהיה אבודים שם בלילה הקרב. אם נחזור לאחור קיימת הסכנה, שבמחרת לא ישאר לנו הכח להעפיל שוב לפסגה אליה הגענו בכוחותינו האחרונים. ובכל זאת: בלית ברירה ובלב כבד פונים אנו לאחור בדרך אל בקתת המחסה. כאשר אנו מגיעים אליה מתגלה לנו מחזה חמור! הבקתה בעלת חלל אחד. רוחב החדר 4-5 מ" וואורכו כ 6 מטרים. לאורך הקיר הפנימי דרגש עץ מוגבה מעל לקרקעית הרטובה. ולכאן צריכים להכנס יותר מ 50 איש? על דרגש העץ מושכבים הפצועים והחולים וכבר מתחיל הלילה... אהה, איזה לילה! הוא עובר עלינו בעמידה צפופה, כולנו רטובים עד לעצמות, כולנו קודחים מחום. את הרעב לא חשים זה מכבר. נמנמנו בעמידה צפופה, אך "שינה" זו לא נתנה מנוחה לגוף ולא חדשה את כוחותינו...

תיאור הלילה מכתב ידו של גנס:

השעה היתה בין 18.00 ל 18.00 כאשר הגענו בערבו של היום הראשון בשבוע זה לבקתת המחסה. אני הייתי בין אלה שלא ניסו לעלות שוב בהר לצד שמאל, כי הייתי תשוש ממאמץ היום, מן הרעב, מן השלג המסנוור ובודאי גם מן האוויר הדליל בגובה בו נמצאנו. התישבתי מיד ליד אחד הקירות ונרדמתי. לפתע התעוררתי מרעש חזק. הסתכלתי בפליאה לדלת ממנה הוא בא. עתה הגיעו אלה שהאפילו בהר והכירו בכך, כי אין טעם לחפש בערפל ללא מטרה נראית ולטעות שוב בהתקרב הלילה. לא היה מקום לכל המצטופפים. אך ניסינו להצטופף עוד ועוד, כי חשנו חובה לתת לכל אחד מקום בבקתה. אז לקחה לידיה את הפיקוד אשה מהולנד, בת 36 פלורה לוין, אחות במקצוע.

"כולם החוצה" צעקה בהחלטיות, כדי לעשות סדר. היא הרשתה רק לפצועים, לחולים ולנשים לשכב או לשבת על רצפת עץ מוגבהת בפנים הבקתה. כך נאלצתי לעזוב את מקומי "הטוב" ליד אחד הקירות ולצאת עם תרמילי לפני הדלת. אך אי-אפשר היה לעמוד שם בקור הלילי הנורא ורוב העומדים בחוץ דחפו את-עצמם שוב פנימה. ביניהם גם אנוכי. ניסינו להתישב אחד בין רגליו של קודמו, כפי שעשינו זאת בלילה הקודם בבקתת הר מונט וליה. אך כמה מאתנו נשארו בחוץ. בחור וינאי בעל שיער אדמוני, קורט וילדר עמד שעות רבות בחוץ, בסבלנות אין-קץ. בינתיים נודע, כי כמה אנשים לא הגיעו לבקתה וכי הם שוכבים מעולפים אי שם בדרך בשלג. היה הכרח להציבם ולהביאם למחסה. הרבה התנדבו לתפקיד אך חלק חזרו מיד לבקתה... כוחם לא עמד בהם. אז בקשו מתנדבים במקומם אך לא היו כאלה, כי כולם הרגישו כי כוחם אזל. לאחר איומים "התנדבו" בכל זאת כמה מאתנו, ביניהם אנוכי. בין האחרונים שהובאו היה הזקן בן 59 שנפגע בראשו. עוד יותר מאוחר הובא על ידי אלפרד בורח מלימוז" לשאת אותו לתוך הבקתה. אלפרד. בקטע האחרון עזרתי עם הרנס רגנסברג מלימוז" לשאת אותו לתוך הבקתה. המלוה הנאמן שנשארו עם מר רומאן בשלג היה הרופא ד"ר גאבל. גם בו תמכנו עד אשר הכנסנו אותו למחסה. במשך כל הדרך הוא צעק "הפושע הזה, הפושע הזה". הוא התכוון למבריח שנשטש אותו לפני הזמן. גם הוא הושכב על הדרגש. ושוב צעקה האחות המפקדת החדשה "כולם החוצה". היא רצתה לסדר יותר טוב את

חלוקת המקומות. היינו כ 40 איש שהצטופפנו בשטח של 4 כפול 5 מטרים. אחד דחף את השני, אי אפשר היה לשבת כלל וכך נמשכו הדחיפות. כאשר הורשנו שוב להכנס נרדמנו בעמידה צפופה... העיניים נסגרו מאליהן ואז נפלתי... אך לא יכולתי ליפול, כי נתמכתי על ידי הגוף בו נתקלתי. זה לא היה יכול לשאת את משקל גופי ונתן לי מכה בין הצלעות והתעוררתי. אי-אפשר לספור כמה מכות קבלתי במשך אותו לילה וכמה חילקתי לאלה שנפלו עלי. כך קרה לכל אחד. כמה פעמים נשענו עלי **שלמה גרונדמן** וג"ר **קור**, שהיו במצב של עלפון גמור. לא היה מקום להושיבם ובודאי לא היכן להשכיבם וכך נשענו מעולפים עלי. עיני נעצמו שוב ושוב ומכות שכני חזרו ונשנו כמו תקתוק השעון....

הליכה עבר באיטיות... לבסוף האיר השחר. חמישה איש שהחליטו עוד אמש להנתק מן השיירה כדי למצוא את הדרך לספרד, הבטיחו עתה לשלוח משם עזרה. הם עמדו לצאת לדרך מיד. היו אלה **סרג**, **עדה שארמי** ושני הספרדים **אלן** ו**אלפונסו**. גם **מנפרד** הלך אתם, אך הבטיח לחזור ברגע שיתברר לו, כי נמצאה הדרך הנכונה. הוא הלך עמם בהסכמת **סרג** וחבורתו. בלי הסכמתם הצטרפו עוד שניים: **ויצינגר מלימוז** ו**איזי טיפנברונר מן** [עד כאן מיומנו של ננס] **ההולנדים**...

גם אנוכי לא המשכתי לעלות שמאלה בהר, כי אבדתי את האימון בהובלת הספרדים. שלשום התעו אותנו בדרך וחזרנו לצרפת והבוקר טיפסו על קיר שלא היה בו כל סיכוי להגיע דרכו אל מטרותנו, ספרד. שקלתי מעתה כל החלטה על פי חושי, כי הייתי מיומן מילדותי להתמצא בטבע. הייתי תשוש והבנתי, כי בקתת מחסה ודאית טובה יותר מפיתוי לפנות דרומה בערב, כאשר הליכה הולך וקרוב. אינני זוכר אם היה בי הכח לזכור לספור ל" לספירת העומר. כולם מציינים לילה זה בבקתה כליל סיוטים. כך גם אנוכי. צעקו בלי הרף, היו דחיפות, היתה הסטריה איומה ונמנמתי בעמידה נים ולא נים. השכם בבוקר מתיעצים כמה מן הגברים, שלא היו ידועים לי מי הם, עם **אלפרד בורם**. **באלפרד** היה לי אמון רב, כי עבדתי עמו שנה שלמה ולמדתי להעריך את מנהיגותו, פרט לענין ההוא עם העז "שנשחטה" על ידו בהתפגרה בפיאר-בלנש. הקבוצה הקטנה שעמדה לצאת לדרך בלעדי כל המוחלשים הסבירה לנו, כי הם יודעים את הכיוון לדרום ומוטב שנשאר בבקתה עד שיגיעו לספרד, יגייסו מבני האזור לעלות לבקתתנו כדי להצילנו מן ההר. לשם-כך נחוצים להם דברי-ערך וכסף, כדי שאנשי-ההר שיפגשו בודאי, יאותו לעשות כל מאמץ להתחבר אלינו ולהדריכנו בדרך הנכונה. גם מצרכי מזון ישלחו עמם, כך הבטיחו. בדקתי מה אוכל לתת להם. ואמנם היה לי שעון זהב 14 קראט, שקבלתיו כבר מצוה מאבי ועמו שרשרת זהב 18 קראט. שמרתי על אלה כל השנים במחנה גורס, בטלויה, בפיאר-בלנש ובטרב ובדרך הבריחה עד להנה. מסרתי אותם **לשארמי**. המגבית ערכה כשעה וכל מה שנמסר לקבוצת החלוץ נרשם על ידי אחד מהם. בינתיים תפס אותי אי-שקט. בו-במקום הצעתי **לאלפרד**, שאני מבקש להיות נציג קבוצת טלויה עם ההולכים קדימה, כי אני חש בריא וחזק... אך עמם כברת דרך עד שנגיע לנקודה כלשהיא, שם יתגלה לנו כי בדרך זו מגיעים למטרותנו. אחזור מנקודה זו לבקתה. הם יתקדמו בלעדי ואם יגיעו עד לערב לספרד, ישלחו במחרת קבוצת הצלה. אם זו תצא לדרך השכם בבוקר, תוכל לחבור אלינו עד השעה עשר לפנה"צ. אם לא יגיעו המצילים נבין, כי משימתם לא הצליחה. או שלא מצאו את הדרך, או שלא מצאו מצילים שמוכנים להסתכן בעליה להרר להצלתנו... ואז אוביך את אלה שיכולים ללכת אחרי, עד למקום ממנו חזרתי, ומשם נחליט לבור לנו דרך כראות עינינו.

הרעיון מצא חן בעיני **אלפרד** ובעיני החמשה. **אלפרד** ידע את רצינותי ואחריותי עוד מטלויה ומפיאר בלנש והחמשה הכירו ביכולתי מאתמול, כאשר לקחתי עלי את

ההובלה של כל השיירה אחרי כשלוון הספרדים. אז רצו להצטרף עוד שני בחורים. אחד כנציג ההולנדים והשני כנציג אנשי לימוז" ולא התנגדו לכך אך העמידו להם תנאי, שינהגו כמוני: ברגע שיוהלט על ידי ראש קבוצת החמשה, כי מקום מסוים נראה להיות מתאים כנקודת ביניים ממנה נחזור לקבוצת השוהים בבקתה, הם יחזרו עמי לקבוצתם עד למחרת הבוקר... כהצעתי הנבונה גם בעיניהם. שמחתי מאוד לצאת וללכת, כי לא היה לי כל חשק להשאר בבקתה ללא תועלת ובאפט מעשה, עם אנשים שאיבדו בחלקם את שפיותם. חשתי שאוכל לתרום עוד לקבוצה.

[שם הבחור מלימוז" היה דייצינגר ואינני זוכר אותו, ושם הבחור ההולנדי היה איצ"י טיפנברונר, כר כותב ננס.]

עתה אתאר בקצרה קורות ששת חברי טלויה שנשארו בבקתה הקודמת ביום א' בבוקר, על פי שחזורו של ז"ק:... מצבם של החולים השתפר בשעות לפנה"צ. לפני עזבנו סוכם, כי יחכו בבקתה עד יום ב' בצהריים ואם עד אז לא יגיעו מורי-דרך, ילכו אחרי עקבותינו בשלג. לכן החליטו לאכול עתה לראשונה ממעט המזון הטרף שהושאר להם, בגלל פיקוח הנפש. כל אחד קיבל כעשרה גרם לחם, כפית של ממרח מכבד חזיר וכפית סרדינים. מאחר ולשלושה מילידי צרפת היו עמם גם כל בגדיהם. תרמילי הגב היו לכריות. שנייה-שניים בכל שק. בשעה 11.00 הופיע לפתע שקי שינה עוד מן הבית, שכבו שניים-שניים בכל שק. בשעה 11.00 הופיע לפתע ארוסה של אמלי, תיאו-טוביה וסיפר להם, כי בעלותו בחזרה ראה לפתע מתחתו את האגם העגול וצעק אלינו בשורה זאת. כשראה שאנו פונים לכיוון האגם, היה עתה בטוח שנצליח להגיע באמצעות סימן זה לספרד. מצב רוחם של ששת אנשי טלויה והאיש המבוגר שעמם, פרדו, השתפר במהרה והם ביכלו את היום במנוחה ובשירה. פרדו, שהיה ממוצא טורקי וחי 20 שנים בצרפת, שר להם משירי ארצו. ציפור הררית אחת צייצה להם מעל גג המחסה. מנחה הם התפללו תוך כדי הנחת תפילין. כדי לחמם מעט מי-שלג, שרפו תרגומי התנ"ך לצרפתית וחליק יקר אחד. לקראת לילה קיבל כל אחד כפית סרדינים ושאריות ריבה. אחד מהם קרא לפני השינה את פרק ק"ל מתהילים: "ממעמקים קראתיך ה'". אחרי כן סיימו ב"תחזקנה ידיכם... ובתקוה"...-ערב בלתי נשכח! רגעים אלה יוחרטו בלב כל ימי חיינו, כותב ז"ק. לאט לאט נרדמים כולם...

[הם לא יכלו לדעת, כי היום עבר עלינו בחיפושי דרך ובמאמצים קשים, וכי כמעט אסון פצע את פליקס בצורה חמורה ואת רובס פחות מכך, - וכי איש מבוגר נפגע בראשו מאוחר יותר, - וכי עבר עלינו ליל סיוטים בבקתה מרוחקת מהם במרחק אורירי של כ 5 ק"מ ולא יותר, מרחק אותו עברנו בין גאיות והרים במשך יום שלם, משש בבוקרו של ה-7 במאי ועד לערבו של אותו יום א' בשבוע.]

בדרך אל התופש 2

יום האתמול, (י"ד באייר, כ"ט בעומר) היה אחד הימים המפרכים ביותר שעבר אי-פעם על כ"א מאנשי השיירה. לא רק מזון חסר לגופנו, כי אם גם חמצן.

האוויר היה כאן דליל ולא הורגלנו לו. עתה בבוקרו של היום השני, 8 במאי, ט"ו באייר, ל" בעומר, יצאתי עם חמשת המובילים ועם עוד שני מצטרפים בדרך אל ההר, בו ניסו אמש אלן, דיבוק ועוד כמה משירותנו לפנות דרומה. המובילים לא היו מוכרים לי אישית, אך כבדתי אותם כבעלי יוזמה, מבוגרים ממני. פנינו בחזרה על עקבותינו מאמש, אל הרכס ממנו ירדנו הנה. אך עוד לפניו, כחצי שעה לאחר יציאתנו מן הבקתה, השעה היתה בין 9.00 ל 10.00, פנינו ימינה והחלנו לעלות על מדרון שנראה להוביל אל פסגת הר גבוה. לפי הערכתי עלינו בהר כשעה וחצי עד שהגענו לפסגתו. במרום

ההר היה מרחב והלכנו עליו מסביב לכל הכיוונים, כדי לנסות ולצפות ממנו את מטרה כלשהי. אך הערפל היה כה סמיך, שלא ראינו רחוק יותר מכמה מטרים. רוח עזה שרקה מסביב ולא היה נח לשהות כאן ללא תנועה. לראשונה הבנתי, כי סרג" הוא כנראה מנהיג החמישה, שארבעת האחרים שימשו לו כיועצים, כאשר ניסו להחליט על צעדיהם הבאים. הרוח העזה מנעה מהם לפרוש מפה שהיתה בידם. גם מצפן היה בידי אחד מהם. נצטוינו להטות אוזן מסביב, אולי נשמע שקשוקו של נחל זורם מכיוון כלשהו. ואז החליטו החמישה, שזהו זה !! הם פנו אלינו המצטרפים באמרם: "כאן אתם נשארים" אנו נמשיך בכיוון שנראה לנו להיות הדרום. כאשר נגיע לתחתית ההר ואנו משערים ששם נמצא העמק עם הנחל בספרד, נודיעכם בקול כי הכיוון הנכון נמצא וכי אנו בקרבת כפר המטרה MONTGARI - מונטגרי.

האופטימיזם שלי השתכנע מיד, שאמנם למטה לפנינו העמק המבוקש. לכן הסכמתי מיד, כי כאן מקום הפרידה מקבוצת החלוץ המובילה. נחכה כאן עד שיגיעו לתחתית ההר ונחזור לבקתה ברגע שיצעקו לנו מלמטה, אחרי כמחצית השעה, כך הם שיערו. בהגיענו לבקתה נחכה עם כולם לבוא מורי-דרך עד השעה 10.00 של היום השלישי. אם עד אז לא יגיעו, נוביל את חברינו למקום הזה ונלך בעקבותיהם שהשאירו בשלג.

... ואז סירבו השנים, איצ"ה והולנדי והשני, אותו אינני זוכר בכלל. [לו ננס לא היה כותב אודותיו, לא הייתי זוכר, כי גם הוא היה עמנו.] "לא, הם רוצים ללכת עוד הלילה עם הקבוצה החלוצה, עד שיגיעו לעמק אתם, ורק כאשר ישתכנעו כי אמנם הגיעו אל המטרה הנכספת, יחזרו לבקתה לבשר זאת לשוהים בה".

התפתח ויכוח חריף בין החמישה לבין השניים. כאשר לא השתכנעו השניים, כי כאן מקום הפרידה, נאמר להם: "שמעו טוב ! אם אינכם שומעים בקולנו, נראה בכר הפרת שבועתכם לארגון ה A.J. ותגורשו מתוכו. תפסידו את תמיכת הארגון ואת תמיכתנו".

היו אלה דברים קשים, מוזרים גם באוזני, בודאי גם באוזני איצ"ה והנוסף. מה פתאום הם מאיימים בשם הארגון הצבאי היהודי-צרפתי ? וכאן עלי להצהיר הצהרה חד-משמעית : לא ידענו שאנשים אלה זבראשם המכונה סרג", ה י ו בע ל י ס מ כ ו ת מ נ ע מ א ר ג ו נ ה A.J. - כמובן שלא ידע איש בשיירתנו על זהותו האמיתית של סרג" זה ומלוויו, כי הרי חיינו במחתרת וכך הם. ידע זה אודות זה היה מוסווה וממודר לכן לא נבהל איצ"ה והבחור האחר מאיומי החמישה. הם חשבו בודאי, כי אלה רוצים להפטר משותפים בלתי רצויים להם, מסיבה בלתי ברורה ואולי אף מחשידה בכוונות לא טהורות. לשם מה הם אספו כסף ודברי ערך מן הנשארים בבקתה בחולשתם ??? הם התעקשו והלכו אחריהם... הגם שנחשבו מנוודים. הקבוצה פנתה למורד הדרומי ונעלמה בערפל. לפתע נשארתי לבד על ההר עטוף העננים. אני לא ערערתי לרגע על החלטתם, כי הייתי ממושפע מטבעי והרי אנוכי בעצמי הצעתי שהם יקבעו מקום הפרידה ואחזור לחברי. לא חשדתי בהם, כפי שאולי חשד בהם איצ"ה והבחור וייצינגר.

חוף ממני לא היה עד לויכוח הקצר אך הנוקב בין החמישה לבין איצ"ה והשני. נפרדתי מהם בשלום וגם הם נפרדו ממני ברוח טובה. קבענו שאחכה עד לקבלת הסימן מהם מתחתית ההר, כי הם מצאו את הנחל. הרוח שרקה והקפיאה את אברי. הייתי מנוסה מספיק לדעת, כי עלי לנוע כל הזמן. לכן סיררתי מסביב לפסגת ההר. התברר לי, כי ראש ההר שטוח הינו וכי שטחו כ 200-300 מטרים מרובעים. רובו מכוסה שלג. פה ושם הזדקק סלע ערום. התהלכתי כל הזמן, אך נמנעתי להתרחק מצדו הדרומי, שלא אפסיד את קריאתם...

נ ס ר א ש ד ר

...היה קור אימים. חוץ מן הרוח השורקת - ד מ מ ה. הייתי לבד.
חשתי נתק מן העולם. מסביבי לובן של ערפל והשלג סינוור את עיני והכריח
אותי לסגור אותם רוב הזמן. חשתי שתרדמה נופלת עלי ועל אברי. כל דקה
שחלפה נראתה לי כשעה. שמעתי שקשוק של מים זורמים והייתי בטוח, כי זה בא
מן הנחל אשר בעמק. השמש לא נראתה ולא השמים. לבן, לבן, לבן כל הזמן.
ריק, לבן מעל ולבן מלמטה, ערפל בהיר, סינוור מכל כיוון. והגוף מכביד עלי
והעיניים נסגרות. ---לא רציתי ללכת מן הפסגה לפני שאקבל סימן מלמטה.
חשתי חובת התפקיד כלפי חברי. הרי הם שלחו אותי והם סומכים עלי בשליחות
זו. הרי הם מקוים לקבל ממני סימן של תקווה, סימן של הצלה קרובה...
עבר זמן-מה. לא ידעתי כמה. חשתי שאני מוכרח להתישב. ידעתי שזה אסור,
שאני עלול להרדם מחוסר זרימת דם בגופי העייף, לקפוא למוות בלי שארגיש
בכר. ובכל זאת אסור לי לעזוב עדיין את המשמרת שלי בצד הדרומי של הפסגה,
שמא לא אשמע את הבשורה המקווה. כשחשתי שעלי לבחור בין עזיבת המקום בטרם
עת ללא הבשורה לבין שהייה נוספת עד לקבלתה, החלטתי שעלי לעשות את הכל, כדי
עוד להשאר במקום. שוב אמצתי את כל כוחותי לעשות עוד סיבוב על הפסגה.
אך רגלי לא נשמעו לי יותר !! גופי נהיה כבד כמו עופרת, ללא נשוא.
אני מוכרח לשבת רק קמעה. ברגע זה החלטתי שאוכל לשבת לדקה רק אם אעסיק
את עצמי במשהו שישאיר את חושי ערים. פתחתי את תרמיל הגב שלי. היה לי כוח
עברי-צרפתי ובו תפילות שחרית-מנחה וערבית. הוצאתיו ופרשתי את תרמילי על
אחד הסלעים הבולטים. התישבתי עליו, כאשר אוזני האחת פונה למורד בו נעלמו
האנשים. גבי נגד כוון הרוח העזה. פתחתי את הכוח בשתי ידי והתמקדתי
בתפילה שנפתחה לפני באקראי. [לא זכור לי איזו היא היתה.]
התחלתי להתפלל בקול רם. תפילה יהודית בראש הר צרפתי בקרבת גבול ספרד.
לובן הערפל עטף אותי... כנראה נרדמתי לרגע קט: לפתע חשתי, כי דף מדפי
הסידור מתעופף ממני והלאה... הוא נתלש על ידי הרוח, כאשר ידי רפו לרגע.
או האם היה זה הכוח שנפל מידי ועף עתה לפני בשלג ???
קפצתי בבהלה ורדפתי אחריו... אף הצלחתי להשיגו ולתפסו. קלטתי כי נרדמתי
וכי זה היה יכול להיות הסוף שלי !!!
החלטתי שאינני יכול לשהות פה עוד אפילו רק לרגע אחד. ואז נדמה היה לי, כי
קוראים לי מתחתית ההר. לא הבנתי תוכן קריאתם. אך רציתי להאמין שבישרו לי
את הבשורה לה חיקיתי. הפניתי את גבי לכיוון המורד בו נעלמו ופניתי
למדרון בו עלינו הנה. ידעתי בבירור כי קרא לי נס זה לרגע. לולא הסידור
בידי, התפילה והדף שעף, הייתי קופא למוות כאן על ההר !!!
הקפדתי מעתה ללכת כל הזמן בעקבות שנשארו בשלג ולא לסתות מהן. לו סטיתי
מהן אפילו במקצת, עלול הייתי לא למצאם שוב עקב טשטוש חושי והערפל הסמיק.
חשתי סחרחורת וריקנות בראשי ועייפות כבדה בעפעפי עיני. הקור פעל לרעת
זרימת הדם בגופי. מסביב היה שקט מרדים ואני עטוף כל הזמן כאילו בתוך
שמיכת פוך לבנה. כמעט ולא הרגשתי שאני הולך והולך...
גיליתי כי הגעתי לסוף המורד. כאן היה שלג מועט. התאמצתי מאוד לגלות, היכן
העקבות פונות שמאלה. אם אטעה עכשיו, עלול אני ללכת בכיוון ההפוך, אל
הכיוון ממנו באנו אמש לבקתה. מוחי היה ער מאוד בענין זה, על אף עייפותי
הכללית. חישבתי, כי מכאן עד לבקתה אני צריך להגיע תוך חצי שעה. אסור לי
לפספס אותה. הייתי לבד בהרים, בשלג ובערפל. אם אטעה, יהיה זה סופי...
הייתי דרוך... עיני תרות על הקרקע אחרי עקבותינו מאמש... ולפתע עמדתי
מטרים מעטים לפני הבקתה שלנו. הוקל לי.
איש מאכה שראו אותי חוזר מן ההר לבד, לא היה יכול לחוש מה שחשתי אני;

את סכנת הבידוד, את תחושת הלבד, הניתוק של ההולך בדד, באין רואה ובלו לראות כמעט... ספרתי לחברי הקרובים את הרושם שקבלתי, כי החמישה והנספחים אליהם הגיעו כנראה לעמק הספרדי. מותר לנו לקוות, כי מחר בבוקר יעלו הנה מורי-דרך. ספרתי על הויכוח בין החמישה לאיצ"י וויצינגר, אך לא התיחסתי לאיום, להוציאם מן הארגון לו נשבעו לפני הברירה. פשוט לא האמנתי, כי איום זה רלבנטי בכלל. לדעתי גם עכשיו, זה היה "סתם".

כאשר חזרתי לבקתה היה צהריים. הייתי בדרך כ 5 שעות. חלק מן האנשים ישבו מימין לבקתה. הם פרשו על סלים גלויים את בגדיהם לייבוש. כאן היה מעט חם יותר ולזמן מה קיוונו שהשמש תצליח להבקיע את העננים והערפלים. אך לא. התבוננתי עתה לראשונה בסביבתנו. הבקתה נשענה לקיר סלע שהתרומם לגובה רב מאחוריה. לפניו, במרחק של כ 20 מטרים היה ערוץ נחל, בו זרמו מי שלג מפשירים. במרחק של כ 20 מטרים מעבר לערוץ התרוממה שרשרת הרים. משם נשמעו בלילה הקודם סלעים מתדרדרים, שנדמו ליריות לקודחים מחום. משמאל עלה המורד המתון בו ירדנו אמש, - ואני גם היום מן הרכס הנה. מימין ירד הערוץ אל תוך גיא שנעלם בערפל, כי הראות גם עכשיו בצהריים היתה מוגבלת מאוד.

הצטרפתי לננס שפרש בצד ימין של המחסה את חפציו. גם אני עשיתי כן. התפילין היו רטובים. הנחתי אותן לתפילה. הוצאתי ציכום אהבת היכדות שלי, היכדה קלייר הבלונדית ואת הפתק שכתבה לי, ערב עוזבנו את המבורג בדצמבר 1938. התעודדתי מן התפילין, התפילה וזכרונות ילדותי. רציתי מאוד לחיות והיתה בי אמונה איתנה כי בקרוב ננצל מן הצרה אליה נקלענו....

אולי אפגוש שוב את היכדה האהובה מעברי, שהייתי בטוח, כי בעתיד תהיה לאשתי. הייתי רעב מאוד. התחלתי לחפור בשלג ובין האבנים עשבים לאכילה. מצאתי רק צמחיה דלה ביותר וזו היתה יבשה וקפואה. אך לעסתי כמה גבעולי עשב ואף בלעתי אותם. ננס נתן לי מעט טבק. לא ידעתי מהיכן לננס טבק זה אך לעסתי אף אותו בידעי שאין זה צמח רעיל, על אף טעמו החריף והאיום. קיבתי זעקה למשהו למלא בה אותה. אך לא יכולתי לבלוע את הטבק החריף. ואז הושיט לי ננס איזו חתיכה של עור חום-צהוב ואמר לי ללעוס זאת. לעסתי הרבה זמן, הגם שהבנתי כי היה זה עור של בשר טרף. אי אפשר היה לבלוע חתיכה זו, שדמתה יותר לגומי מאשר למאכל כלשהו....

יתר חברי כותבים בזכרונותיהם, כי שנוררו מחברי כימוז" ואחרים פיסות שומן חזיר או בשר ממש, כדי להחיות את נפשם. לי לא זכור כזאת. או שלא בקשתי "טובות" כאלה, או שלא ידעתי על כך. רק עתה לעסתי ולעסתי פיסת גומי זאת עוד ועוד, שלא היה לה טעם ולא ניתנה לבליעה. כנראה שאחרים לעסו לפני אותה פיסה כבר שעות על גבי שעות והוציאו ממנה כל מה שהיה בה מקודם. הלעיסה בלבד היה בה מן ההרגשה שאוכלים משהו. עברו שעות ושוחחנו כנראה בינינו. לפתע החל כרדת גשם. נמלטנו אל תחת לגגון שבכניסה לבקתה ונצמדנו זה לזה הן עקב הצפיפות והן כדי לשמור על חום גופנו. את חפצי הצלחתי לאסוף בין שניות....

ננס כותב:... תיכף אחרי יציאת משלחת הסיור התחיל אחד המבוגרים לשבור ענפים שמצא מתחת לדרגש העץ. לפני הדלת הוא הדליק מדורה ובעזרת ספלי פח הכין מים מומתקים משלג עם סכרין, שמישהו "הקריב לטובת הכלל". כל שעות הבוקר הגיש מים חמים ומומתקים לחולים ולחלשים וכן לכל יתר אנשי השיירה. אי-אפשר כתאר כמה עבודה השקיע בכך וגרם לכולם להתאושש כל פעם לכמה דקות. אחרי שתיית שתיים-שלוש לגימות חמות אלה. הוא קנה לו במעשהו את העולם הבא, ללא כל ספק. עתה, אחרי שהתמעטנו בשמונה אנשים יכולנו להתישב על הריצפה, כאשר אחד מתישב בין רגליו הפשוטות של קודמו וכך ישבנו נשענים זה בזה בשרשרת במשך כמה שעות. תרמיל הגב שימש ככרית וגוף האדם מאחוריו כמשענת. הצלחתי לנמנם מעט. לצדי ישב ד"ר גאבל שנשען עלי בכל כובד משקלו.

למזלי נשענתי ישירות אל הקיר שמאחורי. לפתע נפלו פניו של הדוקטור על פני ולא יכולתי לסבול מגע זה. הערתי אותו באופן נמרץ אך הוא הסתכל בי כאחד שחושיו מבובלים לגמרי.

בשעות הצהריים חזר מנפרד וסיפר שהגיע עם הקבוצה עד לראש הר אחד. הם שמעו מעברו השני נחל זורם. הם היו משוכנעים שזהו הנחל שמצביע על היותם בספרד. איצ"ה וויצינגר סרבו אז לחזור לבקתה. סרג' הודיע להם כאן, שהוא מוציא אותם משורות ה-A.J. ואם ימשיכו בסירובם לחזור, ילכו מעתה על אחריותם הפרטית וכי איש לא ידאג להם בעתיד. ---- בסך הכל היתה לנו תקוה.

אחה"צ בקעה כמעט השמש והוצאנו את חפצינו לייבוש בחוף. מנפרד ואנוכי בדקנו בתרמילינו, אולי נמצא עוד משהו לאכול. ובאמת מצאנו חתיכה קטנה של לחם, אותה חילקנו בינינו כאחים נאמנים. בלענו אותה כזאבים רעבים. לפתע מצא מנפרד עוד משהו שנראה טוב למאכל ותחב גוש רטוב זה לפיו. היה זה טבק רטוב. הפתגם "הרעב הוא הטבח הכי טוב" היה נכון. לפתע ירד גשם והרטיב שוב את חפצינו, לפני שהצלחנו לארזם.

במרחק של עשר דקות במורד הערוץ גילה מישהו מעיין. התחלנו להביא משם מים בהתנדבות, בשמונה בקבוקים שגייסנו מאנשים. כל היום פעל מפעל חימום המים, שתם בודאי בהחזקת החולים בחיים.

ושוב התמקמנו בבקתה. לשמאלי ישב המבוגר מבין האחים פרוניק. ראיתי כיצד מקט פרוניק מוציא מכיסו חתיכת בשר חזיר ותוחב לפיו פיסות קטנות שחתך ממנה. בקשתי ממנו רק פיסה קטנה אחת. בתחילה טען שהוא צריך לחלק זאת עם אחיו הצעיר וכי יש לו מעט מדי לתת לעוד מישהו. בקשתי שיתן לי לפחות חתיכת עור. שעות רבות לעסתי חתיכת עור זו וזה היה נדמה לי כמו ארוחה ממש. העור הזה של חזיר אחד. כולה לא היתה גדולה משני גרם...

הליכה ירד ושוב היה קר. הרגליים כאבו לי מן הקפיאה. פני ורוברט שישבו לידי ואנוכי, הכנסנו את רגלינו בשותפות לתרמיל הגב שלי, אך החום המקוהל לא בא. האנשים בבקתה היו עצבניים. אי-שקט עמד באויר. כל הזמן רבו על לא-דבר, צעקו אחד על רעהו ודברו שטויות חסרי הגיון. האחד שהוכיח שוב הומור היה דיבוק שהודיע לפתע "שאצלו יש מקום לעוד רגל אחת". כרגע השתקו כולם ואולי היו בינינו אף שחייכו. מצבנו היה עגום. ושוב החלו אנשים לצעוק:

"תשתקו כבר, שקט, שומעים יריות, הגרמנים מחפשים אחרינו!" השתררה דממת מות. עשינו אוזנינו כאפרכסת תוך כדי מתח איום. אך לא שמענו כלום, חוץ מן הרוח השורקת במעלה הגיא ורעשים שבאו מגג הפח. ושוב החלו מריבות. ושוב צעקה: "שקט, אני שומע קולות ונביחת כלבים ליד הדלת"! ושוב הקשבה מתוחה, - כלום. ושוב מתחילים לריב. לפני ישב אטיאן שהתנהג כמו כלב שוטה. כל תזוזה לידו וכל נגיעה בו גרמו לו להתנפל על שכנו בכעס בלתי ניתן לריסון, עם הרבה מילים ומעט שכל. העצבים התמוטטו מזמן והקיבה היתה ריקה.

ושוב שמע מישהו קולות בחוף שקוראים לענות תשובה. יש שחשבו, שאלה אנשי משלחת ההצלה ורצו לענות. אך אחרים שהיו בטוחים שאלה חיילי פטרוק גרמני שרוצים למשוך תשובתנו, - כדי שימצאו מקום מסתורנו, - השתיקו אותם מידית. במשך כל הליכה התהלך חותנו של סרג' מן הבקתה החוצה, נתמך על ידי מישהו.

הוא לא היה יכול לשלוט על שכפוחית השתן ונאלץ לצאת כל כמה דקות. כאילו הוא מכיל בבטנו את מפלי הריינוס... שגעון החושים והעצבים לא נפסק עד אור הבוקר....

פליקס מתאר את כאבי התופת שהציקו לו וכי לא היה יכול כמעט לזוז. הוא חשש לחבריו שנשארו בבקתה הקודמת. אם תגיע אלינו עזרה מספרד, אליהם בודאי לא ירצו לחזור. בחור אחד שאק אותו באמצע הליכה "מדוע עזבו אותנו הגרמנים, שראה אותם עומדים בדלת?"

דיבוק אף הוא מתאר את הליכה הזו:... האם ישנתי האם חלמתי ? לא, הלכתי, הלכתי והלכתי. כשפסקתי את עיני מצאתי את עצמי בבקתת המחסה. אך רק עצמתי שוב את עיני, המשכנו ללכת. לפתע מתעוררת לידי פאני: "מדוע אנו הולכים?" ובכן גם היא! הזיות אצל כולם.

ה נ ס ה ע ג י

בוקרו של היום השלישי הפציע אחרי ליל בלהות, הזיות ואובדן השפיות אצל חלק משוכני המחסה. אני הייתי מעודד מסיורי של אתמול עם חבורת סרג" וקיויתי, כמו כולם, כי הבוקר תגיע העזרה. אך הייתי נחוש בדעתי ובהחלטתי שאם לא יגיעו מצילים עד לשעה 10.00, אצא לדרך ואשכנע אחרים להצטרף אלי. כי הרי אתמול הייתי כבר קרוב למטרה ואוכל להובילם להר בו נפרדו ממני החמישה, כאשר איצ"ה והשני הלכו אחריהם על דעת עצמם.

בחוג היה ערפל סמיר כבימים האחרונים. הראות לא השתפרה. השעה היעודה הגיעה. לא היה ברצוני להפסיד זמן. אלפרד בורם היה ראש הקבוצה. לפני יציאתנו הסביר לכל השוהים בבקתה, כי אנו עומדים לפני שתי אפשרויות: או שכולנו נשאר בבקתה עד בוא המצילים, או שהחזקים יותר ינסו אף הם למצא דרך, כדי שלנשארים יהיו סיכויים לקבל עזרה משתי קבוצות, שכל אחת תנסה להגיע לספרד כדי להזעיק עזרה בעבורם. ליציאה מיידית התיצבו כל חברי טלויה, פרט לפליקס הפצוע, בר רשם ננס: אלפרד, ננס, מנפרד, רוברט, פאני, שלויה, ג"ר, דיבוק ואטיאן. גם פליקס רצה לבא עמנו וננס תמר בו, אך אחרי כמה צעדים היה ברור, כי פליקס לא יוכל ללכת רחוק והוא נשאר במחסה לצערו הכבד.

פליקס כותב על בר: ... כ 500 מטרים הצלחתי להתקדם פחות או יותר טוב, אך אז ראיתי שזה לא הולך יותר ונאלצתי להחליט החלטה מרה ולחזור לבקתה. חשתי עזוב ובודד, כי כל חברי מטלויה עזבו ונשארת בי במחסה עם אנשים, שלא היה לי כל קשר עמם.

לפי רשימתו של ננס הלכו עמנו עוד שני האחים פרוניק, הזוג לוין, סידי, קורט וילדד וקבוצת לימוז". בבקתה נשארו כ 20 חולים, תשושים ופצועים.

התקדמתי בראש הקבוצה שמנתה כ 30 איש. בהגיענו לרגלי ההר עליו יש לעלות הסברתי לכולם את שיטת טרב: בכל צעד שואפים אויר ובצעד השני נושפים אותו, כל הזמן עולים בקצב אחיד. הכתבתי קצב איטי אך קבוע. גם במקום שהעליה היתה מתונה יותר שמרתי על אותו קצב ולא הגברתי. הקצביות שומרת על הכוח, כך התנסיתי בטרב וגם במסענו הנוכחי. בתחילה עלינו בחזרה את המדרון עד לרגלי ההר. שם פניתי ימינה והחלה עליה יותר תכולה. צעד ושאיפה, צעד ונשיפה. לאט, לאט. וזה הוכיח את עצמו שוב. איש לא פיגר. השורה העורפית נשארה צפופה. איש לא חש נכשל. בשעת הצהרים, לפי הערכתי בערך ב 12.00, הגענו לראש ההר. נעצרנו. הצבעתי על הכיוון הכללי בו ירדה אתמול קבוצת סרג" בצד הדרומי מן ההר. למישהו היה מצפן וכאשר ניסינו לבדוק היכן הצפון והדרום מולו, השתגע המצפן והסתובב פעם לכאן ופעם לכיוון אחר. מתכות מגנטיות יש בהרים אלה, קבע אחד המבין בכך. לא היתה לנו שום נקודת אחיזה לאן לפנות. הצעתי ללכת בעקבות קודמינו מאתמול. אלפרד לא השתכנע, כי הרי לא חזרו, אז אולי טעו בכיוון ? רובם התישבו לנוח מעט. אלפרד דיבוק ואנוכי החלטנו לסייר לאורך משטח הפסגה, שמא נמצא סימן כלשהו שיכוון אותנו ? דיבוק היה משוכנע שאנו כבר מזמן בשטח ספרד. הוא התכוון לעמוד הגבול המשוער שפגשנו ביום א' בשקע ליד הנחל. אם כן אנו לא יכולים לטעות טעות פטאלית וליפול בידי הגרמנים. העקר למצא דרך לרדת לעמק זה או אחר. אין טעם לעלות על פסגות אלא להיפך צריך רק לרדת. צריך למצא ציביליזציה

של בני אדם. היה הגיון בדבריו. אך מה יהיה אם נרד שוב בגיא שיוביל אותנו לצרפת דוקא, כפי שקרה לנו בשבת? הרי הגיאות טובבים הרים! וכי ביכולתנו לחוש כאשר הגיא בו אנו יורדים פונה בכיוון הפוך ממה שאנו רוצים? וכי ישאר בנו עוד כח לחזור שוב על עקבינו, אם יתגלה לנו, כי שוב טעינו? לא רואים את השמש, לא את ההרים מסביב, לא את כיווני הגיאות. אולי הלכנו בכלל סחור-סחור ואנו עתה בכוון אל הצפון במקום אל הדרום? ננס היה בדעה, אך לא העיז לאמר זאת בקול רם, כי אנו עדיין בצרפת. אני חזרתי על הצעתי ללכת בכל זאת בעקבות החמישה. אך שאלה קשה ומחרידה

העסיקה אותנו: מדוע לא שלחו לנו צוות הצלה???

האם טעו ונפלו בידי פטרול גרמני? האם הכיוון אותו חשבו לדרום היה בעצם כיוון צפון? או האם הם עדיין טועים בסבך ההרים והגיאות ולא הגיעו עדיין לשום מקום מיושב? או האם התמוטטו בדרכם ונשארו תקועים בשלג?

והגרועה באפשרויות: האם הגיעו למטרה, אך זנחו אותנו? האם הגיעו, לקחו כל חפצי הערך שמסרנו להם אתמול, ניצלו אותנו ועתה לא חושבים יותר על חובתם להצילנו ואת החלשים עוד יותר? מחשבות אלה התרוצצו בינינו.

את האחרונה כלל לא העזנו להשמיע לאוזנינו. היא לא התאימה לדימוי שלהם.

לפתע..... מימין למטה נראית קרן שמש שחודרת בעד הערפל והעננים.... אנו מתבוננים כמוכי קסם! עוד התבהרות.... קרני שמש מציירות

קוים זוהרים על מורדות ההרים מימינו, הרחק הרחק מתחתינו... וראה הפלא: ...רוח עזה דוחפת את העננים מימין לשמאל ונפרץ פתח במעטה הכובן והנה...

מתגלים לנו שמיים כחולים ממוכנו ובחור הכחול מופיעה קרן-אור זהובה, המאירה עמק מתחתנו ובו עצי יער בצבע ירוק כהה... תמונה זו לא תשכח מזכרוני לעולם! ירוק - אנו רואים ירוק! גבעה מיוערת כולה ביער ירוק כהה. הערוץ מימינו יורד ישר אל הגבעה המיוערת הזאת ומתפלג לפניו לשני גיאצות הסובבים אותה משני עבריה. כולנו מביטים כמהופנטים. אלה שהתישבו לפני דקותיים, קמים על רגליהם להביט. מבטינו ננעצים בירוק הזה. ימים על ימים ראינו רק לבן. שלג לבן וערפל לבן. ועתה עמק ירוק וגבעה ירוקה!!

לפתע נעלם המראה הקסום. ערפל מכסה שוב את הכל. האויר מסביבנו שוב אפור-לבן. המראה פג, האור נעלם.

אך לב כולנו מתרונן. צריך ללכת לכיוון הגבעה הירוקה והעמק הירוק לאחריה. אך נסס ואנוכי מפתחים ללכת בכיוון ימין. הרי בשבת הביא אותנו גיא שפונה ימינה עד לכפר עם משמר גרמני. אך השגותינו נדחות על ידי אלפרד ודיבוק והאחרים. אין לנו כל ברירה. נמות בהרים מקור ומרעב, אם לא נגיע עוד היום לאזור מיושב. אם ניפול בידי הגרמנים, יהיה גורלנו אמנם רע, אך לפחות מהיר. ואולי הראתה לנו ההשגחה העליונה סימן ברור לכווננו, עתה סוף כל סוף ??? זה שכנע אותי והצעתי את עצמי להיות שוב המוביל, כבעבר. כולם קבלו הצעתי זאת.

הצעתי שלא כרדת ימינה ישר אל תחתית הגיא, אלא לנוע על המדרון של השלוחה מימין ההר עליו אנו עומדים, בקו הגובה מעט מתחת לרכס. כך לא ניכנס תיכף אל אזור נמוך, ממנו לא יהיה לנו הכוח לחזור ולעלות, במקרה ונגלה סימן מחשיד שחזרנו לצרפת. פטרוולים צבאיים לא נעים בד"כ על מדרונות, אלא על שלוחות או בגיאצות. פטרול כזה יקשה עליו לרדוף אחרינו בדרך לא דרך ונוכל להמלט מפניו. אלפרד ודיבוק הצדיקו שיקולי זה וכך התחלתי לסלול שביל בשלג

העמוק אשר במורד מתחת לרכס. השתדלתי להשאיר בגובה רב עד כמה שאפשר מעל לגיא אשר מימינו. השלג היה עמוק מאוד כאן וזה שימח אותי. סימן שאנו נמורד צפוני או מערבי. אם הוא צפוני, אז השלוחה עליה אנו נעים פונה למערב.

אם המורד מערבי, אז השלוחה פונה לדרום, כבקשתנו. שנית, היה אפשרי לסלול שביל בשלג בו נוכל ללכת בבטחה, בלי לגלוש ולהתדרדר. נכון, המאמץ בשבילי היה קשה

אך הייתי מוכן לעשותו, לשם בטחון ההולכים אחרי. כמה דריכות ברגל ימין עד אשר התהדק השלג. אז הנחתי את רגלי על השלג המהודק, משכתי באיטיות את רגלי השמאלית מתוך השלג ודרכתי בעזרתה קטע נוסף של השלג הגבוה והרך אשר לפני. הנחתי עליו את רגלי השמאלית וקדמתי את רגלי הימנית לדרך עוד קטע לפני. כך התקדמתי צעד-אחר-צעד באיטיות. נוצר שביל בעומק של כ 30 ס"מ בשכבה שעוביה הגיעה עד למתניים. התקדמנו במהירות הצב, אך היתרון של שיירה סגורה, בלי נכשלים הרחק מאחורינו היה יתרון מורלי חשוב.

לאט ובזהירות נתתי למורד להובילני במקביל לרכס, עם נטיה קלה לרדת ימינה. ירידה זו ארכה כמה שעות עד שהגענו לאזור עם שיחים ועצים. השלג נמוג כמעט לפתע. רק עוד שכבה דקיקה כיסתה את קרקעית היער. ע צ ו ס !! היינו בין עצים. עתה היה המורד משמאלנו כה תכול והקרקע חלקקה עד כדי כך, שלא יכולתי יותר להוביל בקו תחת הרכס. נאלצתי לפנות ימינה יותר ויותר, עם פני כתחית הגיא. הקרקע היתה מכוסה בשכבת טחב ירוק ועלים שנשרו ונרקבו.

התחלקנו כל הזמן. בהאחזנו בענפים נמוכים ובשיחים ובגזעי העצים, השתלשלנו-החלקנו יותר ויותר אל תוך ערוץ. עתה היה בלתי אפשרי לחזור ולהמלט ההרה, במקרה של סכנה. השלמתי עם כך. יהיה אשר יהיה. לפתע אני רואה לפני צואת בקר יבשה. לא מאתמול ולא משלשום. רציתי לברך "ברכת שהחיינו". בעלי חיים סימן לאנשים, לישוב חקלאי. עוד ועוד פלטות יבשות כאלה ועתה, יותר כמטה אף טריות יותר... נגעתי בהן מוקסם. אחרי עוד חצי שעה של ירידה גילינו צואה טריה ממש. מענפי העצים טפטפו טיפות מים גדולות. הפשרת שלגים או גשם ? ואחרי עוד כחצי השעה אנו מגיעים לקרחת ביער. כן, יורד גשם ממש, דק אך ללא הפוגות. אנו עתה קרובים ממש לנחל הזורם בערוץ מתחתינו. המים רועשים. אנו מתקרבים והנה אנו לידו. משמאלנו בליטת סלע שמונעת להמשיך מצדו השמאלי של הנחל. צריך לחצותו. רוחבו כשני מטרים ומימיו שוצפים-קוצפים. עומקם כ 30 ס"מ. אנו רטובים לגמרי. הגשם מעל והמים מתחת. מעברו השני סבר צפוף ואנו נאחזים בשיחים כדי למשוך את עצמנו מתוך הערוץ לתוך הסבר. כל אחד צריך כאן להדחף בין השיחים. אין שביל. מעלינו הר גבוה, זהו ההר שהוא בקרן האור הזהובה, כאשר נראה הוא לנו מלמעלה לגבעה כלל לא גבוהה. עברנו את הסבר. ע צ ו ר !! לפנינו התגלה עמק רוחב שהגיא הצר לאורכו ירדנו נפתח לתוכו... מימין בעמק מתגלה מבנה של אבן !!!...

השעה היתה בערך 19.00, קרוב לשעת דמדומים. ירדנו לעמק במשך 8-9 שעות. האויר היה אפולולי. המבנה שלפנינו נראה להיות דיר כבשים. אנו מתכופפים והולכים שפופים. היכן העדר והרועה ? רצוי שכמה מאתנו ילכו לראות, האם כדרך הרועים כתוב משהו על קירות הדיר ומהו ? צרפית או ספרדית ? ... הנשימה נעצרת. **אלפרד, דיבוק ואנוכי** ועוד כמה מאתנו הולכים לדיר. לפתע במישור מימין עדר כבשים ורועה. מאוחר מדי כדי להסתתר. הוא בודאי כבר ראה אותנו. **דיבוק** שיודע ספרדית ו**אלפרד** מתקרבים אליו בצעדים נחרצים, כמי שאינם חוששים מפניו. אני נכנס בינתיים לתוך הדיר כדי לחפש חריטת שמות או משפטי אהבה לאהובת הרועה, אך לא רואה כאלה....

כותב דיבוק: ... בהחלטה נחושה אנו הולכים לקראת הרועה... "הלו, ערב טוב" קורא אני מרחוק בספרדית הכי טובה שאני יודע, כדי למשוך את תשומת לבו. "אוקה, לאן אתם הולכים" ? הוא מחזיר בספרדית. ובכן ספרדי. "לספרד" אני עונה לו. "לספרד" ? שואל הוא. "האם אתה גר בספרד או בצרפת" שואלתי הבאה. "אני גר כאן בספרד" תשובתו התמוהה. אבן נגולה מעל לבי, כאשר אני מתרגם זאת ל**אלפרד** לידי, דבר מיותר כמובן ...

נ י צ ל נ ר נ י צ ל נ ר נ י צ ל נ ר

וברגשי הודיה עמוקים שולח אני תפילה דוממה למרומים...



זהו הדיר, כפי שראינו אותו, שושנה ואני, כאשר חזרנו לאזור בהדרכת שני צרפתים, בספטמבר 1985. אנו עומדים מעברו השני של הנחל אותו חיפשנו אז נואשות, על הדרך כמונטגרי, וברקע קצה ההר המיוער דרכו הגענו לעמק הזה.

נדיבוק ממשיך את תיאורו:

אנו פונים אחורה וקוראים לחברינו, שהסתתרו בין העצים. אחר-כך נגשים אנו שוב אל הרועה: "... כן באנו מצרפת, ברחנו מפני הגרמנים. ולא בא אוכל אל פיננו זה חמשה ימים". בדפדפי במילוני אני מנסה לבקש שישחוט בשבילנו איך או כבש, אך הוא איננו בעל העדר, רק רועהו. אך יותר רחוק ישנו כפר, ושם תמצאו כל אשר תאווה נפשכם. אנו צופים לכיוון שהוא מראה. כן רואים שם בתי-כפר. "מה שם הכפר?" ... Montgari הוא אומר. מונטגרי? באמת ??? "הנה מונטגרי" צועקים אנו לקראת חברינו המגיעים לקרבתנו. כולם מקיפים את הרועה. עשרים פעם אנו חוזרים על אותן שאלות. וכאשר אנו בטוחים כי לא טעות נוספת היא, אנו מחליטים ללכת לכפר, ששמו נאמר לנו עוד בטוּלוֹז, בצרפת. ... עתה יום ג' בערב. זה שבוע ימים שאנו בדרך. ...

אחרי שחשנו זו כראשונה משוחררים מפחד הנפילה לידי הגרמנים, החלטנו כפנות מיד לכפר מונטגרי. באפלוּכית הערב ראינו מרחוק את מגדל הכנסייה ובתי הכפר אך קושי חדש מקשה עלינו להתקדם במהירות הרצויה. גשם דקיק שירד כאן ללא הפוגות, השלג שהפשיר כאן כנראה לפני זמן קצר הפכו את אדמת העמק לבוצית. בתחילה זלזלנו בקושי זה, -בּוֹץ, לא בּוֹץ, - מה זה חשוב לנו עתה? בני-אדם, בתיים, אוכל, עזרה לנשואים בהר, אֵלֶה היו חשובים לנו באופן דחוף!! אך כבר אחרי כמה עשרות מטרים ובכל צעד שצעדנו, נדבקה לסוליות נעלינו שכבת בּוֹץ עבה שהכבידה על ההליכה. הנעלים החצאיות בהן צעדתי, נשרו כמעט מרגלי מכובד הבּוֹץ שדבק מתחת לסוליות. קרסולי כאבו מן ההליכה על הגבשושיות העבות מתחת לשתי רגלי. בכל אבן בדרך ניסיתי להוריד משהו מן המשקל הנוסף. בכוחות כושלים התקרבנו לגשר מעץ שחיבר צד זה של האחו אל שביכ שיצא מן הכפר. אחרי כשעה היינו לפני הבתים הראשונים, אחרי שחצינו את הגשר. הם היו אפלים. לא בקע מהם אור. מאוחר יותר התברר לנו, כי אין חשמל בכפר זה, כמו שאין כביש תחבורתי אליו. אך בעברנו ליד הבתים הראשונים יצאו מהם אנשים מבוגרים שהתבוננו בשיירה המוזרה שפקדה את כפרם הנידח. חיש מהר הבינו כי באנו למצא מפלט ומזון אצלם.

אישית הייתי עתה מטושטש כמעט לגמרי. זכור לי, כי לא היה בי עוד הכוח לחשוב ולפעול למען חברינו האבודים בהר. זכור לי רק זאת: דיבוק היה המתרגם בינינו לבין אנשי מונטגרי ואֵלֶה, אנשי הר מנוסים, מסרו לנו, כי במצבנו הפיסי הירוד, כאשר אנו קפואים למחצה, -וקיבתנו ריקה ממזון זה ארבעה ימים, אסור לנו לאכול עתה כאוות-נפשנו! להיפך! עלינו להמנע לעת-עתה מאכילה של ממש. ראשית עלינו לשתות רק חלב חם ולא יותר... אחר-כך עלינו לישון וללכת לגופנו מנוחה מוחלטת. רק אחרי שזרימת הדם בנו חוזרת לתקינותה ואברינו התחממו, מותר לנו לאכול גם אוכל מוצק, אך גם זאת רק

במנות קטנות. קבלתי הסבר זה מתוך הבנה. אך היו בינינו שחשבו, כי הכפריים רוצים לסחוט מאתנו כסף רב בעד כל מזון שנבקשו מהם. ואמנם כפריים עניים היו אלה ונתבקשנו לשלם בעבור כל מצרך. חלקו אותנו לכמה בתים וכל אחד מאתנו קבל ספל גדול-מידות עם חלב חם. שתינו לאט-לאט, כפי שהוסבר לנו. הוכנסתי עם עוד כמה חברים למתבן גדול ובו ערמת קש. חלצתי בקושי רב את נעלי, תוך כאב חד וחזק, כי רגלי היו קפואות ונפוחות מקור ומרטיבות של ימים. זכור לי עוד כי כאשר נשכבתי לבסוף בקש הרר, שקל גופי טונות וכל תזוזה בקש כאבה לי נורא. לא ידעתי כיצד לשכב, על הצד, על הגב או על הבטן ? חשתי כאילו כל אבר נפרד מן הגוף ובכל אחד משקולת של ברזל יצוק. מנוחה ראשונה זו לא היתה נוחה כלל ! כל נגיעה של כפות הרגליים בקש היתה כנעיצת מסמר עמוק לתוך הבשר. כנראה קדחתי מחום. אך בודאי נרדמתי לבסוף. מוחי פסק את פעולתו ושקעתי למצב של עלפון חושים מוחלט.

להלן תיאורו של נס:... הרועה אמר לנו, כי בכפר נקבל אוכל. הוא היה כבן 50. הדמעות באו לנו כשהתברר לנו, כי הגענו בדיוק לכפר, שהיה מטרת מסענו. אחד מאנשי לימוז" חיבק ואפילו נישק כרועה. השעה היתה בערך 18.00. בדרך אל הכפר נאלצנו לתמוך אחד בשני. לראשונה חשתי כאב ברגלי, קרסולי השתפשפו. --חולקנו לאכסניות שונות. שניים או שלשה לכל חווה. אשה אחת משלנו הרגישה ברע. הביאו לה יין. היא שתתה מעט והעבירה את הכוס לבעלה. גם אני זכיתי הקדמי הזה של הכפר היו ארבע חוות, עוד בית, מתבן ורפת או דיר. אשה מנשות הכפר הובילה אותנו לחק השני של הכפר. שאלנו אותה אם לא הגיעו אתמול אנשים משלנו לכפר ? לא, היתה תשובתה, רק צרפתי-בסקי אחד. שאלנו את עצמנו בדאגה רבה, היכן הקבוצה הראשונה שלנו ? כחמש דקות הלכנו עתה בשביל כפרי, בו זרמו מי הפשרת השלגים מכל עבר. עברנו שנית על גשר את הנחל המתפתל ועמדנו בתוך חצר של חווה גדולה. משמאלנו כנסייה. האכר לא רצה לקבל אותנו, כי לפנינו הגיעו אנשי לימוז" ותפסו את כל המקומות. כמו-כן נתן להם כל דברי המזון שהיה באפשרותו לתת. לבסוף, אחרי הרבה תחינות, קבל גם אותנו. באחד הבתים הרבים שבמשקו שעמד דיוק, הודלקה אש באח. הסרנו מעלינו את בגדינו הרטובים, מתחנו חבלים ליבושם ואת עצמנו יבשנו וחממנו לאור האש באח. ומה נקבל לאכול ?? זה ארבעה ימים, מאז שבת, לא אכלנו פרט להרבה שלג ומים עם סכרין. "עלינו לחכות, עד שיכינו אוכל בשבילנו". - עתה עלי להתוודות על חטא שחטאתי נגד קבוצתי : הייתי כה רעב. נכנסתי למטבח ודרשתי מאשת האכר שתתן לי משהו לאכול מיד. היא נתנה לי פרוסת לחם וכוס עם יין. בלעתי זאת, בלי לחק עם חברי.

עתה בכותבי זאת, ביוולי 1945 כאן בקיבוץ טירת-צבי, 14 חודשים מאוחר יותר, אני מתוודה על חטאי זה נגד חברי הקרובים.

ארוחת הערב שהוכנה בעבור קבוצתנו היתה מורכבת מקערית חלב, לחם וגבינה. לא הרבה, אך מתאים למצב קיבתנו. לאחר מכן הלכנו לישון בקש. באמצע הלילה, בערך בשעה 2.00 עורר אותנו שרמי. הוא היה מן החמישה, שיצאו ביום השני בבוקר מן הבקתה האחרונה בליורי כמה מאתנו. עתה סיפר : "עד כה לא יכולנו לשגר קבוצת הצלה. שלוש פעמים הסכימו אנשים לצאת לדרך, אך הערפל הכבד עצר אותם, כי הוא מנע מהם סיכוי להצליח במשימה ולמצוא את המחסה האחרון. לבקתה לפני-האחרונה ליד הר המנוט-וליה אינם מוכנים ללכת כלל ובשום מחיר ! המקום רחוק מדי מן הגבול והסיכון להתקל בדרך בפטרוק גרמני, רב מדי. הם מוכנים ללכת רק עד למחסה האחרון, הקרוי La Barlanguere.

כשעזבנו ביום ג' בערך בשעה 10.00 את המחסה האחרון, נשאר שם מקבוצתנו פליקס הפצוע, ביחד עם כ 15 תשושים וחולים, רובם גברים בגיל העמידה וכמה נשים. בכר כותב על כך פליקס :...הרגשתי בודד. כל חברי עזבו. עם האנשים שנשארו בבקתה לא היו לי קשרים. השמש כמעט וחדרה בעד הערפל ויכולנו קצת להתחמם בחוץ. בבקתה עצמה היה נורא ! שם שכב האיש הזקן, חותנו של סרג', זעק והזהר הזיות, דיבר בלי הרף עם דמות נעלמת בשפה הרוסית. היתה זו תמונה איומה. לא יכולנו לעזור לו. הוא איבד את שפיותו והתנהג באופן בלתי מובן לבני אדם נורמליים. - ועוד תמיד הכין מישו מים חמים, מזוננו היחידי במשך כל תקופת שהייתנו בבקתה. לשם הבערת האש פורקו עתה קרשים מקירות הבקתה. היום עבר והעזרה בוששה מלבוא...כשר התעבה שוב הערפל, חזרנו אל תוך המחסה בארבע אחר הצהרים לפתע נפתחת הדלת במכה אחת...ועומד שם...ז"ק ואחריו חברינו, עמם נשאר בבקתת המונט-וליה. ברגע הראשון חשבתי הנה הגיעו המצילים, אך התברר לי, כי לא כך הוא. מה ששמענו עתה מהם, היווה בעבורנו עוד מכה !!

ז"ק כותב על מה שעבר על הקבוצה הנכשלת שנשארה בבקתת המונט-וליה מיום א' :
במשך היומיים וחצי קוינו שהמצילים יבואו לקחתנו. אף אחד לא פקפק בכך. הרי לא יעזבו אותנו פה לנפשנו ! אך ביום השני, השעה 12.00, השעה 14.00 ושום דבר לא קורה. מצב הרוח יורד פלאים. הואיל ולא נשאר אפילו גרגר אחד של אוכל, הכרח הוא לצאת מכאן מחר עם שחר...ברור לנו, כי זו הרפתקאה הרת סכנות, אך איננו רוצים כמות כאן מרעב או מקור. לאחר שנתקבלה ההחלטה, מתכוננים לבלות עוד לילה שלישי כאן. לפני שנרדמים נודדים נדר, כל חברי קבוצתנו, כי אם נצא מכאן בחיים, נצום כל שנה לפחות חצי יום, בל" לעומר...
בבוקרו של יום ג', מיותר לאמר שאיננו רעננים במיוחד. לא נשאר מה לאכול, לא משהו להבעיר בו אש. אין מה לשתות. מאיזר הראות טובה ואסור להתעכב. שבעתנו יוצאים לדרך. בראש צועד טוביה. אנו יכולים לראות את האגם העגול ומשם עקבות טריות של חברינו, משלשום. מנסים לרדת בהליכה, אי-אפשר, הרגליים שוקעות עמוק בשלג. אני גולש למטה בישיבה ושלוש פעמים מצליח בנס לעצור. מי שהגיע למטה מחכה לאחרים. שלוש פעמים הצלחתי לאחוז ברגלה של לוטה, לפני שזו התדרדרה כלא שליטה.

אסור

מישהו טוען שהוא שומע קול קורא לעברנו. האם הוא הוזה הזיות ? לא מתרגשים מכך. אבל לא ! אנו מבחינים בין סלעים ממוכנו דמות שחורה שנעה לקראתנו. אנו קוראים לעברו. הוא משלנו, בודאי פליקס, כך על פי הקול. הפלא ופלא ! הוא נושא על גבו תרמיל מלא, הוא מביא לנו בודאי אוכל...ניצלנו.
מתחיל דו-שית בינינו אך המרחק בינינו רב מדי. אנו צועקים לו שימשיך לכת ברכס עליו הוא נמצא, במקביל אלינו, רק שלא ירד לקראתנו. אנו נעלה לקראתו. ואמנם הוא עושה כן. תוך כדי הכיכתנו זה לקראת זה אנו מקיימים קשר קולני. אך לפתע, כנגד עינינו קורא אסור מחריד : כמעט הגענו לאגם העגול והדמות, -טרם ידועה זהותה בבירור, נופלת מן הצוק, גוררת עמה סלע ונוחתת מעל לאגם מולנו. הוא נפל על ישבנו ברעש מחריש אוזניים וההד מגביר את הרושם הנורא...
סמי ואני מכסים את עינינו, כאילו מסרבים אנו לראות בטרגדיה.
אנו צועקים אליו והוא עונה, משמע הוא חי. כל שניתן להבין הוא "כואב לי" ! הוא נראה משפשף את רגלו...האם שבר את רגלו ? כיצד נעזור לו ?
...אנו צועקים "אנו באים" ! כאשר אנו מתקרבים לגובה מקביל למקום נחיתתו, פונים טוביה וסמי שמאכה, לעבר הפצוע. אנו עתה מעליו ומשקיפים. הנה הם הגיעו לידו. אוחזת בנו חרדה נוראה. בעוד אנו מתבוננים בטרגדיה המתחוללת לנגד עינינו. איש מאתנו לא פוצה פה ולא מש ממקומו, עד אשר פוקעת הסבלנות ואני צועק בכוחותי הדלים מלה אחת: "ובכן ?" וטוביה משיב: "חמור מאוד, אסור

כהזיז אותו! "אנו רואים כמהופנטים, כי טוביה וסמי מוציאים מתרמיליהם את
 שני שקי השינה שהיו ברשותנו ומכסים בהם את הפצוע. -
 - לא שיערנו שאלה ישמשו לאומלל כארון מתים -
 הם עוזבים את הפצוע וחוזרים אלינו. מה שהם מספרים לנו עכשיו מסמר שיער!
 הצעיר ששוכב למטה, - ואין אנו יכולים לגרוע עין ממנו, - הוא ההולנדי בן ה-18
 איזי טיפנברונר. פציעתו מחרידה. עצם רגלו גלויה לכל אורכה והעור מפוזר
 בשלג. סתמנו את הפצע עם מגבת. מובן שאינו יכול לזוז ואי-אפשר לסחוב אותו
 במצבו. כל תנועה יכולה לקרב את מותו. חפרנו קצת בשלג מסביבו, כדי שלא
 יגלוש למטה בגלל השיפוע החזק וכיסינו אותו בשני שקי השינה...
 הוא ביקש שניתן לו משהו לאכול וכך הבינונו שהוא לא בא "להציל" אותנו.
 למרבה הצער לא היה לנו מה לתת לו. הוא סיפר לנו בקיצור, - כי הוא נחלש, -
 מה קרה לו: "לאחר ליל יום ראשון, אחרי שהגענו למחסה נוסף יצאו כמה
 אנשים, - ואני ביניהם, לכיוון דרום. הלכנו כל היום ובליקה התמוטטתי תוך כדי
 הליכה ואיש כנראה לא שם לב לכך. כשהתעוררתי, הייתי לבד. הלכתי והלכתי
 וראיתי חווה. טעיתי בדרך, לא התמצאתי וכאן פגשתם אותי." הוא הסביר לנו
 היכן החווה. לבסוף הפציר בנו שכפחות אחד מאתנו ישאר עמו, עד שתגיע העזרה
 שהבטחנו לו. לא יכולנו להענות לו מכיוון שהנשאר עמו היה קופא אף הוא
 בקור. גם לא היה בידינו להקל עליו, או לטפל בו. הוא הסכים עמנו. בינתיים
 הוא מאבד דם רב. -- החלטנו, כי אנו חייבים מעתה להעמיד את מעט הכח שבנו
 וכל מאמצינו לרשות הבחור, כדי להצילו. אין הרבה אפשרויות: צריך להגיע
 לספרד כמובן, - ולמצוא אנשים בריאים, מגלשי סקי, כלבים ובעקר כהזדרז. אך אנו
 חלשים כל כך בעצמנו! כל צעד כרוך במאמץ. אנו מטפסים בזהירות ומגיעים אל
 מה שנראה להיות "הארובה", המסוגלת להרתיע אף אנשים בכושר טוב משלנו. זו
 עכיה תלויה ביותר. שמאלה ממנה שביב בשלג וסימנים ברורים שחברינו עברו
 בו... למזלנו אין רמז לתאונות שאירעו כאן שלשום, כפי שסיפרו לנו מאוחר
 יותר... והתמונה אותה לא נשכח לעולם: שעתיים אחרי שעזבנו את חברינו
 הפצוע, כשהגענו לשיא המורד אל פסגתו, הוא הבחין בנו וקרא לנו בחושבו
 כנראה שאנו קבוצת ההצלה... ואיכו אנו התרחקנו ממנו...
 ... לא אוכל לתאר את הבהלה שאחזה בנו, בראותנו עתה את הנוף שהתגלה לנו.
 במקום עמק שציפינו לו, רק פסגות הרים שמבצבצים מעל הערפל. מחזה מעורר
 אימה! לרדת מכאן? הרי זה בלתי אפשרי! מוות בטוח! ומה האלטרנטיבה?
 העובדה שאין לנו ברירה פותרת את הבעיה מהר...
 ... לא אוכל לאמר אם הרגשנו פחד בירידה המטורפת הזאת, מפני קהות החושים
 שעשתה את שלה... הירידה הזו שארכה שעה ומחצה ואשר כל תנועה יכלה לדרדר
 אותנו אל תהום פעורה, בלי נקודת אחיזה... אנו יורדים כאילו מסולם ומשאיירים
 בינינו רווחים, כדי למנוע התנגשות, במקרה של מעידה...
 ... איך הגענו למטה, כל השבעה, ללא שריטה קלה, איננו יכול להבין? אלוקים
 בכלב יודע את התשובה... עקבות חברינו ברורות ואנו מזהים אפילו תרמיל שחבר
 השאיר בדרך... השעה שבע בערב ואנו כה עייפים, כה רעבים... השעה שמונה
 וחצי, כאשר מתגלה לפנינו צריף... מה שמצפה לנו, לא יתואר! חלום בלהות!
 ... טוביה וסמי מתקרבים בזהירות, בעוד אנו מחכים במרחק-מה עם הבנות והזקן.
 האם יש אנשים במחסה? כן, טוביה קורא כי לבא, לבד. אני מתקרב ואז הוא כוחש
 לי: "יש מישהו שגוסס בפנים". ברגע זה נפתח הדלת ואני ואבוי - פרצופים
 מוכרים! כן החברים שלנו, פניהם מפחידים וביניהם פליקס. היחיד מקבוצתנו.
 ראשו חבוש בסמרטוט מלוכלכים. מה זה? לא נסתיימה הטרגדיה?...
 בינתיים נכנסות גם הבחורות לצריף ואנו שומעים את מה שקרה להם ביום
 הראשון, כולל התאונה של פליקס. המסכן! אבל מה קרה מאז? עכשיו כבר יום
 ג' בערב. ובכן, ביום השני בבוקר יצאו חמישה לנסות ולמצוא את הדרך המובילה

לספרד... מאחר ואיש לא חזר עד יום ג' בצהריים, עזבה קבוצת טלויה ועוד כמה אנשים שהצטרפו אליהם. פה נשארו הזקנים, כמה זוגות ושני צעירים מלווים. בסך הכל 17 איש ואשה. אבל כמה? למי מחכים כאן? לעזרה!
האם אנו בספרד או עדיין בצרפת? יהא כך או כך, לנו אין פנאי, ממחרים!
אנו מספרים להם את הרפתקאותינו. על הפצוע הסומך עלינו ואשר מחובתנו להצילו. ומה האמצעים העומדים לרשותנו? התשובה איומה: אין!
בעוד פחות משעה יהיה חושך ואנו במרחק של שש שעות הליכה ממקום האסון.
בלי מגלשה ואנשים חזקים, מה נועיל?...
בבקתה לא רואים מאומה. מהי האנחה שנשמעת מאחת הפינות? אומרים לנו, כי זהו חותנו של סרג', הזקן הנחמד בן ה-59, זקן המשתתפים במסע. הוא גוסס כך כבר 24 שעות... מזעזע! אנו יושבים על קרשים, הרגליים בבזק. את הפצועים והחולים הצליחו להשכיב. הם מתחננים בלי הרף למעט מים חמים, שמישהו מחמם בחוץ. אשר לנו, אנו מסרבים להשאר במקום. אולי אנחנו בכל זאת כבר בספרד?
מכל מקום, איננו מתכוונים ללון בצריף זה, כאשר יש סיכוי שהגאולה קרובה. כל זה נשמע הגיוני, אבל... אפסו הכוחות. מראה זה של 17 אנשים, עם פרצופים חרושי קמטים, בלתי מגולחים, שערם פרוע, רובם אדישים מרוב חולשה, - פרט לשניים המחממים מים ללא הפסקה, - מראה זה משפיע גם עלינו. בראותו את ידידו הטוב, פליקס, חבול ופצוע, נתקף גם טוביה ביאוש. דרושות לנו דקות ארוכות עד שאנו מתאוששים. אך עצם המחשבה, שנצטרך ללון פה, מעוררת בנו חלחלה!!
התיעצות קצרה, ובסופה - פשרה. כדאי לנצל את השעה לפני רדת החשיכה. קלוד, סמי ואנוכי מקציבים לעצמנו חצי שעה כדי לחפש... מה בעצם? חווה, עמק. אם נמצא משהו, נרד. מחר בבוקר נביא אוכל לכולם ונסתלק מכאן... אם לא נמצא דבר תוך חצי שעה, נחזור לכינה. אסור להסתכן ולהמציא בהר המושלג בחושך אנו יוצאים לדרך, יורדים לאורך גיא בריצה מטורפת, תחילה בשבילים מושלגים, אחר-כך בין סלעים... אין סימן לעמק, לבית, רק הרים מסביב. בלב כבד חוזרים על עקבותינו, מהר ככל האפשר, כדי להגיע לצריף מבעוד אור. אכזבה כללית אצל כולם. אין מנוס, גם אנו צריכים ללון כאן ומחר בבוקר או בצהריים נעזוב את המקום, אם עד אז לא תגיע התגבורת... פרפורי הגסיסה של הזקן המסכן משלימים את האווירה הקודרת בלאו-הכי. מישהו מעכה הצעה חדשה: מוטב ששניים או שלושה יצאו השכם בבוקר וילכו עד שיגיעו לעמק, שלא יוכל להיות רחוק, גם אם הוא נמצא בצרפת. העקר שיחזרו עם מצרכי מזון ועם מורה-דרך שיכול כגשת לפצוע, - אם לא מאוחר מדי, - ועם מגלשה בשביל פליקס. ההחלטה מתקבלת.
מי יכר? מחר נראה, מי יהיה בכושר משביע רצון.
מתישבים על הקרשים... מכניסים שש רגליים לתוך שק שינה קרוע, שותים מעט מים חמים, מניחים את המרפקים על הברכיים ומשתדלים להסיח את הדעת מן המצב. אבל איך אפשר, כאשר לפנינו שוכב פליקס המסכן ומאחת הפינות אנחות הגוסס מעוררות צמרמורת??... לקראת בוקר מפסיק הזקן להאנח. הוא מת.
כאשר עולה השחר גובר הכחש, כי על המתנדבים לצאת מיד... האם הפצוע חי עדיין? הסיכויים לכך קלושים ביותר. לינה בחוץ בקור כזה מפיל חללים גם בין אנשים בריאים. אבל חובה עלינו לנסות הכל... מי יכר? טוביה ואני!
השעה עתה 8 בבוקר. אם לא נחזור עד השעה 4, ילכו כולם בעקבותינו. יקדימו קלוד וסמי, כדי לעזור לנו כשאת את המצרכים ולארגן את העזרה לפצועים. הנשארים נותנים לנו כסף צרפתי וספרדי ומילות עידוד... חיי 17 תלויים בנו. האם עוד נפגש? אנו חוזרים לשביל בו ירדנו אמש, בקצב איטי יותר. מאז יום הששי אכלנו 50 גרם לחם, 4-5 סרדינים, 3 קוביות סוכר, כף אחת של ממרח בשר חזיר, - ומאז 48 שעות לא בא כל אוכל לתוך פיננו. ובכל זאת הולכים בלי להאט. להיפך, לא עובר זמן רב והדרך נעשית קשה יותר ויותר. מטפסים על סלעים, חוצים את הנחל לאורכו אנו יורדים, שאמור להובילנו לעמק. עברו שעותיים.

השג נעלם ואנו ממשיכים כרדת. אין באופק שום סימן מעודד. אבל לא נתיאש הפעם ולא נחזור בלי כפגוש בני-אדם ובטרם נאכל. גללי עיזים מוכיחים, כי אנו מתקרבים למשק כלשהו. כמה בקתות ריקות. הלואי ואנו בספרד... הנה מצאנו שביק שמוביל אל העמק, אין ספק. עתה חם מאוד, כאן מורגש האביב. עברו כבר שכוש שעות בדיוק, -ו... הלכוי"ה! לפנינו בית נאה. אנו מתנשקים מרוב אושר. עוד כמה צעדים, -והנה עוד בית, כפר שלם לפנינו! אוכל! אוכל! כמה מתישבים כמה דקות, לנוח ולהנות ממחשבות על מה שצפוי לנו, מרק חם, כריכים... והשאלה הגורלית: ספרד?.. או צרפת? בקרוב מאוד נדע... ועוד איך! בחלום הפרוע ביותר לא יכולנו כתאר לעצמנו מה שיתרחש. כאשר אנו צועדים בלב שמח לעבר הבית הראשון... עוד 50 מטרים עד לבית, -ולפתע... מן הבית יוצא גבר במדים ירוקים, נועל מגפיים ובעקבותיו כלב. בקיצור חייל גרמני. הוא הבחין בנו. האם נכנע לו עכשיו? אני מהסס, לא יותר משניה, - ומתאושש. האם לברוח? אין סיכוי. החייל חמוש ויש לו כלב... לא נדע לעולם מדוע לא השתמש בנשקו ובכלבו? האם חשש שגם לנו נשק? האם חשב אותנו לאכרים מן הסביבה? שאלות מיותרות! אנו חוזרים על עקבותינו, לאט לאט ומנסים להעלים אחרי שיחים. בכל רגע אנו מחכים לפקודה "עצור" או ליריה או שישלח בנו את כלבו. הרגליים מסרבות לציית לנו... הלכנו שלוש שעות ואנו באפיסת כוחות! ושוב עלינו לחזור ולעלות בחזרה, - ובשורה כזו בפנינו? אך אסור לנו לטיפול בידי הנאצים, כי הם יחקרו אותנו, יעלו לבקתה, יעצרו או יחסלו את כל הנמצאים בה... שארית הגאווה, או הכבוד העצמי, או השנאה לנאצים המפעמת בלבנו, מאפשרת לנו להתגבר על הנטייה הרגעית להרים ידיים. אם נגזר עלינו כמות, יהיה זה לפחות רחוק מפה... זוחלים בחזרה. לעולם לא נגיע אל החברים. והרעב הטורדני! גם אם נגיע למחסה, לאן נמשיך? --- אנו פונים עורף לכפר, בו מגישה עתה, בשעת הצהריים, כל אשה את המרק לגברים השבים מן השדה. אך אל לנו לחשוב על כך! צריך להתרחק. עדיין מרחפת עלינו סכנת המוות. "ההוא" נכנס לביתו, אולי כדי להזעיק תגבורת? מוכרחים לברוח, אך אין כח. וברגע קריטי זה, הפתעה נוספת: רשרוש מאחורינו! הנה הם! לא, רק איכר, רכוב על פרד. אנו רצים אליו. שואלים האם אנו בספרד או בצרפת. תשובתו בצרפתית מבהירה, חזרנו שוב לצרפת! אנו מספרים לו את סיפורנו ומתחננים שיביא לנו משהו לאכול, מהר! נשכם כמה שדרוש. אך הוא מסתיר אותנו בין העצים ונראה מודאג מאוד. "איך זה קרה, שלא פגשתם "בהם" מוקדם יותר?" "הם" מסירים באזור יום-יום, תמיד 4-5 חיילים והורגים כל מי שחשוד בעיניהם. אם כן, ניצלנו באמת בנס. כאשר אומר לנו האיכר, כי המחסה בו נמצאת קבוצתנו, מרוחק מהלך של כשעתיים ממונטגרי שבספרד, אז אין גבול ליאושנו. הוא מסביר, כי היינו צריכים לטפס דרומה בין שני הרכסים שהוא מצביע עתה אליהם במעלה הגיא בו ירדנו הנה. בינתיים בא בנו של האכר ואנו מציעים לו סכום הגון, -הגון מאוד, כדי שידריך אותנו לגבול. אך הוא לא מתפתה, כי הסכנה גדולה מאוד. החיילים כבר דברו על כך כי יעלו למחסה, -והם יודעים, כי שם נמצאת קבוצת בורחים גדולה. צריך לחשוב מה לעשות, אך קודם-כל, אנא, קצת לחם! הוא מוציא מתרמיל-צד פרוסת לחם לבן, מחלק אותה לשתי מנות. אוכלים לאט, שכחנו איך לועסים. מעולם לא ברכנו על הלחם בכוונה כזאת. הם מסבירים לנו כיצד לחזור למחסה ובתוך כשעתיים, בין שתי פסגות נהיה במונטגרי. זה נשמע טוב, אך העליה בהדרה לבקתה תגזול לנו בודאי ארבע שעות, אם הירידה הנה ארכה שכוש. השעה אחת בצהריים וצריך למהר. בגלל קרבת הנאצים, לא נוכל לסמוך על כל עזרה... אנו מודים לשני הכפריים. אלה מגישים לנו כמנהגם ללגום מעט יין אדום על קיבה כמעט ריקה, והתוצאה? סחרחורת וחולשה נוראה... אנו מתקדמים לאט, שוב המכשולים הידועים לנו מן הירידה. כל חמש דקות, הפסקה. רק לאחר כשעה של

הליכה, כאשר אנו רואים את ביתן של משמר החיילים מרחוק, מצבנו פחות מסוכן. ... שותים בלי הרף ממי הנחל, כי הלחם והיין ירדו בקושי ... רק בשעה חמש מגיעים אנו אל האזור המושלג. האביב נגמר פה. שוב אנו כובשים את המעיל שהיה מיותר מאז הבוקר. תוך כדי הליכה, אנו מתכננים את ההמשך. כשנגיע אל המחסה, בערך בשעה שש, ננוח שעה. נהיה זקוקים למנוחה זו. אז נדברו את הבריאים ונלך לכיוון מונטגרי. מחר עם שחר נשלח מצילים, שיוציאו משם את הפצועים והחולים. ותפילה בלב שנינו: הלוואי שחברי הקבוצות הקודמות הגיעו כבר כמונטגרי, אחרת נצטרך אנו גם לחפש אותם. - לא, איננו מעיזים לחשוב על כך. בינתיים עלינו לשכנע את השוכבים בבקתה, שאין פועם לחכות ולהתעכב. צריך לעזוב עוד הערב. תוך כדי הדיון בינינו גובר הערפל ומונע ראייה. אנו כבר חמש שעות בדרך וחוששים, שקלוד וסמי, שהיו אמורים לבוא לקראתנו, ירדו בשביל אחר ולא נפגש בדרך, כפי שדברנו מראש ...

... אנו כבר חוששים שטעינו בדרך, לא יתכן שזה כל-כך רחוק! לבסוף נראה הצריף ... אנו מתקרבים, מגיעים, מתפרצים אל תוכו ... הוא ריק! פתק על הריצפה. בידיים רועדות אנו קוראים: "המצילים הגיעו ותבעו שנעזוב ללא שהות, מפחד הגרמנים. ביקשנו שיחכו לכם, אך הם סירבו. אנו מסמנים את דרכנו בצלבים בשלג. השעה שש בערב. אנו מסתלקים בלב כבד ומקוים לראותכם מחר." ... והמשפט המסיים, החשוב והנפלא ביותר: "כל יתר החברים הגיעו למטרה!"

השעה עתה שש ורבע. לנוח? מי חושב על כך עכשיו? לוקחים את התרמיל וקדימה! הם לא הרחיקו בודאי לכת, עם פליקס הפצוע. המנוחה שהקצבנו לעצמנו לא ארכה אפילו דקה. לפני הצריף ... מה זה? שואל טוביה ומראה על מעיל ארוך מונח בשלג וזוג רגליים בלתי מכוסות. "החיות הזקן" אומר אני לו וללא שהיה אנו בורחים מפה ... העקבות ברורות. מתגברים על העייפות. אנו הולכים כרבע שעה ופתאום נשמעת שאגה, תרועת-גיל הבוקעת מקרב הלב! השיירה ראתה אותנו. ואז, לאחר שהשגנו אותם, אני פורץ בבכי משחרר ...

... שלושת המדריכים שבאו ממונטגרי נשלחו אלינו על ידי סרג'. הם מסרבים בהחלטיות ללכת הערב למקום בו השארנו את ההולנדי הפצוע וטוענים שמאוחר מדי! אכן, הצדק בודאי אתם, מאוחר מדי מכל הבחינות. הימצא משהו שיוכל להאשים אותנו ?? האם מצפוננו חייב להציק לנו ?? ביש-המזל רדף אותנו עד לרגע זה ממש. התאונה קרתה לפני 36 שעות. עד עכשיו היינו בעצמנו חסרי-אונים. מחר, אולי ? ...

אנו מקבלים פרוסת לחם ומנת בשר. אין ספק, הישועה קרובה. ואולם, איזו שיירה! פליקס נתמך, כל צעד מכאיב לו. 8 אנשים נוספים זוחלים יותר משהולכים, נאחזים בחבר שתומך בהם. ... המצילים מעודדים אותנו "באגדות": "כשתגיעו תקבלו תפוחי-אדמה, אטריות, עוף מבושל ... השעה שמונה בערב ... פליקס מתייסר, סבלו לא-יתואר. אחד המצילים סוחב אותו על גבו. טוביה מטפל בו. סמי תומך ברומאן הזקן, שאינו יכול ללכת. הליכה יורד, כאשר חוצים את הגבול הספרדי ... בליכה החשור עוד נכונה לנו הליכה נוראה ... לפתע מופיע אחד המצילים עם סוס, בשביל פליקס ... ושוב תחינות המתקשים ללכת: לאט יותר, תחכו! בחצות נכנסים לחורשה, מדליקים מדורה. נחים רבע שעה. ממשיכים. אנו הצעירים לוקחים גם תרמיליהם של המבוגרים, כהרגלנו ... מתי כבר נגיע לכפר? אין קץ לדרך היסורים. כל הזמן נופלים, נחבלים, מגששים ... הנה מהבהבים כמה אורות. מתקרבים. בבית הראשון מחכים לנו מנפרד ואריך זומר ... הנה החווה. השעה 1.30 לאחר חצות. הסתיים "הטיול". אנחנו בספרד. "הסעודה"? רק כוס חלב חם ופרוסת לחם. זה הכל? מחר תאכלו כהוגן, מבטיחים לנו. מביאים אותנו לאסם תבואות. החברים מתעוררים ומברכים אותנו. שוכבים בערימת-קש. מה טוב ומה נעים. אלוקים לא עזב אותנו. ולפני שאני נרדם אני נזכר:

הליכה - ל"ג בעומר ...

ה ה צ ל ה

קטעים מתוארכו של פליקס, אודות היום האחרון במחסה וההצלה:
הליה היה נורא. היה קר מאוד. האיש הזקן נאנח ויבב כל הזמן. בכל זאת חשתי יותר בנוח, בידעי כי חברי שהגיעו בערב לא יזנחו אותי. במחרת הוחלט שתואר וז"ק ינסו את מזלם... לפתע היינו מודעים לכך, שחלה הפסקה ביבבותיו של הזקן. מישו התבונן בו מקרוב והתברר שהו מת כבר לפני זמן-מה. איזו תחושה נוראה להיות שרוי בצריף זה עם אדם שמת בתנאים כה מחפירים...! אחד הגברים לקח ממנו את ניירותיו. לאחר מכן הוציאו את גוייתו החוצה, במטרה לקבור אותו בבוא העת. חשבנו על הפצוע שמונח בשלג לא כל-כך רחוק מכאן. גם הוא מת בודאי בתנאי הקור של הליכה האחרון. מסכן. לא היה ביכולתנו לבא לעזרתו הרי אנו בעצמנו היינו זקוקים לה באופן כה דחוף.
היום עבר לאט. השעה היתה 12.00-, 13.00-, 14.00 ועדיין לא חזרו שני חברינו. המצאנו לכך כל מיני הסברים בלתי אפשריים: "אולי מצאו כבש וצריכים להביאו אלינו" וכדומה. עברו שעות אחר-הצהריים וחששנו מאוד לגורלם... לפתע, בערך בשעה חמש אחר-הצהריים ראה מישו שבאים שלשה גברים מן הכיוון שאליה יצאו שתי קבוצות החלוץ הראשונות, ממרום הדרך משמאל לבקתה. הם קראו לנו מרחוק, שהם מדריכים ספרדים שנשלחו להצילנו. לאחר כמה דקות הגיעו אלינו ואמרו, כי עלינו לארוז מיד ולבוא עמם. דמעות שמחה פרצו מעינינו. הם הסבירו לנו מיד, כי אנו עדיין על אדמת צרפת!! שאלנו אותם לאן מוביל הגיא ימינה, בו ירדו תיאור וז"ק? ואז נודע לנו לחדתנו, כי גיא זה מוביל בחזרה לצרפת. חברינו הלכו אם כך ישר לתוך זרועות הגרמנים... המדריכים לא היו מוכנים לחכות לחזרתם ואף לא עד שנקבור את המת. רק רבע שעה הקציבו להכנותינו. אם לא נבוא מיד, יעזבו הם אותנו כאן לבד. כאשר דברנו על הפצוע בשלג, סרבו בתוקף ללכת בכיוון זה בטענה, כי לאחרונה נראו כאן בהרים מסביב פטרולים גרמנים. כמו כן לא היה כל סיכוי לשרוד בחיים, אחרי יום ולילה בשלג... לא היתה לנו אם-כך כל ברירה, כי אם ללכת עמם. הם נתנו לנו מעט לחם, גבינה, יין ונקניק. לא בכמות גדולה, כדי שזה לא יזיק לגופנו הקפוא.
שלושת הגברתנים היו דמויות ציוריות ביותר. הם נראו כמברחים אמיתיים ובודאי היו כאלה. כל אחד מהם היה מזוין ברובה צייד וחגר חגורות עם כדורים, למקרה של מפגש עם גרמנים. הכנו את מעט חפצינו ויצאנו לדרך באיטיות רבה. השארנו מכתב עם תיאור קצר של הדרך ומעט מזון לתיאור וז"ק... רק בעזרת שני תומכים הצלחתנו להתקדם. הדרך היתה בעליה. לפתע שמענו מאחרינו את קריאותיהם של חברינו. הם השיגו אותנו מהר. מסיפורם השתמע, כי הציעו לאכר שפגשו ליד הכפר חפצים בערך של כ 20.000 פרנקים, כדי שישמש לנו מדריך לספרד, אך הוא סירב בטענה, כי ידוע לגרמנים על קבוצתנו בהרים וכי הם מתכוונים לתפוס אותנו ברגע שהדבר אפשרי...
- מכאן דומה תיאורו של פליקס לזה של ז"ק. גם הוא מתאר את השעות הארוכות הקשות, עד אשר אחד המברחים הביא סוס, עליו הושב הוא ועוד אשה ועל סוס שני הושב המבוגר עיוור הליכה, מר רומאן.

...במונטגרי קבלו אותנו מנפרד וננס, שהגיעו יום לפנינו. הושכתי עם עוד איש חולה בבית האיכר הראשון שקבל אותנו יפה, נתן לנו חלב ואוכל בשפע. רגלי כאבה עתה מאוד!!... אך על אף זאת נרדמתי מהר...
במסיים דיבוק: "לזכר מאורעות אלה התחייבו כל אנשי טלויה: ז"ק, קלוד, אלפרד, פאני, אמלי, שרלוט, תיאור, פליקס, רוברט, סמי, ג'ורד, ננס, אטיאן, מנפרד שלוימה ואנוכי, לקבל על עצמנו חצי יום צום כל ל"ג בעומר. במשך כל חיינו!"

יום הרביעי, ה' 10.5.44-י"ז באייר לא זכור לי. הנני מניח, כי ישנתי רוב היום מתשישות. על פי ננס, קבלנו בבוקר חלב, לחם וגבינה. יש שכיבסו ויבשו בגדיהם. הנהר היה לדידנו ממש.

ננס כותב: בשעות אחר הצהריים חזרו שרמי ועדה ובשרו לנו, כי קבוצת הצלה של שלושה גברים יצאה סוף-סוף לדרך. מאוחר יותר חזר אחד מהם עם הידיעה, כי מצאו את אנשינו, ביניהם אלה שהגיעו מהר המונט-וליה וכי כולם בדרך אלינו. אך שניים מצאו את מותם בהרים. מי אלה ?? היינו במתח נורא !! המברח שבישר זאת, חזר כדי לקחת סוסים לחולים.

בקשו מאתנו, כי שלשה אנשים יתלבשו ויילכו לקבל את אנשינו בכניסה לכפר. אף אחד לא רצה ללכת. היינו כה תשושים בעצמנו. אך בכל זאת קמו, התלבשו ויצאו מנפרד, דיבוק ואנוכי. היה לנו קשה מאוד לעבור את כברת הדרך הקצרה הזו עד לחווה הראשונה של הכפר. דיבוק לא החזיק מעמד וחזר לישון בקש. מנפרד ואנוכי חיינו עד לשעה אחת בליכה. - התחבקנו אתם ומצאנו לפליקס, לנשים

ולחלשים ביותר לינת-ליכה בבית הראשון, במיטות ממש. את היתר הבאנו לחווה שלנו. הבאים רטנו וכעסו על כי הובלנו אותם בדרך מוצפת מים כמקום מרוחק כזה. - מסכנים!! כמעט ולא היו שפויים. אפשר היה להבינם. גם מעט האוכל שקיבלו, חלב, לחם וגבינה עורר את כעסם עלינו. כאילו שזה היה תלוי בנו. אך הם לא ידעו ולא יכלו להבין זאת, במצב הירוד בו הגיעו. ...

[עד כאן דברי ננס]

- כן, קטע זה זכור לי במעומעם. כשרציתי לנעול את נעלי החצאיות, - שהיו עוד ספוגות ברטובות והתקשו לגמרי, הצלחתי בכך רק לאחר עינויי-תופת ! רגלי התנפחו מאוד והיו במצב של בצקת, רגישות לכל מגע. בכח, בכח ממש ותוך חריקת שיניים מרוב כאב, דחפתי אותן לתוך הנעליים. עדיין חש אנוכי עתה, בכתיבי זאת, את תחושת הלחות של הגרביים ואת הליכתי המדדה, שדמתה להליכה על מקלות עץ, כך חשתי את רגלי הכואבות. המים זרמו מכל עבר ושוב נרטבו הנעליים והרגליים לגמרי. כמו-כן זכורה לי הישיבה בבית האכר בקצה הכפר. בחדר הכניסה הגדול היו כוכים קטנים חצובים בקיר, בגובה של כמטר מן הרצפה. בכל אחת מן הגומחות דלק כפיס מעצי האורן שבאזור. אלה שמשו להאיר בהם את הבתים בליכות החורף הארוכים.

[אחד הדברים החשובים לי בשובי כמונטגרי בספטמבר 1985, היה למצוא גומחות כאלה, כדי להיות בטוח, כי לא חלמתי את המצאותם אז.]

במונטגרי - אחרי מנוחה ראשונה

היום החמישי-ל"ג בעומר:

י"ג כותב: ... בבוקר מתעוררים בשעה מוקדמת ומשוחחים עם החברים. לכל קבוצה סיפור משלה ואנו מספרים איש לרעהו קורות קבוצתו.

ראשית נודע לנו בהפתעה גמורה, כי המכונה סרג הינו ז"ול יפרויקין, מנהיג ציוני ידוע בצרפת, נשיא הג"וינט בצרפת. הוא עשוי להועיל לנו מאוד, עתה. הוא וקבוצתו "נחתו" בין מונטגרי לבין אלזס-Alos. שרמי ועדה הלכו משם למונטגרי ברגע שיכלו, כדי לגייס עזרה ליתר החברים. פעמיים ניסו הם בעצמם לחזור, אך הערפל מנע זאת בעדם. רק ביום הרביעי אחה"צ הסכימו שלושה מאנשי מונטגרי ללכת למחסה האחרון, הקרוב לגבול, תמורת 1000 פזטס. איילו נשארו אחרוני הקבוצה בבקתת הר מונט-וליה לחכות שם לעזרה. ...?

ראוי לציין לשבח את מסירותם של שרמי ועדה והמאמצים של דיקה-סרג, שסייעו לנו רבות להצלת אחרוני הקבוצה.

ואוסיף אני: הספרדים אלפונסו ואלן לא מוזכרים מכאן ולהבא באף אחד מכתביו של חברי. כנראה "שהתנדפי" מן התורה אליה הגיעו עם סרג", שדמי ועדה, במחצית הדרך בין מונטגרי לעיירה הקרובה ביותר, -אלוס-Alos, והמשיכו לבד דרומה. כך נהג כנראה גם הבחור וייצינגר, שלווה עם איזי טיפנברונר את החמישה, גם אחרי החרמתם על ידי סרג" ואנשיו, כאשר לא רצו לחזור למחסה. בנושא כאוב ומסתורי זה אשוב בניתוח כל מהלכי המסע, בהמשך.

ננס מתאר את יום החמישי = ל"ג בעומר. היום החמישי רחצה וכביסה. הייתי הספר, כי הייתי היחיד שישאר בידיו סכיני גילוח. מכוונות גילוח חשמליות אי-אפשר היה להפעיל, מחוסר זרם חשמל בכפר. קשה היה להסיר את הזקנים בני השבוע. יוסט, אחד ההולנדים, קלל כל פעם שמשכתי לו שורה וז"ק סבל מיסורי מצפון "דתיים". האכר שחט כבש, כי לא היה לו בשבילנו משהו אחר להציע, הרבים והרעבים כל-כך. כמעט כל הכסף הספרדי שסופק לנו על ידי הארגון עוד בצרפת, נגמר לנו בעבור כבש יקר זה. אחר הצהריים הלכתי עם שלוימה לבקר את פליקס. הוחלט לשלוח אותו עוד באותו יום, רכוב על סוס, לבית החולים הכי קרוב בעיירה Viella-ויאלה. עזרנו להלבישו ובגלל פציעתו וכאביו היה זה ענין עדין ומסובך. הוא נראה רע מאוד וסבל קשה. גם הישיבה והרכיבה היו לו קשים מאוד. בינתיים, כשהיינו אצלו, קיימו יתר חברינו מנין-תפילה ואזכרה לחותנו המנוח של סרג"-דיקה, שגופתו נשארה מונחת בשלג, ללא קבורה, ליד המחסה האחרון בהרים. דיקה יפרויקין אמר עליו קדיש. בו-ביום החלטנו, כי מחר, ביום הששי נמשיך את דרכנו לאלוס, הכפר הקרוב ביותר, שם היתה תחנת המשטרה הקרובה ביותר לגבול. שם רצינו להמסר למשטרה. הסיבה? חוסר אמצעים כספיים ולכן חוסר יכולתנו להכנס עמוק יותר לתוך ספרד !!

- הנני רוצה להדגיש כאן, כי לא התגלחתי כמו אחרים בסכיני גילוח. הסיבה היתה פשוטה: לא הייתי זקוק לכך, כי עדיין לא צמח לי זקן. עוד אדגיש, כי לא אכלתי מבשר הכבש והסתפקתי בלחם, חלב וגבינה. לא הסכמתי, כי עתה, אחר ה-א-ח-ר-י, אכלתי אף מבשר החזיר או ממרחים בקופסאות שהיו לאנשים שונים בהרים, פרט ללעיסת הקרום הקשה שנתן לי ננס אחרי חוזרי מסורי עם קבוצת סרג" ביום ב" בבוקר. עתה, כאשר חשתי ביד ה" שהיילני באופו גלוי מידי הנאצים הרוזנים, עתה אוכל סרג" ?? לא, - יכולתי עתה להתאפק ולהסתפק בלחם, גבינה וחלב. זאת על-אף שחשתי, שגופי זקוק למנה נוספת. זכור לי היטב, כי ביום זה החל עיכול המזון שאכלתי ביום ג" בליכה וביום ד". אחרי שלא הזדקקתי זה שבוע להתפנות, כי כמעט ולא אכלתי, הרי עתה החלה בטני התחתונה לכאוב בכאבי תופת. היו אלה כמו צירי לידה, כאשר מצאתי מסתור אחרי חצר האכרים. התוצאה היתה דלה, רק כמה גללים קשים ויבשים... היום עבר עלינו במנוחה, בהתאוששות גופנית ונפשית. היחידים שלא נהנה ממצב התאוששות, -אלא להיפך, מצבו הגופני החמיר והלך, היה פליקס. פצעיו הזדהמו והיו מוגלתיים, היה לו חום כפי הנראה. בזמן שאנו עמדנו בתפילת מנחה במתבן שלנו, כמען אמירת קדיש לעיכוי נשמתו של דניאל פורטנוי, חותנו של דיקה-סרג", הובל פליקס על פרידה לכיוון מערב, לעיירה Viella, שם שכן בית חולים אזורי.

מיומנו של פליקס: ...למחרת הצלתנו הביאו לי ארוחת בוקר כמיטה וכן ארוחת צהריים. חברי ביקרו ורחצו אותי. הם החליטו לשלוח אותי, רכוב על סוס, לבית חולים. עזרו לי להתלבש והעלו אותי על סוס. נתנו לי 50 פזטס ונפרדו ממני. המסע על הסוס היה נורא. התקשיתי מאוד להחזיק את עצמי ישוב על האוכף, כי הרי נפצעתי קשה גם בידי. כאשר ירד הסוס במיד, גלשתי הדימה על צוואר הסוס וחששתי כל הזמן שאפול ממנו. אך הדבר היחידי שזכור לי באופן בהיר, שעברנו ליד מעיינות נהר Le Garonne [שזורם ממעינותיו בספרד לצרפת]. המוביל, שהסכים להרכיבני רק תמורת 100 פזטס, התנהג עמי בצורה יפה. אך הוא לא שכח גם את התועלת בכך ורצה לקנות ממני את שעון היד שלי, בחצי-חינם. זה לא פסק מלפעול גם אחרי טלטולים קשים על סוסי במשך 4 שעות, הגענו כמובן שלא מכרתי אותו. אחרי טלטולים קשים על סוסי במשך 4 שעות, הגענו למקום הקרוי Salardu, שם עובר כביש של ממש ועד אליו התחייב להביאני. משם אמורים היו לקחתני במכונית לבית החולים. הכניסו אותי לבית קפה ושם נחקרתי מעט על ידי שוטרים, - Carabinieros, שערכו גם חיפוש בכלי. מסרתי להם את שמי האמיתי וגם כל יתר פרטי האישיים, כי הרי ניירותי המזוייפים כבר לא היו עמי. רק את שנת הלידה האמיתית, -1924-, שנית לי 1926, כדי שלא אסתכן במאסר במחנה פליטים. מכאן טלפנו לבית החולים, שנמצא 20 ק"מ מרחק מכאן, כדי שיבואו לקחתני לשם עם מכונית. המוביל שלי נפרד ממני יפה וחזר למונטגרי. אחר-כך הגיעה המכונית ובה רופא מבית החולים, שעזר להשכיבני בתוכה. בדרך אספו עוד חולה מכפר מסוים, שסבל מדלקת המעי העיוור. הנסיעה עברה מהר ובשעה 8.00 בערב, של ה 11.5.44 הגעתי לבית החולים. אושפזתי באולם עם הרבה חולים. לא דאגתי, כי חשבתי להחלים תוך שבועיים-שלשה...

שמונה חודשים מאוחר יותר גולל פליקס את תלאותיו הנוראות בבית החולים. הטיפול בו היה פרימיטיבי. כאשר עלה חום-גופו עקב הזיהום, כפו עליו צום. טיפולים מתקדמים יותר לא ניתנו לו. היחס האנושי היה טוב, אך זה הכל. הוא איבד את הכרתו למשך שבועות רבים והחלים רק לאחר שכושה חודשים.

ז"ק מתאר, כי כספנו אזל, לכן הוכרחנו לצאת כבר ביום ו' של השבוע ממונטגרי, כדי להתמסר באלוס כמשטרה, שתהא מחוייבת לדאוג לנו, כאסיריה. האכרים גבו מחירים גבוהים בעבור כחם, גבינה, חלב ובשר וכסף לא נשאר לנו. "הפרטיים" נשארו עוד יום-יומיים, סימן שלא מסרו את כל כספם לשרמי ועדה, כאשר אלה אספו במצוקתנו בבקתה "כל מה שהיה לנו", כדי שיוכלו כגייס עזרה. הוא מציין שגנבו לו פיג"מה, כאשר תכה אותה לייבוש בחוץ ולקלוד גנבו זוג נעליים, שהעמידם בשמש לאותה מטרה...

בדרך לאלוס

היציאה ממונטגרי, אחרי שלושה לילות ושני ימים של מנוחה, היתה מלווה אצלי ברגשות אושר בלתי ניתנות לתיאור. מודעותי, כי חיי ניתנו לי במתנה שוב ושוב, היתה מלווה בהתרוממות נפשית אדירה! ראשית ניצלתי מן האיום הנאצי לרצחני נפש כיהודי. תחת איום זה חייתי יום-יום במשך חודשים ושנים!! ממאי 1941 ועד עתה, מאי 1944, היו חיי תלולים כי מנגד. בתחבולות שונות ומשונות, בעזרת אישים דגולים אותם הזכרתי, התהמקתי מלהיות מזוהה כיהודי מאז אוגוסט 1942, מבואי לטלויה ועד למונטגרי. חיי לפני כן במחנה גורס-אף הם היו תלאה גדולה ושם ניצלתי ממוות, במחלות הקשות שתקפו אותי.

ואחרון אחרון: - המסע המסוכן והמתיש דרך הרי הפירינאים!
ניצלנו בניסים של ממש!

הבנתי, כי תדמתי לא מעט, כאשר הטעו אותנו "הספרדים" המובילים, בשני ניווטים שגויים. באחרון הובלתי את כל השירה בדרך נכונה יותר... וכאשר הצטרפתי לקבוצת סרג' כסייר ומודיע,, - ולמחרת בהובילי קבוצה בת 29 איש ואשה, מן המחסה האחרון ועד לעמק זה עם הנחל.

ז"ק מצינו, כי אנו חברי טלויה עזבנו את מונטגרי בשעה 8.00. אחרי כברת דרך, הרחק מן הכפר וליד מפל מים, הנחנו תפילין והתפללנו בכחש. לא ידענו כיצד יקבלו אכרי ההר הקטוליים הפשוטים את העובדה, כי יהודים, - Judeos אנחנו. הרי בדמיונם הפרימיטיבי, מוסתים על ידי הכנסיה הקטולית, היינו אנו אלה שצלבנו את אדונם-אלוהם. כן התלבטנו כיצד לנהוג עקב החרם שהטילה היהדות על ארץ הגזירות, ספרד. הרי מארץ זו גורשו אבותינו באכזריות נוראה, לפני 450 שנה. איך נוהג יהודי עם חרם כזה??

אחרי התפילה הלא-גלויה ארוחת בוקר: לחם וגבינה. הליכה נינוחה במורד העמק הקסום. כן, נפשי התרוננה בקרבי! מימיננו ומשמאלנו מורדות מיוערים. נחלים ופלגי מים לעשרות יצרו מסביבנו רחש תמידי של זרימת מים. וראה זה פלא: השמים היו עתה בהירים להפליא, תכולים וללא כל סימן של ערפילים. לפתע נשמעת מימיננו שעטת פרסות סוסים... מבטנו מופנה אל-על: להקה דוהרת של סוסי-פרא. עולם בראשית, עולם קסום. ואנו צועדים עתה בהשקט ובבטחה, מלאי הודיה לבוראנו, על כי אנו חופשיים לראשונה מפחד הגרמנים הנאצים... לקראת צהריים עומדים אנו מול חוות בקר בודדת. על מורד ללא עצים, מאות רבות של פרות רועות בעשביה שהתעוררה מתרדמת החורף שחלף. צלצול פעמוניהם הכבדים התלויים בצווארם, נשמע כסמפוניה שלא שמענו כמוה מעודה. הפעמונים עשויים מפח ומנחושת וצלצוליהם העבים והמתכתיים ממלאים את העמק.

ננס כותב:

שרמי, שהכיר חוה זו, אליה הגיע עם ארבעת חבריו, אך בלי איזי טיפנברונר, אשר נרדם במורד הראשון שלא היה מושלג, לא שיער, כי הבחור ההולנדי יטעה עד כדי כך, שיחזור מכאן אל תוך גוש ההרים המושלג. הוא מכניס אותנו לחוה ואנו מזמינים שם ארוחת הצהריים: מרק חלב עם לחם מוטבל בו, ארוחה מזינה וכשרה כמהדרין. כן הגישו לנו יין. שלמנו הרבה כסף על פי מושגינו. אינני יודע עד היום, כך כותב ננס ביולי 1945, מהי האמת? האם מצפונם של שרמי וחבריו נקי? חבריו כבר לא היו כאן כשהגענו. הם ינסו להגיע עם דיקה לברצלונה בלי להתקל במשטרה הספרדית. כסף הרי היה בידם. הם ינסו לפגוש שם את עמיתו מטעם הג'וינט מפורטוגל, את הד"ר סקוירה-SEQUERRA. [בהמשך אתאר את אשר העליתי בענין איזי ט.ז"ל, בשחזור שערכתי בשטח]

- ארוחת הצהריים בחוה זו זכורה לי במעומעם. המשכנו בהליכתנו הנוחה, ללא כחץ. המרחק עד כאן היה כ-9 ק"מ וכדי להגיע לאלוס היו לפנינו עוד 11 ק"מ. בעייתנו היחידה עתה היו פצעי רגלינו המשושפות, שהיו קפואות עד שלשום. הלכנו כל הזמן מצד ימין של הנחל, אך במקומות צרים של העמק נאלצנו לעבור מצדו האחד לצידו השני ובחזרה.

ננס מתאר:... המשך הליכתנו לאורך הנחל היה כרוך במאמץ רציני. בשעות המוקדמות של אחה"צ מגיעים לאלוס. הלכנו ברחובותיו המלוכלכים והצרים של הכפר, שמראהו היה אוריינטאלי. לפתע, בצומת של שני רחובות מצטלבים קריאה: עצור! מחלון אחד הבתים הביטו עלינו שני גברים לבושי מדים. היו אלה שוטרים ספרדיים, קרבינרוס במדיהם הירוקים, הנאים, שדמו למדי הגרמנים. הובאנו לאולם משמר בקומת הקרקע של אחד הבתים. מלוכלך מאוד, קש על הרצפה וניירות מפוזרים. לא ניקו פה בטח כבר שנים. באולם שולחן וספסל...

אִסְרֵי סִפּוּר

ננס ממשיב: ...בנותינו אמלי, פאני ולופה הושבו על הספסל. לידם התישבו מיד שלושה שוטרים. ברור היה, כי התענינו בבנות יותר מאשר בנו. אנו התישבנו על הרצפה. כל אחד נחקר בתורו: פרטיו האישיים, -ולאיזה ארץ ברצונו להגר מכאן? ידענו כי לא רצוי להצהיר, כי רוצים להשאר בספרד. בכלל, מי רצה בכך? מסרנו את שמותינו האמיתיים, אך גיל כולנו היה כביכול מתחת ל 20, כדי שלא להאסר במחנה מירנדה-Miranda, שם נאסרו פליטי צרפת. מסרתי אנוכי, כי יליד שנת 1925 אנוכי, על-אף שנולדתי ב 1921. כולנו הצהרנו, כי אנו רוצים להגר לפלסטינה. אך "לפקידי ממשלה" אלה, לא היה מושג היכן ארץ זו! החקירה נמשכה שעות. אך בו-זמנית לא הפסיקו השוטרים מלחזר אחרי הבנות. לופה התבדחה כהרגלה בחינניות עם היפה בשוטרים. זה הציע לה מאוחר יותר לחלוק עמו את משכבו... לופה נבהלה מאוד והיתה מפוחדת שעות רבות. "זה מה שקורה, כאשר בת רוצה להיות נחמדה מדי". בדיקת חפצינו. הם החרימו סכינים, מספריים ומכונות גילוח... וכל מה שמצא חן בעיניהם לעצמם ומה הרי המשטרה אחראית עלינו, היותנו אסיריה. לאחר הרבה דרשנו אוכל, כי הרי המשטרה אחראית עליו, שדמה למסעדה פרימיטיבית. הבטחות וציפיה ארוכה, הובילו אותנו אל משהו שדמה למסעדה פרימיטיבית. חייבו כל-אחד לחתום אישית, כי קבל ארוחה מלאה. לאמיתו של דבר קבלנו רק צלחת מרק ופרוסת לחם. השגרירות האמריקאית, אליה יוגש חשבון "הארוחה", לא היתה צריכה לדעת כמובן על דלותה!!!... הוחזרנו תחת משמר לאולם מאסרנו.

קיימנו תפילת ליל שבת חגיגית ביותר ולאחריה שרנו שירי שבת כמיטב מסורת-טלויה. הגיעה שעת השינה. באין מקום, נשכבנו על הרצפה הערומה בשורות צפופות, זה ליד זה. במשך הלילה קבלתי לפתע כמה מכות על פרצופי. היתה זו לופה שישנה לידי. בחלומה, החליפה אותי כנראה עם הספרדי היפה...

[עד כאן תיאורו של ננס]

שני זכרונות לי מערב מוזר זה: ראשית תפילתנו מקרב-לב, מלאת הודיה לה" על היותנו עתה במאסר של ספרדים, לא של גרמנים. "הבעיה" שלנו היתה, כיצד ננהג בשינה צפופה זו ביחד, בחורות ליד בחורים. כפי שמתאר ננס, לופה בחרה לישון לידו, כנראה מתוך אימון בו. הוא נחשב לג"נטלמן בעיני הבחורות, כי כזה היה באמת. כך קרה לי עם אמלי, שהכירה אותי עוד מן העבר המשותף שלנו כידיד אמין, שאינו "מנצל" מצבי ידידות קרובים. בקרבה האנושית ששררה בינינו בפזיר-בלנש, כבדתי תמיד את זכותה האישית כבחורה, להיות מוגנת... עתה פנתה אלי ובקשה אותי לשכב לצדה האחד, בו-בזמן שארוסה תיאו "הגן" על צדה השני. הייתי גאה בהחלט על האמון בי מצדה, הגם שאת רגשותיה הקרובים יותר העבירה לתיאו והתארסה עמו, זמן מועט אחרי שעזבתי את חוות פיאור בלנש.



מימין: מבתי הכפר ALOS, וככר השוק
משמאל: כנסיית ALOS ובתים של הכפר השוכן בין מורדותיה הדרומיים של הרי הפירינאים הצילומים מספטמבר 1985



הכילה על רצפת הקרשים עבר בשינה עמוקה, לה היינו זקוקים מאוד.
 שבת בבוקר, ב" באייר, ל"ה לספירת העומר, -פרשת בהר, -3.5.1944.
 בלב קל, על אף תנאי המאסר הירודים, אנו מתפללים תפילת שחרית ומוסף.
 השוטרים מביאים אותנו שוב "למסעדה" דאדמול. אך לבעליה אין מה להציע לנו
 לאכול. הרי אין בכפר המרוחק הזה מדרכי תחבורה סדירים, מלאי מזון לקבוצה
 שלא הודיעה על בואה מראש. לכן מקבלים רק כוס קפה אך חייבים לחתום "כאיכו"
 נתנה לנו ארוחת בוקר אמיתית. אנו אורזים את מעט חפצינו וב 8.00 אנו
 נפרדים מן "האכסניה" שלנו. קבוצתנו, אנשי טלויה ועוד כמה מאנשי שיירתנו
 שהגיעו בינתיים לאלוס, יוצאים לדרך לעיירה אסטרי-ESTERY, המרוחקת 11 ק"מ.
 מזג האוויר נפלא ומצב רוחנו וגופנו משופר. המנוחה עשתה את שלה, על-אף
 מנת המזון המצומצמת שהוגשה לנו אמש. כדי שנזכור כי אסירים אנו, מלווים
 אותנו שני קרבינרוס בתלבושתם התיאטרלית, - כובע נפוליאני על ראשם ורובים
 עתיקים בידם. אחד מוביל מפנים ואחד שומר עלינו מאחור. כל זה מגוחך
 בעינינו, כי יכולנו להתגבר עליהם בקלות לו רצינו לברוח. אך איננו
 מעוניינים בכך כלל. בתחילה הם העמידו סבר פנים חמורות, כאילו להפחידנו
 בגלל עוצמת פשענו, -הרי הסתננו לגבולם בהחבא-, אך במרוצת הליכתם עמנו הם
 נוכחים חיש כדעת, כי חבורה עליזה אנו. אנו מתיחסים אליהם כאל ידידינו ולא
 כאל שוביני והם הופכים במשך הזמן לכמעט משלנו. באחת ממנוחות ההליכה הם
 יושבים שולים לגמרי מן הצד. כבר הבינו, כי לא לברוח רצוננו, כי אם להגיע
 למחוז חפצנו בבטחון, בעזרתם. מחוז חפצנו היא עיירת המחוז אסטרי, שם יש
 מזון, מלון ושלטונות שיטפלו בנו.



אסטרי הוא מקום רומנטי. העיירה בנויה לאורך
 הנחל "שלנו". הגענו לשם בצהריים, אחרי צעדה
 נינוחה של כשלוש שעות, בערך בשעה 12.00
 מביאים אותנו למלון ברמה טובה. מנהל המלון
 קבל כבר מברק מד"ר סקוירה, כי הוא אחראי
 לתשלום כל מחסורנו, אנו הפליטים חסרי הכאומיות
 מתברר כי גם סרג' וחבורתו נעצרו בדרך והותר
 לו לטפח לאן שחפץ וכך הזעיק את עמיתו.
 היינו מעתה נתיני הג'וינט היהודי-אמריקאי,
 כאשר הדגש על "האמריקאי". יתרון "נתינות"
 זו על כל נתינות אחרת התבררה לנו בהמשך:

כל פליט היה צריך להשתייך לכאום כל-שהוא, שיפרוש עליו את חסותו וידאג
 כתקצב אחזקתו. זה כלל מזונו והלנתו ואף הכבשתו של הפליט. השרות היה
 ספרדי, אך מקורות המימון היו צריכים לבוא מנציגות המדינה, לה השתייך
 הפליט. השם "סקוירה" היה כמו פספורט אמריקאי. הוא גרם לאדיבות מירבית של
 המשטרה, לכבוד מככים מצד המינהל האזרחי ולפתיחת המלונות הטובים ביותר.

ננס מפרט:.. מרק נהדר, כמויות בשר ענקיות, תפוחי אדמה ברוטב ותפוזים...
 תפוזים אלה צוינו במיוחד גם על ידי ז"ק בזכרונותינו... פרי זה לא היה
 נראה לנו עד כה כמשהו מן העולם הזה. עתה לראשונה אכלנו פרי ים-תיכוני זה
 ממש. הוא סימל בשבילנו, כי הגענו באמת לחלק עולם אחר...

אציין, כי לא אכלתי מן הבשר. ז"ק בראותו זאת כעס עלי מאוד, כי בהנזרי
 מטריפות הפרתי "החלטה קולקטיבית" שהוא יזם. זו קבעה שמותר לנו לאכול
 עתה טרף. כדי לחזק את גופנו. אני סברתי אחרת. ז"ק חש, כאילו אני פוגע
 בסמכותו להחליט בשביל כולם, והעמיד זאת, כאילו אני פורש מן הציבור.
 אך מצפוני לא הרשה לי להתגעל בטרפות אחרי שניצלנו. לא התפנקתי...

ושוב חתמנו על קבלת ארוחה, הפעם בצדק. הפלא ופלא : אוטובוס של ממש הגיע. כל אחד קבל כרטיס נסיעה. הוסענו, על כביש של ממש לעיר המחוז סורט-SORT, ששכנה דרומה יותר.

כאן הסתיימה צעדתנו, שהחלה ביום ג', ה-2.5.44 ליד הכפר La Cave, בצרפת. אחרים יצאו לדרך מכפר שכן, Le Castagniede. חיינו 12 יום וליכה מחוץ לציביליזציה ועברנו מרחק של כמאה ק"מ בקו אורז, דרך שרשרת הרים גבוהה, בדרכים-לא-דרך, בבקתות מחסה, בשלגים ובערפילים. כתחנו את רגלינו, מיצינו עד תום את כוחותינו, כוחות הגוף וכוחות הנפש, במאמץ עליון. השבת לא-ל עליון. אמנם איבדנו שני חברים לנסיון הבריחה. אנו הצלחנו. עתה ל"ה בעומר.

גם דיקה יפרויקין וקבוצת לימודי" נתפטו בדרך וצורפו עתה לאוטובוס שלנו. נסענו דרומה דרך נוף הררי יפהפה, על כבישים מפותלים מעל לגיאות ואגמים. לדברי גנ"ס נסענו שלוש שעות. בסורט הובאנו לאולם העיריה, שם נחקרנו שוב. כולם מסרו שהם בני 18-19, גם אלה שהיו בני 30. חלקו אותנו לכמה מלונות. גנ"ס מצינו, כי הוא עם תיאור, אמלי, פאני, שלוימה ומנפרד [ז.א.] אנוכי [שוכנו במלון Fonda Borillia. עדיין השבת בעיצומה. אחרי הצהריים התאספו כל חברי קבוצת טלויה וערכנו "עונג שבת" כמנהג טלויה. כן, עתה היתה לנו סיבה לשיר וידענו לשיר ! ז"ק היה כמובן מנצח המקהלה. אטיאן האתיאיסט הכר וקנה לנו ממתקים, וביניהם שוקולדה, כמוה לא ראינו זה שנים. שהיינו בסורט עוד בימים הראשון והשני, 14-15 במאי. כל אחד קבל מן הג"וינט דמי כיס - 50 פזטאס. ערכנו קניות "מופלאות" ! שוקולדה, בננות, תפוזים, עוגות, סוכריות וכדומה. היינו רעבים כל הזמן ...

לא ידעתי אז, כי בירושלים הרחוקה, משאת נפשנו-, נפטר אביה של שושנה ביום הראשון למנוחתו בסורט, בכ"א אייר. שמעון גמליאל הובא למנוחתו האחרונה למחרת, ב כ"ב אייר ה'תש"ד, ברח הזיתים. האם הוא צפה משם, כי זה עתה ניצל ממות חתנו לעתיד, אותו לא זכה להכיר בחייו ??? שושנה היתה עתה יתומה משני הוריה. אחרי שנפגשנו והכרנו חצי שנה מאוחר יותר בקיבוץ טירת-צבי בעמק בית-שאן החם, היה בתאריך הצלתי ביום פטירתו של אביה, משהו שהינו יותר מסמלי ...

ביום ג', כ"ג באייר, -16.5.44, בשעה 5.00 בבוקר מוסעים אנו בליווי שוטר "נפוליאוני" אחד בלבד לעיר לרידה-LERIDA. הגענו לעיר בשעה 10.00. ז"ק מתאר: ... הרבה מן הנוסעים חשים ברע בגלל הכבישים הגרועים... קרבינרוס מביאים אותנו הישר אל בית-סוהר. אנו 45 איש ואשה. כל אחד נחקר על פי תור. ד"ר סקוירה בא ומוסר לנו, כי כל בתי המלון בעיר תפוסים ואנו נאלץ "לבלות" ימים מספר בבית הסוהר. גם על חויה בלתי צפויה זו נתגבר. הצלב האדום יספק לנו מזון. אנו מבקשים מנות דגים במקום הבשר. ממלאים אחרי בקשתנו זו. הנשים ובתוכן שלושת "בנותינו" נשלחות לשמחתנו לבתי-מלון, על אף תפוסתם של אלה. אנו מובאים בינתיים לתחנת המשטרה המרכזית לחקירה. ראשונים נחקרים דיקה וחבריו, החשובים יותר בחבורת האסירים. הם גם הראשונים שמוחזרים לבית הסוהר. הם מקבלים שם טיפול ראשוני של אסירים ממש: דהיינו מגלחים את ראשיהם למשעי ! אחרי שד"ר סקוירה מתערב אצל מושל העיר, - וזה נותן הוראה להנהלת בית הסהר שיש לקצר את השער, אך לא

לגלחנו לגמרי, שמחים אנו, כי לא "נדחפנו". משאירים לנו שיער קצר, 2 ס"מ.
a la brosse, דהיינו תספורת "מברשת". דיקה משתחרר מיד וד"ר סקירה לוקח
אותו לברצלונה. רק בשעה 23.00 בליכה מגיע תורנו להיות מובאים לבית הסוהר
שם נערכים חיפושים בכיסינו ולוקחים לנו כמה חפצים. אני מוכנס לתא מס. 45
עם דיבוק, רוברט וסמי ועוד שני צרפתים. כל אחד מקבל שמיכה וכריך ונועלים
אחרינו את דלת התא. משתרעים לשינה על הרצפה... וישנים טוב.
[עד כאן דברי ז"ק]

- אינני זוכר כלל עם מי שכנתי בתא, - ולא מה היה מספרו. יתכן והיו אלה קלוד,
שלויה ואטיאן? מן המחרת זכורה ההשכמה שעשו לכל האסירים בבוקר: לקול
החצוצרה חייבים לקום, לסדר את השמיכות ולטאטא את התא. כולם חייבים להתיצב
דום בפתח התא, כאשר כמטה בקומת הקרקע מועלה הדגל הספרדי לקול חצוצרה שני.
שוכנתי בקומה השניה או השלישית והתבוננתי מסביבי בעיניים סקרניות. אחרי
המסדר חייבים להכנס שוב לתא ולנעול את דלתו. רעש נעימת עשרות דלתות-פלדה
בחלל הגדול של פנים בית הסוהר נחרת עמוק בזכרוני... סוהר עם צרור מפתחות
ענק עובר מתא לתא וקליק... הדלת נעולה מבחוץ.

תחושה מוזרה להיות אסיר בבית-סוהר...
אך אין דבר מנחם אנוכי את עצמי: אין כאן סכנת מוות! כאן לא ירצחו אותנו
ביריה ולא יגלו אותנו כפולין. אחרי כחצי שעה חוזר הסוהר ומביא כעין קפה
וגם לחם, כנראה. הפרטים שוב לא זכורים לי. מאוחר יותר מרשים לנו לצאת
"לטיוול האסירים" בחצר בית-הסוהר למשך שעתיים, שם מתקיים מפגש חברים עליוז!
בעקר מצחיקים אותנו "המגולחים" שנדחפו להיות הראשונים...
בצהריים מקבלים מרק פולים בצלחות פח, כל יום אותו + תפריט...
באין לי זכרונות ברורים מבית-הסוהר, אשתמש שוב בתיאורי חברי:

ז"ק מתאר: ...לא רע בכלל. הצלב האדום שולח לנו מזון נוסף; ירקות, דג וביצים.
יש שוב "מקנאים", על כי אנו, -הכשרים-, מופלים לטובה, דגים במקום בשר.
המשטר בבית הסוהר אינו חמור מדי. כל ההוראות ניתנות בתקיעת חצוצרות.
כמי שיש כסף, אין לו קושי להצטייד במחסן המצרכים ולקנות לחם, שוקולדה, חלב,
פירות, ביצים וטבק. אסירים פוליטיים עוברים בין התאים ומציעים לנו מטעמים
שונים, אותם גנבו בודאי במטבח או במחסן.
ביום החמישי, בנוסף לטיוול היומי בחצר, -קיקוף תפוחי אדמה. ביום הששי מצפים
לשחרור, אבל השעות חולפות ולבסוף נגזזה התקוה לחגוג את השבת בחוץ. התפיכה
תיערך בתאים, ללא מניין כמונו. בשמונה השבתות האחרונות הייתי בשמונה
מקומות שונים. כיאה ליהודי הנודד. אחרי הצהריים, עונג שבת בחצר ומשם למשרד
לטכס חדש: כל אחד משאיר על גליון נייר 50 טביעת אצבעות, כמו פושע אמיתי.
מצב הרוח בהתאם...

קטעים מתיאורו של גנס: ...בתא המאסר ארבע קירות בגובה של 2 מטרים. רק באחד
מהם, למעלה לגמרי, חלון מסורג קטן. בפניה אחת ארגז גדול עם חור, בפנים דלי
פח. לצרכים. לידו ברז ממנו יצאו מים די מלוכלכים. הרצפה מרוצפת באריחים
אדומים ורק שמיכה אחת לשכב עליה "והנה היא רכה". הרצפה נאלצת איפה לסבול
את צלעותיך הקשות. האור דלק כל הלילה. פרט לי, סבלו כל היתר מן הפשפשים,
אשר צעדו בסך לאורך הקירות. בבוקר השכמה בחצוצרות ותיכף לאחר מכן נפתחה
הדלת וכל אחד קיבל מים שחורים לתוך צלחת הפח שלו. זה היה צריך להיות קפה
הבוקר. שתינו מים חמים אלה ברגשות מעורבים. ושוב חצוצרה! הדלתות נפתחו
ויצאו מהן האסירים הספרדים, כוחמים רפובליקאנים בדרך כלל, אשר נאסרו כאן
מאסר עולם בהיותם אויבי משטרו של פרנקו. הם חיו בתקוה, שיום אחד הם יהיו
כאן השומרים. הגיע כומר, כי יום חג נוצרי היום: עלייתו השמימה של ישו.

הוא קרא את המיסה. אחרי טכס דתי זה שהיה צריך לחנך את "האדומים" האלה, שרו את ההמנון הספרדי הלאומי וכולם צעקו: *Arriba España, arriba Franco*. תחי ספרד, יחי פרנקו! את החלק האחרון צעקו בודאי לא מתוך הכרה פנימית... עשיתי שרות מטבח. היינו צריכים לקלף פולים. במשך חודשיים היה זה כאן המזון העיקרי בארוחות הצהריים ובארוחת הערב, אך לאסירים לא היו כפות ולכו שתו את המרק ואת הפולים לקחו באצבעות...
...ד"ר סקוירה דאג לנו לתוספת מזון. בכל ארוחת צהריים הגיעו בשבילנו שלושה סירים גדולים עם ירקות, בשר או דגים ומנה אחרונה. זה היה טעים. אך תמיד עוד היינו רעבים ואף פעם זה לא הספיק לנו...
...עובדי הנקיון שהוריקו כמה פעמים ביום את דלי-השרותים ופח האשפה, חיכו עד אשר הסוהר סגר אחריהם את דלת התא, -ומיד שלפו מתוך כיסיהם שוקולדה, לחם, סיגריות וקוניאק. לנו לא היה כסף לקנות אלה מהם...
עובדי נקיון אלה היו בדרך כלל אסירים פוליטיים.
...בכל יום בשעות 12.00-13.00 ביקור אורחים. האסיר שקיבל ביקור נקרא לחדר מיוחד שממול בניסתו סורגים מן הרצפה עד לתקרה. אחריו פרוזדור צר ברוחב של כשני מטרים. מעברו השני סורגים ואחריהם חדר דומה לחדר האסיר ושם חיכו המבקרים. השיחות התנהלו בצעקות ובקושי היה אפשר להבין משהו, כי כולם צעקו ביחד, חדר ליד חדר לאורך כל האגף הזה. אחרי עשר דקות החלפת האסירים ומבקריהם באחרים, ששה מכל צד.
...בשבת אחר-הצהריים נקראו לפתע כל הגברים מגיל 20 ועד 40 החוצה. הם הוסעו למחנה "מירנדה" הידוע ונכלאו שם. מיד לאחר מכן נקראנו לארוז את מעט הפצינו. תקותנו התעוררה מיד. למטה מסרו לנו כל מה שנלקח מאתנו ושוב נשלחנו לתחנת המשטרה המרכזית. הנשים שלנו חיכו לנו שם. הוסענו לבתי מלון שונים בעיר. מנהלי המלון חיכו לנו וקיבלו אותנו תחת חסותם...
אני ביחד עם דיבוק שוכנו בחדר מספר 10 בהוטל מודרנו - Hotel Moderno.

בז"ק מסיום פרשיה זו כב:...לקראת ערב, בפעם המאה תוך ארבעה ימים יודע מישהו לספר, כי בקרוב משתחררים. אבל הפעם זה היה נכון!
מחזירים לנו הכסף וכלי הגילוח והשער נפתח לפנינו...
בסך הכל זה היה די נסבל. מפזרים אותנו בכמה בתי מלון. רובנו נשלחים כמלון אספניה - *España*, מלון בעל ארבעה כוכבים לפחות, לפי המושגים דהיום. תיאור-טובה, רוברט-רובס ואנוכי ביחד בחדר אחד. בחדר הסמוך קלוד, אטיאן, מנפרד ושלויה. השאר נמצאים במלון מודרנו ובנותינו השלוש במלון דה סול-*De Sol*, במרחק של כמה דקות הליכה. נציגי הג"וינט גרים עמנו במלון אספניה. הערב יש לנו משימה אחת ויחידה: לאכול טוב והרבה! יש לנו גרעון גדול בענין זה ובכל זאת מחליטים אנו: לא עוד בשר! מבוכה להנהלת המלון, אך מגישים לנו במקום זאת ביצים או דגים.

השחרור מבית הכלא היה במוצאי שבת של פרשת "בחוקותי", אור לכת באיוב בשנת ה'תש"ה, תאריך אשר קיבל משמעות לאומית ישראלית 23 שנים מאוחר יותר עם שחרור ירושלים בכ"ח אייר ה'תשל"ז.

מסע התלאות הסתיים בשביכנו בתאריך הסטורי משמעותי.

שחזור מסענו

עלי להדגיש, כי במשך מסע הבריחה לא הוסבר לנו היכן אנו, לא מקומות ולא הרים. כן התנהלה ראשית הבריחה בליחות וסופה בערפל תמידי. ככן, לפני שאמשיך בתיאור הקורות אותנו, עתה פרק ביניים בו אפרט כל מה שנודע לי, כאשר חזרתי ב 3.8.1985 למבואות הפירינאים, כדי לשחזר את מהלך בריחתנו. להכן אזכיר את תחנות המסע, בציון העמודים בהם תואר המסע, ופרטים נוספים שאספתי בטיול השחזור, בו השתתפה גם שושנה אשתי. אדגיש כאן, כי חלק ממה שהבנתי רק ב 1985, כגון שמות מקומות ותיאור נופים, שיבצתי כתוך התיאור. לא הפסקתי את רצף הקורות אותנו, כדי להוסיף קטעים מבהירים, אותם אוסיף בפרק השחזור. רוב הציכומים המכונים את תיאור הבריחה, נעשו אז ב 1985.

.....
התקשרתי בעזרת מכרי הצרפתי **Emile Bonnans** מטולוז, (Rue Ste.Helene 23) לארגון הבורחים מצרפת - **Les evadees de France**, ובאמצעותם לשני צרפתים מן האזור, שעזרו לי לשחזר את הקורות אותנו בבריחה, מתוך הכרת האזור והתקופה.

פרק שנים-עשר: אל הרי הפירינאים.

הכפר **CASTAGNIEDE** בעמוד 227 : ראש הכפר ב 1985 **Jean Rouaix**, אז בן 22, עזר למחתרת הצרפתית בהעברת הודעות. הוא ידע וזוכר, כי המברית **אדריאן** נודע כמנצל ושוודד מן המוברחים דברי עור, בעקר מן הנשים. לא הרגשנו בכך. אני מניח, כי כנראה השתמש בחפצים הרבים שהושארו בבקתת הריכוז של הר **ESTALAS**, המוזכר בעמ. 229-231. יתכן ומכרם בסביבה ומכאן השמועה על שוד המוברחים. המברית השני, המסגר-נפח היה **Marcel Jean Louis Charmel** מן הכפר **URAU**, לרגלי **Pic des Estalas**, 1247 מ' ; ובנו הצעיר נקרא **Bertrand Jean Louis**. המסגר נורה למוות על ידי הגרמנים בבית הכלא, אחרי מעצרו ב 17 במאי 1944 בכפרו. המעצר היה תוצאה של הלשנה של משתף-פעולה בשם **Maraval**, שהוצא להורג על ידי בית-דין של שלטונות צרפת לפושעי מלחמה; בעוון בגידה, - ב 1945. השאיר אכמנה, שלא זכתה לקבל תגמול או פיצוי על היותה אכמנת מלחמה, כי בעלה היה שכירו של **אדריאן**, אך לא הוכר כלוחם חרות מן המאקי. האכמנה סיימה את חייה בעוני רב. לכן לא רצה בנם **Bertrand** לפגוש אותי, כי היה ממורמר על הפרשיה ועזב את האזור. מדריכי דעכשיו, **Eduard Vives** מן הכפר **ARGUILA** ליד **MOULIS**, בעמק נחל **LE LEZ** (אותו עברנו בליכה של יום ה"ו-ו, עמ. 234) ניסה להפגישני עמו וזה סירב. אודות המלשין אמר מדריכי, כי זה נעצר בעצמו ועונה על ידי הגרמנים ותחת לחץ מסר את פרטי המברחים.

המברית הראשי **Adrien Bernes** מן הכפר **MOULIS** ליד נהר **LE LEZ**, נורה באותו יום בדרכו מכפרו דרך ההר אל הכפר **URAU**, כדי לפגוש שם את עוזרו. הם היו בדרך לקבל בטולוז קבוצה נוספת של מוברחים, ביניהם טייסים בריטיים שהופלו מעל צרפת, אך גם אחד מפעילי הצופים היהודים בצרפת שעמד להשתתף בהברחה עם עוד קבוצת צעירים של ה **E.I.F.**, - הרי הוא כיוון כח, יליד המבורג, שהטביע את חותמו על שאמו ועל קבוצת טלויה מבחינה דתית.

הוא היה נערץ על מכריו ושמו חרוט בזכרוננו. אשתו-אכמנתו היא רחל כח, בת המורה **Schloss** מהמבורג, כיום בירושלים. המשפחה הוציאה לאור ספר לזכרו של **ל.א.ד.ז.**, ועותק אחד ברשותי. - אחזור למקרה בסוף השחזור.

ל**אדריאן** הוצבה מצבה בכפרו **Moulis** על ידי שלטונות צרפת, כי נחשב כמציכם של הרבה צרפתים בדרכם לספרד, על אף שעשה זאת תמורת כסף רב ולא כלוחם מחתרת מתנדב. בכיתוב המצבה הוא נחשב כגיבור צרפת, לדעת אנשי הסביבה שלא בצדק, כי גבה מחיר גבוה בעד פעלו. מדריכי **אדוארד** ויוס כינה אותו **Salaud**, דהיינו

נבל, כאשר שמע ממני, כי גבה 5000 פרנק מארגון המחתרת היהודי, בעבור כל אחד מקבוצת טלויה. הוא, אדוארד היה עוזרו בהברחות עד 1943, אך הפסיק לאחר שהגסטפו ארבה לו בביתו, בהעדרו משם. אדוארד קיבל בעד עזרתו "כסף קטן". כר הפטיר לאחר שדנו בכפר Castagniede בענין ההברחה שלנו, עם ראש הכפר. בכפר אחר בדרך לכינוס בקרחת היער, עם. 227 למטה, בשם GERUS, סיפרו לנו אנשי הכפר שהתאספו מסביבנו, כי פעיל הברחות בשם Raoul היה בלגי מברוסל. בספרו של ז"ק לזרוס, הוא קולונל ז"קל במחתרת, מוזכר ראול בצבא הכיבוש הבלגי בגרמניה. המבריחה שלנו. מאוחר יותר השתתף ראול כקצין בצבא הכיבוש הבלגי בגרמניה. לדבריהם נקראה הבחורה שהובילה אותנו משפת הנחל (עמ. 226) Francoise. שמה האמיתי היה Claire, שהיתה המנהיגה האזורית של המאקי הצרפתי. במקצועה מורה לשפה הגרמנית בעיר ליאון. הם מניחים שהיתה יהודיה. פעם אחת נתפסה בכפר URAU, אך הצליחה להמלט משוביה דרך אשנב צר בבית השימוש. הדרך שהובלנו בתחילה באזור זה היה דרום-מערבה למרום Pic des Estalas. אודות המבריחים שלנו נכתב בספר אודות הכיבוש הגרמני ע"י פרופסור Roger "En Comminges sous l'Occupation", שם, בעמודים 33-43. ביום הראשון של השחזור הוסענו בדרכים עבירות לנקודות תצפית שונות. כדי לסקור ממרחק את מסלול הליכתנו דאז. מכאן רוב הצילומים. ביקרנו בכפר הארוך La Communauté de la Barlangue, ראה עמ. 234, שם סטה אדריאן מן המסלול הרגיל, שהתאים לקבוצות קטנות יותר, אך היה גלוי מדי בעבור קבוצה גדולה כמו זו שלנו. עובדה זו התבררה כמדריכי אדוארד ממני. הוא התפעל מנקודות הציון המדויקות שהובילו אותנו לשחזור מדויק של מסלולנו דאז.

במקום השבועה Louis, tu sera venge - לואי תנבקם, אחרי הליכה לילית מפרכת בפרק "המסע אל החופש", עמ. 238, (ב 5.5.1944) אחרי שצפינו מצד צפון ממרום הרים על גוש הפירינאים, ומוסבר כי מסלולנו מרחוק על ידי אדוארד ויוס ומדריכי השני Jean Baptiste Sentenac, הוסענו למחרת בג"פ על ידי אדוארד בדרך יערנים עד למחסה בו נורה עוזר המבריח של אדריאן, שם נשבענו לנקמה, סיפר אדוארד סיפור שונה מזה שסיפר לנו אדריאן אז. וכך זה קרה לדבריו: עקב חיפוש הגסטפו אחרי לואי בסוף 1943, ניסה זה לברוח לספרד. אך בגלל מעטה השלג והקרח לא הצליח לעבור. אדריאן עצמו היה חולה אז. אך כדי לא לחזור לביתו, שם ארבו לו בודאי, נשאר בבקתת המחסה. בגלל הקור העז הדליק לואי אש בבקתה. פטרול גרמני גילה את העשן מעל הבקתה, הקיף אותה ובצרור אחד ארוך דרך החלון, הרגוהו. לפי תיאור זה, לא היה אדריאן נוכח בהריגתו, כפי שסיפר זאת לנו אז. שלוחת ההר נקראת TUC DU CASTERA בגובה כ 1350 מ". מעל השלוחה הר בגובה 1418 מ" בשם COL DE L'ARRECH ועלינו הנה דרך אזור מיוער בשם FORET DOMICIL DU CASTERA. גם עתה ביום השחזור במלוא הקיץ באוגוסט, היה גוש הרי הפירינאים מכוסה על ידי עננים וערפלים. רק לאחר ציפיה דרוכה של כחצי שעה, נראה לרגע קט אחד ההרים הקרובים מבצבץ מתוך מעטה העננים. צלמתי מראה הוד זה בשקופית. אדוארד מצביע על כיוון דרום לאורך השלוחה ובתוך יער עבות בו צעדנו אז בקושי בגלל המדרון הרטוב והחלקלק. עמ. 237-238. ההר לפנינו נקרא PIC DES CLOTS, בגובה של 1872 מ". המשכנו בנסיעה איטית בג"פ לאורך היער עד שהגענו לאוכף לפני ההר. הפעם היתה כאן דרך סלולה, למענו חוטבי העצים והובלתם. מימין נראית הבקעה היפה הקרויה VALLEE DE BETHMALE משם עלולים היו תצפיות גרמניות לגלות אותנו בעברנו את האוכף. עתה היא מיושבת שוב ובה

כביש העולה לאוכף. מאוכף זה עוסקים בספורט הדאיה בגלשוניס, כי כאן פרשת המים למזרח וכמערב. דרומה עולים שני שביכי הליכה כמטיבי-לכת, אל הר מונט וליה. הגם שאפשר להגיע אליו בהליכה ישר לדרום, העדיף אדריאן אז להוליכנו קודם מערבה בשולי ההר, בדרך העוקפת אותו, כדי להכנס בין שתי שרשרות הרים ארוכות עד למונט וליה. ראה עמ. 243-238.

הסיבה לא התבררה. אדוארד מסר לי, כי המסלול הישר דרומה היה הידוע לו. המקום בו נעצרנו נקרא PORT DE LA CORE. מעלינו היה גם עתה ערפל. התחנה הבאה אז היה המחסה בכניסה למעבר בין שרשרות הרים CABANE DU CLOT D'ELIOT. המרחק מכאן עד אליה כ 4 ק"מ לאורך מדרון מערבי של הגוש המרכזי. מדידה במפה מראה, כי עברנו ביום הששי כ 30 ק"מ בדרכי הרים קשות להליכה. תיאורים מדויקים אלה מיועדים למעוניינים לעקוב במפת Couserans viscdessos שברשותי אחרי מסלול בריחתנו. כך עשה הבחור מיכה אמיר מקיבוב עין-הנציב, שהכך בעקבותינו במסע אישי במאי 1988. ממנו חלק מן הצילומים המלווים תיאור בריחתנו. הוא לא היה יכול לחדור לאזור המושלג, מסיבות של בטחון אישי.

המסלול מבוסס על יום השבת בין שרשרות הרים עד למונט וליה: עמ. 243-241

על המפה ניתן למדוד, כי עברנו כ 7-8 ק"מ אויריים בקטע "רצחני" זה. בקתת המוצא בכניסה למעבר ההרים, היא CABANE DU CLOT. הבקתה הבאה אותה הזכיר ננס היא CABANE D'EYCHELLE. הנחל הרחב בתוך שקע עמוק, אותו עברנו הוא LE MUSCADET שמוצאו משני אגמים קטנים ETANG + ETANG DE MILOUGA D'ARABECH. נחל זה זורם אל הנחל LE RIBEROT שמוצאו מן האגם העגול אותו פספסנו פעמיים. בהגיענו לשטח סלעי מסוכן לפני המחסה בו עזבו אותנו שני המבריחים, מימיננו הר PIC DU TREMUL בגובה 2350 מ" ומשמאלנו MONT VALIER בגובה 2838 מ". השטח הסלעי רשום כ LES LAUZET והוא מיצר בין הרים שנקרא CAP DE POUVECH שגובהו 2494 מ".

כל האגמים המוזכרים הם אגמי ניקוז של מי הפשרת השלגים.

פרק: אגודים בהרים. עמ. 246-244. מסלול המעונות הראשונה:

הירידה מן ההר מעט ימינה היתה נכונה. אך בהגיענו למפגש עם נחל ה RIBEROT היינו צריכים לפנות שמאלה כדי להגיע לאגם העגול. היינו צריכים ללכת על שפתו השמאלית, לעבור אחריו עליה סלעית, בשיאה היינו פוגשים את האגם המאורר בשפתו השמאלית ובהמשך עליה מתונה היינו נכנסים למעבר הרים צר, היא "הארובה" אותה חיפשנו. טעות הספרדים המובילים היתה שפנו ימינה וירדו לאורך נחל הריברו שזורם לצרפת. מצהריים של השבת עד לערב בחזרה לבקתה עברנו כ 25 ק"מ בקו אוירי.

מסלול המעונות השניה, בפרק למחרת, יום א". עמ. 260-249:

ירדנו לאגם העגול בלי שגילינו אותו וחצינו את נחל הריברו לצד הימני של האגם. שם נקלענו למבוך ללא מוצא. הספרדים החליטו להחלץ ממנו, בטיפוס על קיר סלעי בגובה של כ 200 מ". אני חיציתי מחסום הסלע ועליתי בזיגזגים על מתלול בגובה של 300 מ". משיאו גלשנו לעומק של כ 200 מ" ועמדנו על האגם המאורר, בלי שזיהינו אותו, כי היה מכוסה בקרח ובשלג. צילום עמ. 258.

משם פנינו מערבה, מימיננו הר TUC DES HECHES. הצינו פתחת הרים בשם PORT DE BARLANGUER עד שהגענו למחסה האחרון שלנו שנקרא CABANE DE BARLANGUER. הבקתה צמודה לצד הדרומי של הר PIC RENOUÉ בגובה של 2617 מ".

הדרך באותו יום קשה היתה לא יותר מ 4-5 ק"מ בקו אוירי. אך איזה מכשולים אדירים נאלצנו לגבור עליהם, וכל זאת בטעות.

כל הטעויות נבעו מחוסר הסבר מתאים, או מתוך חוסר כושר קליטה של מקבלינו.

לו פנינו במפגש עם נחל הריברו שמאלה, כדי לחלוף ליד השפה השמאלית של האגם העגול, היינו צריכים לעלות על מבנה סלעי של 200 מ"גובה, מעבר לשואו לחלוף ליד האגם המאורך ומשם להכנס באופן טבעי למעבר הרים צר, "הארובה" עד לגובה 2708 מ". בשיא הנקרא COL DE LA PALE DE LA CLOUERE היתה מתחילה הירידה, שם היינו חוצים את הגבול לספרד ויורדים לעמק עם הנחל RIO DE NOGUERA. המרחק האירי ממחסה המונט וליה עד לגבול אינו יותר מ 2.5 ק"מ, הגם שהשטח אף לא טעות ניווט הוא מסובך במבנהו וקשה להליכה ולטיפוס. אין ספק שהאדיאן עשה מעשה לא אחריית הגובל בפשע, שלא ליווה אותנו עוד בשבת בצהריים לפחות עד לכניסה אל מעבר "הארובה". בהזדמנות יתכן והיינו מגיעים לספרד עוד באותו ערב. כמה נטש אותנו מוקדם מדי ? על כך בהמשך !

מסלול ההצלה לספרד ביום ב' וג'. - בפרק הזרז אל החופש, עמ. 261-271 ממחסה CABANE DE BARLANGUERE עלינו דרומה ל PIC DE GIRETTE בגובה 2587, שם קרה לי נס פעמיים. קבוצת סרג" ירדה מהר זה ועלתה על הר PIC DES TROIS COMPTES בגובה 2689 בכיוון דרום--מזרח. בראותם את עמק RIO NOGUERA מתחתם עשו הפסקת מנוחה. שם נרדם איזי טיפנברונר והם לא העירוהו כאשר המשיכו. ביורדם לאורך העמק הגיעו לחוות בקר בודדה ושמה FERME D'ALOS. משם הגיע שרמי, -על פי גרסה אחת היו אלה שרמי עם עדה ביחד-, ל MONTGARRI בליכ ג'.

קבוצתי ירדה מהר PIC DE GIRETTE דרומה ע"פ הכוונת קרן שמש ניסית. עברנו דרך מעבר הרים הנקרא PORT DE LA GIRETTE בגובה 2342 מ", שם עובר הגבול, אל עמק ה RIO NOGUERA. הלכנו בלי לדעת ולחוש זאת בעקבות שביל הליכה ההרי המסומן HRP. בפנייתנו לאורך הנחל מערבה, הגענו לכפר מונטגרי.

הטעות של ז"ק וטוביה מיום ד' בבוקר, והשלכותיה, עמ. 273-275: ממחסה CABANE DE BARLANGUERE ירדו לאורך הנחל והגיא שהובילם חזרה לצרפת. במוצא הגיא הגיעו לבתיה המזרחיים ביותר של הכפר AYER. הם הקיפו את גוש הרים בשם MONTAGNE D'ESCAUSSE, שפסגתו PIC RENOUVE הינה בגובה 2617 מ". מרחק ההליכה הינה כ 8-10 ק"מ לכל כיוון. בצילום התחתון בעמ. 231 רואים את ההר הזה ואחריו ההרים המושלגים שהלכנו משמאלם לצד ימין. המחסה ממנו יצאו, נמצא בדיוק מעברו של ההר המצולם, בגובה של 2250 מ", דהיינו 367 מ" נמוך יותר מפסגת ההר עצמו. (כדאי לדפדף אחורה) למרבה "האירוניה" זהו הישוב אליו כמעט הגענו בטעות הראשונה שלנו, אך פגישה עם רועה צאן צעיר הצילה אותנו מליפול בידי החיילים הגרמנים. המבנים בהם גרו, הם כיום אכסניית נוער, ממנה יוצאים תיירים מיטיבי-לכת לאורך נחל RIBEROT למרומי האגם העגול ואף למחסה ליד המונט וליה. האכר שפגשו תיאו וז"ק הינו OMAR ANGLADE, שזכר אפיזודה זו, כאשר נשאל על ידי מדריכי מ 1985. ארבעה ימים מוקדם יותר שמע מבנו הרועה, כי פגש פליט מצרפת במעלה הנחל. היה זה ננס, שהלך לבדוק בשבילינו, האם טעינו בדרכנו ? OMAR ANGLADE, שהבין כי קבוצת טועים במעלה ההר, עלה לאחר כמה ימים למחסה, כדי לבדוק מה קרה עם הטועים ? הוא מצא שם את גוייתו המתה של חותן סרג" וקבר אותה ליד המחסה בשלג, חרט צלב עם מכושו בסלע, כמנהג נוצרי טוב ומסר על כך אחרי המלחמה כמשטרת האזור. אך סרג" הקדים לשלוח משלחת מספרד, שהוציאה את גויית חותנו דניאל פורטנוי מקברו הארעי וקבר אותו בקבר ישראלי בצרפת. יאה זכרו ברוך. OMAR ANGLADE נפטר בגיל מעל ל 100 ש" בשנת 1989. באלבומי צילום שלו, ליד מחסן העצים שלו בכפרו AYER. עוד אחזור אליו בקשר עם מציאתו של גויית איזי טיפנברונר.

טעותו של איזי טיפנברונר ומציאת גופתו, עמ. 271-273

בשחזורי העמדותי לי כמטרה כנסות ולגלות, כיצד קרה לחברנו ההולנדי לטעות ולחזור אל מעל האגם הגדול מצד דרום, אחרי שכבר היה מעבר לגבול במורדות ההרים ומעל לעמק ה-RIO NOGUERA. לדעתי לא טעה אלא רצה לקיים את הבטחתו לסרג' וקבוצתו, כי רק כאשר יהיה משוכנע שהגיע לספרד, יחזור לבקתה כדי לעזור לקבוצת הנכשלים למצוא את הדרך לספרד. הוא לא סיפר זאת לתיאודוסיוס, שנגשו לעזור לו אחרי נפילתו מן הצוק מעל לאגם העגול, כי אולי התבייש לספר שמרד בהוראת סרג' וזה הוציאו משורות ה-A.J. ?? כנראה סיפרו לו מלווייו של סרג' מי האיש ומה סמכותו, בהמשך דרכם. כאשר הגיעו בשעות אחה"צ ליערות מעל לעמק החליטו לנוח. כאשר קמו הוא ישן עדיין והם השאירוהו לבד. כאשר התעורר הכך בעקבותיהם לאורך הנחל, עד שראה את חוות הבקר, כפי שסיפר לתיאודוסיוס. כאן חזר על עקבותיו ונכנס בטעות לגיא הראשון שעולה להרים. גיא זה הוא בעצם גיא הירידה מן "הארובה" אל העמק. אין ספק שכן באותו לילה בחוץ, אי-שם במרומי הגיא. בבוקר המשיך במעלה הגיא, חצה את הרכס וירד "בארובה", הכך לאורך שפת האגם המאורך ועמד מעל לרכס שממנו רואים את האגם העגול. שם גילה את קבוצת ז"ק שהשתרכה מעברו של האגם והם ראוהו. הם קראו לו שיכך לקראתם. בהולכו על פני הרכס הצר בכיוון אליהם, מעד, או סלע ניתק מתחת לרגליו וכך צנח מגובה של כ-200 מ' על המורד התלול, בו הובלתי את הקבוצה בזיגזגים, אחרי שפליקס נפל מן הסלע עליו טיפס הוא עם הספרדים. ... כנראה נפטר שם מאיבוד דם ואפיסת כוחות ואולי קפא, זמן לא רב אחרי שנאלצו לעזבו לבדו, באין בכוחם להושיע לו. היה זה ביום ג', ט"ז באייר 9.5.1944 או בליכה אחריו. יהא זכרו ברור.

ב-4.10.1944 עלה אכר ההר OMAR ANGLADE מן הכפר AYER לאגם העגול, כדי לדוג פורלים. מעבר לאגם ראה גויה שוכבת באזור העליון של עמק הריברו, בשטח הנקרא GRAOVE BARRACH. הוא דיווח על כך למנהלת האזור. במחרת עלו עמו שוטרים וקצין והורידו את הגויה לכפר מנהלת האזור, - BORDES SUR LEZ. שם נרשמו הפרטים הבאים:

רישום קבורה מס. 9 בדף ספר הקבורה מס. 11: - בלתי מזוהה ברביעי לאוקטובר 1944 בשעה 12.00 בצהריים קבענו מותו של אדם ממין זכר, שזהותו לא נקבעה. מותו אירע כנראה לפני כמה חודשים. הגויה נמצאה ב-10.4.1944 באזור העליון של עמק הריברו, בשטח המוניציפלי של הקהילה BORDES SUR LEZ. הסימנים שזוהו הם כדלהלן:

גובה: בערך 1.80 מ". - שערות בהירות, בלונדיות - סודר כחול - תחתונים ארוכים - חולצה בצבע שלא ניתן לקבוע עקב מצבה - היה חגור בחגורה מעור שזור - ונעול בנעליים גבוהות צבאיות וגרביים אפורות - לצידו נמצאו מכנסי רחצה בצבע כחול עם האותיות C.H. [אסביר אותיות אלה בהמשך]

התיאור נעשה ונחתם ב-5.10.1944 בשעה 17.30 על ידי JEAN MARIE ANGLADE חקלאי בן 59 (=יליד 1885). לאחר הקראת הרישום הוא חתם ביחד עם PIERRE DOMAY, בעל עיטור צבאי וצלב מלחמה, ראש הכפר BORDES SUR LEZ. פרטי מציאת הגופה ורישום הקבורה נמסרו לי ע"י J.B. SENTENAC מדריכי ב-1985, שטרח לחקור בשבילי את מקרהו של חברנו איזי טיפנברונר, שנספה בעת נסיון הבריחה מהולנד לספרד. היה יליד העיר קלו, בגרמניה.

מר סנטנאק עוד הספיק לראיין את האכר הזקן אומר אנגלדה, שאישר את מה שסיפרתי על המפגשים עמו ועם בנו, אך לא היה יכול להוסיף על כך פרטים נוספים. איזי נקבר כאמוני בבית הקברות המקומי, אך קברו לא סומן.

הנסיון לגלות יותר על כך נכשל, כי כל האנשים שהיו מעורבים ב-1944 בעניין זה, הלכו לעולמם. צילום מסמך הפטירה בכתב-ידי. כרך ד', עמ. 161-162 !!

כל הפרטים האלה נמסרו על ידי לקרובי הנפטר בחיפה, לפני כמה שנים.

אדוארד ויוס, מדריכי, ראיון את הזקן בשבת 7.9.1985, כשהייתי עם שושנה במכון בעיירה ST.GIRONS. OMAR ציון שעלה לדוג עם חברו CHERMUR, כי לבד לא עולים להר מסיבות של זהירות. הישיש סיפר אז לאדוארד על מציאת הגויה של דניאל פורטנוי וקבורתו בשלג, -ועל כי מאוחר יותר עלה עם קצין משטרה מן העיר FOIX להביא את הגויה לקבורה, אך זו נלקחה כבר על ידי אנשים שבאו מספרד. שמו ידע, כי דיקה י. קבר את חותנו בצרפת. OMAR ANGLADE לא סיפר, כי הוא וחברו לקחו לעצמם את שני שקי השינה, בהם עטפו תיאו וסמי את הפצוע. שקי- השינה לא מוזכרים בדו"ח הקבורה. לעומתם מוזכר בגד הים עם האותיות C.H. - מכנסי הים נשרו כנראה משק השינה. מכאן שאחד משני שקי השינה היה זה של CLAUDE HEMMENDINGER חברנו, שהיה בקבוצת המאסף שהיתה עדה לאסון. OMAR ANGLADE מצא עוד גויית מת באזור "הארובה". ברישומי המת כתובים פרטי הזיהוי החיצוניים: "היה לבוש בחליפה ובמעיל עליון ארוך. בסביבתו נמצא שעון-יד אך לא על גופתו ומכתב שלא יכלו לפענחו" [כנראה בגרמנית!] לאחר המלחמה נקבעה זהותו המדויקת, כנראה עקב חיפושי קרוביו. מדובר ב NORBERT FINKEL, יליד וינה משנת 7.6.1924, בן מרכוס פינקל ומריה איסלר, שגרו אז בניצה, -NICE. הנפטר היה רווק ונפטר\נהרג כנראה ב 14.4.44, דהיינו שלשה שבועות לפני שהגענו אנחנו לאזור זה. התאריך העברי הוא שביעי של פסח ויש להניח שהגיעו "לארובה" אחרי שיצאו דרך ב 10-11 לאפריק. העובדה ששיירה דומה לזו שלנו, אולי קטנה במספר משתתפיה, עברה כאן לפנינו, מחזקת את דעתי, כי איזי ראה במוצא הגיא לעמק ה RIO עקבות אדם שבאו מלמעלה. מסיבה זו התפתה לעלות בחזרה באותו גיא אל מעבר ההרים, כדי למצא שם את הנשארים בהר, שבא להורות להם את הדרך עתה. טעות טראגית באמת. אולי אף ראה את גויית נורברט פינקל מונחת על הרכס, נבהל ונפל ???

אף יתכן והמבריו אדריאן הניח בפשטות, כי נעלה על עקבות קבוצה זו ונתנהל לסימניה עד לארובה, וממנה לתוך עמק ה RIO... הוא לא ידע שגם שיירה זו, כמעט ונספתה כולה, כפי שכתוב בעדות אחד ממשתתפיה, כפי שאפרט בהמשך...

בשבת 7.9.1985, בהיותנו במכון בעיירה St.Girons, הביא לי מדריכי Sentenac ספר, המגולל פרשת בריחתם של אנשי מחזרת צרפתיים דרך הפירניאים. הספר Montagnards de la Liberte - אנשי ההר של החופש, נכתב ע"י חוקרת ההסטוריה של המלחמה בצרפת Emilienne Eychenne. היא אינה מזכירה הברחות מאורגנות של יהודים ע"י ה A.J ! אך מאחר שנמצאו גויותיהם של שלושה באזור בו עברנו היא כותבת בעמ. 230, בפרק ג "Passages difficiles - Evasions par l'Ariege" [מתורגם מצרפתית] - מעברים קשים - הברחות דרך מחוז אריאז, "כדלהלן: [מתורגם מצרפתית] "בית קברות ממש, העמק הזה של נחל הריברו, אשר הגרמנים עלו אליו למעלה רק בסתיו 1943. מורדות הרים מסובכים, קפואים לפעמים אף בקיץ בבקרים ואשר אליהם מגיעים רק אחרי שעות רבות של הליכה..."

...האגם העגול נמצא בגובה של 2100 מ' ובמרחק של ק"מ אחד מן הגבול בקו אוירי... [היא לא דייקה: גובה האגם העגול במפה 1925 מ' והמאורד 2126 מ', דהיינו ביניהם הפרש גובה של 201 מ' ! וזהו האגם המאורד שמרוחק ב 1 ק"מ מגבול ספרד]

...נורברט פינקל, יהודי אוסטרי, חולה במחלת הנפילה בא מניצה. הוא לא החזיק מעמד בעליה אל פסגת המעבר של COL DE LA CLOUERE, בצד המזרחי של האגם המאורד. הוא התמוטט, בידו קופסת הכדורים שלו, אך הוא לא קם יותר...

[מכאן נובעת מחשבתי, כי איזי נבהל ונפל, בראותו לפתע את הגויה, בדיוק ברכס שם נמצאה מאוחר יותר גופתו של פינקל. אך הוא לא הזכיר זאת לשני חברינו, שבאו לעזור לו...]

... באותו קטע ב COUZE BARRACH, קרוב לאגם העגול, מצאו את גופתו של בחור צעיר במכנסי גולף, גובהו 1.80 מ", לידו מכנסי רחצה עם סימון C.H. ...
... לא רחוק מכאן מגלים לאחר השחרור את גופתו של דניאל פורטנוף, יליד Elisabethgrad ב 20.6.1887 ברוסיה...

הרי לפנינו עדות כתובה על שלושת היהודים הנרדפים, שמצאו כאן את מותם.

ועוד ארבע המתיחסות למברית אדריאן, שנטש קבוצה ונתן קודמתות באותו מקום:
הראשונה נכתבה כעדות, מכתב שיועד לחוקרת הנ"ל ע"י בתו של הכותב, אך לא פורסם, מיהו חשש כנראה מפרסומו. אדוארד ויוס הביאו לי למלון בסנט-ג'ירון וביקש ממני לא להעתיקו ולא לצלמו. לכן הקראתו לקלטת-קול בלי ידיעתו והעתיקו רק בהיותנו בחזרה בארץ. להלן תרגומו לעברית:
St. Martin sur Prez [מקום מגורי הכותב] 6 בפברואר 1948.
גברתי. בחוזרי היום מהעדרות ממושכת מביתי, הנני עונה מיד למכתבך. בקשתך מעוררת בי לצערי זכרונות מרים. אין ברצוני לספר לך על המעבר שלנו לספרד, מה שאוכל לאמר לך הוא, כי אם היה אדריאן עוד בחיים, הייתי רואה בכך תפקיד לחסל אותו, כדי לנקום בכך את האומללים שהושארו נטושים בבקיעי-סלע ובאגמים אשר מתחת להר המונט וליה. אני רוצה לאשר ביושר ובכבוד, כי גבזי זה לא ביצע שום תפקיד של פטריוטיזם. בפשטות, הוא גבה 2000 פרנק בעבור כל יהודי שהעביר בהרים, אך הוא נטש אותם לגורלם הרבה לפני הגיעם לגבול. זאת באזור, שהיה צורך באמת בעזרתו של הא-ל הטוב, כדי לצאת ממנו בשלום. על פי ידיעתי ניספו 7 בני אדם לאחר שנטש אותם. בהברחה שלנו ננטשו 10 אנשים באמצע הלילה ותוך סופת שלגים עזה. אנוכי הוא זה אשר חזרתי אחרי שעתיים להביאם, שעות שאוכל להעיד עליהן שהיו אכזריות. הייתי צריך להרגו באותו כילה ! ולבסוף: אחרי "נשיקת הבגידה שלו" [הוא מתבטא נשיקת יודסיהודה] הוא נטש את כולנו במחרת. כי נבזה זה חיבק אותי, כאשר יצאתי לחפש את הדרך הנכונה והוא ניצל זמן זה כדי לברוח מאתנו.
האמיני לי גברתי, שהיה לי יותר נעים לאשר ברצינות וביושר פעולה נאה בעבור המחלת הצרפתית, מאשר לציין עובדות שאין להן שם ותואר מתאימים, כדי לסווגם בסוג המתאים להן.

אני מבקש לקבל את מיטב רגשותי הטובים, Reheiser Maurice, מפקח על הבטחון הלאומי S.N. = Securite Nationale, Saint Martin les Prez, מחוז Marne.
[הוא כנראה צרפתי נוצרי, שהוברח עם אותה קבוצה המתוארת בנטישתה].

ועוד מכתב הראה לי אדוארד ויוס, והכותב אינו אחר, כי אם Raoul, סגן מפקד ההברחות, המכונה גם Pierrot: גברתי. מה שנוגע את Adrien Bernes, אין לי ידיעה על כך שהשתייך לקבוצת מאקי כלשהי. הוטל עליו להוביל את הקבוצות הבורחות לספרד. באשר לשמות וכתובות הקצינים שהברח, אלה לא ידועים לי.
[עד זה לא ציין, כי אדריאן קיבל כסף עבור הברחותיו]

העדויות האלה מצביעות על כך, כי אדריאן לא פעל בשם המחלת, לא הצרפתית ולא היהודית, כי אם באופן פרטי ובתשלום.
כפי שכבר ציינתי הוא נעזר באנשי הסביבה לקטעי ההברחה ושלם להם באופן פרטי מכיסו. השכר היה פעוט יחסית לפי הערותיו של אדוארד ויוס מלווי. מהתבטאויות של אנשי הסביבה בהם נועצתי ניכר, שהכיתוב על מצבתו "כגיבור צרפת", רחוק מן האמת. הוא גרף הון, זכזכ בעוזריו ונטש את מוברחיו.

ועוד עדות כתובה: במאמר כתוב בברצלוונה בשנת 1944 בשפה הגרמנית: Gehetzt - gejagt und entronnen - נרדף כחיה ונמלט, מספר Heinz Jehuda Meierstein

שבא מהולנד, על נסיון קבוצתו להיות מוברהים בנובמבר 1943: "אדריאן לא התחשק לו להשלים את המעבר בטענו, כי האזור בלתי עביר בשל שלגים, לכן נכשל נסיון ראשון זה". על הנסיון השני בסוף חודש פברואר 1944 הוא כותב, כי אמנם הצליח, אך **אדריאן** נטש אותם לפני תום המסע והם כמעט וניספו בליכה סוער בגיא האגם העגול. תיאור זה דומה לזה של **מוריס דהייזר** דלעיל ולמקום בו נטש גם אותנו, 300 מטרים מעל לאגם העגול.

מפי **משה קיני** מפתח-תקוה נודע לי, כי הוא הוברח על ידי **אדריאן** בימים 5-10 באפריל 1944. זהו המסע השמיני, בו ניספה הבחור הוינאי **נורברט פינקל**. סיכום ההברחות נחקרו ע"י **חיים אבני** בנסיונות ופעולות הצלה בתק"ה השואה: אנו היינו הקבוצה התשיעית שהוברחה בנתיב הגוש הגבוה של המונט וליה. אחרינו היתה צריכה להתקיים הברחה נוספת ב 17 במאי, אך יום זה היה יום טראגי וגורלי לכמה דמויות מוכרות לנו :

בדרך לבקתת הריכוז הראשונה מעל לכפר URAU ארבה ל**אדריאן** יחידת S.S., שהרגה אותו. בראש היחידה עמד ראש הגסטאפו של דרום צרפת בעצמו. בו-זמנית עצרו את המבריח-העוזר, הנפח **מרסל שרמל** מ URAU, שנורה מאוחר יותר במעצר בכלא MARSEILLE. בנו הצעיר **ברטרנד** בן ה 14 שוחרר, אך לא מוכן להעיד כיום על הקורות את אביו ואותו.

בתחנת היציאה מטולוז נאסר בו-זמנית **ליאו כהן** ז"ל, שהיה צריך להיות בראש קבוצת אנשי E.I.F. כמונו. הקבוצה היתה בחלקה הגדול כבר ביער ליד URAU ועקב פעולת התפיסה של ראשיה פוזרה וחזרה לטולוז. ביניהם היה **אברהם שראוב** כיום בגבעתיים, אשר ב 17 במאי היה כבר במחסה הראשון, אחרי הליכה לילית עם **אדריאן**. **אברהם שראוב** ירד עם **אדריאן** ועם עוד שלושה לכפר URAU, להביא כבש שחוט למחכים בראש ההר. **אדריאן** חזר על עקביו כדי לקבל כמטה, באזור הכפר CASTAGNEDE קבוצה נוספת, על פי אותו סידור של מרווחי הגעה שהיה קיים אצלנו. לפתע שמעו 28 הפליטים בראש ההר יריות. כאשר **אדריאן** בוש מלחזור, ירדו לראות מה קורה. ואז מצאו אותו ירוי על אם הדרך. הם התפזרו וחזרו לטולוז. מאוחר יותר ברח עם קבוצה אחרת דרך המדינה הננסית ANDORRA. באותה קבוצה היה גם חברי **אזרון המר**, כיום במשואות-יצחק. **אברהם** עלה עמנו ארצה ושהה 12 שנה בקיבוץ שדה-אליהו, קרוב לאחותו.

- גם **נח נאמן** מחדרה היה לדבריו אז בהמתנה בראש ההר. הוא סגר בטעות, כי תפיסת **ליאו כהן** בטולוז, גרר את גילוי ארגון ההברחה. העובדות שונות. עדותו של **אברהם שראוב** מטווח שמיעה וראיה היא היחידה שקבלתי מעד קרוב לאירוע ההריגה של **אדריאן**.

- אנו בספרד לא ידענו מיד על גילוי רשת ונתיב ההברחה וחיסוק פעיליה. אך עוד בהיותנו בלרידה הוגנבה אלינו שמועה, כאילו הוציא עליו בית דין של המחתרת פסק-דין מות בגלל זניחותיו הנפשעות. אינני יודע מי הפיק שמועה זו ? הנכון לפי המידע דהיום הוא, כי הגסטאפו גילתה את הרשת כולה ויצאה לחסכה באותו יום מר ונמהר. היא נעזרה במלשין, **Maraval** שמו, שאולי עונה.

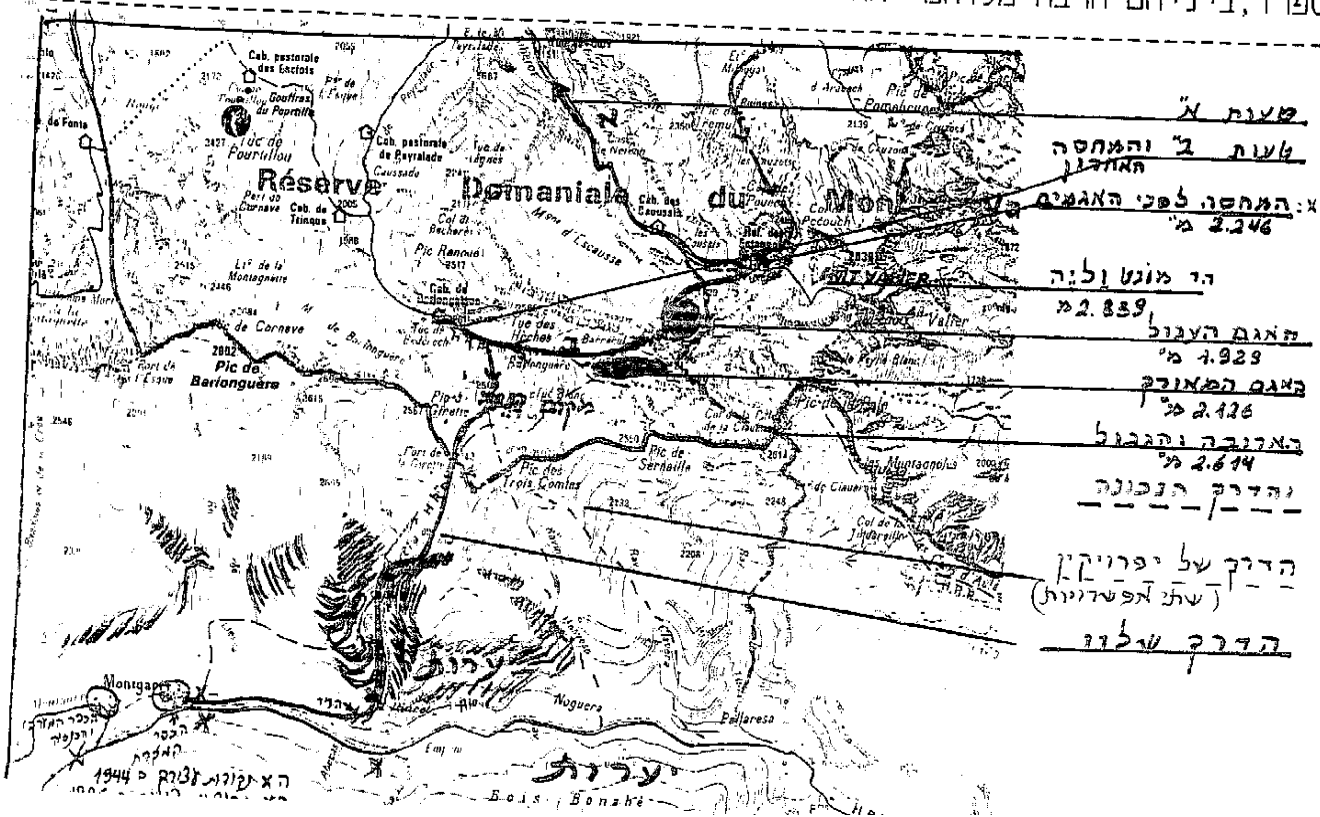
על ליאו כהן ז"ל כתב שאמן: מחנך דגול ומחונן. השפעתו החינוכית-דתית על תנועת הצופים היהודית בצרפת היתה גדולה. הוא שאף להגביר בצופים את הכמיהה לערכי היהדות והציונות. נתפס בתחנת הרכבת בטולוז. על קיר במחנה המעבר DRANCY - זרנסי ליד פריז נמצא משפט בחתימתו: "אנו עוזבים בראש מורס". הוא הגיע לאושוויץ עם ילדים אשר אותם ארגן במקלהת "הצרפתים המזמרים". לקראת תום המלחמה, אחרי ששועבד בעבודות כפיה, וקרוב לשחרור, מת ממחלת הדיזנטריה ואפיסת כוחות במרכז גרמניה.

יהא זכרו ברוך

מדוע נאדם אדריאן לא מוותרו מוסדו מדי. מעל לאגם העגול ?

1. על כך יכולות להיות רק סברות, כי הרי הוא מת ולא יכול להסביר את שיקוליו.
2. ז"ק הניח כי התעייף מאתנו, התעצבן והיה רעב. אך זה אינו מתישב עם כל יתר הנטישות באותו מקום.
3. יתכן ולא העריך כלל, שאפשר לטעות ! לא הגיעה אליו ביקורת כזו אלא נודע כי המוברים הגיעו לספרד. עובדה שהמשיכו להזרים לו מועמדים להברחה מאותם הארגונים שפעלו בכך !
4. מלואי מ 1985 סוברים, כי היה מעוניין להופיע ביום א" הקרוב בכנסיית הכפר, כדי שלא ירננו אחריו. לכן קטע את התקדמותו עמנו ביום שבת בצהריים. נשאר לו זמן של 18 שעות עד לבוקרו של יום א". אמנם מסע זה בחזרה דרש כוח אדיר ממנו וממלווהו, אך כזה היה לו כנראה.
5. ואם לא הגיע לתפילה, הרי יופיע לפחות בבית המרזח לשתיית יין או בירה "ושלום על אדריאן..."
6. הוא חשש ממפגש מלווה בקרב עם פטרוק גרמני בתחתית הגיא ליד האגם ! ז"ק לזרוט, הוא קולונל ז"ק כתב בספרו Juifs au combat, בעמ. 90, כי פעם אחת היה מפגש מלווה חילופי אש בין קבוצת בורחים לבין פטרוק גרמני, ללא אבידות מצידנו...
7. החוקרת הצרפתייה Emilienne Eychele מציינת, כי פעם אחת, בסתיו 1943, עלו חיילי פטרוק גרמני אל אזור האגם העגול.
8. האם באותו מקרה מדובר ? יתכן מאוד. ועוד יתכן, כי מאז אותו קרב שאולי אדריאן היה מעורב בו, הוא החליט שלא להסתכן בהריגת חייל גרמני, כי אז יצטרך לברוח בעצמו לספרד, כי דינו מוות בידי צבא הגרמנים.
9. התוכנית לקבל שיירה נוספת בעוד שבוע השפיעה עליו לקצר דרכו מנקודה שהיה בטוח שהבורחים ימצאו את הדרך בעצמם.

לדעתי כל ההנחות ביחד יוצרים מערכת שיקולים שמתאימה להחלטת אדריאן לנטוש כאן, מעל האגם העגול. השיקול של ממשלת צרפת להעמיד מצבה על קברו, קשורה בודאי בכך, כי בכל זאת הצליח להוביל מעל ל 1000 איש ואשה לגבול ספרד, ביניהם הרבה מלוחמי החופש הצרפתים, שחברו לצבאו של דה-גול מעבר לים.



שהרתנו בעיר לרידה - LERIDA

המשך מעמ. 285

כשהשתחררנו לבסוף מן הכלא הספרדי בעיר המחוז לרידה, מעט לפני מוצאי השבת של פרשת השבוע "אם בחוקותי תלכו..." שוכנתי עם עוד שבעה בחורים מבני קבוצת טלויה במלון Espana-אספניה. יחד עמי בחדר היה חברי הקרוב שקוימה, קלוד שהתקרב ליהדות וקשר עמי קשרי ידידות; - ואטיאן הא' - תיאיסט שדגל במרקסיזם. חברי הקרובים דיבוק וונס שוכנו במלון Moderno-מודרנו. נציג הג'וינט במקום, מר Crospinera, כנראה מיהודי ספרד, השתכן עמנו במלון Espana. לידו עוזרו מפליטי צרפת, מר Augenlicht-אוגנליכט. [מכתבי ננס] למחרת יום א', ה' 21 במאי, אחרי שינה טובה, הוטברו לנו תנאי החיים המחויבים כנתיני הג'וינט, כפי שדרשו אותם שלטונות ספרד: עלינו להתהלך בלבוש הולם, דהיינו: מכנסיים ארוכים, חולצה עם עניבה וז"אקט. אסור לנו להראות ברבים בסנדלים, גם לא במלון, כי רק עם נעליים חצאיות. היה לנו קשה עם "גזירה" זו. אלפ: בהכרתנו האידיאולוגית התנגדנו לפאר ולגנדרות, אחרי שניתקנו את עצמנו מדעת מן הבורגנות העירונית ובחרנו בחיי חקלאות ועבודה גופנית, בטלויה וביתר חוות הצופים היהודיים בצרפת. בית: האוכלוסיה המקומית היתה ברובה עניה וקשה היה לנו "להצהיר" ברבים, כי אנו עליונים מהם בלבוש ובמעמד. גימל: התלאת אותן עברנו והצלתנו הניסית ממש, דרשו מאתנו להצנע ככת. זכת: התחיל להיות חם, כי הקיץ היה בפתח.

זכורה לי לטוב התענינותו של קלוד בעניני יהדות, שיכולתי לספק לו משהו להרוות את צמאנו לדעת יותר. הוא חש באופן טבעי, כי אני, שחונכתי מבית ליהדות עקבית, מעשית ורוחנית, מתאים לו להרבות בשיחות עמי. אחרים, כקלוד עצמו, דיבוק ועוד מבוגרים ממני, מסרו שיעורים לקבוצות, שהתארגנו באופן ספונטני בימים ובשבועות לאחר שחרורנו מבית הכלא. אני לא הייתי מבין נותני השיעורים, אך יבחוץ מצומצם הבהרתי את השקפותי וידיעותי ששאבתי מבית-אבי, לרוב פרשנותו של הרב שמשון רפאל הירש, פרקי האבות והבנת פרקי תפילה. האחרונים היו לי בסיס לידע לשון הקודש שהפך לעברית כשפה מדוברת בהדרכתו של דיבוק, אשר נתן שיעורים קבועים בכך. עוד ממונטגרי לא נגעתי בבשר ואף לא אכלתי מרקים מבושלים. תמיד בקשתי ביצים מבושלות בקליפתן. אמנם תפריטי היה דל יותר אך חשתי חובה וסיפוק שלא להגעל במאכלים לא כשרים במאה אחוז. אהבתי מאוד את שמן הזית הטבעי והטעים. בעזרתו תיבלתי את תפוחי האדמה המבושלים במים בקליפתם אף-הן. גם יין-נסך לא שתיתי. היה לי ברור, שעלי להיות יהודי במלא מובן המכה, עתה שאני פטור מאינוס השולטים. התכווה לכך עתה גם בוז וסלידה, התנגדות ודחיה לדברים שנחשבו ל"תרבות אירופה". קצתי באכה. רק פעם לקחתי חלק בשמיעת הרצאה על מרקסיזם וקפיטליזם, כמו שלא "התענגתי" מקונצרטים של מוסיקה קלאסית. עוד יותר בזתי להצעה שנלך לראות מלחמת שוורים וגלדיאטורים, תרבות אכזרית ורשעה, בה ראיתי אבי-אבות הנאציזם, שמקורו היה כדעתי ברומא מקדם, שם הכריחו שבויים יהודיים מירושלים להלחם נגד חיות רעות, כאשר גורלם המר היה אבוד מראש.

חיתי בריאקציה רגשית, נפשית ורוחנית עזה נגד כל מה שנחשב לתרבות אירופה הנוצרית. בטיולינו לראות את העיר לרידה בזתי לחלונות ראוה שהציגו בהן דברי מותרות, שיד העניים לא יכלה לקנות אותם, רק לסנוור את עיניהם.

זכורה לי לדוגמה תצוגת נעלי גברות מקושטות בעלות עקב גבוה, בפינת הרחוב של מלוננו. בין אלה היתה נעל גבוהת-עקב, ובעקב מיכל מים קטן ובו שחה דג זהב קטן. התרעמתי עמוקות על בזבז משאבים, במקום שלמשפחות עניות אין כחם לאכול ובגד לכבוש... ועל כליאת דג החפץ במרחב, בכלא צר של עקב נעל מצועצעת. שנאתי סנוביזם בכל צורותיו, כזה שמבליט לבוש מהודר, - והתנהגותי.

אירוע פעוט, אך מדהים קרה לנו, לחברי **שלויה ולי**, כאשר פגשנו באחד הימים הראשונים לשהותנו בלרידה את האשה הצעירה, בת ה 25 בערך, אותה הצלנו שנינו במסע המזורז ביום הששי, באזור המעבר מן היערות אל תוך השלג! במשך שעות רבות ולאורך קילומטרים רבים "סחבנו" אשה חלושה זו בכוחות משותפים. בעלה הפקיר אותה, בהיותו עסוק בעצמו ובכוחותיו הדלים. הוא הופיע למסע בלבוש תיאטראלי וגרנדיוזי ובזנו לו כבר אז בקוראנו לו Loch im Toches, מילת גנאי גסת רוח אמנם, אך היא זו שבטאה את בוזנו לו כבר אז. בזנחו את אשת חיקו הצעירה שהתמוטטה, הוכיח לנו את אפסותו האנושית. עתה ישבו כזוג יונים במסעדת בית המלון או ב Foyer. בעברנו לידם ברגשי ידידות ובברכת שלום בפינו, התעלמו הם מאתנו ואף לא החזירו לנו ברכה! שניהם זלזלו בנו עתה וראו בנו "פשוטים מדי בשבילם", הם בני המעמד הגבוה. היינו בשבילם חלוצים, אנשי עמל, מעמד תחתון מהם. בלבושם ובעדייהם ניכר בבירור, כי הצליחו להביא אתם מכספם, אולי בצורת אבנים טובות, שהיו תפורות בבגדיהם. עתה התלבשו כאנשי העולם הגדול, לא "רק כפליטים", נתמכי הג'וינט. ...היה זה אחד הלקחים הבכתי צפויים ביותר בענין יחסי אנוש, בימים מאושרים אלה, אחרי ה"כמעט אבדון".

בימים אלה נדרשנו להתהלך גם במלון בלבוש מלא, על אף החום הגובר מיום ליום. זה הרגיז אותנו ביותר. וכי אנו כת של עשירים או בורגנים, לעומת האוכלוסיה הספרדית הפשוטה, אותה פגשנו ברחובות כרידה? לא רצינו להצטייר בעיני עצמנו ככאלה. באותה תקופה היינו צריכים להיות במלון כבר בשעה 9 בערב. החום בחדרים העיק עלינו מאוד, לאחר שברחובות החלה רק בשעה זו קרירות-הליכה לתת את אותותיה הראשונים.

ערב אחד החליטו דיירי חדרי לעשות מעשה ולהפגין, אחרי שבקשותינו לוותר לנו לפחות על העניבה כחובת-לבוש נדחתה: לבושים רק בתחתונים אך ענווים בעניבות על חזינו הערומים, נעליים חצאיות מצוחצחות לרגלינו, - כי על שניים אלה הקפידו במיוחד-, ירדנו ארבעתנו כתור אולם המלון בשעה 9 במדויק! מחאתנו גרמה כמובן לסערה ולתלונת הנהלת המלון, אך הסברינו נפלו עתה על אוזניים יותר קשובות והלחץ עלינו בענין זה רפה. התחלנו להלך ברחובות גם ללא ז"אקט והעזנו לקפל את שרוולינו כלפי מעלה.

כשהחל חום הקיץ גילינו את הRIO. מחוץ לעיר, לא רחוק מדי ממלוננו, עבר נהר זורם, שהיה בו מקום מתאים לשחיה ולנופש. הלכנו כמעט יום-יום להתרענן במי הנהר, לשחות בו ולחוש משוחררים מן הלבוש המעיק. הבראנו לאט מרעבוננו ומחולשתנו והחלצות הגוף היתה מטרה חשובה לנו, כדי שלא נתנוון בציפיתנו לארגון עליותנו ארצה. בשעות אחר-הצהריים נמצא לנו כמקום בילוי תרבותי ספריית עיון וקריאה עירוני, בה מצאתי ענין רב. התחלתי כדפדף ולקרא מאמרים בנושאים שענינו אותי. העשרתי את ידיעתי בספרדית, תוך כדי העיון. הוספתי ידע כלכלי, שלא הצלחתי לקבלו בדרכים קונבנציונליות במשך רוב שנות נעורי, מאז עזיבתנו את בריסל באפריל 1941, כשהייתי רק בן 16. עתה, אחרי שנים, פקדתי לראשונה מוסד ללימוד עצמי וניצלתי מקום זה לטובתי. החיים הכריחו אותי להיות אותו-דידאקט ונהניתי מאוד מכך.

הייתי מאושר ממש במוצאי אנציקלופדיות גיאוגרפיות והסטוריות מאירות עיניים. השפה הספרדית הכתובה הובנה יותר ויותר עקב האירורים המלוים את הטקסטים ויכולתי לקרוא עתונים לאחר זמן לא רב. נודע לנו כמובן, כי ב 6.8.1844 פלשו בנות הברית לחופי נורמנדיה ועל אף הביצורים גברו לאט ותוך כדי קורבנות רבים על מכונית המלחמה הגרמנית המשומנת. תקוותינו, -כי מפלצת נוראה זו תנוצח סוף כל סוף, גברו. בשבועות אלה הגיעו קבוצות נוספות של צעירים שברחו מצרפת, כאשר הצבא הגרמני נאלץ להפנות כל כוחו ותשומת ליבו לחזית הים האטלנטי. כנראה נחלשה השמירה על גבול הדרום, כי הקבוצות שבאו עכשיו, עברו מסלול בריחה קל יחסית, לעומת דרכנו המסובכת במרכז הפירינאים. הדרך הובילה עתה את הבורחים דרך מדינת אנדורה בעלת הממדים הננסיים בצד המזרחי יותר של שרשרת הרי הפירינאים, בין צרפת לספרד. אוכלוסיית נתמכי הג'וינט בלרידה הלכה וגדלה. הכרויות חדשות, סיפורי בריחה נוספים. אך סיפורנו נשאר שיא ההרפתקאות! לפני שאפרט אודות מכרי החדשים, כמה קטעים מתיאורי חברי, בשינוי סדר מסוים:

ז"ק: ...אנו מקבלים סוף-סוף פרטים על פליקס. מצבו חמור בהרבה משחשבנו. החום לא יורד, 40 מעלות. הרגל מזוהמת ונפוחה מאוד. אנו מטלפנים יום-יום לבית החולים, -לבקר אי-אפשר, ומבטיחים לו שאנו עושים כל המאמצים, כדי שיזכה בטיפול הטוב ביותר. ד"ר סקוארה דואג לכך במסירות ובהתמדה. לשמחתנו כתב לנו פליקס בעצמו, כי פצעיו בראשו הגלידו, אבל רגלו הסבה לו ולנו דאגה. התגנב החשש לליבנו, כי הטיפול לא היה ברמה נאותה. קבלנו תקציב מיוחד ושלחנו לו חבילות מזון פעמיים בשבוע. רצינו להביאו ללרידה כדי לסעוד אותו, להקל על סבלו, כי הבדידות בארץ זרה ללא ידיעת שפתה בודאי לא תרמה למוראל שלו. אך כל טלטול יסכן אותו, כך נאמר לנו מבית-החולים. לפליקס היה פחד גדול מיסוריו: שנפליג ארצה בלעדיו... אך פרט לכך הוא לא נתפש ליאוש ולא התלונן...

בלרידה החום מעיק מאוד. אסור לנו לצאת מן המלון אחרי השעה 9 בערב ולכן לא יכולים להנות מן הקרירות בערבים מחוצה לו. זהו חוק לחסרי הנתינות ולפליטים בספרד. אנו מתחילים להתארגן כדי ללחום נגד החום וחוסר המעש. הרחצה "בריו", בנהר, היא תרופה אידיאלית. כל חסרי הנתינות ביכלו שם את שעות היום. בעזרת טוביה למדתי לשחות במשך ארבעה ימים...

קלוד לקח על עצמו לתכנן פעילויות מגוונות, כגון שיחות והרצאות בנושאים שונים. דיבוק נתן שיעור יומי בעברית ושיעור בספרדית בסיסית. היינץ לוי הקים מקהלה. אולם היה זה "הדוקטור" שהפך לכוכב של אותם ימים: שיעוריו בסוציאלוגיה, הרצאותיו על פרויד, דורקהיים ויונג זכו להצלחה רבה... ביכלנו שעות בספריה העירונית ומצאנו בה הרבה ספרים וחומר בצרפתית. גם בתפילות השתתפו הרבה חברים, אף לא-דתיים.

...שליח מן הארץ, פריץ ליכטנשטיין ביקר אצלנו והודיע, כי הפלגתנו ארצה צפויה באמצע יולי. הוא שוחח עמנו על המצב בארץ.

...נח נאמן היה ראש הקבוצה שהגיעה עתה. חיכלנו גם לליאו כחן ולסטף, אך לדאבונו הם לא היו בקבוצה. הם נעצרו בתחנת הרכבת של טולוז, לפני עלותם לרכבת... כך הביאו לי את הידיעה העצובה מכל, ידיד נעורי אהרון וולף הוצא להורג ע"י הנאצים בחוות סנט ג'רמן... ועמו חבר טלויה הצעיר רפאל הורביץ... קרבן אחר, עליו התאבלנו פחות, היה המדריך שלנו בהרים. רבים מאתנו האשימו אותו בכל התלאות שעברנו מפני שלא ליווה את הקבוצה עד לגבול. מכל מקום, בין אם היה אשם בין אם לא, הנאצים חיסלוהו כאשר עמד להעביר לספרד שיירה חדשה. ואם כך או כך, שינוח בשלום!

... כל העת באים חברים חדשים מצרפת, שרוצים להפליג עמנו ומפיהם אנו מתבשרים על קורבנות, - או שנהרגו או שנעצרו וגורלם לא ידוע : הרב קאפל, ג"לברט-מאקי, מורי ורבי הרב ברונשטייג, - המשנה הרב הראשי של צרפת סמי קליין, - בעל מוח מזהיר שעתיד גדול צפוי לו והרב דויטש, מורה ומחנך של כל תלמידי בתי הספר היהודיים בשטראסבורג. אנו מקוים ומתפללים לראותם בארץ-ישראל אחרי המלחמה. האנשים הללו, ששילמו מחיר שאין למעלה הימנו, - החופש, או החיים, להם אנו חייבים את חיינו. לעולם לא נשכח !

... ב 12 ביוני הלכנו לקונצרט של התזמורת הפילהרמונית ממדריד. נהדר ! ... החום נעשה בלתי נסבל, מה גם שאסור לטייל בלי לכוש מקטורן, הוראות של הכנסיה הקטולית, שהשפעתה חזקה מאוד בלרידה. ... קבוצה נוספת הגיעה מצרפת ובה אברהם בוק וטארס, הוא משה פבריקנט. הם היו שייכים לקבוצה של סנטי, שנעצר כאמור. ... למרות שימינו מנוצלים היטב ואין זמן להשתעמם אף לא לרגע, שהותנו בלרידה מעיקה עלינו. והנה בעת הארוחה ביום ששי מודיעים לנו, כי 50 איש יוצאים מחר לברצלונה. מחר שבת, אבל אין למי לפנות כדי לשנות את התאריך. שלושת הבנות שלנו, ג"רד, מנפרד ושלוימה אינם מופיעים ברשימה. ועל כך ורק על כך אנו מצטערים בעזבנו את לרידה. ... הרכבת יוצאת בשבת ב 3 אחר-הצהריים. אומרים לנו שזו רכבת אקספרס אך נוסעים שש שעות; אני מבלה רוב הזמן בישיבה על מדרגת הכניסה לקרון. אין תקלות, פרט להעלמו של המקטורן של קלוד בזמן הנסיעה. היום ה 15 ביולי. ...

נס: ... גרתי במלון "מודרנו" בחדר אחד עם ג"רד קור, דיבוק, סמי ריין ואלפרד בורס. לאחר כמה ימים נמאסו עלינו חיי הבטלה. אורגנו שיעורים. דיבוק התמנה כמנהל האוניברסיטה. הוא בעצמו מלמד ספרדית ודקדוק עברי. כל בוקר בשעה 8 מתחילים השיעורים בפרוזדור בית המלון "אספניה". לפני-כן נאלצים לחכות באולם האוכל של מלוננו כחצי שעה, עד אשר משרתת אותנו מלצרית בעלת סבר פנים לא-ידידותי. היא מגישה לנו לארוחת הבוקר כוס קפה, ביצה מבושלת ומעט-מאוד לחם, אולי 20 גרם. בלתי אפשרי להחזיק מעמד עד לצהריים עם פירורים כאלה ואנו נאלצים לקנות לנו תמיד תוספת מזון. רק בשעה 2 מגישים לנו במלוננו ארוחת צהריים: מרק ירקות, ירקות ובשר. אבל אנו רוצים לחיות עתה בכשרות. אז מביאים לנו דגים במקום הבשר וכמנה אחרונה פירות. בימי ראשון מוסיפים עוד עוגה ופודינג. כל יום לאחר הארוחה מקבל כל סועד חצי ליטר יין לבן. בתחילה אנו שותים. אך לאחר כמה ימים אנו מודעים לכך, שזה משפיע עלינו לרעה. אנו עולים לחדרנו עם ראשים כבדים ומתחילים לריב, אנו החמישה שגרים באותו חדר ולהתקוטט על לא-דבר. המצאתו של ד"ר גאבל עוזרת גם לנו: הוא מבקש במקום יין תוספת לחם. מאחר ומנת הלחם היומית הינה רק 100 גרם, משפרת התוספת את מצב הקיבה וגם את מצב הרוח.

ד"ר גאבל מפיץ בינינו את חכמתו, בעצם כמה לא ? הוא הרי מצהיר תמיד, כי הינו קומוניסטים. מסביבו מתרכז חוג קטן של כעשרה איש, להם הוא מרצה על פסיכו-אנליזה, מרקסיזם, סוציאולוגיה, פילוסופיה וכדומה.

אחרים מוסרים מידעוניהם בהרצאות בודדות: אטיאן על הקפיטליזם, קלוד על אומנות יהודית, ונתן קנכט על הכרומוזומים בתאי הגוף.

אני נתתי שיעורים פרטיים בעברית למתחילים. דיבוק סיפק לי את המועמדים ללימוד ה"א"-ב" וקריאה ראשונית. שרלוט היתה התלמידה המעניינת ביותר, כי עיניה השחורות היפות פעלו עלי. הן ידעו את תפקידן לגבי בחורים כמוני. ... גם האחות פלורה לזין למדה אצלי קריאה ושיחה בעברית.

אך היו גם שני זוגות שלא ידעו מאומה מעברית ומיהדות. אנשים טפשים שאהבו רק לשחק בקלפים ולרקוד סוינג.

כלילות השבת ידע דיבוק להפיח אורה מתאימה במלון מוורנו: שירי ציון, זמירות שבת והרצאה בענייני דיומא ואף דברי מאכל קלים, תמורתם הקציב כל אחד פזטה אחת. במלון "אספניה" הצליחו ערבים אלה פחות, כי נוצרו שם כמה זוגות, שהעדיפו טיולים ליליים במקום עונג שבת קולקטיבי וקלוד כעס עליהם מאוד. זה הכאיב לו מאוד, שהיה אחראי על הפעילות הרוחנית של שוכני מלון זה.

שלא אשכח את הג'ונינט: הוא העמיד לרשותנו את מלאכו הטוב, את מר אוגנליכט. בימים הראשונים לאחר שחרורנו מן הכלא, הוא מלווה אותנו לחנויות וכל אחד מקבל חליפה, שתי חולצות, עניבה, שתי יחידות של לבנים, שני זוגות גרביים, זוג נעליים חצאיות שלוש ממחטות וכלי רחצה. כמו-כן מקבל כל אחד תמורת חתימתו 20 פזטס בכל יום ששי. אחוז ניכר של סכום זה הושקע בגלידה, בחנות מול מלון אספניה, אשר מניותיו עלו בודאי בגללנו. רק פעמיים הלכתי לראות סרט: "שלגיה ושבעת הגמדים" ו "נעוריו של אדיסון". פעם הלכתי לקונצרט של התזמורת הסימפונית ממדריד: שוברט, אגמונד, מוצרט, ובר וגרנדוס. זה היה נהדר!

אירוע מיוחד היה, בהגעת קבוצה חדשה שברחה מצרפת. חפשנו בסקרנות ובמתח מכרים שלנו. לרידה התמלאה בפליטים יהודיים ותנועתם בסביבת אזור המלונות רבתה. צרפתית וגרמנית הפכו לשפה המדוברת ביותר בשדרות המרכזיות של העיר. אך יום אחד פורסמה רשימה שמית במשרדי הג'ונינט, אשר קבעה כי למחרת יצאו ברכבת 150 פליטים לברצלונה. גם אנוכי עם רוב חברי קבוצת טלויה נכללנו בה, פרט למנפרד, שלוימה, ג'ורד ושלושת בנותינו.

עוד פעם סיירתי במקומות המעניינים של לרידה. העיר היתה פרוסה לאורך עמק ה RIO SEGRES, כאשר מעליה שולטת על הסביבה הטירה והכנסיה העתיקה בראש ההר הנישא, אשר הרשימו את המתבונן בהן מלמטה. עוד פעם טיילתי לאורך השדרה CALLE MAJOR, כדי להביט זו הפעם האחרונה על החנויות המפוארות ובמיוחד על הקונדיטוריות. עוד פעם סובבתי בדרך שקראנו לה PROMENADE DES APATRIDES, "מסלול חסרי הנתיות", כדי לשוחח עם המטיילים שם על דברים חשובים לנו.

במיוחד קשה היתה לי הפרידה ממנפרד, שנינו התקשנו בכך... הנסיעה נקבעה ל 15.7.44 בשעה 14.00. הכנו את חפצינו לפני כניסת השבת. הנסיעה גרמה לנו להתרגשות גדולה. בשעה 13.00 התאספו כל הפליטים בתחנת הרכבת. כל רכושי היה בתרמיל הגב שלי. לחיצות ידיים אחרונות ואפילו דמעות תנין וצעקות. התמקמנו בקרון המיוחד שצורף לרכבת הרגילה, ובשעה 14.00, בליווי של שוטר אחד בלבד בלבוש אזרחי, החלה הנסיעה. הקרון היה גדוש נוסעים, לכן התישבתי עם סמי על מרפסת הקרון, רגלינו על המדרגות. הנוף הספרדי מרשים. בשעה 18.00 נראתה העיר ברצלונה. התחבקנו והתנשקנו עם מכרים שחיכו לנו על המזח. דיקה יפרויקין קבל אותנו בקרירות מופגנת... ד"ר סקויררה, איש צעיר וסמפטי דאג לנו. אוטובוסים עמדו הכן ושוב חולקנו לבתי מלון שונים. אנו, חברי טלויה ועוד כמה מידידינו הטובים הובאנו למלון VALENCIA. במחרת טיילנו בברצלונה. היא יפה כמו פריז. כשראינו לראשונה את הים התיכון באו לי הדמעות וברכתי את ברכת "שהחיינו"...

[עד כאן תיאורי לרידה ע"י ז"ק וננס]

ברצוני להבהיר, כי לדעתי טעה ז"ק בנקבו במספר 50 פליטים נוסעים לברצלונה. המספר 150 של ננס תואם כנראה את המציאות.

נשארתי עם שלוימה, ג'ורד ושלושת בנות טלויה בלרידה. אך במקום חברי הוותיקים באו בחודשיים האחרונים צעירים חדשים, ביניהם כאלה שיכולתי להתיידד עמם. ביניהם היו אוכלי כשר ועל פי דרישתנו נוצרה עתה קבוצה מיוחדת במלון

הפגרים

המציץ: "המזכיר"

יוסף שלד. ואני



המזכיר, שלומה, נער
Lutzy מאמץ



יוסף, שלומה, דאב, אני



שלום, שלומה, לוטא, אני



אני, פקד, שלומה



אני שלומה Cocco

לוטא



מטא: יוסף, אני, שלומה
שלד

חייל



לוטא, אמלי, פאני
ועוד מן ה Apatzidos
בצד עמאל ממוץ
חייל ספרדי

אספניה, שאכלנו בשולחן אחד לפי כללים
אותם קבענו. נקראנו "הכושרים".
ביניהם היו שני נערים, אחד בשם Fred-פרד,
שם השני נשכח ממני. פרד אומץ על ידי
שלומה ואנוכי והיינו לו כשני אחים
בוגרים, לאחר שנשאר גלמוד, ללא הורים.
היה בחור אדוק הקרוי Le barbu = המזוקן;
יוסף שלזינגר ומטו, -הוא יחזקאל;
ארנו-אהרון המר וזאב ראונר.
נערה ילידת מנהיים, -לוטא מישל,
היתה הבת שבינינו.
בחור מיוחד היה הקרוי Cocco.
כן התבלט בין הבאים ענק, לו קראו
"ארבעים ושמונה" וזאת בגלל
מספר הנעליים שלו. במסע הבריחה
שלו נקרעו נעליו ועתה היה בכך
קושי רציני להשיג עבורו נעליים
בגודל המתאים לרגליו.
חברו הגבוה אף הוא נקרא "עשרים
וארבעה", כדי להבדיל בין שניהם.
עלי לציין, כי עזיבת יתר חברי טלויה
לא הפריעה לי ביותר, כי חיי החברה
עם החדשים היו בכי-טוב. אולי לא
חסרו לי חברי המבוגרים ממני, כי
עתה לא הייתי בצל כובד חשיבותם
בהירארכיה החברתית שנוצרה בטלויה.
אמלי, פאני ושרלוט חשו בודאי פחות
טוב ממני, כי הופרדו, -אולי במתכוון-
מחבריהן הקרובים, מסיבות ברורות?
התמונות עם חברי החדשים בלרידה,
צולמו רובן ב 23 באוקטובר.
מכאן, שנשאיתי בלרידה עד אחרי
תאריך זה.

"הריו" נשאר מרכז הפעילות החברתית
והגופנית שלנו. הייתי עתה בן 19
והייתי זקוק מאוד לחילוק עצמות.
הייתי שחיון מעולה ולא חששתי
כלל מזרם הנהר, עליו היה לגבור
בשחיה נגדו, כדי לעבור לגדה
ממול. לא פחדנו אז, אחרי שעברו
עלינו סכנות חיים קשות מאלה.
חיילים ספרדים התגודדו סביבנו,
בודאי עקב הבנות שלנו.
המשטרה הקפידה על בגדי הים שזה
ושלנו ואסור היה לנו ללכת לריאן
ולבוא ממנו העירה, ללא לבוש מלא.
לבוש החיילים הספרדים היה מרושל
ובלבנו זלזלנו בהם. כמה שונים

זפרימיטיביים נראו הם, לעומת חיילי הצבא הגרמני המפחיד בסדרו ודיוקו...

מכתבי הראשון בעברית.

כשבוע-שבועיים לאחר שחרורנו מכלא לרידה, הועברה רשימה שמית של הניצולים לארץ-ישראל. הגעתנו לספרד, אחרי בריחה נועזת והנצלותנו מצפורני הנאצים, עשתה רושם גדול בישוב הארץ-ישראלי. זה שנים, שלא הגיעו ארצה חלוצים, אחרי המצור שהוטל על ידי הנאצים הגרמנים על יהודי אירופה. שמי הגיע לידי חבר כתתי מהמבורג נתן אחרון, שחי בירושלים. הוריו עזבו את גרמניה בעוד מועד. עתה כתב לי מכתב למכון אספניה בלרידה ואני עניתי לו בעברית הראשונה, אותה ידעתי. להלן הטקסט כפי שכתבתי, עם כל השגיאות.
אציין, כי המקבל רשם את תאריך הגעתו אליו והוא 24.6.44. שלחתי את כר בערך שבועיים מוקדם יותר, בערך ב 8.6.44

"ב"ה, ערב שבת קודש. [כנראה "בהעלותך"]
לנתן היקר. שלום רב ! לאיט

קבלתי בשמחה גדולה את מכתבך הארוכה ומודה אני לך במאוד מאד. שמחתי שמחה גדולה בשמעת הידיעה שאתה בארץ בבריאות טובה. מענין אותי מאוד לדעת על היותם בארץ של חברים ותיקים מכתתנו בתלמוד-תורה בהמבורג. חושבני שצריך למצוא כאן החבר עקיבה אנלינגר שעזב אותנו בארץ בשנת 1935. כתבת לי על דרכך עד הגיעתך ארצה. וגם אני אתחיל היום להודיע לך קצת על מה שראיתי ועברתי עד שיכולתי סוף סוף אם עזרת ה' לעלות. -
עזבתי את המבורג ב 13 דצמבר 1938, דרך בלגיה. עד קויכן נסעתי לבד עם אחותי לאונהרד ופול ואם אחותי תרצה, ומשם נסענו בהלוית ה *Belgische rote Kreuz* [הצלב האדום הבלגי]. הגענו לברוסל והלכתי לבית ספר לעומי. גרתי אצל דודי. פסח 1939 הגיע, והורי הצליחו גם הם לבוא אצלנו עם אחותי הקטנה רוזל. ב 10 Mai 1940 התחילה המלחמה בבלגיה ואבי ולאונהרד נשלחו לצרפת בתור *deutsche Staatsbuerger* [נתינים גרמניים]. קראו לי *Abenteuer* [הרפתקאות] עד אין סוף. עד שנגמרה המלחמה בלגיה, נשארו עוד בבלגיה עד שנת 41. גמרתי בית-הספר העומי והתחלתי להכין את אצמי לעליה ארצה והלכתי לבית ספר חקלאי לכמוד עבודת האדמה. אחרי לימוד של חצי שנה שמה, עברנו את גבול בין בלגיה וצרפת להגיע לצרפת לא משוחררת, לצרפת וישי. עברנו בלתי לגלי ובגבול בין צרפת משוחררת ובין צרפת לא משוחררת תפסו אותנו צבת גבול של הגרמנים ורצו לשלוח אותנו חזרה לבלגיה. סוף סוף הצלחנו אם עזרת ה' לעבור בכל זאת את הגבול עם רשותו של *Bezirkskommandant* [מפקד אזורי] הגרמני, אבל בצד השני של הגבול תפסה אותנו המשטרה הצרפתית, רק קילמטרים אחדים באדמת "חופשית". נשלחו למחנה "גורס" שחושבני ששמעת ממנו. פגשנו שמה את אבי. אחי לאונהרד קבל את הרשות לעזוב את המחנה 3 שבועות לפני הגיעתינו. הייתי שמה 14 חדשים, עבדתי בתור גנן ירקות בארגון *Rote schweizer Kreuz* [הצלב האדום השווייצרי]. סוף סוף חליתי והיה לי *Lungenentzuendung, Thyphus, Nierenlaehmung* [טיפוס, דלקת ריאות ואי-ספיקת הכליות]. כשנבראתי קבלתי חופש הבראה שלשה חדשים ולא חזרתי למחנה. הצטרפתי להכשרת צעירי צרפת ציונים ועשו לי שמה תעודת זהות מזויפת על שם נוצרי צרפתי מאלזאס. הייתי צעיר בן 17 שנה. אחרי חודש שלשה חברים ואני עזבנו המקום והארגון שלנו שלח אותנו למשק רחוק מ *Weltverkehr* [סביבה מאוכלסת] בהר. שמה למדתי המון מאוד על ידי שעבדנו קשה. אחרי שנה וחצי עזבתי גם המקום הזה והצטרפתי לחוג חברים אחדים ועבדנו בתור עוקרי עצים במשך כל חורף 43-44. אחר כך חזרנו להכשורתנו. היו זמנים מסוקנים במאוד מאוד. תפסו הגרמנים הרבה מחברינו והרגו מספר ביניהם. סוף סוף החלטנו

לעזוב כולנו את משקנו ואז ההכשרה פשטה את הרגלים. קבלתי תעודת זהות מזויפת חדשה על שם צרפתי מאלג'יר. אבי היה מאלזס אבל אני נולדתי באלג'יר מאם מוזלמנית [מוסלמית]. ככה היתה לי האפשרות להסביר את המילה ברגע שהגרמנים היו עושים בדיקת גופית כמו שהיה רגיל בזמן הזה. כל חברי וחברותי נסענו בלי מטרה דרך חלק גדול מצרפת עד שהודיעה לנו האפשרות לעבור גבול צרפת-ספרד דרך הר הפירינאים. מהנסיע הזאת אכתוב כך פעם אחרת, הייתי יכול לכתוב ספר גדול מהנסיע הזו, וגם עד כאן הייתי יכול לכתוב עד אין סוף. אני מחכה עוד זמן מה, ואז אכתוב את כל ההרפתקאות שעברו עלי באיזה מחברת וחושב אני שאראה אותך עוד לספר כך בדיוק כל הדברים האלו. היינו שבע-עשרה חברי ההכשרה שעברנו יחד הזמנים האלה. אחד, הצעיר ביותר לא יכול לעבור אתנו את ההר. היינו צריכים לשבוע שבוע צבאית לפני עברינו והחבר הזה לא היה בגיל של צבא. הוא נפל בידי הגרמנים, בזמן שהוא המשיך אחרי נסיעתנו למלאות את תפקידו בתור יהודי דתי ציוני וחברותי. המקום ירחם עליו אם כל שארי אחינו ואחיותינו ויסלח לפשעינו. הוא היה הצעיר ביותר ממנו. שתיה נשמתו הזכות להתפלל בעדינו כמו שאנחנו נתפלל בעדו, וכן יהי רצון.

נתן היקר אסיים לפעם ובתקווה להתראות קרובה אני שוכח כך דרישת שלום יוסף משה (מנפרד) " לבבית

[פרט לשגיאות הניסוח והכתיב, אותן הבנתם אני מקווה, הנני מציין כיום, כי טעיתי בזכרי אז כמה ענינים בצורה לא נכונה: כגון לימודי החקלאות בברוסל רק חצי שנה, - במקום שנה וחצי; - כגון קבלת תעודה מזויפת פעמיים, במקום רק פעם אחת, חודש אחרי היותי בטלויה. המכתב המקורי שמור עמי, לאחר שקבלתיו מחברי נתן, כאשר ביקרתיו בירושלים בשנות ה 50. לצערי הוא נפטר מוקדם ולא הספקתי לבקרו, כי אם פעם אחת]

חוויות ונספות בלרידה

... מאכל מיוחד, בו בחרתי להשביע את רעבוני במיוחד בשבועות הראשונים, כאשר המאכלים במלון לא הספיקו לאף אחד מאתנו, היו ריקי שמן וסוכר, שהוכנו באחת מפילות העיר בקיוסק. ריקים אלה, מורתחים בשמן עמוק ומפוזר עליהם סוכר דק לא עלו הרבה כסף. העדפתי אותם על הגלידות שננס אהב אותן. הרקיקים היו כשרים מכל בחינה והשביעו. עשרים הפזטות השבועיות שקבלתי, הוצאו על ידי כמעט רק על מאכל משלים זה.

הזיתים על שולחן הבוקר והערב של המלון, שמן הזית בו טבלתי את תפוחי האדמה בקליפה והביצה היו לי למעדן. מאכלים אלה היו עקר מזוני במשך חודשים. פרט מאלה זכור לי אבטיח אדום חצוי לרוחבו, בו פגשתי בפעם הראשונה בחיי בלרידה. הוא היה מוצג בחנות לפרות וירקות, אך בגלל מחירו ובגלל שכלל לא תיארתי לי טעמו, לא העזתי לקנותו אפילו לא פעם אחת... והפסדתי.

זכורה לי גם המלצרית הלא כל-כך צעירה אך הנעימה, שהגשיה לנו ארוחותינו במלון אספניה, כי שמה צלצל באוזני : Pepita.

... והיו ריקודי העם הספרדיים. מדי שבוע כמעט, נחגג חג כנסייתי-נוצרי. הכנסיה הקטולית שקטה כדת המדינה וקדושים לאין-ספור נתנו הזדמנות לשלישי ספרד "לתת שעשועים" להמונים תחת המטריה הדתית-קטולית. תהלוכות עם הקדושים הכריחו את כל הנמצאים ברחוב לעמוד דום לצידו הכבישים ולהצטלב עוד ועוד. כמובן שהתרחקנו מאירועים פומביים אלה, כי לא רצינו להצטלב לו היינו עומדים בלי להצטלב היו אוסרים אותנו כמפירי הסדר הציבורי, או כמורדים במשטר הספרדי.

אך לאחר ה *Siesta*, דהיינו לאחר מנוחת הצהריים, באה ה *Fiesta*, דהיינו החגיגה העממית : מאות גברים ונשים, זקנים וצעירים, עשירים ועניים, בורגנים ופועלים, נשות החברה ונערות בארים ומלצרות פשוטות אחזו אלה באצבעות שכניהם למעגל ורקדו ריקודי-עם בעדינות שהדהימה אותי. בככרות ובגנים הציבוריים נגנו תזמורות ניגונים קצביים ומתוקים; -וכל העם על מעמדיו השונים, -שנתבטלו עתה כהרף עין, -יצאו במחול. אלה היו כה ענוגים ועדינים, המוסיקה קצבית אך שקטה והתנועות הגליות של מאות הרוקדים היו כה מושכי עין, שיכולתי להתבונן בהם שעה ארוכה. משהו חדש בשבילי היה באירה זו. לא שירי לכת, לא מוסיקה קלאסית אלא מקצב ים-תיכוני מלהיב ומקסים. - כיום, במבט לאחור נראה לי, כי "הצעד התימני" כאן דומה לריקוד הספרדי שם. המעגל עם האחיזה באצבעות היד ותנועות הגוף הריתמיות המתלוות לצעדי הרגליים קדימה והצידה, אחורה והצידה. נמשכתי לקצב הדרומי הזה והוקסמתי ממנו.

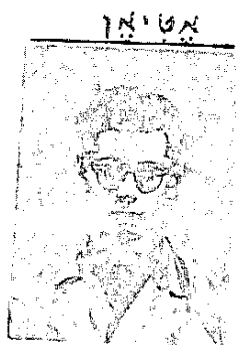
ועוד חוויה מסוג אחר: לשם תיקון הנעלים, עלינו לדירתו הצנועה של סנדלר מקומי, שבית המלאכה שלו היה ממוקם בבית מגורים צנוע, בקומתו הראשונה. הוא התעניין בנו, שאל אותנו מי אנו, מהיכן באנו ולאן פנינו מועדות? בתחילה חשדנו בו ובשאלותיו. היינו חשדניים מתוך הרגל בצרפת ועתה בספרד חששנו מן הקטליות האדוקה, מן הכנסייה הקפדנית המרחרחת, שמשתמשת בבלשיה בשלטון, במשטרה ובעמי הארץ. והנה מספר לנו מארחנו הסנדלר, בשפה שהתקשנו להבינה, כי אף הוא ממוצא יהודי הנהו כנראה, כי במשפחתו עוברת מסורת מדור לדור, כי בעבר היו אבותיה אנוסים, לפני מאות בשנים. התרגשנו ממש בשמענו זאת. אך לא היה בכושרנו הכשוני לדובב אותו ולהכנס לפרטים. אך עצם המפגש המקרי הזה גרם לנו לפליאה ולחלחלה נפשית עמוקה.

לאט התרגלתי למצב החדש, חופשי מרדיפות, זכאי לשאת את שמי האמיתי, להתבטא כפי שאני רוצה ולא להעמיד פנים כל הזמן. להתגבר על רגישותי בראותי מדים, פקידים בעלי סמכות מנהלית ושלטונית. שינוי פנימי זה התפתח גם אצל חברי, ניצולי השלטון המדכא. הנה מה שכתב לי *Cocco*, - הוא היום ד"ר איתן גינת בנוה אביבים, - על תמונתו האישית כמזכרת ממנו, מתורגם מצרפתית לעברית : " לדעת לשתוק הוא דבר טוב ! אך לאמר בגלוי מה שאתה חש, האם זה לא טוב יותר ? אם כך לשם-מה לשתוק ? לכל אחד קולו וצרותיו. אם כן קדימה ובלי להתקפל. בידידות, הלן."

כך היו אז מחשבותינו ותוכן שיחותינו. היה לנו צורך בשינוי פנימי זה, כחלק מהשתחרותנו מן הדיכוי, בגיל ההבשלה והבגרות.



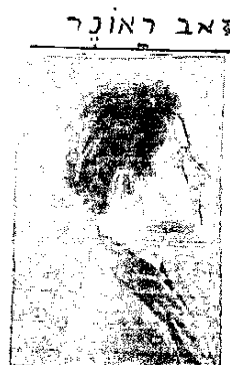
פליקס



אטיאן



Le barbu (Lutky)



זאב ראז'ר



ארנון-אהרון
המזר

ב ר צ ל ו נ ה

נסיעתנו מלרידה לברצלונה לא זכורה לי. שום פרט ממנה ! מי נסעו עמי, כמה היינו, כיצד ומתי ? עוד ב 23 באוגוסט הצטלמנו בלרידה. אך רשמתי במו ידי על תמונת פספורט שהוצאנו, -חברי **שלוימה ואנוכי**, כי היה זה בברצלונה ב 30 באוגוסט. תמונות פספורט אלה היו נתוצות כג"וינט. על תמונתי נראה באופן בולט, כי הייתי חולה באותו יום. **שלוימה** נראה בדרך כתמיד. מאחר וכתבתי ביום א' ה 27 באוגוסט לשלושה מן הנשאים בלרידה, והם **לוטה מישל, רבקה ופליקס**, ברור לי כי **פליקס** הגיע אלינו לשם לפני כן מבית החולים בעיירה VIELLA. תוכן מכתבי מבהיר, כי **לוטה מישל** היתה בת דודה ל**פליקס שטאהל**. את **לוטה** חבבתי ואת **רבקה** שכחתי מאז. אך זוהי אותה **רבקה**, אשר מסרה לי מכתבי זה ועוד שניים שכתבתי לה ולשני חברי האחרים מברצלונה ללרידה. על פי זה נסעתי לברצלונה עם **שלוימה** ובודאי עם עוד אחרים ביום הששי, ו' באלול, 25 באוגוסט.

זמן לא רב אחרי הגעתנו לעיר גדולה זו סוכם עם הג"וינט, כי נשכור לנו דירות מגורים ונחיה בקבוצות מתאימות בשכר דירה, במקום בבתי מלון יקרים נקיים חיי קומונה וכך נחשור מהקצבתנו השבועית לעצמנו.

דיבוק רשם ביומנו את כתובתנו בדירה ב Calle Valencia 197 אשר נכנסנו לגור בה ביום ו' - ,י"ג אלול ה'תש"ד - 1.9.44. היינו דיבוק, **שלוימה ואנוכי** מטלויה, - **ויוסף שלזינגר ומטור**,

כולנו דתיים בהכרה. אלינו הצטרפו אחרי כמה ימים שתי בנות-דוד, דתיות אף הן, ילידות אנטוורפן, שהגיעו לרידה אחרינו. **ויקי ואסתר רוזנבלום** היו כלואות בגורס

עבדו מטעם אנדרה סלומון ב O.S.E, והוצאו ממחנה זה לפני המשלוחים האחרונים. בחודש יולי 1944 הופגשו בטולוז עם עוד 8 בורחים ועברו את הגבול בבריחה דרך אנדורה.

הלכו 41 שעות יומם וליכה, אך לא בשלג. האחראי על הקבוצה הקטנה היה **LEVRIER**, אחת הדמויות המוכרות בקבוצת העליה שלי, בעל רוח פילוסופית בולטת ומרצה מבריק.

היינו חבורה נעימה ומלוכדת שדיבוק היה מנהיגה, כדרכו הטובה והחיובית שהכרתיו מיערות טרב. **ויקי**, המבוגרת מבין שתי בנות הדוד היתה לנו כאם-בית לבבית וחמה, דואגת ואוהבת חברתנו.

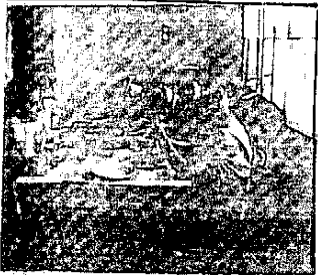
הכשרות היתה מוחלטת. השבתות גדושות אוירה שבתית. שררה בינינו ידידות ממש. כל אחד תרם את תרומתו לכך. אני שמשתי קניין המצרכים והכרתי מהר את החנויות הטובות אך גם הזולות, בהן הצטיידנו בירקות ובפירות **ויקי ואסתר** ניהלו את משק הבית

והמטבח בהשקט ובבטחה. כאשר שרנו שירי שבת בחופשיות, התכוננו עלינו ודרשו שלא נעסוק בטכסים דתיים.

בעלת הבית פחדה ממש והתחננה שנפסיק סוג זה של מעשים. על-אף שחיינו בדירה לא התארכו יותר מ 27 יום, זכורה לי תקופה קצרה זו היטב ולטוב.

קלוד, ננס, טמי, רובס-רוברט ופאני וז"ק גרו בקרבתנו בדירת-פאר, בעבורה שילמו שכר דירה בגובה של 400 פזטס. כתובת Calle Saragoza 139. בדירה זו קיימנו את תפילות ראש-השנה (18+19.9.44) ויום הכיפורים (27.9) בהסתר וסוד.

כמו אנוסים ממש. **לוטה מישל** מספרת, כי נשלחה להביא בסתר להביא שופר מדירת יהודי מסוים אלינו למנין, מרחק הליכה רציני. את השופר הסתירה תחת מעיל ארוך, על אף חום הקיץ.



ויקי ואסתר
בפנסיון ולנסיה



שלזינגר וננס וז"ק
מפזס



דיבוק שלזינגר

ז"ק תקע לתוך ארון בגדים, כדי למנוע שמיעת הקול לרחוק.
 ננס כותב: הדת הקטולית בספרד היא דת המדינה. נאסר לקיים דת אחרת.
 כומר פרוטסטנטי אנגלי נאסר, כי קיים תפילה נוצרית אוונגלית לבני דת זו.
 יהודי שמל את בנו והדבר התגלה, הושם בבית הסוהר לשנתיים.
 בכל העיר ברצלונה היו מוסתרים בבתי יהודים חמשה ספרי-תורה.
 תיאורים ססגוניים נוספים על חיי הלילה ועצלות היום של הספרדים; - מפגשים
 עם עניים, קבצנים, נכח מלחמת האזרחים העקובה מדם חסרי-כל, נשים לילה אחד,
 מאירים בתיאוריו את האוירה בה נמצאו חברינו בברצלונה חודש וחצי לפנינו.
 רוב האוכלוסיה חיה בעוני רב, לעומת עשירון עליון עשיר ומתבדל.

הג"וינט והסוכנות היהודית מא"י



משרדי הג"וינט היו מפוארים. שם התאספנו בראשון של
 כל שבוע, כדי לקבל את ההקצבה האישית. הרבה פליטים
 יהודיים התגודדו בחדר ההמתנה, בחלקם לא מוכרים לי.
 אחד מהם, קריקטוריסט מוינה, צייר דמויות שנראו לו
 ציוריות במיוחד. כך זכיתי בשתי תזכורות מצוירות.
 באחת, ראשי חבוש ברט צרפתי שחור יושב על גופו של
 גמל דו-דבשתי. לצערי אבדה אותה תמונה "מחמיאה".
 בשניה אני צועד עם שני מקלות לרגלי הפירינאים.
 זאת לדעת: אנו הדתיים בקשנו מן הג"וינט להשיג
 רשות השלטונות, שנהלך בחוף בכיסוי ראש והבסקט
 הצרפתי אושר לנו. זה מה שמשך כנראה את עיני הצייר.

ד"ר סקוירה היה הקונסול של חסרי-הנתינות, כמובן כולם פליטים יהודים.
 המשרד היה ב 28 Paseo de Gracia וד"ר סקוירה היתה אישיות מבוקשת ומוכרה.
 ננס וקלוד קיבלו כסף מאמריקה, לכן יכלו לשכור דירה טובה ורחבה יותר,
 שהועילה לכלל הדתי, בהיותה דירת בית הכנסת הסודית שלנו.

לדיירים "הקפיטליסטים" היה מורה לעברית מיוחד, הוא BENNO TURTELTAUB
 מאנטורפו, היום ברוך תור בטירת צבי.

בכר מסיים ננס, הוא ERNEST SAPET, -הוא ERICH SOMMER את רישומיו הססגוניים.

פרץ ליכטנשטיין, [היום פרץ לשם, חובבי ציון 6 בירושלים] בלרידה, ועתה
 אליהו דובקין, שניהם שליחי הסוכנות מארץ-ישראל, הסבירו לנו את המצב בארץ.
 הם גם תיארו לפנינו, מה מצפים מאתנו בבואנו ארצה. התבקשנו להצטרף לחיילי
 הבריגדה היהודית שפעלה באירופה נגד הנאצים. אך מי מאתנו רצה לחזור מא"י
 לאירופה? האם לא חשבו השליחים על התנגדותנו העזה לכך, שהיינו נרדפים עד
 צוואר שם? כיצד נוכל להיות חיילים ללא פחד מפני הגרמנים?

ההצעה המתאימה לנו היתה להצטרף לאחד הקיבוצים בארץ, שהיו זקוקים לתוספת
 חברים צעירים. קבוצת טלויה היתה מוכנה לכך מראש. אך הרבה מן הפליטים לא
 חפצו עתה, בהיותם סמוכים על שולחן הג"וינט, להפליג ארצה. חלק מהם קיווה
 לחזור לצרפת אחרי גמר המלחמה, ביניהם גם סרג' יפרויקין ואין זה פלא שרחק
 מאתנו והתייחס אלינו בקרירות מופגנת, בפני שכתב עלינו ננס.

אליהו דובקין הציע לנו עתה בברצלונה, שנקנה לנו מעודפי הכלכלה שכדאי לנו
 לחסוך ממנה סכום מתאים, מעילי עור נגד גשמי החורף, מגפיים כנ"ל ולהבדיל:
 שכל אחד ידאג לעצמו להביא בחורה עמו, כי אלה "המוצרים" חסרים בקיבוצים.
 הלכנו לעיר העתיקה קרוב לנמל וקנינו בחסכוניותנו את הדרוש בחנויות "יד-
 שניה". היו לי עתה מגפיים משומשים במצב טוב ומעיל עור טוב לא פחות.

אך מה על "המצרך" השלישי? דאגתי ממש, כי לקחתי כל דבר ברצינות.

דאגותי לעתיד

רציתי מאוד בבחורה טובה, אמינה ונאמנה. לושה מישל מצאה חן בעיני עוד בלרידה. עתה גם היא וגם בן-דודה, חברנו הפצוע פליקס שטארק היו עמנו ברצלונה. אך נסיונות ההתקרבות שלי לא נשאו פרי, כי היא נקשרה לחברי הטוב סמי קליין ונאלצתי להכיר בעובדה. [הם חיים עתה בקיבוץ עין הנציב כסבים לנכדים.]

בדיונים פנימיים בחבורת טלויה התעוררו חילוקי דעות : ז"ק היה בדעה, כי בהגיענו לארץ ישראל, עלינו ליצור קיבוץ צרפתי, כדי להעשיר את ארצנו "בתרבות הצרפתית". לי לא היה כל רצון במטרה זו. הרי רציתי לשרוף מאחורי את אירופה על תרבויותיה, את הקלאסיקה הנחוצה לז"ק והזרה לי. ציפיתי למשהו יהודי-ישראלי מקורי ובסיסי. בהחלט הסכמתי, כי עלינו לכתת הלאה ביחד, בלי חלוקה בין שומרי מצוות לאלה שלא מקפידים על כך. כך חיינו בטלויה, בפיאר-בלנש ובטרב והיה לנו טוב בכך. בזכותו של שאמו, שגדל כמתבולל אך מצא את היהדות בימי המלחמה, הונהגה פרהסיה כשרה בחוות תחת ניהולו. גם דיבוק, גם קלוד, שניהם מבתי מתבוללים, - זה מברלין וזה מאלזס הצרפתית, לא רק הסתגלו לשמירה על מצוות היהדות, אלא אף השתכנעו בדרך הנהגה הזו.

הויכוחים יצרו מתחים חברתיים בינינו. כן היתה אי-בהירות באשר להפלטתנו הקרובה לארץ-ישראל. שמועה רדפה שמועה. קודם דובר על חודש יולי. אחרי שעבר מועד זה דובר על ה 3.10.44, יום א' דחול המועד סוכות. התגעגעתי להפלגה ולבניית עתיד, -משפחה, ילדים ובית בארץ-ישראל. פעמיים כבר נדחיתי על ידי בחורה שחשבתי בתמימותי שתראה להיות שותפה לרצונותי אלה. מחשבותי העיקו ומנעו שינה מעיני. בימים שלא ידעתי מנוח בנפשי הלכתי לבדי אל קרבת הנמל הגדול של ברצלונה ושם, על שובר גלים הארוך ביותר, שבלט מאה מטרים לתוך הים, -מוקף משמאל ומימין בגלי הים, התישבתי על קצהו ולפני מרחב אין-סופי של מים גועשים. האופק התחבר עם הים ושם מאחוריו ידעתי, כי שם ארץ-ישראל... ישבתי שם שעה ארוכה, אולי אף שעות ונתתי לרוח הים לקרר את גופי ולגלי הים העולים ויורדים בקצב ארוך ומתגלגל להרגיע את נפשי. הבטתי במבט עורג לאופק ותיארת לי מאחוריו את חופי הארץ המובטחת, רחוקה אך מושגת במהרה בימינו. אחרי ישיבה כזו חזרתי רגוע וטוב לב לדירתנו.

מדי פעם חשבתי על אותה ילדה בעלת הצמות הבלונדיניות קלייר בת רופא המשפחה ד"ר מלר, שכנתי בהמבורג, -היא בת ה 10 ואני בן ה 13... אולי היא מחכה לי בארץ-ישראל ? הרי בזמנו הבטחתי לעצמי שהיא תהיה לי לאשה כאשר נגדל ! האם זה עומד להתגשם בקרוב ? האם בגללה דחו אותי שתי הבחורות אשר חפצתי בה כל אחת בזמנה ? האם כך טובב ה" את האירועים, כדי להגשים את אהבתי הראשונה, אהבת הילדות הטהורה ? ראש השנה עבר ויום הכיפורים. לא זכורים לי רשמים מאותם ימים נוראים. עתה נודע לנו, כי למחרת יום הכיפורים, - י"א בתשרי ה'תש"ה - 28.9.44 הוזמנה רכבת מיוחדת בשביל כל המפליגים לארץ-ישראל. זו צריכה להסיענו דרך כל ספרד, מברצלונה הצפון מזרחית עד ל Cadix-קדיס הדרום מערבית.

ז"ק מתאר זאת כך: ...היינו צריכים להיות בשעה 17.00 בתחנת הרכבת, הגם שזו תפליג רק ב 8 בערב. קניות אחרונות בבוקר, צידה לדרך. לחם בשוק השחור, שמן, סוכר, שוקולדה. בשובנו בצהריים מוסרים לנו, כי הפגישה בתחנת הרכבת הוקדמה לשעה 2 בצהריים. מלכה ארזה את חפצינו במהירות וירטואוזית והגענו בזמן. ההמוכה היתה רבה. היינו 270 נוסעים, מצרפת, מהולנד ומספרד.

זרד ספרד לקדים

...הרכבת זזה בדיוק בשעה היעודה, -נס לא קטן בספרד, שם שולטת השיטה maniana, דהיינו "עשה מחר מה שאפשר היום". אולם בגלל תקלות ועיכובים בלתי-צפויים ארכה הנסיעה 33 שעות במקום 24. כל אימת שעצרה הרכבת, ירדנו לרציף כדי להתרחץ ולשתות. בקורדובה נשארו 15 איש על הרציף, כי השהות שם קוצרה ללא הודעה. בתחנה הבאה התקשרנו למנהל התחנה בקורדובה ובסיביליה נאלצנו לחכות שעות עד שהגיעו "הבנים האובדים" ברכבת הבאה.

[עד כאן קטע הזכרונות של ז"ק]

עברנו את כל ארץ ספרד מצפון-מזרח לדרום-מערב. אין מים ברכבת והיא מן הישנות והפשוטות. ספסלי עץ. נוסעים לילה ויום ומתפעלים מן המרחבים הצהובים והסלעיים של מרכז ספרד. בשעות אחר הצהריים מגיעים לעיר קורדובה, שם חי ופעל הרמב"ם זצ"ל. כולנו מיוזעים ומאובקים ונעמדים בתור ארוך ליד משאבת היד היחידה בשולי הרציף. כל אחד מתבקש להתרחץ במהירות. לא רציתי להדחף ועמדתי בסוף הטור. את חולצתי השארתי בקרון. לגופי מכנסיים קצרים בלבד. המגבת על כתפי. לפתע, אנו עוד 15 איש לפני המשאבה, נשמעת צפירת הקטר והרכבת מתחילה לנסוע בלעדנו. ניסיתי להשיגה בריצה מהירה, אך לא הצלחתי בכך. נשארתי על הרציף עם האחרים. חמור להשאר ללא לבוש על גופך בספרד הקטולית. פנינו למנהל התחנה וזה טלפן לעיר הבאה, לסביליה, כדי ששם תחכה לנו הרכבת המיוחדת שלנו. בינתיים מגיעה רכבת מאסף והוא מעלה אותנו בין הנוסעים שרובם הם אכרים ופועלים שנוסעים מקורדובה לתחנות קטנות בדרך לסביליה, לכפריהם ולעיירותיהם. איזו בושה! אני בלי חולצה ובמכנסיים קצרים ורק מגבת כרוכה מסביב לגופי העליון הערום. כך נסענו בין הספרדים כמה שעות טובות עד אשר הגענו רק ב 22.00 לעיר סביליה. עתה היה לי קר כל הערב, אחרי שהזעתי בשעות היום. בהגיענו לתחנה הועמדו לרשותנו שכוש מוניות אדומות ואלה הסיעו אותנו בשיירה דרך סביליה המוארת. אני עם המגבת על גופי חשבתי על "הספר מסיביליה - פיגרו פה ופיגרו שם". כשהגענו לתחנה ובה חברינו, הם ישנו שנת לילה עמוקה ולא הרגישו כלל, כאשר הגענו מאושרים להצטרף שוב לחבורתנו. היה ליל שבת וחשתי רגש אשמה על האיחור שגרם לחיכול שבת לכולם. במקום לקראת שבת, הגענו מאוחר בלילה לעיר הדרומית CADIX. זכורה לי נסיעה לאורך לאגונות-מים, כאשר מסילת הברזל משתרעת בפיתולים בין אגמים רדודים. ואני עומד ליד חלון פתוח, כדי לנשום את אויר הים שבא לקראתנו. לידי ויקי רוזנבלום ואנו מתפללים את תפילת ליל השבת ביחד.

תזרה לתיאורו של ז"ק:... קבלת השבת - כן, שוב שבת בדרכים - נערכה ברכבת. הגענו לקדיס ב 1.30 בבוקר יום השבת. אוטובוסים ומשאיות הביאו אותנו למלון PLAYA המהודר, לשם הגענו לאחר שעה נוספת. המלון נפתח במיוחד בעבורנו, אחרי שנסתיימה עונת הקיץ והוא נסגר. כל מה שרצינו היה לישון. אולם האנדרלמוסיה שנגרמה על ידי בואנו מאוחר בלילה במקום לפנות-ערב, בלבלה את הנהלת המלון והצוות הלך מזמן הביתה. העצבנות היתה רבה ורק בשעה 6 בבוקר קבלתי עם טוביה מפתח לחדר שלנו. איזה מראה נפלא! הים האטלנטי לפנינו. היינו עייפים מאוד אך גם מלוכלכים מאוד, וללא היסוס - לאור הירח ירדנו לרחוץ בים... כשהתעוררנו אחרי כמה שעות שינה מאוחר בבוקר, שפשפנו את עינינו מרוב התפעלות! עתה שמחנו על האפשרות לבלות ימים אחדים במלון, בחדר נאה, שאפשר להשקיף בו על הים. היינו אמורים לבלות בו 3-4 ימים. אלא שיום רדף יום בציפיה לאזניה או לאישוריהם הדרושים. איש לא ידע להסביר את העיכוב הנוסף. לאחר יומיים התארגנו מחדש. שיעורים, משחקי כדורגל על שפת הים, בינינו או נגד יריבים מבני המקום. אולם גולת הכותרת של שהותנו

בקדים היו ערבי מוסיקה נפלאים בהם נגנו היינץ שטרוזום, נח נוימן וחבר
אוסטרי בשם הבד, פעמיים בשבוע סונאטות של מוצארט, שוברט והנדל. כמעט כל
דיירי המלון נכחו בקונצרטים אלה, שנשארו חרוטים היטב בזכרוני עד היום.
- חג הסוכות עבר, -ללא סוכה כמו בן, - וגם שמחת-תורה, בלי חגיגות יתרה.
עתה באמצע אוקטובר רחצנו כל יום בים האטלנטי... [עד כאן ז"ק]

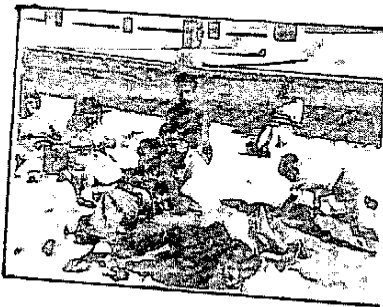
C A P I X - ד י ס

הגעתי סוף-סוף לנמל ההפלגה לארץ-ישראל. הייתי מעודד ומאושר.
בכריזה שהיתי שלושה וחצי חודשים, בברצלוני חודש וכמה ימים, ובעוד 4 ימים
אמורים אנו להפליג מכאן לארץ-ישראל
אך חלו עיכובים. בערב סוכות צילם
אותנו דיבוק אחרי המלון, בחול שעל
שפת הים ובמים. היינו עדיין קבוצה
מלוכדת, אנו דיירי קלה ולנסיה הכשרים.

1 אסתר, יוסף שלזינגר ומטו-יחזקאל,
דיבוק, ויקי, שלוימה ואנוכי.



2 בנות-בדוד אסתר, וויקי רוזנבלום
ואני מציץ מאחור.



3 בחול יושב סמי ריין עם כמה מן הילדים
היתומים, אני מאחוריו בבגד ים בלבד,
ולוטה סורגת כיפה לסמי חברה.



4 דיבוק עם מצלמתו הנצחית וחבריו בים:
מאטו, הוא יחזקאל בן שלום, אנוכי מנפד,
מאחורי מציץ ז"ק, ננס, מאחוריו רובס-דוברט.
סמי קליין וחבר מהולנד מידידינו.

ערב סוכות חל ב 19.44. ימי החג עברו ואין אוניה. דובר על סכנות ההפלגה
דרך הים התיכון, כאשר שולטים עדיין הגרמנים באי כרתים אשר בדרך. צוללות
גרמניות מסכנות את השיט, כי הן יכולות לטרפד את אונייתנו, על אף היותה
מארץ נייטראלית, מפורטוגל. שוב מתח ועצבנות. חשבנו ודברנו אף על התפצלות
לקבוצות קטנות והפלגה כמלחי-עזר על אוניות המפליגות מסביב לאפריקה עד
לפורט-סעיד ולאלכסנדריה ומשם ליפו, כדי לעקוף כך את האי כרתים.
בינתיים אני מנסה להוציא מתוך מעז. הים הנהדר משך אותי לשחות רחוק מן
החוף, אל תוך המרחב. אהבתי להביט כך מרחוק אל החוף ואל המלון הקטן והולך.
היום אני מודע שסיכנתי לא-מעט את חיי בשחיות אלה. נהניתי מתחושת הים
הגדול, בו אני פסיק על גליו, אך חש את כוחו ואת גבורתו של בורא עולם.
אולי רציתי גם להרשים את הבנות שלנו, את ויקי ואת אסתר, ידידות חבורתנו
המלוכדת. היתה הבנה עמוקה ביני לבין ויקי, שהיתה מבוגרת ממני בכמה שנים,
אך הלך מחשבות דומה יצר בינינו קשר נאה, הכל מהבנה וכבוד הדדי.

פעם אחת העזתי יותר מדי: ביום סוער במיוחד הייתי לבדי על חוף הים ויחידי שהעזתי להכנס לגליו הסוערים של הים. עברתי את אזור שבירת הגלים ותענוגי על הגלים העולים ויורדים היה מלא. ראיתי את בנין המלון הולך וקטן, כאשר הרים אותי גל אל מרומיו. אחרי זה הוא נעלם מעיני, כי ירדתי לשקע בין גל זה לבין הבא. ושוב הרים אותי הגל הבא והמלון רחוק. תחושה נפלאה, מלאת הוד. אני כל הזמן עם המבט אל החוף, כדי לא להסתף יותר רחוק ממה שחפצתי. לאחר כחצי שעה של רכיבה נעימה על גלים גבוהים מנסה אני לחזור אל החוף. אך אוי לי. אינני מצליח להתקרב אליו. כל אימת שאני שוחה בין גלים לכיוון אליו, הנני נסחף ונמשך שוב אל הים הפתוח. כוח תמיר שואב אותי שוב ושוב אחורה ואינני יכול לו. מתגנב פחד לבני. הגלים השואבים אותי אחורה חזקים ממני. יש לי רק ברירה אחת, כך אומר לי הגיוני, תוך תחושה של סכנה ממשית. לרכב על גל גבוה המתקרב אל החוף, לא לעזבו ולתת לו לזרוק אותי לחוף. אך גובה הגלים מגיע לכמה מטרים והגל הגבוה עליו אני רוכב ונדחף קדימה, עלול לנפץ אותי אל קרקעית החול ברגע ובמקום שהוא נשבר בעוצמה. אך ברירה אחרת אין לי. אני חש זה מכבר כי כוחותי אוזלים. אני בוחר בגל נאה, נותן לו לשאת אותי בחותרי בכל הכוח שלא לפגר אחריו כדי לא להשאר מאחוריו וכהשאב שוב אחורה. עתה הגעתי עליו אל מקום שבירתו אל החוף. אני ממלא ריאותי מלוא אויר, סוגר את העיניים ונותן לגל המתנפץ לגלגל אותי אל תחתיתו. מערבולת של מים, קצף וחול. חבטות הקרקעית ושריטת עורי בחול... ולפתע חש אני קרקע מתחת לרגלי. ניצלתי מטביעה. השמים מכוסים בענני סתיו. אני יוצא מן המים. אין נפש חיה. אף אחד לא היה רואה, כי טבעתי. זו היתה הפעם האחרונה בחיי, שהעזתי להתמודד נגד כוחות הטבע, בלי שכל וללא שיקול הדעת. מיום זה נהיתי זהיר יותר, גם בים אותו אהבתי.

אחרי שלושה שבועות של בטלה מתוקה מעורבת בעצבנות נודע לנו, כי אונייה תחת דגל פורטוגל, LA GUINE תגיע מליסבון ועליה נפליג לחיפה. התרגשות אדירה אוחזת אותנו. משאירים את אירופה מאחורינו. נוסעים סוף סוף לארצנו.

ז"ס מתאר : ... באחד הימים התלכשו אנשים שהפלגה קרובה ואכן, קבלנו הודעה רשמית שלושה ימים לפני המועד. בערב האחרון נערך קונצרט פרידה בהשתתפות היינץ ונח. באותו לילה הגיעה האוניה "שלנו" מליסבון. ב 25 באוקטובר עזבנו את המלון בשעות הצהריים. אם כן - הפעם זה רציני. השתוקקנו לצאת את ספרד, כי הארץ לא עוררה בנו אהדה, למרות שלא היה על מה להתלונן. חצינו את קדיס, שיש בה כמה גנים יפים, באוטובוס. לא היו בעיות במכס. עלינו על האוניה GUINE ב 3 אחה"צ. מליסבון באו הרבה ילדים וגם ששה ילידי גרמניה, "האנגלים" של הקבוצה. ירדנו לבטן האוניה, שם היו אולמות השינה, עם מיטות דו-קומתיות. ד"ר סקוירה ואחותו, וכן בז"י הירש עזרו לנו להסתדר וגם דאגו לכל הסידורים לקראת הנסיעה. האניה אמורה היתה להרים עוגן בשעה ארבע בבוקר. בז"י, שחזרה לצרפת, קיבלה מאתנו מכתבים עבור יקירינו שם. הארוחה הראשונה היתה מעודדת, תפריט מגוון ואוכל טעים, - עם כחם לבן וכשר למהדרין. לבשר היה טעם מיוחד, אחרי כמה חודשים של "פרווה". בשלוש בבוקר נערך על הסיפון טכס פרידה מן "הגהינום האירופי", כך אמר זאת אליעזר פרייס בנאומו הנרגש. כל היוצאים, גדולים כקטנים, זקנים וצעירים התאספו בשעה היעודה. לא אוכל לתאר את התרגשותנו כאשר ב "יזכור" מאולתר הוזכרו חברינו הרבים שהקריבו חייהם ואיפשרו לנו להמלט ולהנצל. מעולם לא חשנו כמו ברגעים המזעזעים אלה, על הסיפון. כמה המזל האיר לנו פנים. מחשבות כולנו היו נתונים להורים, לקרובים ולידידים וכולם ידעו, שעם

הרמת העוגן יחתם פרק בחינתו. הדגל העברי הונף, שרנו, סקוירה ובז"י נפרדו מאתנו וגם הקונסול האנגלי שנכת בטכס. זמן רב נפנפנו להם לשלום, עד שהאוניה זזה. היה זה ביום החמישי, 26 באוקטובר בשעה ארבע ורבע בבוקר.

[עד כאן רישומי ז"ק]

על פי רישומי דיבוק הורמו גשרי החיבור אל המזח ביום ה", ט מרחשון - 26.10 בשעה 4.00 בבוקר ובשעה 5.40 הפליגה האוניה ללב-ים.

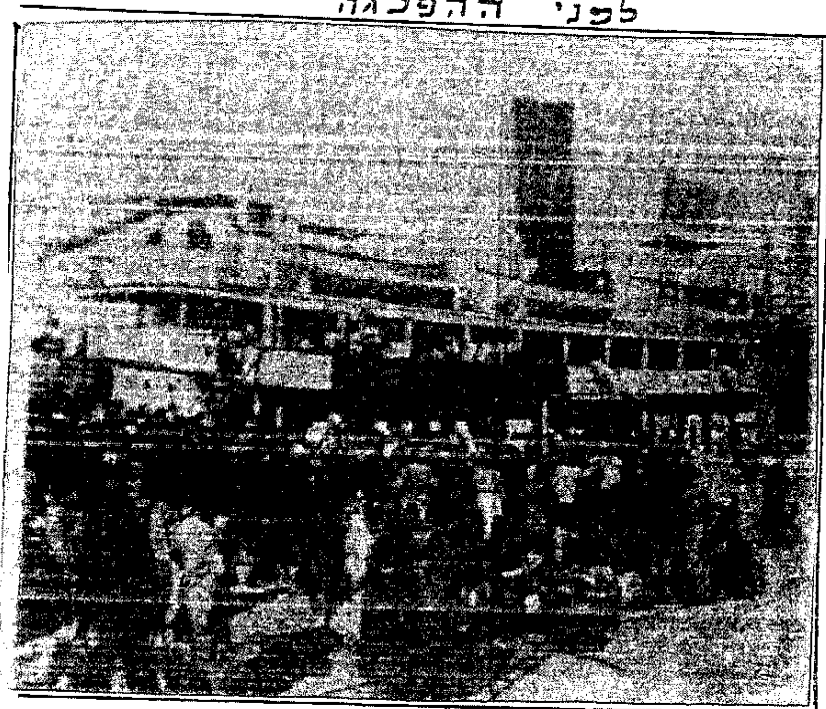
אני מוכרח לציין, שלא נשארו בי זכרונות מטכס הפרידה, כמו שלא זכורה לי הנסיעה לנמל והעליה על האניה. רק העובדה שהיא קטנה עשה עלי רושם מפחיד במעט. לא עלינו אל סיפונה, כי אם ירדנו אליו, כי זה נמוך מן הרציף. מה שלא ידעתי אז וכיום זה נשמע כמעט דמיוני, הרי ד"ר שמואל סקוירה ואחיו התאום יואל, פעיל אף הוא בענין עלייתנו אז, -הוא הפליג עמנו ונפרד רק אחרי טיפולו בעליית כ 80 עולים על אונייתנו בנמל טנג"יר הספרדית, -שני אחים אלה הם הרובים שלנו !!!

ראה על כך בספרי הראשון, עמ. 283, "בני יצחק סקוירה בלונדון" מס. 14. מה מענינים מעשי ה" והגילויים שזכיתי לפענח את צפונותיהם !

.....
פרטים על LA GUINE, כפי שאספתי אותם, בשנים האחרונות:

החברה : Companhia nacional de Navegacao Portugese. אוניית משא עם סיפון נושאים ששייטה בדרך כלל לאורך החופים מליסבון לאפריקה והודו והיתה בת 5000 טון. במחסניה הותקנו בשבילנו במיוחד מיטות דו-קומתיים, הוכשרו המטבחים והותקנו חדרי אוכל סימולטניים בקדמת האוניה, במרכז ואולי גם בחלקה האחורי.

לפני הפלגה



במזח של קדיס - CADIX



המועצה לשימור מבנים
ואתרי התיישבות



מחנה המעפילים עתלית
189 עתלית 30350. טל 04-9841980.
פקס. 04-9842814

09-12-01

בס"ד כד' כסלו תשס"ב

לכבוד: מר יוסף בן ברית
חיבת ציון
ד.נ. עמק חפר
04-6365365

הנדון: ספר זיכרונות המתעד את תקופת היותך מעפיל.

א.נ.

אנו מודים לך על ששיתפתם אותנו בזיכרונותיך ובתמונותיך מהעבר הפרטי
אודות -משפחת בן ברית- התמונות והמסמכים יתועדו בזיכרון הלאומי של פרשת תקופת
ההעפלה, טרם קום המדינה.

אנו מודעים לערך ההיסטורי של החומר הנ"ל לצורך תיעודו ושימורה של תקופת העפלה.
בשל כך, נרצה לשלב תמונות, מסמכים וכל חומר מקורי אחר הנוגע לתקופה זו (אף סרטי
ווידאו, קלטות שמע, ועדויות או זיכרונות, יתקבלו בברכה) אשר יוכלו במאגר המידע הממוחשב-
"ספר המעפיל" בעתלית, בכדי שדמותם של המעפילים ופעילי העפלה תהא מונצחת
במאגר המידע ותשמש לדוגמא ומופת לדורות הבאים.

במידה ויש בידיך חומר נוסף הקשור למעפילים/ואישים הקשורים בתקופת העפלה,
נשמח לשמורם אצלנו לזיכרון עולם בארכיון המחנה, לצרכי תיעוד, חינוך ומחקר של
תקופה מופלאה זו.

בתודה ובהערכה



יעל דיאמנט

מנהלת פרויקט "ספר המעפיל"
מחנה המעפילים, עתלית

חתימה
[חתימה]
ס"ד



ההפלגה לארץ-ישראל

התמקמתי בודאי כמו כולם באחד ממחסני האניה, שהפכו לאולמות שינה. אך פרט זה לא זכור לי כלל. זמן לא רב עבר מאז הפלגת אונייתנו מקדיס ונכנסנו לאזור המפגש בין הים האטלנטי לבין הים התיכון. הים כאן גלי מאוד באופן מיוחד, גם לא בימי סערה, כי זרמים מנוגדים נפגשים במיצר גיברלטר, אליו חתרה אונייתנו. האנשים בבטן האוניה הגיבו מיד במחלת הים, אך אנוכי עליתי אל הסיפון ונעמדתי בקצהו הקדמי באוחזי בחבלי המעקה הנפגשים בו. הבטתי אל הגלים שלפני וכמו בנדנדה עליתי עם האוניה כאשר זו התרוממה וירדתי עמה כאשר הקצה הקדמי ירד אל בין הגלים למטה. עלה ורד, עלה ורד; - נהניתי מן הנדנדה הגדולה בין גלי הים ומן הרוח הקרירה שאפפה אותי. קצף הגלים ניתז מדי פעם עלי ואני מתפעל מן הטבע שברא הקב"ה. הרגשת עוצמה מפליאה! המרחבים שלפני, הגלים הקוצפים פה בערבוביה מוזרה, לא סדירה לא בכיוון אחד אלא גל מכיוון אחד מכה בגל מכיוון הנגדי. אחרי זמן מה עברנו את המערבולת והים נרגע, הגלים זורמים כולם בכיוון אחד. מול נמל Tangier נעצרים מחוץ למזח, כדי להלוט עולים מאפריקה הספרדית.



מול נמל טנגיר



קבוצת טלויה במלואה



אני משתזף

ז"ק מתאר: ... עתה היתה משימתנו להיות ראויים למזלנו. שכבנו לישון שעתיים. בבוקר השלכנו עוגן בטנג'יר, שם עלו עוד 80 איש. התעכבנו שעות אחדות שנוצלו לקניות. קיבלנו Esecodos 200 להוצאות בעת הנסיעה. ערבים מקומיים עלו על האניה, - לנו אסור כרדת, - ומכרו לנו תיקים וארנקים במחירים מפולפלים, למרות משא ומתן ססגוני, בעזרת מימיקות ותנועות ידיים. יהודים רבים עמדו על הרציף ואחיו של ד"ר סקוירה [יואל] שגם הוא טיפל באירגון הנסיעה נפרד מן הקבוצה. היהודים חביבים מאוד, מרעישים עולמות בשירה ובצעקות. בערב מגיעים לגיברלטר. בלילה כל האיזור מואר. זרקאורים ענקיים מופעלים וכל זה משאיר רושם של כח אדיר. מטוסים חגים מעלינו אבל הפעם אין אנו נבהלים, אלה מטוסים אנגלים. המפגן מרשים מאוד.



דיבוק, רובס וגיברלטר ברקע



מול צוק גיברלטר

ביום ששי הרמת עוגן אחרונה להפלגה בת 10 ימים לחיפה. מחלת הים מפילה קורבנות ואני שמח שאני עומד במבחן זה ללא קושי. קצת משנמם, למרות שיחות על מה שצפוי לנו בארץ. חולפים על פני מלטה, איי כרתים, אנו שטים די קרוב לחוף... [עד כאן תיאורו של ז"ק]

הפלגנו איפה מגיברלטר בליל שבת פרשת "לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך". אנו אמורים להגיע לחיפה בשבת "וירא אליו ה'... סימן טוב ! מאז עזיבתנו את הצוק הדרום-מערבי של אירופה, אין לציין אירועים מיוחדים. לא היו סערות, הים שקט אם גם גלי ואהבתי להמצא רוב הזמן על הסיפון. השתזפתי בחצי הגוף העליון ללא חולצה, כל עוד מזג האויר הרשה זאת. כמוני עשה מטר, כפי שרואים זאת בצילומים.

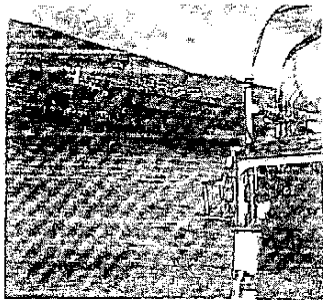
לכינת ליכה פרשתי לי מזרון במרכז האוניה ליד הארובה. שם לא הורגשו כמעט תנודות הים והיה חם בליכות. לא חשתי בטוב בתוך אולם השינה. אכלתי בחדר אוכל קטן אי-שם בקדמת הספינה, מתחת לסיפון כמובן. הכלים על השולחן נעו עם נטיית הספינה בגלים. הטבת שהגיש לנו היה איש שמן מאוד. כדי לעמוד איתן נעמד בפתח של חדר האוכל, גבו נשען על מזוזה הפתח האחת ובטנו הבולטת על המזוזה השניה. כך נאחז ללא צורך בידיו, לא זע ולא נע. המראה היה מצחיק אך הפטנט היה מועיל בהחלט עבור איש גדל מידות כמוהו.

על ארובת הגינא התנוססו בגדול צבעי פורטוגל, שצובעו מחדש, כדי שיבלטו למרחקים. התלחשו, כי הוסכם למסור לצבא גרמניה משאיות וג"יפים, כדי שאלה יתנו לנו לעבור באזור שליטתם בים ליד איי כרתים, כאשר התקרבונו לשם. צבא זה היה בצרה גדולה מאז הנסיגה קסטלינגרד. בכל החזיתות הם הוכו לאחר ובין יתר מחסורו, חסרו לגרמנים אמצעי תובלה. האם אמת היה הדבר, או הנמסר כך מפה לאוזן כדי להרגיע אותנו, שהיינו מודאגים מסכנה זו ? מאז מלטה, פנתה הגינא בקשת דרומה, קרוב יותר לחופי צפון אפריקה, שהיו אז כבושים בחזרה על-ידי צבאות הגנרל הבריטי מונטגומרי, שהיכה לאחר את צבאו של הגנרל רומל הגרמני. גם סיציליה ודרום איטליה היו כבר בידי בנות הברית, רק האי כרתים בלט עוד כעמדה קדמית של הגרמנים לתוך מזרחו של הים התיכון. ובכל זאת : כאשר קרבנו לאי זה, נדרשנו לשהות מתחת לסיפון, כדי שיראה, כי ספינת משא היא הגינא. אני לא הייתי שקט במחסן הסגור והתגנבתי לסיפון באין-רואים. לא רציתי למות בטביעה, אם מפקד צוללת גרמני ישלח טורפדו לבטן האוניה. החלטתי להאבק גם במקרה לא צפוי זה על חיי, להאחז בחפצים שטים ולשחות עד שיאספו את הניצולים. בעומדי כך בקדמת הספינה, מוסתר עד כמה שאפשר, סרקתי בעיני את הים הרחב, שמא אגלה שנרקל של צוללת ואהיה מוכן להכי רע ולא אופתע... זה היה ביום החמישי של השבוע. השייט עבר ללא תקלה. עוד יממה והנה עוד מעט שבת. לא זכורה לי התפילה אותה ערכנו בודאי, גם בימי החול ובמיוחד בשבת האחרונה בדרך לארץ המובטחת. בשבת לפני הצהריים עלה המתח. היום אנו מתקרבים לארץ חלומותינו. לא משתי מן הסיפון וצפיתי מסביבי ובמיוחד מזרחה. לפתע מתגלה לי מחזה מדהים ומלהיב: דולפינים ! משני צידי האוניה הם צצו לפתע וחלקם שחו אך מטרים ספורים לפני הספינה תוך כדי שהם מזנקים מתוך הים, צוללים ומזנקים, צוללים ומזנקים. עשרות של יצורים חברתיים אלה, להקה שלמה, שהתפצלו והתאחדו חליפות, ללותינו כמשמר של כבוד לחופי ארצנו. כאילו נשלחו כמלאכים ההולכים לפנינו להורותינו את הדרך אשר נשוט בה "להוליכנו קוממיות לארצנו". התרגשות אדירה אחזה בי ודמעות תודה והתפעלות בלבי ועל שפתי. לבי עמד להתפוצץ מהתרגשות.

לאחר כמה שעות סימן נוסף שאנו מתקרבים לחוף. קודם הופיע שחף בודד שחג סביבנו. לבסוף נחת על אחד מתרני האוניה. אחריו עוד אחד ועוד אחד, כבר חמשה, עשרה. חגו ונחתו, התרוממו לאויר, חגו מסביב ונחתו. הרגשה מצויינת. כן, החופים לא רחוקים כבר. והנה ארגז ריק שט לו על הגלים, סימן לקרבת בני-אדם. והנה. קליפת תפוז. ההתרגשות אדירה. הדמעות פורצות, בלי שבוכים בכלל ! אלה דמעות גיל ושמחה. אין יותר רצון לרדת לחדר האוכל כדי לקבל

שם ארוחה אחרונה, כפי שמוזמנים אנו על ידי צלצול הפעמון, שמא נפסיד את הרגע הגדול, בו יתגלה קו החוף של ארץ-ישראל. עוברות עוד שעות... ולפתע משהו צועק שראה באופק קו כהה. האם אלה עננים? או שמא אלה הרי הגליל? ככל שמתקדמים יותר ויותר מתברר, שזו תערובת של קוי הרים ועננים העוטרים אותם. כל הנוסעים פורצים לסיפון ומצטופפים בחלק הקדמי של הגינא. הספינה נוטה מעט על צדה הימני, כי שם הצטופפו רוב האנשים. קציני האוניה עוברים בינינו ומבקשים שנתחלק בצורה יותר מאוזנת, הרי ספינת משא קטנה היא הגינא. ההרים מתבלטים עתה יותר ויותר. הגליל התחתון והכרמל, כך מסבירים הידענים שבינינו.

האם הבנו את גודל המהפך בחיינו? אנו הפליטים רדופי הנאצים ימ"ש עומדים עתה להכנס לארץ בה חיו אבות אבותינו מקדם? על השואה עוד לא ידענו מפורשות בעת ההיא, כי זו עוד לא התגלתה על חומרת תוצאותיה. אך ידענו וחשנו, כי ניצלנו משיעבוד וכנראה ממות בידי רודפינו זה שנים. רק הארגונים שתמכו בנו, אפשרו לנו להסתתר ולברוח לספרד, כן, זה היה ברור לנו!



הכרמל על פרטיו ובתי חיפה מתגלים יותר ויותר לעינינו המוקסמות. השמש הנוטה מערבה מאירה אותם באור זהוב. בשעה 15.00 נכנסת הגינא לנמל חיפה. העוגנים משו לשלים במרחק-מה מן המזח. היום שבת "וירא", ח"י בחשון ה'תש"ה-4.11.1944 לא מורידים נוסעים לחוף בשבת. מבין הנוסעים יש אנשים הרחוקים מקדושה ויהדות. יש מהם שמשמיעים טרונניות על השהיה הכפויה הנוספת באניה עד מחר בבוקר.

ב 16.15 העריב היום ועלטה ראשונה מתפשטת. אחר-כך עולה ירח כמעט מלא מאחרי הכרמל. מראה מרתק עיניים. אורות הבתים בכרמל קורצים לנו מקרוב. עלינו לישון עוד לילה באוניה. רק מחר בבוקר נרד סוף-סוף על החוף. עתה עמדו רוב האנשים על צד שמאל של ספינתנו וזו נטתה מאוד בכיוון זה. חששתי כי ברגע

חששתי, כי ברגע האחרון עלולים אנו לגרום בעצמנו לאסון התהפכות. אין משמעת עצמית, חושב אני. נזכר באירועים בחיי, בו נדהמתי מחוסר ההגיון של בני אדם במצבים בלתי צפויים. ליל ההפצה בעיר אוסטאנדה בבולגיה, ועוד. לילה אחרון בטון האוניה.

אמרו, כי אנו כ 450 נוסעים בספינה: 100 באו מליסבון, בהם רובם ילדים ומעט מלווים; - 250 באנו מקדיס בדרום ספרד ו 80 הצטרפו אלינו בטנג'יר הספרדית. עתון הארץ פרסם ביום א", 5.11.44, כי "באו 434 חלוצים על הגואינה לחיפה, ביניהם ניצולי סלוניקי מיוון [??], ציונים לוחמים מצרפת, וילדי ישראל ששוחררו ע"י המאקי היהודי ממנזרים קתוליים בצרפת, לשם הוכנסו בגזירות השלטונות של וישי". [זה כמובן בלתי נכון לחלוטין !!] 25 מן העולים הודיעו לנציגי מחלקת העליה של הסוכנות, כי הם החליטו להתגייס מיד לחטיבה היהודית הלוחמת, כדי להמשיך את מלחמתם בצורר הנאצי, בה החלו בהיותם בצרפת.

ידיעה אחרת מציינת, כי דגל תכלת-לבן הונף בצד הדגל הפורטוגזי של האוניה. על הדגל העברי הכתובת "מעבדות לחרות". ועוד: "שירת התקווה בוקעת מן הסיפון". ועוד: "הרושם הראשון שעושים העולים, צעירים ונוער ובליל שפות - גרמנית, צרפתית, ספרדית ועברית".

ועוד ידיעה: "נפח הגואינה כ 3000 טון". לא 5000 !! ואחרון: "בן-גוריון ושרתוק אצל העולים".

במחנה עתלית

LANDING CARD

Surname BUNDHEIM
Name MANFRED
Class
Manifest sheet No. 3
Passenger's No. 68

IMMIGRATION OFFICER

בבוקר השכמה. כל אחד מקבל אישור ירידה לחוף, שהונפק על ידי האנגלים. בכרטיס רשום, שהייתי הנוסע מס. 68 מאחורי הכרטיס כתבתי בכתב ידי: **Jugend Alija** [עליית נוער] **Ibn Gabirol 11 ירושלים**

כנראה ניתנה לנו כתובת זו לצרכי קליטתנו בעתיד.

תפילת שחרית ראשונה בארץ-

ישראל. אורזים את מעט החפצים.

נאמר לנו, כי יסיעו אותנו למחנה-

העולים בעתלית. המטרה- רישום כמהגרים ליגאליים. באנו באופן חוקי, ז.א.

בסרטיפיקטים, שהאנגלים מקציבים לעולים יהודיים, על פי הקצבה שנתית.

ההקצבה לא נוצלה כמעט בארבעת השנים האחרונות, כי אירופה סגורה ומסוגרת

וכך ארצות ערב. בחודש פברואר 1944 הגיעו כמה עשרות עולים מספרד על

האוניה Niassa וכמה ימים לפנינו הגיעה האוניה צלאח-א-דין מאינסטנבול

עם 537 עולים, שנמלטו בחלקם מרומניה. בגלל הרישום שלהם לפנינו, עלולה

להתארך שהייתנו בעתלית במקצת, כך כותב עתון הארץ הנזכר לעיל. אנו לא

ידענו על כך אז. אך משהו מכך התגלה לנו למחרת, כפי שאתארו עוד מעט.

ארוחת בוקר אחרונה באוניה ופרידה מאנשי הצוות הפורטוגזים, שהיו נחמדים עמנו לאורך כל ההפלגה. בשעה 9.00 עולים אל מזח הנמל. עולים ולא יורדים,

כי סיפון הגינא נמור מן המזח. נושבת רוח קרה. לפתע מתעננים השמים.

טיפות גשם גדולות וכבדות מצליפות בנו. מענין, - כל הדרך זרחה לנו השמש

והשמים היו כחולים. עכשיו אומרים מקבלי פנינו, כי הבאנו אתנו את הגשם

הראשון מאירופה לארץ-ישראל, גשם ברכה.

אנו לא מצליחים להתרשם מספיק מסביבתנו החדשה, כי מיד מפנים אותנו אל

אוטובוסים העומדים הכן להסיענו. חייל בריטי שומר בדלתו, כדי שלא נברח חס

ושלום לפני הרישומים. הנסיעה קצרה, אולי 20 דקות, אולי אף פחות. רציתי

להביט בנוף הארץ, אך שמשות האוטובוס היו מלוכלכות מאוד, - אולי אף מרחו

אותם בכוונה בבוקר? האם רצו שלא יראו אותנו עוברים ושבים, או אולי רצו

שלא נתמצא בסביבה? מאכזב, מוזר ולא נעים.

מחנה עתלית. גשם זלעפות מתחיל לרדת, כאשר אנו יורדים מן האוטובוסים.

גדרות תיל. זכרונות עגומים מתעוררים בי. צריפי-עץ שחורים כמו בגירס.

אך אני משכנע את עצמי, כי בארץ-ישראל אנחנו ולא בצרפת. השומרים עלינו

הם בריטים ולא צרפתים משתפי-פעולה עם הגרמנים.

עשרות אנשים מצטופפים בכל צריף. האור קלוש, כמו בגירס. אבל לא! הרי אנו

בארץ-ישראל!! אני צריך להסיר מעלי את זכרונותי הקשים ולהתרגל לשוני.

מחפשים דרך להתארגן. מניחים את החפצים על המיטות ומתאספים לדיונים.

ומה הלאה? כאן? מה יהיה תפקידנו כאן בארצנו?

ארוחות צהריים והערב לא זכורות לי. הולכים לישון. בחוף רוחות וגשמים.

במחרת גשם, גשם ועוד גשם. קדרות מסביב ובוקר, הרבה בוקר. אך איזה בוקר?

האדמה דביקה, שחורה. יופי של אדמה... החקלאי בתוכי מתלהב!

באים נציגי הארגונים שהעלו אותנו ארצה, מן הסוכנות ומן ההגנה.

קוראים לנו לאולם גדול, כדי לשמוע הרצאה. הנוכחות מלאה. בעברית וביידיש

מסבירים לנו, מה מצפים מאתנו, אחרי שהשקיעו בנו הרבה כסף והרבה מאמצים.

אמת הדבר ! הסיסמה המופצת היא : קיבוץ או הבריגדה היהודית ! והדובר מסיום: האם יש למישהו שאלות ? שקט. רק יד אחת מתרוממת. מה שאלתך ? "היכן אפשר לקנות פה סיגריות" ? פרץ של צחוק. כן, ישנן גם הדאגות הקטנות, היום-יומיות.

במשך הימים הבאים מגיעים נציגי הקיבוצים המעוניינים לשכנע אותנו להצטרף לקיבוצים שלהם. אנשי השומר הצעיר מפתים אותנו במקלחות משותפות לבנים ולבנות. נציג קיבוץ דגניה ב' מבטיח לדאוג לשומרי כשרות שבינינו, שיארגנו עבורנו בקיבוצו מטבח מיוחד וכלים נפרדים, בהם נבשל לעצמנו כמצוות הדת. הקיבוץ שלו מסכים, כי גם שומרי שבת יצטרפו אליו וכי יפטרו אותנו מלעבוד בשבתות וחגים. ז"ק, כנציג חבורת טלויה, ביחד עם מנהיגים של קבוצות אחרות מצרפת, כגון: **Chamois, Levrier** - הוא נח נאמן, **Charmi** - הוא אהוד פליישר מסכמים את תנאינו. כך יוכלו כל חברי הצופים היהודיים מצרפת להקים גרעין שוחר צרפתית בקיבוץ דגניה ב'.

אני שואל: מה יהיה כאשר נתחתן ויולדו ילדינו ? איזה חינוך יקבלו ? הרי נרצה לחנכם ליהדות מאמינה ! על כך אין תשובה. הרי זה לא בוער עתה. נתרגל קודם לחיי קיבוץ ונראה אחר-כך. אך זה לא מספק אותי. בשביל מה באתי לארץ אבותינו ? לחיות בה כיהודי ולגדל ילדי על פי מצוות התורה ! הכיזד זה אפשרי בקיבוץ, בו אין קיום מצוות כלל ? ישנם עוד צעירים כמוני וגם הם תוהים, שואלים, מתלבטים כמוני.

- אחרי כמה ימים מגיע עוד שליח. **משה לנג שמו**. כובע קסקט לראשו. הוא נציג הקיבוץ הדתי. זה מעניין אותי מאוד. הוא מרצה לנו על תנועת "תורה ועבודה" ועל קיבוצים דתיים. אני בטוח: זהו זה ! לזה ציפיתי. הוא מתעניין בכל אחד מאלה שרוצים את עצתו, הכוונתו ועזרתו באופן אישי. אני מבין מהר, כי הוא שייך לחוגי היהדות מגרמניה שסיסמתם היא "תורה עם דרך ארץ", ועתה הפכה זו בארץ לסיסמה "תורה ועבודה". עכשיו אני בטוח. הוא שואל אותי מהיכן באתי, על בית אבי ומה הייתי רוצה לעשות בקיבוץ ? ותשובתי היא: "כל מה שיוטל עלי אעשה ברצון. גם אם יגידו לי לטאטא את המדבר, אעשה זאת".

"הצרפתים" שלנו בודאי מאוכזבים ממני ! אך לא באתי ארצה, כדי להיות כאן צרפתי ! באתי הנה רק מסיבה אחת : כדי להיות יהודי ! אם הצילני ה' מן הגלות, הרי ארצה להיות פה יהודי גלוי וגאה ! אחרי שבועיים בעתלית מגיע שליח מקיבוץ שדה אליהו בעמק בית שאן, דובר צרפתית, **משה שיינברג**. ביוזמתו נוצרת קבוצה בת 13 בנים ובת אחת שיצטרפו לקיבוץ טירת-צבי, הקיבוץ הראשון שהתישב בעמק בית-שאן. חלוציות של ממש. מבצר חלוצי-דתי של ההגנה ושל כיבוש השממה. זהו-זה : ה ח ל ט י ! שבת חיי-שרה ושבבת תולדות עשינו במחנה עתלית. אני כה מאושר, שמצאתי את הכיוון הנכון !

כאן המקום לספר על חוויה מזעזעת שנקרתה בדרכנו ביום הראשון או השני של שהייתנו במחנה עתלית. במחנה היו יהודים שבאו בדרכים פלאיות ארצה, כמה ימים לפנינו מרומניה. חסיד מזוקן מספר למתאספים סביבו סיפור מסמר-שיער: הוא נורה עם עוד יהודים רבים בתוך בור ענק שחפרו היהודים בפקודת שוביהם הגרמנים. אחרי שנורה, שכב ללא הכרה תחת גויות מתות אחרות. לפתע חש שאינו מת וכי חי. הוא פצוץ ומסביב לו גויות ערומות. בקושי הוא מצליח להשתחרר בליכה מן המשא שהוערם עליו ולזחול עד קצה הבור. עקב חשכת הליכה הוא נמלט מן הבור ועתה הוא פה ! אוד ועד מוצל מבור ההריגה ! ... זו היתה לנו הפעם הראשונה ששמענו דברים מפורשים מפי אדם חי, על מה שעוללו הנאצים ימ"ש ליהודים באירופה. תרדה אוחזת בי, עתה בארץ ישראל : מה היה קורה לנו לו נתפסנו בכל השנים הארוכות האלה ? מה קרה לאבי, לאחי ?

קורות אחי נתן ב 1944

בחודש מאי 1944, אייר ה'תש"ד היינו ארבעה מילדי ארנסט ויוהנה בונדהיים שניצלנו מידי הרוצחים הגרמנים ימ"ש.

אחיותי תרצה ורוזל-נעה ראשונות ואחריהן אחי פאול-ישראל היו בעת הזאת כבר שנה ויותר בשויצריה, כפי שכתבתי בעמודים 150-147. אני ניצלתי זה עתה מציפורני הנאצים והייתי חופשי בספרד החל מ 21 במאי.

עתה אמשיר לתאר את דרך היסורים של אחי ליאונהרד נתן, שהיה עובד כפיה במפעל לנעלי עץ בשלזיה המזרחית, באוטמוד-Ottmud. ראה עמודים 150-153. הקורות הוקלטו כעדות בסרט-קול. להלן העתקת המשך קורותיו, מפי אחי נתן:

... במאי 1944 אנו מוסעים ברכבות ממחנה אנטמו ומגיעים לאחר זמן-מה, שלא אוכל להגדירו, למחנה מסוג אחר: הרבה יותר גדול, עצום, עם מספר רב של שוכנים בו. באוטמוד הכרנו אחד את השני, היינו כ 500 איש שעבדנו רובנו במפעל הנעליים. עוד שוני, משמעותי, היה בין שני המחנות: מחנה אוטמוד נוהל על ידי ארגון ה-S.A. הנאצי, אך המחנה החדש היה מחנה ה-S.S. וההבדל ידוע. מחנה Blechhammer-בלכהמר שכן כ 50 ק"מ מאנשווא ומתפקידו היה לרכז בתוכו כח עבודה לבית חרושת עצום, שהיה ממוקם באזור זה. באוטמוד לבש כל אסיר את בגדיו האזרחיים, בהם הגיע למחנה העבודה. בבואנו לבלכהמר הוכרחנו לפשוט את בגדינו, כולל גופיות ותחתונים. כל הביגוד נלקח מאתנו. קבלנו בגדי אסירים אחידים, שכללו פיג"מת עובדי הכפיה, כיפת אסירים ונעלי עץ מאלה שיצרנו באוטמוד, אך מסוג גרוע ביותר. לא השאירו לנו בגדים תחתונים וסוודרים. בקיץ ובחורף, בשמש, בגשם ובשלג היה על גופנו רק מלבוש אחד ויחיד: פיג"מת האסירים. כן הוטבע מספר אסירים על זרוענו השמאלית, על פי סדרות. אני הייתי מעתה A 5672. שמי נמחק וכמו כולם הפסקתי להיות בן אדם בשביל המעבידים. הייתי רק מספר, כח עבודה.

על פי השמועה היינו סריהדהיינו סדרה שניה, לאחר שמתו או חוסלו עובדי הכפיה שמספריהם החלו מ 1 ונסתיימו ב 100.000. קעקוע המספרים הוסדר לפי א-"ב" של שמותינו בהגיענו לבלכהמר. על כיס שמאל של הפיג"מה היה סמל שהצביע על השתייכותי לאסירים היהודיים: שני משולשים שיצרו מגן-דוד, אחד צהוב ואחד אדום. אסירים לא-יהודיים סומנו על פי הסוג לו השתייכו: אסירים פוליטיים - משולש בצבע אדום; הומוסקסואלים - משולש בצבע ורוד; פושעים - משולש בצבע ירוק. האחרונים שמשו כקאפו, דהיינו משגיחים על יתר עובדי הכפיה.

המחנה היה מחולק לבלוקים = כעין גושים. בצריפים היו מיטות-דרגש בנות קומותיים. עובדי הכפיה שמשו את המאמץ המלחמתי של הגרמנים.

- בשעה 8.00 בבוקר היה מסדר המוני, בכל מזג אוויר בחוץ. אלפי אסירים עמדו שעות רבות במסדר. העדרותם של מספר אסירים כמעט בכל יום, -עקב מיתתם-, גרם לבירורים, חיפושים ורישומים, עד אשר אחרון המתים נמצא בצריפו, -או אי שם במרחבי המחנה, בלטרניה (השירותים הפרימיטיביים), או בתעלות, או בכל מקום אחר. החולשה, אפיסת הכוחות ומחלות גרמו לתמותה מתמדת.

המזון היומי היה מורכב מ 250 גרם לחם בלבד שחולק בבוקר. מנה זו היתה צריכה להספיק לכל יום העבודה הארוך והמפרך. רק בחוזרנו בערב מעבודת הכפיה, קבלנו בצריף, -שוב אחרי מסדר ביקורת ארוך, כשלושת רבעי ליטר של מרק דליל. האנשים גוועו למאות מאפיסת כוחות.

רק בימי א" של השבוע לא עבדנו וקבלנו תוספת של מעט מרגרינה או ריבה. היום שימש לנקיון, לבקרה וביקורת המגורים וסביבתם.

האוכלוסיה המקומית באזור היתה מעורבת: גרמנית ופולנית.

המפעל בו הועסקתי השתרע על קילומטרים רבים. הליכה לאורכו ארכה 3\4 שעה ולרוחבו מעט פחות. כבישים ארוכים וצנרת לאורכם ולרוחבם, בקוטר עד לגובה קומת-איש, הובילו אל לב המפעל. תפקיד המפעל היה יצור דלק מטוסים מפחם, לחיל האוויר הגרמני. בצנרת זו הוזרמו פחמים, מים, אדים וכדומה אל המפעל. אסירים רבים עבדו בכריית הפחם והובלתו מן המכרות שבאזור עשיר זה בפחם. במפעל נבנו בונקרים אדירים למקרה של הפצצות האויב, קרי האמריקאים, הבריטים והרוסים. שקי מלט במשקל של 50 ק"ג הובלו על ידינו, האסירים. החורף באזור זה ארוך וקשה מאוד. בנעלי העץ ללא גרביים, בפ"ג"מות ללא בגדים תחתונים נוספים וללא מעילים או סוודרים, היה סבלנו קשה ביותר. נאלצנו לעמוד וללכת על כבישים מושלגים ועל צינורות מכוסי קרח. ניסינו לגנוב נייר שקי המלט, כדי לכבשם תחת הפיג"מות ובתוך הנעליים. אך כרוב התגלתה הגניבה בגלל הרשרוש והתנועה המוזרה של "לובש-הנייר".

העונש ששימש אזהרה לאחרים, היו מלקות לעיני-הכל במסדר.

גם הצעדה הארוכה בבוקר למפעל וממנו בחזרה לפנות-ערב, היתה מאמץ קשה מאוד, לפני ואחרי העבודה, -כאשר אכלנו רק 250 גרם לחם במשך כל היום. לכן ניסינו לגנוב מזון. היו חפירות עמוקות באדמה ובתוכן טונות רבות של תפוחי-אדמה, המיועדים למשמרות הגרמנים ולפקידי המנהל. מי שנתפס בגניבה, או כשברשותו תפוח אדמה, נתלה למוות לעיני כל המסדר. התליה בוצעה בליווי מוסיקה, שנוגנה ע"י תזמורת האסירים. הרבה אנשים התמוטטו במשך מסדרים ארוכים ומורטי עצבים וכוחות אלה. אסור היה להגיש עזרה למתמוטט. מי שזע או נע רק במעט, נורה במקום.

בנות הברית, -האנגלים והאמריקאים ידעו בדיוק מועד התחלת הייצור של הדלק הסינטיטי !! עובדה היא, כי יום לפני תחילת ההפקה הראשונה, הופצץ המפעל בהפצצה אדירה על ידי חיל האוויר האמריקאי. גל לאחר גל הופיעו בגובה רב מאות מפציצים כבדים והטיחו מרבדי פצצות שכיסו קילומטרים מרובעים רבים. כל מפעילי התשלובת הענקית מצאו מסתור בבונקרים האדירים, לאחר נתינת אות האזעקה, כולל עובדי הכפיה שהיו הכרחיים להפעלת המפעל. ההפצצה האדירה לא פגעה באנשים, כי הכיפות העגולות של הבונקרים גרמו להחלקת הפצצות, גם כאשר היתה פגיעה ישירה, -והיו רבות כאלה. הרעש וההדף גרמו לחרשות ולהלם, אך לא נהרגו מהם.

היה ברור לנו, כי הריגול של בנות הברית יודע פרטים מדויקים על מחנות העבודה וההשמדה; כי אם ידעו את היום והשעה של תחילת ההפקה, היו סוכניהם בתוך המחנות והמפעלים ! אך אף לא פעם אחת הפציצו את מרכזי ההשמדה, את תנורי השריפה של הגויות או את חדרי הגז להמתה ההמונית. היינו מוכנים להפגע מהפצצה כזו, אך היא לא בוצעה לעולם. יש לי האשמות כבדות נגד האמריקאים והאנגלים, בגלל התעלמותם המכוונת מצדם להשמדת היהודים, בידיעתם הברורה בודאי !!

אחרי הטלת מאות רבות של פצצות בנות 1\4 טון, היה עלינו לתקן את הנזקים. אחרי תקופת התיקונים ושוב לקראת תחילת ייצור של דלק, הופיעו מטוסי ספיטפייר בריטיים ופגעו בהפצצת-צליקה מדויקת בחלקים החיוניים של המפעל. שוב היה עלינו לתקן את הנזקים. היה ברור לגמרי, כי רשת ריגול יודעת את כל הנעשה במפעל ובסביבתו. גם המרחק הקטן בין המפעל לבין מחנה ההשמדה אושוויץ היה ידוע להם. כל תקוותינו בבוא הפצצה נוספת הופרכו. לא הפנו ולו פצצה אחת למפעל ההשמדה הנורא !!!

בחודש יוני נודע לנו על פלישת בנות הברית לנורמנדיה בצרפת. הרוסים אף הם הלכו והתקרבו מן המזרח. תקוותינו להצלה גברו שוב. אך בינתיים המשכנו בעבודת הפרך יום-יום. מאות רבות של עובדי כפיה המשיכו לגווע מרעב ומחולשה.

אחרי הפצצות כבדות של חילות האויר של ארה"ב ובריטניה במשך חודשי הקיץ והסתיו של 1944 נודע לנו, כי צבאות הרוסים הודפים את הגרמנים מעמדותיהם ברוסיה ונמצאים כבר בפולניה.

עברו עוד החודשים יולי, אוגוסט, ספטמבר, אוקטובר ונובמבר, עד אשר התקרבו הרוסים לאזורנו. בדצמבר נודע, כי הרוסים מכינים התקפה על העיר קרקוב, שנמצאת פחות מ 100 ק"מ ממחנה ההשמדה אושוויץ וכ 150 ק"מ מבלקהמב. הגרמנים נאלצו לסגת מפולין ואף משלזיה העילית.

יום אחד הגיעו כלי-רכב למחנה בלקהמב ועליהם העמיסו ציוד המפקדה והמנהלה, כולל כל הניירת הנוגעת לנו, לאסירים.

אנו, עובדי הכפיה הוצענו מערבה, אך לא ידענו לאן. מאוחר יותר התברר, כי מטרתם הייתה להביא אלפי עובדי הכפיה לגרמניה, כדי להשתמש בהם בתיקוני ההריסות, לבניה ולהפעלת מפעלים חיוניים למכונת המלחמה.

אך עתה, -לפתע, -בדצמבר 1944 החלה הנסיגה מן האזור בו עבדתי בפרך... הצעידו אותנו רגלית מאות קילומטרים, ללא שום מזון, מלווים באנשי S.S. מאות ואלפים גוועו בצידי הדרכים, חלשים ומפגרים נורו כמוות. גוויותיהם הושארו בלתי קבורים לצידי הדרכים.

כלילות דחסו אותנו לתוך מתבנים, בכפר אליו הגענו בלילה זה, ובכפר אחר בלילה הבא. מצבנו הגופני, -בקור העז, בלבוש מועט, ללא מזון היה ללא מודעות כלל. הלכנו הליכה אוטומטית, ללא רצון לחשוב על בריחה, כי השמירה עלינו והריגת המנסים לברוח לא פסקו. הלכנו כמו חיות על שתיים, ללא מחשבה. הייתי אפאטי לגמרי לסובב אותי, רק דחף ביולוגי-בהמי להמשיך לחיות גרם לכך שהלכתי והלכתי, ללא שום תחושה. פעם היכה אותי חייל גרמני ברובהו על גבי, אולי התחלתי לפגור. מן המכה נשבר כת רובהו בידו, אך אני לא חשתי כל כאב, הגם שמעשה זה נשאר חרוט עמוק בזכרוני. לא חשתי יותר קור וכאב. גם המכות בחוט תיל, ממנו נשארו על צוארי ועורפי צלקות עד היום, לא עוררו בי אז כאב. התחושה אבדה לגמרי.

כדי להסביר מצבנו אספר מקרה שקרה לי ואשר במצב חמור פחות, לא הייתי עושה ולא הייתי אף מעז לספרו: באחד הלילות במתבן גסט לידי אדם. ידעתי, כי יש בתרמילו סלק בהמות, אותו השיג איכשהו בעברו באחד מן הכפרים, או גילה אותו בשדה ליד הדרך. ללא שום רתיעה או יסורי מצפון הכנסתי את ידי לתרמילו וגנבתי ממנו את הסלק. במחרת הבוקר היה האיש מת, אך כאשר לקחתי ממנו את הסלק לא ידעתי כמובן, שהוא בין כה כבר לא יהנה מן המזון הזה. הדחף הבהמי לחיות ויהי-מה, לא אפשר מחשבה, שיקול דעת והתחשבות...

אחרי צעדה נוראה וארוכה הגענו כ 2000 אסירים מתוך 5000 שיצאנו מבלכמהר, למחנה שנקרא Gross-Rosen - גרוס-רוזן. אינני יודע היכן זה היה ?
אך עוד לפני שהגענו לשם, הקדים אותנו כנראה הצבא הרוסי בכבישים הראשיים.
אותנו הובילו בשבילי יער ושדה, אף שינו כיוון מדי פעם, אך תמיד מערבה,
לתוך גרמניה.

אחרי שהות קצרה בגרוס-רוזן, הובלנו שוב רגלי עד למקום בלתי מזוהה ושם
העמיסו אותנו על קרונות רכבת ללא גגות. הסיעו אותנו למחנה הריכוז הידוע
Buchenwald - בוכנוולד, ליד העיר Weimar - ויימר.
[עד כאן תיאורו של אחי נתן]

באנציקלופדיה של השואה פרטים מוסמכים על צעדות המוות, בכרך ד", עמ. 1046
על צעדת המוות ממחנה בלכמהר בכרך א", עמ. 184
ע"פ המחקר, החלה צעדת המוות ב 21.1.45 ולגרוס-רוזן הגיעו ב 2 בפברואר.
בכתב-ידי. כרך ד" עמ. 205 + 206 שני מאמרים עתונאיים על כך, בעברית
ובצרפתית. כן עדותו של חברי לעבודה במרפ"ד חדרה, בן-ציון אריאלי.
למתעניינים !

קורות אמי ב 1944

כאשר הייתי בדרך לארץ ישראל, היתה אמי עדיין במוסד הילדים Montintin.
ראה בעמ. 213-215
אך ב 14.11.44, -ואני אז במחנה עתלית - ,פנה אליה מר ורצברג, מן המארגנים
של ה O.S.E., -והציע לאמי לקבל על עצמה ארגון של מטבח כשר בבית-ילדים
חדש, שעומדים להקימו בקרבת העיר ליאון-Lyon, בפרבר הקרוי La Mulatiere.
במכתבו, -השמור עמי-, מפרט מר ורצברג את כישוריה של אמי ואת נסיונה והיא
מומלצת להיות האחראית הן בארגון המטבח, הצוות והכשרות.
ב 28.12.1944 חתם מנהל מחוז ה Rhone על רשיון העבודה של אמי בשכונת
לה מולטיאר. לקראת סוף 1944 עברה איפה אמי ממונטינטין באזור לימוז'
לאזור העיר ליאון. מוסד הילדים נקרא L'Hirondelle, = ה ס נ ר נ י ת.
אחת המדריכות הצעירות של הילדים היתומים כולם, שהוריהם "נשלחו מזרחה",
היתה סוזן קטריבס - Susanne Catarivas. כינויה בקרב הצופים E.I.F.
במסגרתם עבדה הצעירה בתפקידים מחתרתיים, היה Vife, דהיינו התוססת.
סוזן-ויף נולדה בעיר ליאון, ב 20.6.1926.
הוריה היו מיוצאי טורקיה, שהתאזרחו בצרפת זה שנים רבות מוקדם יותר.
מהקמתו ב 1.11.1944 עבדה בבית הילדים לה הירונדל ליד ליאון, והשתייכה
מעתה לעובדות ארגון ה O.S.E., היותה בת 18.
אמי ארגנה וניהלה מעתה את הזנת הילדים והצוות כולו.

היא לא ידעה אז, כי חייו של בכור בניה תלויים באותה עת על חוט דק
ביותר... - כן לא ידעה מאומה על בעלה, אבי, -מאז שהוסע מזרחה...

כן היא ידעה על המצאותם של שתי בנותיה ובנה השלישי בשווייצריה וכן ידעה
על עליית ארצה. אני מניח, כי לא זמן רב אחרי הגיעי בשלום ארצה, הועברה
לה ידיעה המשמחת באמצעות ארגוני היהודים בצרפת. על כך בהמשך !

ט ו ר ת - א ב י

ביום הראשון בשבוע, = ג" בכסלו ה'תש"ה = 19.11.1944, - שבועיים אחרי נחיתתנו בחיפה, אמורים אנו, -קבוצה של 15 בחורים ובחורה אחת, לנסוע לקיבוץ טירצ צבי. ואלה הם: דיבוק= יצחק זקס, ננס= אריך זומר, סמי ריין ואנוכי מנפרד-מענה יוסף משה בונדהיים, מקבוצת טלויה; טרס= משה פבריקנט, יוסף עלזינגר ואסתר רוזנבלום, -מחברי הקרובים מלרידה וברצלונה; בנו טורטלטאוב= ברוך תור, ארנו= אהרון המר, יצחק רוט, דוד אבואב, ישורון= צבי מלך, מיכאל שורצפורט, שרל וליאון אלכונג וג"ר שורצפוקס. כן הצטרף אברהם שראוב, אך הוא עבר זמן קצר לאחר-כך לקיבוץ שדה אליהו, שם נמצאה אחותו. [השמות לקוחים מרשימותיו של דיבוק ז"ל] בבוקרו של אותו יום א" הגיע אוטובוס אגד קטן, עליו העמסנו את מעט חפצינו ויצאנו לדרך. כולנו רצינו לקשור את ראשית חיינו בארץ ישראל עם הקיבוץ הדתי טירת-צבי, עמדה קדמית להתישבות חלוצית יהודית בדרום עמק בית-שאן. הבטתי החוצה מוקסם. עברנו דרך חיפה ונסענו בכביש הפונה מזרחה לעפולה. התפלאנו על הכביש הצר, אשר בקושי יכולת לעבור בו שתי מכוניות החולפות זו ליד זו בכיוון הנגדי. לרוב נאלצו שתיהן לרדת לשוליים, כדי למנוע תאונה. מימיננו מתרומם הר הכרמל ומשמאלנו עמק זבולון עם מפעלי-מלט מעשנים. הגענו לעפולה תוך כשעה ולבית-שאן תוך פחות משעה נוספת. המראות מעוררים התרגשות. מימין הר הגלבוע ומשמאל הגליל התחתון ואנו בתוך, בעמק יזרעאל.

בלב העיר הערבית בית שאן חיכתה לנו הפתעה מלהיבה: סוסה לבנה, מקושטת באביזרים מזרחיים ועליו רוכב לבוש חלקית כערבי אך ברור שהוא חלוץ יהודי, מקבל את פנינו. סוסתו רוקדת לצידי האוטובוס הנוסע לאיטו דרך השוק הערבי, והוא, השומר העברי מגן עלינו, מזוין ברובה, באקדח ובשבריה, -פגיון מקושט. כאשר יצאנו מן העיר דרומה, התאבך מסביבנו ענן של אבק לבן. הרוכב דוהר עכשיו לידינו במהירות הנסיעה של האוטובוס. פעם לצד ימין ופעם לצד שמאל, גם לפנינו וגם אחרינו. המראה מדהים! יהודי על סוס, מזוין כהלכה. דבר כזה עוד לא ראיתי בחיי! התנ"ך מתעורר לחיים!!

מימיננו ומשמאלנו שדות בור ושדות מעובדים חליפות. במרחק-מה בצד ימין הר הגלבוע ורחוק יותר משמאל עולים הרי הגלעד מאחורי בקעת הירדן. הדרך יורדת יותר ויותר עמוק אל מתחת לפני גובה הים, אותו חצינו כבר בעמק יזרעאל. חולפים על פני בתים נמוכים בעלי גגות אדומים, המוסתרים אחרי עצי דקל גבוהים: קיבוץ שדה אליהו, הקיבוץ השני של הקיבוץ הדתי בעמק בית שאן, כר מסביר מלוונו. מים זורמים לצד הדרך בתוך תעלת ביטון פתוחה. השקיה מלאכותית עם מי מעיינות. לפנינו גדר תיל ושער שנפתח עי שומר: **טירת צבי**. טירה בת קומותיים, ממנה הגנו החלוצים על ישובם בעת התקפת ערבים עליו, תיכף אחרי הקמתו, בולטת במרכז הקיבוץ בלובנה. אנו יורדים מן האוטובוס המאובק ברגשי פליאה. נוף כזה עוד לא ראינו. שומרנו על הסוס מציג אח

עצמו: **יהושע ברוכי**. הוא מסיר את הכפיה הערבית

הערבית מעל ראשו ומתגלה כיפה סרוגה. יהודי אמיתי, שומר מצוות. אני בטוח, באתי אל המקום הנכון בשבילי!

משכנים אותנו באוהלים לבנים ועגולים לצד הטירה.

ממנים לנו מדריך חברתי: יוסף הזכברגר, הדובר גם

גרמנית בשעת הצורך, אך מדבר בכוונה רק בעברית.

חושבים אותנו לצרפתים, דבר שהינו רחוק מן האמת.

מעטים ילידי צרפת באמת. שמי עתה יוסף משה

בונדהיים. רוב חברי הקיבוץ יקראו לי יוסף-מוישה.



מתארגנים מהר. מסבירים לנו בחדר האוכל מעץ, כי בתחילה נעבוד כולנו בגן הירקות, שמשתרע בצד הדרומי של הקיבוץ. במחרת קמים מוקדם, מתפללים בחדר האוכל במניין, שותים קפה עם חלב לארוחת הבוקר, -לחם חופשי עם ריבה, ירקות לעשיית סלט, זיתים וגבינה.

יוצאים עם חבר קיבוץ לגן הירקות. זרומה ומזרחה שדות ריקים. הכל מכוסה בטל. מתחילים בעבודת היום הראשון, כאשר המדריך החקלאי שלנו, **חיים יעקובי**, מפזר אותנו בין הערוגות. כאן יש לקטור, לעדור, להגביה ערוגות ושם יש לקטוף ירקות טריים, מיועדים לשיווק העירה. חברי הקיבוץ יאכלו את הברכה, דהיינו ה ירקות מסוג ב", בצורתם ובמראם. הקיבוץ חייב להתפרנס מיבוליו, לכן חשוב לו לקלוט צעירים, שיתגברו את כח העבודה הקיים. זו הסיבה שקיבלו אותנו ברצון רב. זה שנים לא הגיעו ארצה בני עליה, חוץ מגרעין של בני נוער ילידי טורקיה, שאמורים להתחנך "לתורה ולעבודה" כאן בטירת-צבי.

שבועיים עבדתי עם רוב עולי צרפת בגן הירקות. החלטנו שנדבר רק עברית, כדי ללמוד שפתנו החדשה מהר ככל האפשר. בתחילה זה מקשה עלינו, אך הרצון משתלם. מנסים להתבטא בעברית, שואלים ותיקים איך אומרים ... ? משתמשים במילים מן הסידור. מן התורה ולאט קולטים מן הותיקים מונחים חדשים יותר בשפת עבר. מה שלמדנו מדיבוק בספרד מועיל לנו עכשיו.

במשך שבועיים מנסים מלווינו מן הקיבוץ לתהות על תכונותינו האישיות. ענפי ומשק שונים מבקשים תגבורת בכח אדם ונציגיהם מציגים לפנינו את הדרישות של הענף ואת העניין שיכול להיות לזה ולאחר בענף המסוים. אני מתעניין בדיר הכבשים. שמבקש לגייס רק בחור אחד לשורותיו, להיות רועה צאן. זה לא מפריע לי להיות יחידי מקבוצתי שם, הגם שאחרים זקוקים עדיין להשאר מעט ביחד. הרי כפייר-בלנש הייתי האחראי על הכבשים והעיזים ואהבתי להתמסר לבעלי החיים וכדאוג להם. אני היחידי מבין עולי צרפת, שיש לי נטיה כזאת.

אפרים יעיר, החבר האחראי לענף, מסביר לי את קשיי הענף וקשיי העובד בו: קימה ב 4.00 בבוקר, כי חולבים את הכבשים לפני היציאה למרעה, אשר גם אליה צריכים לצאת בבוקר השכם. לפני שיגבר חום היום. בעמק בית-שאן האקלים חם מאוד, הגם שעתה כמעט חורף. לכן יש לנצל את השעות הקרירות למרעה בשדות המשק. הרועה נמצא שעות רבות ביממה לבדו בשדה... לכן הקשרים עם חברי הקיבוץ יהיו מעטים יחסית לענפים אחרים, בהם עובדים לרוב כמה חברים ביחד. ענף הצאן נמצא עתה בשלבי טיפוח ושיבוח ראשוניים, אינו מכניס עוד רווחים, לכן יש צמצום מכוון בכח אדם על ידי ועדת המשק. יום העבודה ארוך: 12 עד 14 שעות עבודה ביממה. השעות אינן תואמות שעות העבודה הרגילות ביתר ענפי החקלאות ובודאי לא בענפי השירות.

אני מסכים בכל זאת. הרי רציתי להיות מועיל לקיבוץ. הענף עניין אותי וכך אני מעתה רועה צאן בעמק בית-שאן. המקצוע תאם את ציפיותי. המרחבים שנפתחו לפני הקסימו אותי. הר הגלבוע ממערב והרי הגלעד ממזרח הציפו אותי בתחושה תנ"כית. התקשרתי רגשית עם יעקב אביו שבא מן הגלעד עם עדריו ומשפחתו הגדולה. אחרי גלות ארוכה וקשה 21 שנים היה בגלות אצל לבן הרמאי, ואני הגעתי לשדות אלה ובקרוב ימלאו לי 20 שנה. אחרי גלות קשה ומטוכנת. הרי הגלבוע הזכירו לי את מלחמות שאול ויהונתן בנו נגד הפלישתים בראשית מלכות ישראל ואת הרועה דוד שהפך למלך על ישראל. שותפי לענף ומדריכי אורי סולנהיים, ילידי הולנד וויתק בטירת-צבי, היה לי מורה נהדר בתחום התנ"כי. הלאומי, -בתחום ידיעת הארץ, הבוטניקה והזואולוגיה בכלל. -ושל האזור בו חיינו ובידע ענף הצאן בפרט.



אנרי לימד אותי על הנוף והטבע, על הצאן ושיטת טיפוחו. כן תיאר לפני את האידיאל הטבעי, בו יש לחנך את ילדי הקיבוץ. הוא היה מאוכזב מן הגננות, שפינקו את ילדי הגן, במקום לעשות מהם ילדי טבע, הקופצים לבריכת הדגים ללא מורא. הזדהיתי עמו, כי גם אני השתכנעתי מן הצורך לגדל ילדים יהודיים לעוז רוח ולגבורה. כך גם כתב ז"א ז"ק רוסן בספרו על החינוך הטבעי, אותו קראתי בהיותי בפזייר בלנש ! שאפתי לחזור אל האוירה התנ"כית של אבותינו, לזרוק אל מאחורי את "התרבות המזויפת" של האירופים, במיוחד של הגרמנים והצרפתים שהתגלו לי כאכזרים ולא כמתורבתים כלל !!

מאחר ולא יכולתי להשתתף בשיעורי העברית שאורגנו לנו, "לעולים הצרפתיים" וכן לא בפעולות תרבות אחרות, הגעתי להכרה כי עלי לקרא ספרים בעברית, כתחליף להפסד התרבותי והתרבותי, לו הייתי נתון בענף הצאן המבודד. בטירת-צבי היו לעת הזאת שלוש קבוצות נוער, פרט לקבוצת הבוגרים שלנו, ואלה ענינו אותי מאוד. כלל לא ידעתי, כי בטורקיה חיו יהודים וכאשר נודע לי על גרעין הנוער הטורקי, התרגשתי ממש. מתחילה תיארתי לי אותם לבושים "מכנסיים טורקיים" וכיסוי-ראש כמו בתמונות, אך חיש מהר התברר לי, כי הם נראים ככל האדם. בשבתות קיימו גרעיני הנוער פעולות חברה והתקרבתי אליהם, כדי לזהות על קנקנם. היו ביניהם שתי בנות שמשכו את תשומת לבי: שולה הגדולה ושולה הקטנה, כך קראו להן חברי הגרעין.

אך עוד יותר משכה אותי הידיעה המדהימה ממש, שישנן בנות מעולי תימן בנוער הארץ-ישראלי, בגרעיני א" וב" של בני-עקיבא. יהודים מארץ רחוקה זו בדרום-ערב, כפי שלמדתי לדעת זאת רק עתה, שילחבו את דמיוני. אלה דומים בודאי

ליהודים מימי קדם, כך שיערתי. בנוער א" היתה ראומה, שבלטה בהופעות תרבות ובהצגות בקולה ובזמרתה, כמו גם ביופיה. בנוער ב" היתה רחל, אשר בגלל שתי צמותיה השחורות התפרסמה אפילו בין הרועים הבדוים, שרעו את עדרי הבקר והצאן שלהם בקרבת הקיבוץ והציצו בסקרנות דרך גדרותיו. הם קראו לה "אבו-קרן" = בת הקרניים. הרי באתי עם רועים אלה במגע די קרוב, -ואלה לא הפסיקו לערוג ליפיפיה שחומת העור, שדמתה בעיניהם להיות מבנות ערב, כמוהם. תמיד שאלו אותי אודותיה, מי היא, מאין זו וכיצד הגיעה אל בין "היהודים" ?

אך היתה שם נערה שחומה דקיקה ועדינה, שמשכה את תשומת לבי במיוחד. היא היתה שקטה יותר משתי בנות תימן

האחרות. תחושתי היתה, שהיא יציבה יותר, סולידית יותר, פחות ראוותנית כדי להשיג תשומת-לב מן הסובבים. כאשר נודע לי, כי היא יודעת גם צרפתית, נראתה היא לי כדמות נערצת במיוחד: גם ארץ-ישראלית, גם ממוצא אצילי של יהודי תימן וגם יודעת צרפתית! עובדה זו נודעה לי, כאשר המדריך שלנו כינס אותנו

עמם ביחד במועדון החברתי שלהם, -אותנו הבוגרים העולים מצרפת והם הנוער הארץ-ישראלי. סיפרנו להם על אירופה ועל עלייתנו ארצה והם סיפרו על עצמם ועל בני-עקיבא.

כאשר הוצגנו אלה בפני אלה, חשתי תיכף רצון עז ליצור קשר עם נערה חינוכית ועדינה זו, שושנה גמליאל. מיד

עם תום מפגש חברתי ראשון זה, מצאתי עיכה לגשת אליה. הצגתי את עצמי ובקשתי את עזרתה האישית להתאקלמותי בחברה הישראלית. "האם תוכלי למשל ליעץ לי, איזה ספר

בשפה העברית מתאים לעולה כמוני ? האם יש לך עצות בשבילי לשיפור ההבנה והשיחה בעברית ? אולי את מוכנה להפגש עמי, כדי שתהיה לי לבת-שיחה בעברית?" אני חושב



שזו שושנה, שיעצה לי לקרא כספר עברי ראשון, אותו שאלתי מר הספריה בקיבוץ, את "זכרונות לבית דוד"; -רומן הסטורי שמתחיל עם זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין מלך יהודה בשנה הרביעית של בנייתו מחדש של הבית השני, -ומסתיים בהלם המרת הדת של משיח השקר שבתאי-צבי. אחרון כותבי מגילת הדורות מאז ועד לסיומה, היה שמואל בן מנשה בן ישראל, בן הרב הידוע מאמסטרדם. לספר זה היתה השפעה עמוקה עלי, שהתבטאה בודאי מאוחר יותר, כשהתחלתי לחקור ולכתוב את תולדות משפחתי. הספר יצר בי גישה מתאימה לכתיבת האגדה לבית הנריק. אך עובדה עוד יותר משמעותית היא, כי לאט-לאט, במשך החודשים הבאים התהדקה הכרותנו ונוצרה ידידות אישית בינינו, שלא רק בהקשר לרצוני ללמוד ממנה עברית... בהמשך אפרט יותר על ראשית התקרבותנו. עתה זה המקום ששושנה תספר על חייה, בעברה מירושלים לטירת-צבי לקראת סוף שנת 1943 - ועד להכרותנו:

מירושלים לטירת צבי

המשך מעמוד 25: באלול ה'תש"ג-ספטמבר 1943 נסעתי עם עוד שלוש בחורות לשדה-אליהו בעמק בית-שאן. הבנות היו מזל וציונה מן העיר העתיקה, רחל צדוק ואנוכי משכונת נחלת-אחים, בוגרות בית הצעירות מזרחי. היינו צריכות להשתלב בקבוצת נוער בני-עקיבא בגרעין השני של נוער זה ב**טירת-צבי**. הובטח להורי הבנות ולנו, כי נמשיך בקיבוץ את השכלתנו בלימודים תיכוניים ובו-זמנית נקבל הכשרה חלוצית, כדי להקים בעתיד קיבוץ עצמאי, או להשתלב בקיבוץ הקיים כחברים, בגמר השתלמותנו. אחרי כשבועיים בשדה אליהו, קיבוץ דתי אף הוא, עברתי עם חברתי רחל לטירת-צבי ושתי בנות העיר העתיקה נשארו בשדה אליהו. [עד היום הזה] ראש השנה ה'תש"ד חגגתי כבר ב**טירת-צבי**. היה זה ב 1 אוקטובר 1943.

נסעתי עם בגדים מעטים, כי את בגדי היום-יום אמורה אני לקבל בקיבוץ, כבת עליית-הנוער. הגם שלא היינו עולות, כמו גם לא יתר בני הנוער של קבוצתי, שילבו אותנו בארגון זה, כי עולים לא הגיעו בתקופה זו ארצה ואנו נחשבנו לזכאים להנות מתיקצוב וחינוך עליית-הנוער. יתר חברי הגרעין הגיעו מכל חלקי הארץ, מגוונים במוצאם אך אחידים בחינוכם. - קבלה אותנו פאני הוכמן. היא מונתה על ידי הקיבוץ להיות אם-הבית שלנו, מדריכה חברתית ומארגנת חיינו ב**טירת-צבי**. היא חילקה אותנו, כמובן בנים בנות בבנינים נפרדים, בחדרי המגורים. היא גם היתה סדרנית העבודה שלנו, שהיינו בתחילה 23 בנות ובנים. מדריכנו החברתי מבחינה רעיונית היה יעקב קלוסקי, שנתן לנו שיחות אודות ציונות דתית, חלוציות וחי חברה על פי האידיאל הקיבוצי. השיחות התקיימו בשבתות ובערבי השבוע. הוא היה חברנו הקרוב, על אף מעמדו כמדריך. הלימודים התיכוניים נוהלו על ידי מורים מוסמכים מבחוץ: חיים ריבלין לימד אותנו עברית ותנ"ך. גד בן-עמי לימד מחשבת ישראל. מורינו מחברי הקיבוץ היו: אריה קניגסוופר שלימד פילוסופיה ואמונה ביהדות, באמצעות "הכוזרי"; יוסף לוטוק לימד פסיקה ואורי סוללהיים לימד אותנו בוטניקה והכרת טבע הסביבה והארץ. יצאנו לשטח להכיר צמחי בר והטיוולים עמו ושיעוריו היו אהובים עלי מאוד. הסבריו נקלטו כל-כך טוב, שנשארו חרוטים בזכרוני עד היום. הרבה למדתי ממנו: שמות פרחי הבר, הקוצים, משפחות הצמחים וכדומה. למדנו גם מורס, -דהיינו תקשורת בעזרת סימני המורס. מדריכנו היה האלוטון יוסף רוזנטל. הבנים למדו גם קפ"פ = קרב פנים אל פנים, כי בישוב-ספר

חינוך, כמעט מנותקים מישוּבֵי עמק יזרעאל, בגלל העיר הערבית בית-שאן, זרחה היה צריך לעבור כדי להגיע לשדה-אליהו ולטירת-צבי. אותתנו לקיבוץ גבה-איתן צפון-מזרחה ליד הירדן. מקבלי השדרים שם אותנו לקיבוצי עמק-יזרעאל, כי מיקומה הנמוך של הטירה והר הגלבוע החוסם, לא אפשרו איתות ישיר אליהם. כל הלימודים התקיימו בשעות אחרי הצהריים, לאחר חצי יום עבודה בענפי המשק. העבודה בבקרים חולקה לנו בתחילה באופן זמני, כדי לנהל על התאמתנו לענף זה או אחר. הסבב היה חשוב מסיבה נוספת: כדי שנכשיר את עצמנו להכיר ולנהל בעתיד חיי קיבוץ עצמאיים, על ענפיו השונים, - השרותים והיצרניים. זו פאני המרכזת שלנו, לפנייה התיצבנו לפנות ערב, כדי שתחלק אותנו לענפים השונים: למטבח, למחסן הבגדים ובתי הילדים. לענפי המשק כגון מספוא ופלחה, פרדס, בננות, כרם, ירקות, בריכות דגים ודיר. בתחילה עבדתי תקופת-מה בגן הירקות, לאסוף בצל יבש. חיים יעקובי, רכז הענף היה חביב עמנו. אחר-כך עבדתי בכמעט כל הענפים. אחרי חודשיים-שלושה הוחלף הענף האחרון בענף אחר. לפעמים התחשבו בבקשת בן-הנוער, שהיה מעוניין להתמיד בענף מסוים. תקופת העבודה בגינון הנוי זכורה לי לטובה.



צבי מילר לימד אותי צמחי נווי ואהבתי זאת. אך כנראה היתה גישתי לילדים טובה, כי עם הזמן מוניתתי לעבוד עם פעוטים ובגן הילדים, בהדרכת חברות הקיבוץ. מאז שהתחלתי בטיפול בפעוטים בבית-התינוקות שהיה ממוקם בבנין הטירה, לא העבירו אותי יותר לענף אחר. אחרי זמן מסוים קבלתי תחת אחריותי קבוצה של 7 ילדים בני שלוש-ארבע. בהם טיפלתי באופן עצמאי: רחצה, האכלה, טיול ומשחק והשכבה למנוחת הצהריים. כנראה שהצלחתי היטב בתפקיד זה. אני נקשרתי אליהם והם אלי. אהבתי עבודה זו.

חלקתי את מגורי בחדר עם רחל צדוק, שרה רוקח ועם חנה אוסטרייכר. כל חצי שנה הוחלף הרכב השותפות במגורים, זאת, כדי ליצור גיבוש חברתי. עם הבנים נפגשנו בעבודות חקלאיות בהן עבדו גם בנות. בציר ענבים בכרם, בעונה הבושרת, גם בקטיף תפוזים עבדתי ביחד עם הבנים. עקר היכרותי עמם היה בלימודים ובערבי התרבות של הגרעין ובשבתות. כו התגבשנו לחברה בסיוור השטח עם אורי סולהיים ובטיול השנתי בן כמה הימים, עם מוריני ומדריכינו. זכורות לי היטב 3 שעות הטיפוס אל המוחראקה בכרמל, ברגל כמונו.



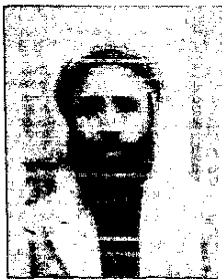
בשבתות היתה אגירה מיוחדת, אותה אהבתי: השיחות הרעיוניות, התפילה בכלל השבת ולמחרת, זמירות השבת ליד השולחן, שיח מלוה מלכה בדמדומי מוצאי-השבת. התחלנו זאת בעוד האור גדול והמשכנו עד לחשכה. השירה היתה מרוממת-נפש. מדריכנו יעקב קלוסקי ידע להשרות עלינו כוונה והתעלות נפש. חשתי אט-אט בחלופ הזמן, שאני חלק מן החברה. אהבתי את המקום, את העבודה, את הלימודים ואת החברה. כעין משפחה חדשה. אחיותי מלכה ושרה באו לבקרני כדי להכיר את המקום ואת האגירה בו, אם אלה תואמים את רצונו משפחתי. המרחק מן הבית היה גדול. מלבד קשר מכתבים יכולתי לנסוע הביתה לירושלים אחת לחצי שנה, לחופשה. החורף עבר, בא האביב. הגיעה חופשת הפסח של שנת ה'תש"ד...

ה פ ר י ד ה מ א ב י

היתה זו חופשתי הראשונה, מאז עזבתי את בית אבי בירושלים. בהגיעי הביתה, סופרה לי הידיעה המרה על מות ילדתי היפה של אחותי נעמי עוזרי, שנפטרה בתימן. הידיעה גרמה לי לצער רב ולאבי פי כמה, על כי לא היה יכול לנחם את בתו הגדולה באבלה ובאבלנו הכבד. אולי צערנו הוא הסיבה, כי ליל הסדר ושבעת ימי הפסח לא זכורים לי. אך בודאי סיפרתי על החיים הטובים שמצאתי בחברת קבוצתי, כפי שהתרשמו כבר אחיותי, שבאו לבקרני. אני מניחה כי אבי רזה נחת ממה ששמע ממני. - חג הפסח חל בשנה זו ביום השבת, ה 8 באפריל ונשאיתי בבית עד אחרי שבת ה 15 בו. למחרת, יום א' בשבוע, ליווה אותי אבי לתחנת אגד. הפעם היתה הפרידה קשה עלי במיוחד. האוירה בבית אבי היתה כה עגמומית, עקב הבשורה הקשה מתימן.

עבר חודש של עבודה ולימודים שהשכיחו מלבי מעט מאבל אחותי הרחוקה. בימים ההם לא היה קשר טלפוני מירושלים לטירת-צבי. גם תחבורה קבועה לא היתה. הקשר היחידי היה בדואר או בקשר איתות מקיבוץ נוה איתן, כפי שהסברתי זאת כבר. ערב אחד, - כנראה היה זה ביום א' ה 14 במאי 1944, הודיעו לקיבוץ באיתות, כי מכר מירושלים שחי בנוה-אילן קורא לי לבוא הביתה בתכיפות. לא הסבירו מדוע ולמה, אך ליבי חש הרגשה לא טובה. כיצד אסע מהר לירושלים באין תחבורה? במחרת הגיע פקיד הסוכנות לטירת-צבי להסדיר עניינים הקשורים אתנו ועמו נסעתי בתום ישיבתו לירושלים. זו היתה הזדמנות מהירה במקרה זה. זו היתה הנסיעה הארוכה ביותר בחיי, שזכורה לי, כל הדרך יושבתי כאילו קפאתי על מקומי והזמן עבר כה לאט. הפקיד ניסה לדובבני, אך רק בקושי עניתי על שאלותיו. האם ידע על נסיבות נסיעתי הדחופה? לבי לא ניבא לי טובות... הוא עצר קרוב לביתי והודיתי לו. בלב כבד עליתי במדרגות הבית ודלת הכניסה לדירת אבי היתה פתוחה ואנשים יצאו ונכנסו בפנים רציניים. זה אמר לי מה שלבי ניבא לי... אחיותי מלכה ושרה ואחי חיים ישבו שבעה...

התפרצתי בבכי... אפילו בדרכו האחרונה לא ליוויתי את אבי... רק לפני חודש ליווה הוא אותי לתחנת אגד והיה בריא לחלוטין. ובכלל, הוא היה בדרך כלל אדם בריא שלא חלה... ובכן מה קרה ??? התחילו שאלותי. הכל התחיל מהצטננות רגילה, שלא פסקה עם הזמן. אשפזו אותי לבדיקות והתגלתה דלקת ריאות. בימים ההם לא היו תכשירי אנטי-ביוטיקה כמו פניצילין. היו חייבים לנתחו, כדי לנקז נוזלים מריאותיו החולות. הניתוח בבית החולים "ביקור-חולים" עבר בהצלחה. אלא אחרי ימים מספר חל סיבוך שלא שיערו אותו ו**אבי הלך לעולמו כמעט לפתע פתאום... יהא זכרו ברוך!**



תמונת אבי 1944

שאלתי, כי לא הבנתי: מדוע לא קראו לי יותר מוקדם? לא רצו להדאיגני ולהכאיב לי, שהייתי כ"כ קשורה אליו. חשבו לקרא לי לבקרו אחרי הניתוח. אך לצער כולם התפתח המצב שלא על פי הציפיות. היום אני בדעה, ששיקול קרובי היה מוטעה... אך כיצד יכלו לדעת ?? הרבה, הרבה זמן עבר, עד שהתגברתי על אובדן אבי היקר, אותו כה אהבתי והערכת, כי תמיד עשה והחליט את הטוב בשבילי. כיום חושבת אני, כי הצער על מות נכדתי, בת-בתו נעמה בתימן, אותה לא ראה זמן רב כל-כך, החליש את יכולתו להתמודד עם מחלתו.

חשתי עצבות קשה במשך ימים, שבועות וחודשים רבים, הגם שחזרתי לחברותי וחברי בטירת-צבי. אלה היו צריכים להיות לי מעטה ביתי, כי הרי אחי חיים ואחותי מלכה היו נתונים בעקר לגידול משפחותיהם-הם. שרה אחותי היתה עדיין רווקה. נעמי היתה בתימן ואני הייתי צריכה למצוא לי מעטה את עתידי בין בני גילי.

חלפו ימים, שבועות וחודשים. סבלתי מעצבון-לב על מות אבי וחשתי בודדה. בחודש דצמבר הגיעה קבוצה קטנה של בחורים, עולים מצרפת. ביניהם היה בחור צנום מאוד, עדין, ביישן, שלא היה לו עדיין ידע מספיק להתבטא בעברית. קבוצתו והוא ביניהם ביקרה אותנו פעם במועדון הנוער שלנו.

חודשים מאוחר יותר, באחד הימים ואני עובדת בבית הילדים בבנין השירה, פנה אלי אחד מחברי הקבוצה הצרפתית, אליהו זומר [= ננס] ומסר לי מכתב שכתוב בו: אני מעוניין לשוחח אתך, כי שמעתי שהנך מדברת גם צרפתית. זה יקל עלינו להבין אחד את השני. אני מעוניין ללמוד לדבר עברית. הכותב חתם יוסף-משה בונדהיים. ועוד הוסיף הבחור, שהוא מצפה לתשובה ממני.

הופתעתי כמוכן ובודאי הסמקתי מבושה. לא זכור לי כיום, אם הגבתי מיד, או האם העדפתי לתת לעצמי שהות לחשוב על כך? אמרתי לעצמי, באם לא יתפתח מכר יחס רציני, הרי לבוא לעזרת עולה חדש, פליט ממש, והוא מעוניין בשיחה עמי כדי להתאקלם בארץ, הרי זה מעשה נכון... בהזדמנות נוספת, כאשר אליהו זומר עבר לידי, מסרתי לו איפה תשובה חיובית בעבור חברו יוסף-משה.

קבלתי אם כן על עצמי משימה חדשה זו כחובה מוסרית. המפגשים בינינו נהיו עם הזמן תכופים יותר.

החלפנו דעות ומחשבות, והתחיל להיות מעניין בשבילי.

החברות בינינו התהדקה, כי שוחחנו הרבה על עברנו.

הרגשתי צורך בחיבה שרחש לי וכך הוא, אחרי כל

צרות העבר. מצאנו עניין זה אחד בשני. לעתים בא

לפעולות חברת הנוער שלי, בעקר בשבתות. אך בני

קבוצתי ראו בו נטע זר. התיחסות זו הפריעה לי מאוד.

ובכל זאת המשכתי בקשרי האישי עמו, בניגוד לרצון חברי

הוא היה יותר בשל מהם, מבוגר יותר בהתנהגותו.

טיילנו לפעמים במשק, בליכות שבת ובשעות מנוחה.

מאוחר יותר חיכיתי לו כל בוקר על יד בית הילדים,

כאשר סיים את חליבת הכבשים ועבר לידי. הלכנו יחד

לאכול את ארוחת הבוקר. יותר ויותר החלה הקרבה

בינינו להיות חשובה לי, כי היה לי עניין בהתיחסותו אלי.

[עד כאן דברי שושנה]

הענף בו עבדתי, דיר הכבשים ושעות המרעה מחוץ למשק, בודדו אותי מחברי

ומחברי המשק. אך היתה לי נקודת אור: כל בוקר בעלותי לחדר האוכל, עברתי

ליד חדר הפעוטים אשר בו עבדה שושנה גמליאל, הנערה התימניה מגרעין ב".

חפשתי לפגשה כביכול באקראי, אך הרבה הזדמנויות לכך לא היו לי, פרט לשעות

בוקר אלה, בין חליבה למרעה. בעלותי בשביל מן הדיר בכיוון אל חדר האוכל,

חיפשתי את דמותה כבר מרחוק. ואמנם כן! לאחר זמן-מה היה נדמה לי, כי

שושנה גם היא מחכה לפגשני בדרך לחדר האוכל. הבנתי מה שהיא הבינה:

היא רצתה שאראנה והיא תראה אותי. בהתחלה פקפקתי בפרשנותי, אך לאט התחוויר

לי, כי אמנם כן הוא. הרי שגרתי לה מכתב קטן דרך חברי ננס, וכנראה היא

רצתה להכירני. בתחילה החלפנו "בוקר טוב" "ושלום" מבוש.

במשך הזמן העזנו יותר והבנו, שאנו מעונינים להתקשר אישיים יותר.

בחלוף הימים הלכנו יחד לאכול בחדר האוכל והתישבנו זה ליד זה ושוחחנו.

מכרינו מחברי הקיבוץ, המטפלות מבית הילדים עמן עבדה שושנה, התענינו בי

היותן כמוני מיוצאות גרמניה, שרצו את טובתי ובודאי את טובתה.

-וכן מדריכי בענף הצאן, אפרים יעיר, שהתברר לו שאנו קרובי משפחה מצד סבתי

רוזה גליקשטאדט מבית מינדן-קור, -וכן אורי סווליהיים ואשתו נעמי, כולם

עודדו אותנו והמליצו לשושנה להכיר אותי, -ולי להכיר את שושנה.

תמיכת הותיקים חיזקה אותי, כי פחדתי מכשלונו והייתי ביישן ביחס לשושנה...



המאבק לחיים של אחי נתן

באותם ימים של ראשית "זריחת השמש" בחיי המחודשים בטירת-צבי, נאבק אחי הבכור ליאונהרד-נתן עם מר המוות במסע הרגלי דרך הרי הסודטים הקפואים והמושלגים, בדרך ממחנה בלכהמב בכיוון לגרמניה. על פי הרשום "באנציקלופדיה לשואה", יצאו מבלכהמר ב 21.1.45. השורדים הגיעו לגרוס-ברנז ב 5.2.45 ולבוכנוולד ב 12.2.45. משמאלו ומימינו נפלו החלשים והנוריים למוות ללא רחם. אחרי מסע אימים של כ 250 ק"מ הועמסו השורדים על קרונות רכבת ללא גגות והוסעו במשך שלושה ימים וליכות, ללא מזון ובקור מקפיא עד למחנה בוכנוולד, ליד העיר הגרמנית ויימר-Weimar, בסכסונגה העילית.

המשך עדותו של נתן - מעמוד 319:

... כאשר נכנסנו למחנה בוכנוולד נודע לנו, כי ישנם שני מחנות; הקטן ליהודים והגדול לאסירים לא יהודים. גלחו אותנו והכניסו אותנו למקלחות חמות. [ידידי בן-ציון אריאלי קובע, שעקב כך מתו לא מעט מן האסירים] חושי חזרו אלי ומוחי החל לתפקד. הבנתי לפתע, כי באנדרלמוסיה הגדולה של היציאה מבלכהמר, ההתפצלות בין המפקדה המוסעת, שנשאה עמה את כרטסת האסירים, לבין האסירים עצמם שהוצעו רגלית בדרך ארוכה; ההפצצות בדרך, שינוי הכיוון מפחד הרוסים המתקדמים במהירות, - נוצר מצב חדש: מי יודע עתה מי אני ומהיכן באתי ? אחרי שיצאתי מן המקלחת ולאחר התזת אבקת חיטוי עלי (על כר הקפידו הגרמנים תמיד, בודאי יותר כדי להגן על עצמם מאשר עלינו!), - ואחרי שקבלתי מדי אסיר חדשים, התפלחתי למחנה הגדול ונכנסתי מיד לצריף של אסירים פוליטיים צרפתיים. סמל ההיכר שלהם היה משולש אדום. בינינו היה אדם מבוגר מאתנו בשם פישר. הוא הדריך אותנו, באופן בלתי רשמי כמו בן. החלטנו, הוא וקבוצת הצעירים המודרכים שלו, כי אין יודעים גרמנית כלל. בעבר העמדנו פנים, כאילו לא הבנו פקודה זו או אחרת, כדי להאט את ביצוע העבודות שנדרשנו לבצע, בלי שנענש על כך. עוד בבלכהמר ידעתי כביכול רק צרפתית. רצינו להיות במצב, כי אף אם יעירו אותנו לפתע משנת לילה, לא נבין פקודות בגרמנית. לכן תרגלנו העמדת-פנים זו הרבה מאוד. עתה בהכנסי לצריף של צרפתים אמיתיים חששתי, שידיעה חלקית בלבד של שפה זו תהיה לי לרועץ. למזלי היה הקאפו של הצריף אסיר פוליטי גרמני. ספרתי לו שאני יליד שטראסבורג, לכן הנני יודע גם גרמנית וגם צרפתית. כן התיידדתי עם חלק מן האסירים הצרפתיים. כנראה הבין הקאפו, כי אני ליאונהרד, הנני יהודי. בכל אופן הוא חיפה עלי. הוא דאג שאתאושש, לפני ששלח אותי לעבודה עם יתר שוכני הצריף. שלוש הארוחות היומיות עשו את שלהן והתחזקתי מעט. עברו החודשים פברואר ומרס. בליחות גנבתי אוכל משכני בצריף. הקאפו העסיק אותי בתרגום החדשות ברדיו בשפה הגרמנית לצרפתית, כדי שאמסור אותן לאסירים הצרפתיים. עשיתי כמיטב יכולתי, הגם שהצרפתית אשר בפי לא היתה מושלמת כלל. החדשות היו טובות. הן הרוסים והן האמריקאים הביסו את צבא הרייך הגרמני "הבלתי מנוצח". הגיע היום, שרעם התותחים ממערב החלו להגיע אלינו. הם הלכו וקרבו, אך נעצרו בהתקדמותם. המתח במחנה היה עצום. פתאום הוכרז על מסדר בעירום. הגרמנים רצו לגלות את היהודים, כדי לחסלם עוד ברגע האחרון ממש. הקאפו שידע כנראה כי יהודי אני, הורה לי לעמוד בתוך קבוצת הלא-נימולים באחת השורות האמצעיות ובאמצע של אחת מהן. למזלי נקטע המסדר לפתע, כאשר הופעלו צופרי האזעקה שבישרו על התקפה אווירית. הגרמנים שסקרו את הגברים הערומים אחד אחד, ברחו. האסירים התלבשו מהר. הוצבתי לקבוצת ה-Gleiskommando, דהיינו מתקני מסילות הברזל.

הגרמנים עמדו לברוח ברכבות ולכל אחת מהן צירפו כמה קרונות-משא עם פועלי כפיה, אשר מתפקידם לתקן מסילות מופצצות, כדי לאפשר למטה הפיקוד הגרמני להגיע למחוז בריחתם. אך פרטים אלה לא היו ידועים לי אז. רק שיחזור האירועים לאחר מעשה, הבהיר לי את מצבי בתוך המאורעות דאז.

היינו כ 2000 אסירים שתקנו את המסילות שהופצצו. הסיעו אותנו למקומות שדרשו תיקונים ונסענו הלאה. שוב הפציצו ושוב הורדנו לתקן את הנזקים. כך ימים מספר. הייתי עם מפקדת ה S.S. והצבא שברחה לאוסטריה. מגרמניה עברנו דרך צ"כיה לכוון דרום. אזרחים צ"כיים זרקו לנו לחם, כי בינינו היו גם אסירים מבני עמם, חוץ מצרפתים ורוסים.

כשהתקרבונו לעיר זלצבורג באוסטריה, נעלמו לפתע כל הגרמנים... וזכרונותיו של נתן נקטעו... הוא התעורר, רועד כולו בתוך אמבטיה ומסביבו אנשים לבושים לבן. ושוב התערפלו חושינו... כאשר התעורר שנית, שכב במיטה מוצעת ומסביבו רופאים ואחיות. הוא היה מחובר לאינפוזיה. הרופאים דברו גרמנית. הוא לא ענה לשאלותיהם באופן אינסטינקטיבי. הוא לא ידע היכן הוא, מיהם הרופאים, מה קרה לו...

מאוחר יותר הבין, כי נגמרה המלחמה. הגרמנים הובסו, הרייך הבלתי מנוצח נכנע. הצבא האמריקאי מצא את הרכבת, כאשר הגרמנים בתוכה ברחו לכל עבר.

הוא, **ליאונהרד-נתן** נמצא ללא הכרה והובא לבית החולים בזלצבורג. שם גילו שחלה בטיפוס וקדח מחום. הוא ניצל ברגע האחרון ממש !!

אך עד שהבין זאת, המשיך לשחק את הצרפתי. בתחילה לא קלט את השינוי. הגיעו אליו נציגי הצבאות המשחררים. הרוסים, האמריקאים, הצרפתים ואף נציגי הבריגאדה היהודית מארץ ישראל. אך אף לקפטן אמריקאי, רב צבאי יהודי הוא לא העז לגלות שהוא יהודי. מצבו הנפשי עוד לא אפשר לו להאמין באמיתות השינוי. הוא המשיך לטעון, כי הוא צרפתי ומבין כביכול רק שפה זו.

הוא שקל רק 37 ק"ג. הוא היה כה רזה, שיכול לסגור באצבעות ידו האחת מסביב לעצם הירך, מעל לברך.

אחרי החלמתו מן הטיפוס, אך חלש ביותר, ללא יכולת לשבת וללכת, הוטס דרך העיר Ulm-אולם שבגרמניה לצרפת. מדוע זכר את Ulm ? כי בחניית הביניים הורד מן המטוס, כדי להובילו לבית השימוש של שדה-התעופה. שרותים נקיים אלה חדרו לתודעתו. שנים רבות לא ראה כדבר הזה, טיפוח של בית-שימוש... הוא לא האמין, שאי-פעם בחיים יחזור לחיות חיים נורמליים.

כאשר הגיע לפריז הובא לבית-חולים צבאי צרפתי. הוא הצהיר, כי הוא יליד שטראסבורג. כדי שיאמינו לו, כתב את שמו בכתוב צרפתי: **Leonard Boundheim**

גמר מלחמת העולם השנייה וכניעת גרמניה הנאצית קרתה ב 8.5.1945
ביוני שנה זו החלו להסתמן תוצאות השנים הרעות בחיי משפחתי.

אבי נעדר, אך היתה תקווה קלושה, שמא יחזור מן הגירוש מזרחה, שהתבדתה עם החודשים הבאים.

אמי עבדה בבית היתומים של ה O.S.E בעיר ליאון בצרפת.

אחי ליאונהרד-נתן חזר זה עתה בנס לפריז ושכב שם כמחלים בבית-חולים צבאי.

אנוכי, יוסף משה חייתי וחיותי כרועה צאן בקיבוץ טירת-צבי בעמק בית-שאן.

אחי ישראל-פאול היה בישיבה תורנית במחנה Beatenberg בשווייצריה.

אחותי תרצה חיתה ב Engelsberg בשווייצריה, בהמתנה לעלות משם ארצה.

כמוה נעמה אחותי הקטנה רוזל-נעה.

חיי בטירת אבי ב 1945

קדחת

באביב חליתי במלריה. כל חברי העולים חלינו במחלה זו, "הקדחת החוזרת", שנדבקים בה על יד עקיצת יתושת אנופלס. זן מסוכן זה מקנן בביצות, שנוצרו בזמן ההוא כל חורף בעמק בית-שאן. היה לי חום גבוה ושכבתי בחדר החולים. התלוננתי לפני האחות, מחברות המשק שטיפלה בי, כי מטתי נוטה הצידה ואני עומד ליפול ממנה. היא צחקה ואמרה שזה בא מן החום. הבנתי שהיא לועגת לי וחושבת שאני מדמיון, - ונעלבתי. היום אני מניח, כי צדקה. הרי לא הייתי המקרה הראשון בו טיפלה. כשעבר גל החום קבלתי שבועיים חופשה, להבראה ולמנוחה. הסבירו לנו, כי קדחת זו עלולה לחזור אם לא מנצלים את הזמן למנוחה אמיתית. רוב חברי חלו אמנם פעם שניה. אך אנוכי לקחתי המלצה זו ברצינות גמורה: היתה בדיוק עונת בציר הענבים. ישנתי הרבה, טיילתי לי בנחת, התבוננתי בפינות החמד אשר בקיבוץ ומסביבו. ביקרתי לעיתים קרובות במטבח, לשם הועברו הענבים הבודדים שנשרו באריזה מן האשכולות. הם שימשו כמנה אחרונה לחברי הקיבוץ וחולקו באופן חופשי. ארגזים מלאים של "רווקים", כך קראו לענבים הבודדים, הובאו לשם. בקשתי רשות וגם קבלתיה, לסחוט לי מיץ כרצוני. ידעתי כי במיץ הענבים הטבעי הרבה גלוקוזה והרבה ויטמינים, - והרי דמי הוא זה שנפגע מן הקדחת. בנוסף לכך היה עתה חם מאוד והייתי זקוק להרבה שתיה, כמו כולם. ואמנם, "הפטנט" שהמצאתי באופן הגיוני פעל את פעולתו: הייתי היחד מבין חברי העולים, שלא הותקפתי שנית מן הקדחת החוזרת.

אחרי תקופת ההבראה ביקשתי רשות לנסוע ולבקר את קרובי בתל-אביב. הגעתי לרחוב בן-יהודה, שם גרה דודתי פרידה וולקובסקי ובעלה מרדכי-מרטין. ידעתי כי הם גרים בבית מספר 94. בהלכי מככר מוגרבי לאורך הרחוב שהרשים אותי בשלטי החנויות בשפה העברית, שאלתי עובר אורח למספר 94. הוא הביט בי ושאל אותי אם עולה חדש הנני. עניתי כמובן בחיוב, הגם שלא הבנתי, כיצד הוא הכיר בכך? הרי דיברתי בעברית הכי טובה, אותה למדתי כבר לדבר! אך עניתי, כי באתי מספרד. אז שאל אותי, האם שם נולדתי? לא! עניתי, הגעתי לספרד מצרפת! האם נולדת בצרפת? שאל בתמיהה-מה. לא! הגעתי לשם מבלגיה! אז אתה יליד בלגיה? שאל. לא! עניתי, נולדתי בגרמניה. אז הוא פולט בגרמנית: אז דבר גרמנית, זה עושה כאן רושם הרבה יותר טוב! הייתי המום!! לא שיערתי, כי בארץ אפגוש יהודים שמעדיפים לשמר שפת גרמניה ותרבותה...???

ביקור אצל קרובים

משפחת דודתי קבלה אותי בחום רב. הכרתי את בני דודי נורברט, עתה נתן הייני, עתה יצחק ואת צילי, עתה שולמית. [ראה "האגדה לבית הנריק", עמ. 268] כן בקרתי את בן דודה של אמי ומשפחתו, את דוד וגוסטל גליקשטאדט [שם, עמ. 279] שאף הם קבלו אותי בחום רב. הייתי הראשון ממשפחתי, בן ארנסט ויוהנה בונדהיים שניצל באופן פלאי מידי הנאצים ימ"ש ואף הגעתי לארץ-ישראל. ילדיהם מרדכי, עליזה, בנימין וארי שמעו עם הוריהם בהערצה על הרפתקאותי בצרפת ובפירנאים. דודתי פרידה ביקרה עמי עוד אצל יהודי מהמבורג, שגר בקרבת דודתי ברחוב בן-יהודה שטראסה, ששמו יוסף בונדהיים, מורה לעברית בימים ההם. [שם, עמ. 281] הגם ששכחתי אפיזודה זו, זוכרים זאת שני בניו של האיש שהיו אז נערים: אהרון נוה בקיבוץ רביבים היום ועמוס נוה, בראש פינה היום. הם זוכרים, כי סיפרתי להם על בריחתי לספרד, כי התרשמו מאוד מסיפורי. אביהם עלה ארצה כבר 1925 והם נולדו כאן. חשתי טוב בקרב קרובי, שהרעיפו עלי חיבה והרבה חום.

כן בקרתי במשרדי הסוכנות כדי להודיע, כי פניתי לקיבוץ, כפי שהטילו זאת עלינו אלה, שהשקיעו בנו הרבה כסף ומאמץ, עוד בצרפת ואח"כ בספרד.

חיות בתל-אביב

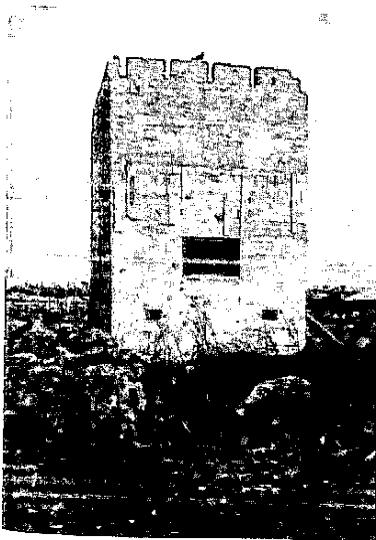
- דודתי הזמינה אותי לקונצרט, אך לא רויתי נחת מן המעמד הזה, שסלדתי ממנו. האנשים המנענעים בראשם בקצב המוסיקה הקלאסית ועושים תנועות ידיים שנראו לי מעושות, אף הרגיזו אותי בדבקותם ובאדיקותם לתרבות אירופה. לבשתי בגדי חאקי ואלה לא היו מספיק אלגנטיים כדי לבא לבוש בהם לאולם הקונצרטים, כך חשתי ממבטי אנשים "מתורבתים" אלה, שהביטו בי בזלזול. האם לא קרה משהו מאז "הימים הטובים" שלהם באוסטריה ובגרמניה ? נדמה היה לי, כי המלחמה על אסונותיה לא שינתה את דפוסי חייהם והתנהגותם. הרגשתי גאווה בהשתייכותי לתנועת הקיבוץ הדתי וחבשתי כובע מצחיה כנהוג שם. לראשונה חשתי הבדל ממשי בין התנהגותם הפשוטה, החלוצית, הטבעית של חברי הקיבוץ, לבין העירוניים שלא שינו את דפוסי חייהם והתנהגותם. חשתי שונה מאוד מן התל-אביביים. קודם הגוער בי על דיבור העברית ועתה הסנובים באולם הקונצרטים... במקום שתי התרשמויות שליליות אלה היו לי רשמים רבים של התפעלות, על כי כולם יהודים כאן בתל-אביב. הנהגים, השוטרים והחנוונים. אך המראה המרשים ביותר בשבילי היה לראות יהודי עם זקן ופיאות, שהוביל משאות על תלת-אופניים... בכל זאת נהניתי מחופשתי בעיר היהודית, ששלטי הרחובות והחנויות כתובים כולם בשפת עבר. עד כה ראיתי כתב עברי זה, בכיוון ההפוך מן הלטינית שהורגלתי לה בפרהסיה בערי הניכר, - רק בחומש, בסידור התפילה, במשנה ובלוח היהודי.

במרעה בשדות עמק בית שאן

בתקופה זו עוד לא התידדתי עם שושנה גמליאל. אך חזרתי ברצון לטירת צבי. הנסיעה דרך עפולה ארכה שעות רבות. בקיבוץ הוקצבו לי מגורים במבנה מבטון יצוק, עמדת הגנה מרובעת, ליד שער היציאה אל שדות המרעה ואל בריכות הדגים. כך יכולתי לגשת במהירות לכבשים, כל רגע שהיו זקוקים לי שם. שיכנו אותי שם ביחד עם חבר גרעין א" - אלכס. מבחינה משקית היה יתרון בכך, ששני צעירים יגורו בקרבת הצאן. אך במהרה חשתי, שאני מרוחק עוד יותר מן החברה הקיבוצית, מבוגרים ונוער, שגרו כולם באזור המגורים ולא כמוני באזור המשק. ואמנם חייתי יותר עם הצאן מאשר עם בני אדם, פרט לעובדי הענף : אפרים ואורי חברי הקיבוץ, אלכס מנוער א" ויצחק אזולאי מנוער ב".

החליבה השכם בבוקר לפני עלות השחר היתה עבודה מלכלכת מאוד. חלבנו את הכבשות מאחוריהן, תוך הרמת העליות בזרועותינו. אלה היו דביקות מהפרשותיהן.

אחרי החליבה רחצנו היטב במים פושרים את זרועותינו הידינו, עם מים פושרים ובמברשת. עלינו עם כדי החלב למרכז המשק למסור את תנובת הבוקר למחלבה. משם עלינו לחדר האוכל לאכול את אדוות הבוקר. מהר מאוד התברר לי, כי יתר חברי הקיבוץ ובמיוחד הנשים הצעירות והבתורות מתרחקות משולחן "הנוקדים". הריח שדבק בנו לא נעלם על אף הרחצה הקפדנית. חשתי אכזבה ועלבון מהתנהגות מתפנקת זו. האם אלה חברי קיבוץ אמיתיים ? הרי אני עובד בשמם ולמען הקולקטיב בענף זה ! במקום להכיר בכך, הם סולדים ומתרחקים מאיתנו, ממני ? חשתי, כי תפיסתי את חיי הקיבוץ אינה נחלת חלק מהם.



אף בשבתות הייתי מבודד יחסית מן החברה הכללית, כי יצאנו למרעה כבכל יום ואף חלבנו חליבת בוקר בשינוי, בהתאם להלכה: חלבנו על עדשים שהושמו בתחתית דלי החליבה, כדי שנחלוב על "אוכל". כך לא עברנו עבירה של "סחיטה", כי אסור לסחוט בשבת "מאוכל לשתייה" כמו למשל מלימון. לתוך תה. "מאוכל לאוכל" כמו למשל מלימון על דג מותר לסחוט, או מלימון על כפית עם סוכר מותר. אחר-כך מותר לשים את הסוכר, בו יש מיץ לימון, לתוך התה. במקרה של הכרח חליבה, כדי שלא תסבול נותנת החלב מגודש בעטין, מותר לחלוב מן האוכל, -הכיבשה- על אוכל, העדשים בדלי.

כן, למדתי הלכות חדשות, הקשורות בחיי החקלאות בארץ-ישראל, אשר בגולה לא חלות ואף נזנחו ונשכחו שם. זה ענין אותי מאוד והיה לי מורה מצוין, **אפרים יעיר** [אדער במקור], שלמד היטב על מצוות התלויות בארץ והקפיד על קלה כמו על חמורה. אהבתי את הענף ובתקופת ההרבעה, לקראת החורף, כאשר הרועה העברי המודרני, זאת אומרת אנחנו שהיינו קשורים מקצועית לארגון "הנוקדים העבריים", -משבח את תנובת החלב של העדר, למדתי פרק חדש בתורת התורשה !! וכך הענין: מדדנו יומית את כמות החלב שנתנו הרחלות, שנקנו מעדרי הערבים. לכל רחלה היה מספר ובמקביל כרטיס רישום של תנובת החלב השנתית. כאשר החלה עונת ההרבעה, הורחקו האילים הזכרים מעדר הכבשות. כאשר דרשה רחלה, הופנה אליה אחד האילים, על פי תכנון הרועים. הכוונה היתה, לשדך בין איל בן כבשה עטירת חלב לבין רחלה, אף היא מנותנת החלב הרב יחסית. זאת כדי שיוולדו בדור החדש צאצאים עם תורשה טובה של שני ההורים. כך, יגדל הסיכוי, שהולד יהיה בעל תכונות טובות עוד יותר. אם נקבה היא, היא תהיה בעלת תנובת חלב גבוהה עוד יותר. אם זכר הוא, ירשם כבעל תכונה זו ויפנו אותו בבגרותו לרחלות שרוצים להגדיל בוולד העתידי שלה את התכונה הזו. במשך השנים, מדור לדור ימוינו מתוך העדר הרחלות השופעות יותר ויותר חלב ויווצר עדר של כבשות חלב משובחות. כך נהגו אז בעדרי הכבשים והבקר בארץ. הייתי נלהב. ואז באה לי ההארה: הרי יעקב אבינו ראה [כביכול] בחלום: "ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתודים העולים על הצאן, נקודים וברודים". לפתע הוברר לי, כי יעקב אבינו ידע לכוון את צבע צמרם של הגדיות בעתיד, על ידי שידוך אילים עם תכונות של צבע שונה ממראם החיצוני, עם רחלות שאף הן לבנות לגמרי, אך הן צאצאות של אמהות ואבות בעלי צמר מעורב, עקודים, נקודים וברודים. אולי **אפרים יעיר** ואורי סוולהיים האירו את הבנתי, אך זה אנוכי שהעליתי את ההבנה החדשה בצרפתית על נייר ושלחתי מאמר על "הידע בגנטיקה של יעקב אבינו" לירחון "ישורון" בצרפת. ואמנם התקבלו תגובות נלהבות. ענין המקלות בשיקתות המים הוסבר גם הוא באופן מדעי. הרי המקלות הלחים של הליבנה [שנקרא הליבנה הרפואי], הלוז והערמון מכילים תחת קליפתם מיצים מעוררים-מזרזים ביוץ. מכאן שיעקב היה יכול לכוון את עונת הייחום לתקופה מרוכזת, ולנצל תקופה קצרה זו להכוונת צבע צמרם של הגדיות העתידיים. יעקב קיבל השראה מלמעלה לגבור על נסיון חמיו לבן [נבל בהיפוך אותיות] שרצה למנוע ממנו רכוש עצמאי... והמבין יבין.

כן, פרשייה בלתי מובנת זו הפכה להיות חלק מן החוויה האינטלקטואלית אותה חויתי בענף הצאן, שהוא ענף קשה מבחינה חברתית ואף פיזית: לרעות בעמק מוכה שמש באביב ובקיץ, בין רועים ערביים שמנסים לגנוב מכבשות העדר היהודי, על ידי זה שהם מערבבים את עדרם בעדרנו, זה היה תפקיד לא קל!

באחד מימי חודש מאי או יוני 1945 יצא עדרנו עם כלונסאות ואוהל אל מרעה מרוחק מחצר המשק. התמקמנו במרחק של כ-3 ק"מ ממערב לטירת-צבי, כדי לרעות שם את הצאן בשלף שלאחרי קציר החיטים והשעורים, תוך כדי לינה בשדות המשק.

היה שם גוש גדול של שטחי תבואה שנקצרה. היה ברור, כי שטח זה ובו גרעיני תבואה רבים שנשרו לקרקע תוך כדי הקציר וכן עלי הקש העדינים, ינוצל למרעה על ידי עדרי הבדווים. אלה ירדו מהרי השומרון במיירב ויבואו אף מעבר לירדן במיוחד למטרה זו, כי המרעה בעונת הקיץ דל וכאן נמצא מרעה עשיר. אנו היינו צריכים להוכיח בעלות הקיבוץ על השטח תוך כדי ניצולו על ידי עדר צאן המשק.



באופק - הרי הגלבוע



עתה הייתי מרוחק עוד יותר מחברי ומבודד מן החברה. ישנו באוהל, אכלנו בין גדרות הצאן, רעינו את עדרנו בשקף. אחת ליום באה עגלה תומה לזוג סוסים להביא לנו את מזון יומנו. ה"י" לי "כיף" אמיתי בחיי טבע אלה. בערב שמענו את יללת התנים המשוטטים, את צרצור צרצרי הלילה ולפעמים גם שירת בדווי נודד, שרצה שנדע שאינו מתכוון להרע לנו. אורי הסביר לי את מנהגי הבדווים, את מחשבותיהם ואת המנטליות שלהם.

אם הוא שר בלילה, סימן שהוא רוצה לעבור בשלום בלי שיחשדו בו שוכני האוהל לידו הוא חולף, שהוא זומם לנצל את החושך. אם ביום הוא בא לקראתך ופניו גלויים, סימן הוא שאינו מתכוון להרע ולא אכפת לו שתכירו. אך אם הוא מתקרב ופניו עטויים בכפיה, תחשוד בו, כי אם הוא מסתיר פניו ממך, סימן שאינו רוצה שתוכל לזהותו. לכן הוא זומם לגנוב או לפגוע בך.

ועוד לקח חשוב למדתי מאורי: אם ערבי חש שאתה מפחד או חושש ממנו, מיד גובר עליו יצר התוקפנות והוא ינסה לנצל את יתרונו המוראלי עליך, גם אם מתחילה לא חשב על כך. הוא חש שהנך מפחד ממנו והוא החזק. חולשה מזמינה תוקפנות! לכן, גם אם הנך מפחד, הראה את ההיפך מכך!! תתנפח, תאיים עליו והוא יוותר, יתקפל לפניך. את הלכח הזה הפנמתי חזק והוא עמד לצידי, כאשר נזקקתי לכך. על כך בהמשך, כאשר רעיתי פעם צפונה מטירת צבי, הרחק מן המכלאה.

בהיותי בשקף, תקפה אותי עצבות על כי אני רחוק מחברי. במיוחד התגעגעתי לדעת, האם הנערה הנחמדה, שושנה גמליאל, חשה כלפי מה שאני חש כלפיה. חששתי, כי בהעדרי היא תשכח כי נוצרו בינינו יחסי חיבה והיא עלולה לפנות לבחור אחר, כדי שיהיה לה לחבר. הרי התנסיתי "בבגידה" כזו בעבר, בעזבי את פייר-בלנש לטרב. כל עוד שהייתי במשק, עברתי כל בוקר ליד הפעוטון והיא אף היא הראתה שקרבותי נוחה לה. הרי עלתה עמי לאכול את ארוחת הבוקר, על אף שריח הדיר היה דבוק בבגדי. ואז קרה מה שכבר כתבתי אודותיו בקצרה: כאשר ביקר אותי חברי הטוב ננס עם עגלת המזון, מסרתי לו את המכתב אותו נסחתי שוב ושוב... עד אשר ביטא את אשר חפצתי, -הרי עברית די ראשיתית כתבתי עוד אז, -ובקשתיו למסור אותו בשמי לשושנה מגרעין ב". ואמנם ביצע ננס את תפקידו תוך חברות אמיתית ואף הוסיף מדבריו על מכתבי, לשבחי כמוכן, כך נודע לי מאוחר יותר משושנה.

בזמנו ראיתי בכך העזה רבה, כך חשתי. אף התביישתי בתוכי על כי אני מעז לפנות בגלוי לבחורה, שבקשתי את ידידותה. הרי אני "רק" עולה חדש והיא הרי ירושלמית הינה, "מילידות הארץ". עדיין חשתי פחות-ערך לעומת "הסברס"... העזתי השתלמה!! שושנה שמרה לי אמונים, על אף הניתוק הזמני. היתכן, כי אף התרשמה מהעזתי? תשאלו אתם אותה!!! באותו זמן שמעתי מרועים בדווים ידידותיים, אנשי האזור, על התענינותם בנערה בעלת שתי הצמות, -"אבו קרון". אותה ראו מבין הגדר של הטירה. הם חשבו אותה לאחת "מהם" בגלל מראה השחום.

ועוד קשר מיוחד נוצר בין בדווי מבוגר וגרמי לביני, בלי שהבנתי זאת. הוא זה אשר תחת חסותו רעינו וישנו בשדות השלף, כי שכן קרוב היה לטירה. **אורי** ידע לנצל מנהג בדווי, כי השכן ערב לשכנו ומגן עליו כשהוא בחסותו. יום אחד הושיט לי בעל העדרים, שהיה לנו לבעל-חסות, טבעת, עבודת צורפות בדווית. לא הבנתי מהי הג"סטה הזו ולקחתי את המתנה מידו. בערב, בחוזרי עם הצאן למכלאה, נבהלו **אפרים ואורי** לא במעט! הוא רוצה לשדך לך את בתו הבדווית, כי מצאת חן בעינינו: "יהוד" צעיר ורועה צאן!!! מכאן והלאה דאגו שלא ארעה בכיוון למאהלו, לרגלי הר הגלבוע במערב.

יום אחד התרחקתי אל הקצה הצפוני של גוש השלף. שם היה שטח של עדשים שלא נקצר על ידינו, כי היבול היה דל מדי. אך לצאן היה שם מזון משובח במיוחד. ברעותי כבר זמן-מה מופיע ממזרח עדר בקר ועמו שלושה רועים. עד אתמול שמרו שומרי הטירה על סוסים, כי רועים לא יעלו על העדשים. עתה גילו הבדווים, כי השדה הופקר למרעה ורצו לחלק עם עדרם את ניצול השדה. בתחילה כיוונו את פרותיהם סביב-סביב. הבנתי, כי הם בוחנים אותי, האם מפחד אנוכי או לא? האם אתן גם להם לרעות או שמא אמנע זאת מהם? ... אני שורק ומתהלך הלך וחזור בשויון נפש מעושה. הם מקרבים את עדרי הפרות לשולי שדה העדשים. אני צופה בעין אחת. והנה פרה אחת כבר מלכת מן העדשים, ועוד אחת ועוד שתיים. אני עוזב את עדרי והולך ישר אליהם ומגרש את הפרות. אך הם מחזירים כמה פרות אחרות מכיוון אחר. הרי הם שלושה רועים ובאפשרותם לפצל את עדרם כך, שיבואו משלושה כיוונים. לבי דופק בחוזקה. כיצד אעמוד מול שלושה רועים שבידיהם "נבוטים" ארוכים, שני מטר כל מקל. בידי מקל קצר, המיועד לקרב פנים-אל-פנים = קפ"פ. עם מקלותיהם הם יכולים לחבוט בי מרחוק והם שלשה. לי אסור לשגת, לוותר להם בודאי, כי לשם שמירת הבעלות על השדה נשלחתי עם הצאן. אם אישוג, סימן שהשדה " שלהם" הוא. כל רועי עמק בית-שאן ידעו, כי הרועה "היהוד" מפחד מהם. האם פעלתי אינסטינקטיבית? או האם היה בראשי מה שלימד אותי **אורי**? הלכתי בכיוון אליהם בנמרצות. הם כיסו את פניהם בכפיותיהם. רק עיניהם הלוטשות בצבצו מבין סדק צר. סימן מובהק שהם הולכים על קרב ולא אוכל להכירם בעתיד ולהעיד נגדם, אם אפגע. בהתקרבי קרוב אליהם אני אומר בקול תקיף וחזק: "רוחו מן הון" - תסתלקו מכאן. המבוגר מביניהם, בן 25 בערך, מניח את קצה מקלו הארוך לפניו על הקרקע, כדי להניפו מסביב לראשו ולהנחית אותו כי על הראש בתנועה סיבובית, מיד אחרי הנפתו. הכרתי תנועת הכאה זו...

הייתי בצרה, כי עדיין לא עברתי קורס בקפ"פ. כעסתי מאוד על מרכז המשק שטעו, כי אני עוד לא ותיק מספיק, כדי שיצרפו אותי להגנה. היתה דרושה על פי הכללים תקופה של היכרות, עד אשר נצורף להגנה. בקשתי שוב ושוב, - הרי אני במרעה בין בדווים, אך את הכלל אין להפר. אך התבוננתי ארוכות בבחורי גרעין א", כאשר הם עברו קורס קפ"פ מטעם ההגנה.

אני רואה היטב, כי בעוד שתי שניות תנחת מכה אדירה על ראשי, כאשר הבדווי מניף את מקלו הארוך כבר מעל לראשו, אשר בקצהו התעבות רצינית, נבוט. בתנועה מהירה אני מרים את מקלי הקצר בשתי ידי בצורה אופקית, כאשר זרועותי פשוטות קדימה מעל לראשי. אני מזנק אל תחת זרועות תוקפי... ואמנם כך: הנבוט שלו פוגע במקלי המושט, כאשר אני קרוב מאוד לגופו ולאחיזת שתי ידי ה המניפות את מקלו. מכתו נבלמת על ידי מקלי הקצר. מעצמת מכתו במקלי, קרוב לאחיזת ידו, עף לו מקלו מידי. תוך תנופתי אני הובט במקלי בראשו, לא תזק דיו, אך בכל זאת: אני שהתגוננתי זה הרגע הפכתי לתוקף תור שניה ופוגע בראש

התוקף וזה מבולבל מן הסיטואציה ההפוכה. אך מיד אני חש בחבטה שבאה מן הצד. אחד משני הרועים האחרים שבא לעזרת חברו, היכה בירך השמאלית העליונה. אך הם החליטו כבר לשגת. הם לא ידעו, כי הירך כואבת לי, כי הבלגתי מלהראות זאת להם. לאט אני מתרחק קמעה מטר או שניים, כדי להיות מחוץ לתחום הנבוטים הארוכים שלהם. הם אינם רואים כי נשוגתי מעט, כי צעקתי בקולי-קולות "רוחו יא כלב, רוחו"! הסתלקו יא כלבים, הסתלקו. נצחתי! השדה נשאר בשליטתי והם ויתרו. אך ממרחק של כ-20 מטרים הם ממטירים עלי עתה מטר של אבנים. אני נשוג מעט ואוסף תוך כדי כך מן האבנים שנוחתות סביבי, אשר מפגיעתם בי אני מתחמק בהצלחה.

ידעתי לקלוע היטב, גם למרחק וגם לפגוע. התאמנתי בכך שעות רבות כל יום, כשאני במרעה לבד. האבן השנייה פוגעת "בול" בשבריה הגלויה שנשא הרועה הגדול, התוקפני ביותר. זהו עלבון נורא לבדווי. אך להם ברור עוד יותר כי ידי על העליונה. הם מתרחקים עכשיו בבושת פנים ניכרת! אני נשאר עומד על גבול השדה ושטח הבור, ממנו רצו לפלוש. לאט הם מתרחקים עם הבקר. מקללים מרחוק. לאחר כחצי השעה מגיע שומר השדות שלנו על סוסו, שלא היה כאשר הייתי צריך את נוכחותו. הוא היה באזור אחר של שדות המשק, כאשר קרתה לי התקרית. ספרתי לו את אשר אירע לי. הוא מתבונן בהם עם המשקפת וקובע, כי הם לא מבדווי הסביבה, אלא באו מעבר לירדן. "עתה יתפרסם שמך ביניהם ולא ימהרו להתעסק עמך. עמדת במבחן הכח, אחד מול שלושה", כך הוא אומר. הרגשתי כמו יעקב אבינו לאחר המאבק עם שליחו של עשו. גם אני נפגעתי בירכי. וצלעתי. הכאב הלך וגבר. מאחר והשמש שקעה כבר אחרי הגלבוש, חזרתי בליווי השומר, שלא עזבני עכשיו, למכלאה.

למחרת בקשתי יום חופשה, כדי להבדק אצל רופא ולנוח. בדקו את המכה היבשה שספגתי בשריר הירך, אך למזלי לא בעצם. השריר הכחיל אמנם, אך לא נגרם לו נזק רציני.

זו לי הפעם השנייה בחיי שהחזרתי לתוקפי במכות! בפעם הראשונה היה זה בבריסל, כאשר נערים בלגים קראו לי "בוש", דהיינו גרמני. הייתי אז בן 15. ועתה הייתי כבר בן 20, אך לא הייתי בגלות, חלש ומבוש. לא, עתה הייתי רועה עברי המגן על שטחי הקיבוץ. קלטתי את ההבדל. בתקרית זו בא מפנה בהבנתי את החיים בין ערבים...

אך התאכזבתי מיחסו של מזכיר המשק, שלא רצה להתייחס ברצינות מספקת לסכנה בה הייתי נתון. הוא זלזל בדרישתי, שעל שולחי למרעה להקציב לי קורס להגנה עצמית, כנדרש. הוא בשלו: "אתה עוד לא מספיק ותיק ועוד לא מגיע זאת לך. רק אחרי שנה, כאשר תהיה "מועמד" להיות חבר הקיבוץ, תקבל אתה וחברריך קורס קפ"פ, במסגרת התקבלותך כחבר "ההגנה".--" אך אני חבר בהגנה עוד מצרפת, כאשר נשבעתי אמונים לארץ-ישראל, לשוב העברי ולהגנה, במאי 1944 בטולוז, היתה טענתי. וכאשר בקרתי לראשונה בתל-אביב, התייצבתי במשרד ההגנה ושם אשרו לי, כי עשיתי את הנדרש, כאשר הצטרפתי לקיבוץ טירת-צבי.

התגנבה ללבי מחשבה טורדנית, כי פורמליות יבשה של מזכיר משק עלולה לקפח את חיי, גם אם הוא יודע, כי בשמו ובשם כל הקיבוץ שולחים אותי למרחב השורץ רועים עוינים, כדי שאגן עם צאן הקיבוץ על שטחי המשק. האם הוא חש את הסכנה בה הייתי אתמול? טענת סרק זו כאבה לי יותר ממכת הנבוט שקבלתי בירכי. אמנם הבנתי, כי הענף עדיין לא נושא את עצמו. ~~אפרים ואורי~~ ראו בפיתוחו משימת חייהם ומסירותם והתלהבותם דבקה גם בי. אך מרכז המשק רק חייד! כל עוד ואין הכנסה כספית ממשית מן הענף, לא דאוי להשקיע בו כח-אדם נוסף ולהקציב לי מדריך קפ"פ באופן מיוחד...

עבדנו קשה ובעקר ימי עבודה ארוכים, כמעט פי כפליים מיתר החברים. אך מי לקח את הענף ואת העובדים בו ברצינות? כנראה רק העובדים עצמם.

עתה באה תקופת הגז. **אפרים** יעיר לקח אותי לעין-חרוד, כדי להשתתף עם נוקדי עמק יזרעאל בגז כל העדרים וללמוד כך את המלאכה. **אפרים** היה מנוסה בכך. עתה בא תורי ללמוד זאת, כי בקרוב נגזוז את צאננו בטירה. אורי ושני הרועים מחברות הנוער נשארו עם העדר.

התרשמתי מן האוירה שאפפה את ליל הגז בדיר הגדול של עין-חרוד. היו שם טיפוסים מיוחדים, שרצו להשוות למעמד "נוקד-עברי" ביטוי מוחשי בלבוש ובהתנהגות. הם היו כולם שונים מן הקיבוצניק המצוי. לא אוכל להסביר, מה זה היה, אך זה היה קיים. הכבשים הובאו מן הרחצה, הושכבו על שולחנות ארעיים שהוכנו מלוחות עץ גדולים. היתה קיימת תחרות סמויה, מי ידע לגזוז את צאנו יותר מהר ויותר נקי, ללא פציעת הכבשה. והתעופפו שם, לאור הלוקסים חרקים ארוכי בטן, שהסתבכו לעיתים בצמר הכבשים, כאלה שמזפיעים עד היום באותה עונה. ראשי האיגוד בלטו בכך שהיו מצוידים במכונות גז חשמלאיות, שנוסו כאן לראשונה. יתר הנוקדים גזו את הצאן במספרי גז המסורתיות.

אפרים ואנוכי המתלמד, היינו שני הנוקדים היחידים שהתהלכנו גם בלילה הארוך הזה עם כובע טמבל לראשנו, כי היינו הנוקדים היחידים מקיבוץ דתי. למחרת ליל הגז חזרנו לטירה-צבי. וימים מעטים לאחר-מכן התקיים גז עדר הקיבוץ שלנו: לאחר יום רגיל של חליבה ומרעה, הועבר כל העדר דרך בריכת מים שהוכנה למטרה זו. במעבר צר עמדו אורי ו**אפרים**, עצרו כל כבשה ואיל ובידיהם רחצו את צמרם בסבון. אחר-כך שוחררו היצורים נוטפי המים, כדי להתיבש כמה שעות במכלאה עם קרקע קשה, כדי שלא יתלכלכו שוב בקרקע המאובקת הרגילה, ביציאות מן הדיר. כל הלילה גזזנו את גיזת צאננו. ובמחרת השכם שוב חליבה ויציאה אל המרעה. לא היה זמן לשינה, למנוחה ולפינוקים. הסיסמה היתה, לא להפסיד אפילו שעת מרעה אחת, כדי לא להזדקק למזון מלאכותי העולה כסף. אך מי לקח את הענף ואת עובדיו ברצינות, פרט לעובדים עצמם?? נראה לי, כי לא יחסו כבוד רב מדי "למשוגעים" האלה. גם בקיבוץ היו סנובים.

יום אחד הוכרז במשק, כי בערב מסוים תאורגן נסיעה במשאית לאמפיתיאטרון של עין-חרוד ומי שחשקה נפשו להשתתף בערב של האופרה "כרמון", מוזמן להיות מוכן בכבר היציאה מן הקיבוץ בשעה מסוימת.



לבי לא היה כלל מופע אירופי מסוג זה. אך מאחרי שידעתי, כי **שושנה גמליאל** כן רוצה לנסוע עם חברי הקיבוץ, רציתי ללוותה לאירוע תרבותי זה. הנסיעה היתה בעמידה על משאית, כאשר הנוסעים נאחזים בסולמות הקירות, או בחבלים שנמתחו לרוחבה. נעמדתי קרוב ל**שושנה**, כדי לתמוך בה בטלטולי הדרך, כאשר המשאית נוטה פעם ימינה ופעם שמאלה ומקפצת במהמורות הדרך. כביש אספלט עוד לא היה קיים ועד שלא חלפנו בעיר הערבית בית-שאן עצמה ועלינו על כביש עמק-יזרעאל, שמרתי היטב, **שושנה** לא תחבט בסולמות המשאית. יצא לי רווח מן הג'נטלמניות שלי. כל זמן האופירה ישבתי על ידה על מדרגת האמפי, -בהסכמתה כמובן, ולא גרעתי עין ממנה. בשבילי היתה זו "אופרה אחרת". לא **כרמון** ענינה אותי, כי אם **שושנה** העדינה לידי. ואמנם: מכרינו כולם, מחברי הקיבוץ המבוגרים לפחות, ראו בעין טובה את הקשר המתקדם בינינו, קשר שלא הסתרנו אותו יותר מעיני הסובבים אותנו.





ה. המרעה בשלף, אחרי קציר החיטים, עטפתי את
י. לפני בכעין כפיה. כך למדתי מן הבדווים
התגונן מזבובוני ה"ברחש" הזעירים והעוקצנים,
המזמזמים למאות סביב הפנים, חודרים לאוזניים,
לפה ולנחיריים ומטרידים את הרועה במאוד מאוד.
מדי פעם באו חברי גרעיני-נוער מן העיר לבקר
בקיבוץ. בנות העיר באו להצטלם עמי במרעה, כי
ראו בי דמות ציורית ורומנטית, מימי האבות,
כך נדמיתי בעיניהן כנראה. אך הייתי גם בחור צעיר.
כמו הברחש, גם הבנות זמזמו מסביבי לא במעט. אך הייתי מוגן בכפיה ובאהבתי
החדשה לשושנה.

החלטתי, אם לא דואגים לי ללימוד הגנה עצמית, אגדל לי כלב רועים.
אך לצערי לא היה עתה הזמן לכך. לאחר הגז עמדה לפנינו משימה נוספת :
נדידה עם העדר עד למפרץ חיפה. - בעמק זבולון הסתיים זה עתה, בסוף הקיץ,
איסוף קלחי התירס משדות נרחבים. הצמחיה בעמק בית שאן נתדלדלה לגמרי.
החום הכבד, 40-45 מעלות צלזיוס כל יום, השאיר את המרחב הגדול של עמק
בית-שאן הדרומי, צהוב ומאובק. עונת הרבייה בסתיו תבעה שהצאן יהיה שבע
ודשן "עת יחם הצאן". אם הרחלות תהיינה שבעות ובריאות תקדים העונה.
אם תקדים עונת ההרבעה וההריון, יעלה יבול החלב בעקבות ההמלטות המוקדמות,
כי תקופה ארוכה של עשביית החורף תהיה לטובת ההזנה והניבה של הרחלות.
כמות החלב תגבר, הרווח הכספי יעלה והענף יצא נשכר בעיני כלכלני המשק.
זו היתה מטרת מהנהלי הענף, **אפרים ואורי**.
על משאיות הועברו אוהל ומכלאות צאן למושב כפר-חסידיים ואנו הנוקדים,
עמדנו לצאת לשם ברגל עם העדר, מהלך של שלושה ימים; כאמרתו של יעקב אבינו :
"... ואני אתהלך לאיטי, לרגל המלאכה ולרגל הצאן..."
הנדידה היתה חווית קדומים אמיתית. **אפרים ואורי** היו מנוסים, הכירו את
המסלול, את אזורי המרעה לצידי הדרכים ואת מקומות הלילה, אליהם היו צריכים
לכוון את מהלך היום : קיבוץ עין-חרוד לכינת לילה ראשונה; קיבוץ שריד
לכינת הלילה השני. ביום השלישי אמורים אנו להגיע בשעות אחר-הצהריים לתל
בולט מערבה מכפר חסידיים, מעבר לכביש צר המוליך מקיבוץ יגור לכפר אתא.
עקפנו את העיר בית-שאן ממערב, חלפנו על יד הקיבוצים מסילות וניר-דוד.
בדרך ניצלנו את שדות השלף של הקיבוצים למרעה הצאן. אחר-כך התנהלנו לאורך
צמחייתו הירוקה של מוצא המים מן הסחנה וסיימנו בליחור עשב ירוק לאורך
נחל חרוד. בקיבוץ עין-חרוד (או תל-יוסף ?) היתה מוכנה מכלאה ללילה זה.
במחרת חלפנו בשדות כפר יחזקאל, מרחביה ובכפוריה. לקראת ערב הגענו לתחתנו
השניה, כינה בקיבוץ שריד. כמובן היה כל זה מתואם מראש דרך ארגון הנוקדים.
ביום השלישי הלכנו לאורך נחל קישון עד שחלפנו ליד כפר-חסידיים.
המכלאה היתה מוכנה וכן האוהל. ארוחת ערב ראשונה לאור הלוקס, כאשר אורות
חיפה והמפרץ ושל הישובים היהודים הרבים מסביב קורצים לנו.
הקיש היה בעיצומו, הצאן ללא צמר וללא חלב ובמשך החודשיים הבאים עסקנו אך
ורק במרעה בשדות תירס, שקלחיהם נאספו זה מכבר. הצאן זלזל בתיאבון את העלים
הירוקים והעסיסיים של צמחי התירס, את הקלחים שנשכחו או נשרו לקרקע.
"ימי הבראה" ממש לרחלות ולאיילים.
חשתי אושר במרחבים הירוקים, בין צמחי התירס המרשרשים ברוח הים הקלילה,
שקבלה את פנינו במשך היום. גם כאן עטפתי את עצמי בבד דמוי הכפיה,
כדי להתגונן נגד זבובים טורדניים ביום ויתושים בערב. את גופי העליון
אהבתי לחשוף לשמש, כדי לשזף את עורי הכבד ולהתחמם בפני הרוח.

היה לי הרבה זמן למחשבות. הייתי יותר פנוי לכאלה, כי לא היתה קיימת כאן הסכנה להיות מוקף ברועים עם עדריהם, שזוממים ליצור ערבוביה של צאנם עם צאן הקיבוץ שהופקד בידי, כדי ליצור אנדרלמוסיה ולגזול כך מכבשות עדר "היהוד". כאן הייתי שלו לגמרי ולא הייתי במתח תמידי מאירועי התנגשות, כפי שתיארתי. לכן לימדתי את עצמי לחלל בחליל, מנגינות מכל הסוגים: שירי חסידים שהכרתי ממחנה גירס, שירי חלוצים ששרו אותם בני הנוער בקיבוץ והמצאות שלי, ביניהן גם נעימות שלמדתי אותן מחילי קנה-הסוף של הבדווים בעמק בית-שאן. אך היו גם מחשבות על העתיד: האם שושנה תרצה להיות לי לאשה? האם הגרעין שלה יקבל אותי כחבר? ואם לא ירצו אותי, כי זר אני להם בגלל עברי השונה, מה יהיה? האם היא תרצה להצטרף עמי לקיבוץ טירת-צבי?

ומה עם קרובי: אמי, אחיותי ואחי? בשעות הרבות שהייתי לבד במרעה, חשתי געגועים להם, כמו בן לשושנה.

בערב היינו שניים במאהל, חודש אחד אפרים וחודש שני אורי, שהתחלפו ביניהם ואנוכי, כל החודשים. היינו כאן רק שני רועים, כי לא חלבנו בבוקר ובערב. כמו עוד בטירת-צבי גידלנו גם כאן תרנגולות בתוך המכלאה, שניזונו משאריות תערובת ומחרקים בזבל. כאן הם קבלו במקום התערובת שניתנה רק בטירה, קלחי תירס שהבאנו מן המרעה. הן הטילו ביצים מצוינות, צהובות חלבון וגדולות. הפריבילגיה היחידה שהיתה לנו הרועים, היו ביצים כמעט ללא הגבלה וחלב מעטיני הכבשות, כל עוד הן הניבו חלב. כאן קנינו חלב מרפתות הסביבה, כדי להמשיך ולהוסיף למזוננו את המנה המחזקת, המצאת אורי לטובת הרועים: "מרק ספרטה", כך הוא קרא לדייסת הביצים בחלב, אותה בישלנו לכל ארוחת-בוקר וערב על המחבת. רק אנו הרועים זכינו בפריבילגיה זו, שהיתה סוד בינינו. חוץ ממנעם זה, למדתי מן הבדווים ומאורי למצוא גבעולי קוצים המכילים מוהל מתקתק, ראוי לאכילה. בעזרתו יכול רועה לשמור על לחות בפה גם בהיותו רחוק ממעין או ממקור שתיה אחר. רק מימיה אחת נשאתי עמי וחרובים כדי "למשוך" את האיל המוביל את העדר. אם הוא הולך אחרי הרועה, כל העדר הולך אחריו. כך היה אפשר לשמור על תנועת העדר כולו, כאשר היו שבעים ועצלים להמשיך ולהתקדם. אמצעי זה היה חשוב מאוד: בהתקרב עדר צאן אחר, היה הכרח לנוע עם העדר שלך, אחרת ירוצו כבשות הצאן מעדרך אחרי העדר השני, כשזה בתנועה. הרועים הבדווים לא פעם ניסו "פטנט" זה בקרבת הצאן שלנו... במטרה ידועה היטב "לספח" ללא אלימות מכבשותיך לעדרם. במקרה של הצלחה, האשמה לא תוטל על "החוטף בעורמה", כי אם על הנגזל, חסר הערנות. זה היה הכלל בעולם הרועים. זו היתה גם הסכנה העקרית, כל עוד רעינו בשדות עמק בית-שאן. היתה דרושה ערנות מתמדת לא להיות מופתע מעדר בתנועה, שיכול היה להופיע לפתע ליד העדר שלך בגלל גבעה מסתירה, נמנום קל או חוסר ערנות לנעשה מסביב. ידעתי למצוא עלעלים חמצמצים מצמחי הבר הגדלים בארץ. מסטיק לא היה לי אז. ידעתי לשמור על תנועה מתמדת של העדר, כשהוא מפוזר לרוחב השדה ולהחזיר כבשה טועה לעדר. את זה עשיתי תוך זריקת אבן לידה, ממנה היא נבהלה. קליעותיו היו מדויקות. כלב עוד לא היה לי, אך החלטתי, כי כאשר אחזור לטירה, אגדל לי כלב רועים גם לשמירה על העדר אך גם להגנה על חיי.

- אפרים הכיר לי את אמו גברת אדלר, שחיה בקרבת מקום במוסד לעליית הנוער בכפר חסידים. כאן נודעה לי קרבת המשפחה ביני לבין אפרים. הוריה של גברת אדלר היו אהרון יואל ואשתו פרדריקה לבית קאן. זו היתה אחות לאנה קאן, סבתא לאמי ואשתו של סב אמי שלמה מינדען. (ראה בספרי "האגדה", עמ. 241-245, סבתא-רבה מצד אמי היתה סבתתו של אפרים מצד אמו. מנהל כפר הנוער היה אויגן מיכאליס, המורה הידוע מבה"ס היהודי בהמבורג "תלמוד-תורה ריאל" T.T.S., אותו הזכרתי בספרי זה בעמ. 45 כציוני חיובי.

חודשי הקיץ יולי ואוגוסט חלפו ובשבוע הראשון של חודש ספטמבר 1945, סוף
אכול ה'תש"ה, עשינו את הדרך בחזרה מעמק זבולון לטירת-צבי.
רוח קרינה לוותה אותנו ואני, שרציתי להיות איש טבע אמיתי וחסון, התהלכתי
ללא חולצה, כל עוד שיכולתי להתגבר על הקרירות. בעברנו מערבה לקיבוץ שדה-
אליהו, הראיתי לאורי ולאפרים את תגליתי הארכיולוגית. איש לפני לא יחס
תשומת-לב לעמוד השיש המכוסה בחלקו באדמה, עליו גיליתי חרוט בו השם TITVS
בכתב רומי. היום נמצאת אבן-מיל רומית זו, מתקופת כיבוש הארץ על ידי
לגיונות שיטוס, בחצר עין-הנציב. היא הונחה אז ליד דרך צבאית רומית.

שבת בדיר ובמחנה

במקום זה, אתרגם כתבה קצרה בשפה הצרפתית, אותה נתבקשתי לכתוב עוד בחודש
שבת-פברואר 1945, בבטאון שנתבקשנו להוציא לאור, כדי לעודד צעירים יהודים
בצרפת, שהיו עוד תחת עול הכיבוש הגרמני. שם הבטאון "לחברינו".
היוזם היה משה שיינקר, משדה אליהו, שהיה הנציג של עולי צרפת בקיבוץ הדתי.
כתבו כתבות: אריך זומר, אהרון המר, סמי ריין, יצחק זקס, יצחק רוט, ג"ר
שוורצפוקס ואנוכי מנפרד בונדהיים חתמנו בשמותנו למען אלה בצרפת שמכירים
אותנו, קרובים ומכרים. רצינו כך גם להעביר מסר לצרפת, כי הגענו בשלום
ונקלטנו בארץ בקיבוץ דתי. היה זה שלושה חודשים אחרי הגעתנו ארצה.

"עבודה בשבת: הזכרים אתם תקופה שאחדים מביניכם נאלצו לעבוד
אצל איכר צרפתי פשוט? לחלוב, להוציא את הזבל מן הרפת ואף להדליק אש
כדי לבשל דייסה בעבור חזירי האיכר, וכל זה בשבת? אך זו אינה שבת
בשביקך, כי אם Le Samedi של האכר הגוי, כי את השבת לא יכולים לחוש אז.
יום זה הוא רק מחרתו של יום ששי, יום ככל הימים. רק זכרון כואב בלב,
ממה שהיה צריך להיות יום זה בשביקך, אתה הנער היהודי: זכרון מבית
אבא, מנגינה נסתרת בלב, אולי אף יצאה זו מבין שפתיך כשהיא מתעופפת ברוח
מעל לרפת אל היער ונעלמת בלי להשאיר סימן... כך חשבת וחשבתי אני אז.
בזאת אני נזכר עתה לפתע! הזכרון הזה מעביר בי כעין זרם... כי לפתע
חוזר הניגון שאבד אז ביער. כן, הניגון חזר! אך יש הבדל: אז יצא הניגון
מבין שפתיך בשקט, בנסתר, עצוב וכבד מתוך אנוחה שבלב. עתה חזר הניגון
בקולי-קולות, בשמחה, בבטחון. כי הפעם הוא בא מתוך קהל החברים והחברות
המתפללים בבית הכנסת של הקיבוץ! כן, כך, כי גם עתה שבת ואני עובד.
אבל זה שונה מאוד מאז. אני בדיר כבשים של יהודים, בארץ-ישראל! כל
האווירה מסביב טעונה במנגינה זו, הדיר עטוף בה, בגדי העבודה המכובסים
לכבוד שבת מפיצים אותה, כל כבשה שומעת את השבת, כי המנגינה יוצאת עתה
מפי בקול גדול וחזק. עשרות החברים המתפללים עתה את השחרית לשבת, מפיצים
את המנגינה למרחקים, עד אל מחוץ לגדרות המשק, עד לשטחי המרעה שאני מוליך
בהם את העדר. זו אינה יותר שבת מוסתרת, שבת במחשבת. זו שבת גלויה, שבת
שמופצת לכל כיווני הרוח עם אותה מנגינה. אך אז היא זומזמה רק על ידי,
על ידך במסתרים.

עוברות-חולפות עתה בזכרוני כל אותם "ימי שביעי", שהשבת שבהן הורגשה רק
בתוך-תוכי, עמוק בלב. עתה זו שבת אחרת, שבת של ממש, גם אם אני רועה את
הצאן בשדות ארץ-ישראל. כי היום בשבת אינני מטלטל כי אם את מקלי, בגלל
פיקוח נפש שאני מצוי בו, אך הוא תקוע בחגורת "לשם שינוי"...

דברי בטאון את האושר מנת חלקי, שחשתי את ההבדל הגדול שחל בחיי, ב 1945.

אחי נתן בצרפת

המשך מעמ. 318

בתקופה שהייתי בשלף, בגז ובנדידה, - בערך בחודש יולי 1945, שלח אחי ליאונרד מברק מבית החולים בפריז, כמוסדות ה.ס.ס. בלימוז", שם נעצר שלוש שנים מוקדם יותר, בסוף אוגוסט 1942 ונשלח בכפיה מזרחה. הוא לא ידע על השינויים שחלו מאז. המברק הגיע לידי מר גולדשמידט, שדאג להעבירו למרכז החדש של הארגון בצרפת הדרומית. זה הודיע לאמי על חזרתו של "בעלה" מן המזרח, במקום לציין שזה בנה שחזר מן התופת. [הוא לא ידע] אנשי ה.ס.ס. ביקרו אותו מיד וזו הפעם הראשונה שהוא קלט שהוא נמצא במציאות חדשה וכי מותר לו כבר לגלות כי יהודי הוא ומיהב בדיוק. עקב הערפול שנהג בו עוד במברקו, טעו בזיהויו המדויק. הוא הוזמן למשרדי ה.ס.ס. בפריז ונסע לשם בבגדי האסיר שלא הוחלפו עדיין. אחרים עוד לא היו לו. אך בגדים אלה שימשו לו עתה כסימן של כבוד, לא של בוז... במרכז הארגון בפריז הכיר עתה את גברת אנדרה סלומון [ראה עמ. 128-132], את בו כון ואת מרגוט כון.

גברת סלומון סיפרה לו קורות משפחתו, על אמו במוסד הארגון בליאון, על אביו שהוסע למזרח, על אחיו פאול ואחיותיו תרצה ורוזל שהוברחו בעוד מועד - לשוויצריה ועל אחיו מנפרד שהצליח להגיע לארץ-ישראל. אמו ביקרה אותו בבית החולים, שם שהה לשם החלמה ונשארה לידו כמה ימים. מאוחר יותר ספרה לי אמי, שבימים האלה סיפר לה ליאונרד-נתן את כל הקורות אותו בשלושת השנים הנוראות האלה. הוא דיבר כמו מתוך טראנס... לא הפסיק לספר עוד ועוד... לאחר מכן, אחרי שהתאושש, סגר את העבר עמוק בתוך נפשו ולא סיפר יותר מה עבר עליו, אפילו לא לחברה שלו, שבעתיד נהיתה לו לאשה. רק בשנת 1985, אחרי חלוף 40 שנים העיד למען יד-ושם, עדות שאני כותבה עתה.

קרנות לשיקום שבויי מלחמה שחזרו מן השבי ועזרה סוציאלית צרפתית מימנו את החלמתו הפיסית. אחרי חמשה חודשים עבר לפי בחירתו למוסד הילדים "הירונדל" Hirondelle, שם עבדה אמו. אך עוד לפני כן הכיר את זו שהיתה לו לחברה ולאשתו אחר-כך: סוזן קטריבס - SUSANNE CATARIVAS, שכינה VIF-ויף, דהיינו "התוססת". על פי בקשת אמו, עמה עבדה כמדריכת ילדים באותו מוסד, בקרה אותו ויף בבית החולים בפריז והזמינה אותו לבקר בבית דודה שם. הוא התקבל שם בחום רב, כבן משפחה אובד שחזר הביתה. האוירה היהודית והחמה בבית החכם והחזן של הקהילה הספרדית בפריז, פתחה לו אשנב לעולם יהודי מסוג אחר מזה שהכיר בנעוריו, לעולמם של יוצאי טורקיה הספרדים. אלה התאזרחו לפני שנות-דור בצרפת.

בנובמבר או דצמבר עבר לגור במוסד הירונדל, קרוב לאמו ולחברתו החדשה. זו ויף שהחזירה אותה למציאות, לאחר שהיה מנותק ממנה פיסית והכרתית. חודשים רבים נדרשו כדי שישרש מתוכו התנהגויות ומחשבות שהשתרשו בתוכו בעת עבודת הכפיה, כדי להנצל אז מן הסכנות שארבו לו יום-יום ולילה-לילה. כן חזר למשרדי הרישום ועמד על כך, כי לא שטראסבורג הוא מקום. לידתו כפי שהובן בטעות בהיותו עייף ומבולבל, כי אם המבורג. זהותו האמיתית חזרה והשתרשה בו וכן הרגלי החיים. בחודשי החלמתו הציג עצמו עוד תמיד בצרפת. במשך הזמן הגיע להכרה כי אירופה "שרופה" בעבורו, וכי רק ארץ-ישראל היא ארץ עתידו.

כאשר עמדו אחיו פאול-ישראל ואחיותיו תרצה ורוזל-נעה לעלות ארצה, הם הוסעו משוויצריה לעיר הנמל מרסיל-Marseille ושם נפגש עמם שוב לראשונה ושם נפרד מהם....

ראש השנה ה'תש"ו

לראשונה חגגתי את ראש השנה בארץ-ישראל, ראשית שנת ה'תש"ו, שחל ב 8.9.1945. חזרנו לפני זמן קצר מן הנדידה, כדי להיות עם המשפחות בטירה. כי לא היתה עוד כזו, אך מחשבותי היו עם משפחתי בצרפת וקיויתי לעתיד משפחתנו שנהיה כולנו ביחד. גם ערגתי מחשבות על הקמת משפחה עם שושנה חברתי, שלא התביישה יותר להראות בחברתי וכבת זוג לי. שאבתי מכך תקוות ובטחון, הגם שלא יכולתי עדיין לתאר ולתכנן את העתיד לקרות לנו...

אחי ואחיותי עולים ארצה

תרצה סיפרה לי: ..האוניה Mataroa יצאה מנמל מרסיי בראשית השבוע, בתאריך כ"ד או כ"ה באלול ה'תש"ה - 2 או 3 בספטמבר 1945. היא היתה אוניה גדולה. תרצה ורוזל-נעה היו בקשר עם אמנו ונפגשו עמה, ביחד עם אחיהן פאול-ישראל, פעמיים ליד מעבר הגבול בין צרפת לשוויצריה, אחרי תום המלחמה. מאחיהן נתן-ליאונרד קיבלו מכתב, לאחר חזרו מן השואה ואחרי התגברותו על התלאות. לפני-כן, -עם סיום המלחמה נשאלו אם ברצונם להגר לאמריקה, או האם הן רוצות לעלות ארצה? לאחר הבעת הרצון לעליה, לארץ-ישראל, הועברו שתיהן ממוסד אשכנז ב-Bex, שם התחנכו מאז 1943 ברוח אגודת-ישראל, כמוסד אנגלברג-Engelberg. המנהל היה מר חיים גיטלר. בניו הם האחים גיטלר, בעלי חנות לספרי קודש בתל-אביב. גם באנגלברג התחנכו על פי הדרך של "אגודת-ישראל". עתה פגשו במרסיי את אמן ואת אחיהן נתן-ליאונרד, כדי להפרד מהם. הן היו מן הראשונות שעלו על האניה וסרטיפיקט בידן. סרטיפיקטים חולקו ל 700 עולים, אך אחרי היותם כבר על האוניה, לקחו פעילי העליה את רשיונות העליה מן העולים הליגאליים ונתנו אותם לעולים אחרים, שהוכנו לכך מראש. בסיכומו של דבר עלו על האוניה 1400 עולים, מחציתם ליגאליים ומחציתם בלתי-ליגאליים. מאחר והאוניה צוידה במזון בהתאם למספר המוצהר של 700 נפש, שרר בה דוחק רב והמזון היה מועט. המצב במשך ימי ההפלגה היה קשה ומדכא. בהיות האוניה בלב ים פגעה בה סערה קשה והזכרונות מן השייט קשים לתרצה עד היום הזה. האוניה הגיעה לחיפה בשבת, = א' דראש השנה ה'תש"ו = 8.9.45 העולים הורדו ממנה במוצאי השבת, ליל ראש השנה השני. הן הוסעו ברכבת למחנה עתלית. נאמר לבנות אנגלברג מראש, כי עליהן לשאול על אדון שוורץ, כדי שירכזן בחושר אל קבוצה אחידה - כנראה של אגודת-ישראל. עד כאן דברי תרצה.



רוזל באסות משפחת
אשר



תרצה

ישראל סיפר: עבר את הגבול מצרפת לשוויצריה ב 22.2.1943 י"ז אדר תש"ג.
הוחזק במחנה מעצר ומיון Charmille עד 2.3.43.
ב 2.3.43 הועבר למחנה מעבר Champelle.
ב 13.4.43 נשלח למחנה עבודה ב Davesco ליד Lugano.
לא היה במחנה מזון כשר ולכן ציידו אותו לפסח במזון כשר
בלוגנו לשם הלך רגלית כ 10 ק"מ. ארחה אותו משפחת קהן.
ב 3.5.43 הועבר למחנה עבודה Bourignon, ליד Delemont.
מחנה זה יועד ליהודים כשרים בלבד ולא עבדו בו בשבתות. אך
נאלצו להשלים את מכסת העבודה השבועית על ידי שעבדו 10 שעות
יומיות במקום 8. העבודה היתה קשה מאוד.
לאחר 14 חודשים של עבודת פרך, נסגר המחנה והוא הועבר
ב 28.6.44 למחנה מעצר Chateaufneuf. לא עבדו שם אך תנאי
המעצר היו קשים וגרועים.
בחורף 44\45 הועבר למחנה אחר בהרים, באזור מושלג.
בסוף שבט תש"ה - פברואר 1945 הועבר למחנה Beatenberg, ליד
אגם בשם Zunersee. במקום אורגנה ישיבה לצעירים דתיים.
שבועיים לפני ראש השנה ה'תש"ו החלה עלייתו ארצה. קודם הוסע משוויצריה
דרך צרפת לספרד. בנמל ברצלונה עכו על אוניה, ששמה לא זכור לו.
היא יצאה לים התיכון כנראה ביום א' כ"ד באלול-2.9 כמו האוניה של תרצה
ונעה, אך בהיותה קטנה ומנועיה חלשים, נמשך השייט 10 ימים.
הוא עלה עם סרטיפיקט והגיע לחיפה ביום ג' י"ז דתשרי = 11.9.45



בעתלית פגש את שתי אחיותיו, שהגיעו למחנה יומיים לפניו. הם ידעו היכן אני
חי ולכן הודיעו לי על הגעתם ארצה מיד לאחר ראש-השנה.
ביקרתי אותם בין כסה לעשור במחנה עתלית, אך לא הורשיתי להכנס למחנה.
לכן בקשתי שיוודיעו ברם-קוק, כי אחיהם יוסף-משה מחכה להם ליד השער.
ואכן יכולנו להפגש ולשוחח, -אחרי כמה שנים של פרידה כפויה, רק דרך גדר
ההיל. נפרדנו כאשר הם יצאו מגדרות היל של מחנה גירס ב 24.6.1942 ואני
נשארתי שם עוד 12 ימים. עתה נפגשנו כאשר אני חופשי והם מאחורי גדרות...
החלטנו שעם שחרורם מעתלית יבואו לבקרני בטירת-צבי. ואמנם כך היה.
ישראל זוכר, כי הוא שוחרר מעתלית בין יוה"כ לסוכות ושהה עמנו בטירה עד
לערב הושענא-רבה. בהושענא-רבה נקלט בישיבת קוק-תורה בירושלים, ושוכן
בדיוור הבחורים בשערי חסד.
תרצה זוכרת כמה עובדות שהתמיהו אותה אז: אכלו בשרי והגישו מרגרינה.
בחו"ל לא הכרנו ממרח צמחי כמרגרינה. לכן חששה שהגישו חמאה עם בשר, אך אמרו
לה שזה כשר. היה לה קשה לקבל זאת. כן היה לה מוזר שאוכלים משולחנות שאין
עליהם מפה. בין ארוחות חלביות ובשריות ניקו את לוח השולחנות במפיות
רטובות. בחו"ל כיסו שולחנות במפות בשריות או בחלביות וכאן, בקיבוץ דתי,
רק מנקים...? גם היה לה מוזר, שאוכלים תמרים ושותים ביחד עמם מים.
לאחר זמן לא רב עברה מטירת-צבי לקיבוץ חפץ-חיים המשתייך לזרם של פועלי
אגודת-ישראל. נסעה באוטובוס עד גדרה והלכה רגלית מן המושבה לקיבוץ. ללא
ליווי, דבר שלא היה מקובל מפאת הסכנה. אך תרצה האמינה, כי בארץ-ישראל
אין סכנות מן הגויים ואין לפחד כלל... מאוחר יותר עברה תרצה למנסד. בית
שרה שגנבר, בית-חינוך לנערות חרדיות.
רוזל-נעה נשארה מעט יותר זמן בטירת-צבי ונקלטה זמנית בקבוצת ילדי הקיבוץ
מבני גילה. היא היתה עתה בת 8, דברה גרמנית וצרפתית. עתה היה עליה להתגלגל
לעברית המדוברת בפי בני ובנות גילה. ובאמת, אחרי זמן קצר ביותר ידעה גם
שפה שלישית זו.

לנעה זכור (לא לטובה !) החינוך "הספרטני" שרציתי לחנכה על פיו, אז :
באתד הערבים שכחתיה לבד מאזור המגורים לאזור המשק, כדי לחסנה מפני פחד
החושך. כן רציתי שלא תפחד מן הכלב השחור הקשור ליד הדיר, השומר על העדר.
הייתי בטוח שעלי לחנכה כך, כאחיה הבוגר שצבר נסיון בחיים.
בעצמי חייתי על פי גישה זו, הן מהכרח והן מדעת. הרי הייתי מושפע עוד
מספרו "החינוך הטבעי" של ז"אן ז"אק רוסו הצרפתי, אותו קראתי והפנמתי
בחורף 1943/42 בפיר-בלנש. כך עברתי בעצמי את תלאות ההסתר בצרפת, את
בריחתי דרך הפרינאים. למדתי על בשרי, כי מי שחסון-, שורד, מנצח.
כמו-כן הזדהיתי עם דעותיו של מדריכי הארץ-ישראלי **אורי סווליהיים** [כיום
אורי אליאב לאוי"ט]. רביעית היתה בי ריאקציה קיצונית נגד האירופאים
חיי הבורגנות, הפינוק העצמי, הריחוק מחיי טבע והאטימות מתחושות טבעיות.
[לאחר שנים התריסה אחותי נעה בי על "התאכזרות" זו בה, האחות הקטנה.]
גם **רוזל-נעה** עברה לאחר זמן-מה מטירת-צבי לקיבוץ חפץ-חיים, להתחנך שם.
זה היה כנראה רצונה של **תרצה**, עמה התחנכה בשויצריה זה שלוש שנים, מגיל 5-8.
אך בטירת-צבי הצטערו על-כך, כי ברצון קלטו אותה אז בין ילדיהם.
נעה התאקלמה היטב בבית הספר היסודי בחפץ-חיים.



באחד הימים, אולי בחוה"מ סוכות או מיד לאחר החגים,
ביקרנו בתל-אביב אצל דודתנו **פרידה** והדוד **מרדכי**
וולקובסקי, שקיבלו אותנו, את שלושת ילדי בונדהיים
בחמימות ובאהבה. אחינו **פאול-ישראל** לא בא עמנו.
היינו עתה ארבעה ילדים של אחיה של **פרידה** :
ארנסט-אלעזר בונדהיים, ניצולי השואה, בארץ ישראל.
בת דודתנו **צילי-שולמית** הייתה אז בת 21, **אנוכי**
בן 20, **תרצה** בת 17 ו**רוזל-נעה** בת 8 שנים.
הצטלמנו על הטיילת מול הים והיתה זו חוויה טובה.

בחזרה לחיי שגרה בטירת צבי

אחרי התרגשות המפגש המחודש עם אחי ואחיותי, חזרתי לעבודתי בדיר הכבשים.
סוף-כל-סוף הכירו בקבוצתי, העולים מצרפת כותיקה מספיק, כדי שילמדו אותנו
קפ"פ, כחברי "ההגנה". המדריך שלנו היה שומר השדות יהודה **שפיארא**.
הרגשתי בטחון רב יותר בהיותי במרעה, הרחק מן הקיבוץ. ידעתי עתה להתגונן
ולהתקיף באופן מסודר ומוזדר. אך לא הסתפקתי בכך, אלא החלטתי לגדל לי כלב-
רועים, שיכיר כמעט רק אותי וישמע להוראותי. הכלבה שדה, כלבת הדיר, המליטה
גורים. בחרתי לי את החזק ביותר, "שד שחור". איש לא הכיר אותו מלבדי. איש
לא טיפל בו, כי אם אנוכי. לכן חשש מבני-אדם וחשף שיניו לכל זר. זה מה
שרציתי ממנו. אך היותו שחור, סבל מחום הקיץ. אך בחורף שירת אותי היטב
ומנע מרועי העמק לאיים עלי. כשכזה הופיע פעם רכוב על סוס, פניו מכוסים
בכפיה, קראתי ל"שד" מרבצו והחזקתיו בחגורתו קרוב אלי. הבנתי שאני מאוים.
הבדווי התקרב בזהרה, כאמור פניו מכוסים והשבריה שעל בגדו גלוי ונוצצת
בשמש, כאומרת "הזהר אני מזוין". כדי להוכיח לו שאיני מפחד מן הג"סטות
שלו, התרסתי כנגדו ממרחק של כמה מטרים "שו הדה"- מה זה ? בהצביעי על
פגיונו הגלוי והמפגין "הפחדה". "הדה אחסן מן אח" - "זה יותר טוב מאח"



היתה תשובתו, כאשר הוא מפגין הפגנת כח עוד יותר מאימת משכתי קצרות בחגורתו של "שד" וזה עמד להתנפל על סוסתו של הרוכב, תוך כדי שהוא חושף את שיניו ומשמיע נביחת איום ברורה. הסוסה נבהלה והתרוממה על רגליה האחוריות. הבדוי נבהל כהוגן, הוריד את הכפיה מעל פניו ופלט בסלידה, בהצביעו על הכלב הרוטן ברוגזה מפחידה: "איחס, שו הדה" - "פויה, ומה זה" ? בערה: למה אתה משסה בי את כלבך ? תשובתי היתה כשלו: "הדה אחסן מן אח" - זהו יותר טוב מאח (רחוק)! לפתע קרא לי הרוכב הגבוה מעלי: "יא חוודג"ה - "אדון". קודם חשב להפחידני... עתה הייתי אדון. מעמדי בעיניו היה עתה איתן. הוא רכב לדרכו..., תוך שהוא מכסה על הפגיון שבחגורתו. האיום חלף, כלא היה כנראה מצאה השמועה על כלבי האכזר את דרכה אל יתר הבדווים שבעמק.

היה סתיו. בחודש אוקטובר החלה "עת יחס הצאן". האילים הורחקו מן העדר ונשארו במכלאה, תוך כדי הזנה בחציר ובתערובת, לשם הגברת כוחם. למרעה הלכו רק הרחלות. כשחזר העדר מן המרעה הוצאו שנים או שלושה אילים מן המכלאה, כדי לגלות באמצעותם את הכבשות המיוחמות. אלה נלקחו הצידה לפני שהאילים הספיקו להפרותן. **אפרים ואורי** קבעו על פי הרישומים שבספר העדר, איזה איל יפרה רחלה זו ואיזה מהם את האחרת. כך תוכנן ונוצר דור משובח עוד יותר לשנה הבאה, כאשר המיקוד הוא על תכונה אחת: נתינת חלב! הכבשות אף הן קיבלו תוספת מזון, דהיינו תערובת עשירה במיוחד בחומרים מזרזים את היחוס. כאן הבנתי את מעשה המקלות "ששם יעקב בשיקתות המים ליחס בהם את הצאן". הבנתי, כי לא מעשה כשפים היו בידי יעקב קדמון עמנו, כי אם השראה אלוקית, אותה לא למד מסביבתו בארם-נהריים, כי הרי הם לא ידעו משיטה מתוחכמת זו. השראה אישית או לא ? מותר לי להעלות על הדעת, אולי זה מה שלמד אצל שם ויפת, שהיו יורשי אביהם נח באמונת ה" וגם רועי-צאן ! לכן צוין יעקב היותו איש "אוהלים". לא חד צדדי בידע שלו, כי אם רב-צדדי: גם תורת האמונה וגם עבודה יוצרת של השבט העברי לו השתייך, השבט העברי. מדוע לא פירשו מפרשינו המסורתיים פרשה סתומה זו ? כי לא נשאר מידע מחיי הטבע של אבותינו בידיהם, כי חיו הרחק בזמן ובמקום ואף באוירה הכללית מתקופת אבותינו, אם בבתי-מדרש בוורמייזא, בערי ספרד, צפון אפריקה או פולין. רעיונות יהודיים פורשו, אך לא מקצועות מעשיים של האבות. לאבות הרי לא היו ספרי עיון, אפילו ספר התורה נכתב מאוחר מהם בהרבה. זה מה שלמדתי עתה עם הצאן. הייתי מאושר, שהצלחתי להביט פנימה אל תוך חיי אבות-אבותינו.

החורף הגיע. המרעה היה שוב עשיר בצמחיה ועם האביב באה תקופת ההמלטות. הרחלות המליטו בשדה ביום ובדיר בלילה. ידינו היו מלאות עבודה בנשיאת הגדיים הרכים, כשההמלטה קרתה בשדה. לפעמים שניים, שלושה ואף ארבעה תוך חצי-יום אחד. בדיר הושקו הגדיים חלב מדליים, אחרי יניקה ראשונה של חלב הקולוסטרום הראשון, השמן והמכיל, -ראה זה פלא, חומר משכשל קל, כדי לפתוח כך את מעי הגדי או הגדיה. אחרי יניקת יום ראשון לחייהם, הורחקו הגדיים מאמם והוחזקו ב"חדר ילדים", במכלאה נפרדת, כדי להרגילם לטיפוחם בידי אדם. כל גדי או גדיה סומן. ושוב החלה החליבה, בבוקר השכם ואחרי המרעה בערב. העבודה במשך שעות רבות ביממה נתנה בי אותותיה והתחלתי להרגיש חולשה רבה מחוסר שינה ומצריבת שמש החמסינים בימות האביב. לכן בקשתי מנוחה ו**אפרים** הצליח לשכנע את רכז המשק להקציב לי, אחרי גמר עונת ההמלטות, חופשת נופש הבראה של קיבוצים בהר כנען, ליד צפת.

ח ע ב ר

אך חופשת מנוחה זו הושגה רק אחרי שעבר עלי משבר אמיתי. עבדתי 14-15 שעות ביממה. בגבור החום הרגשתי חולשה גופנית ועייפות מצטברת. קרו מקרים שלא יכולתי להתנער מן השינה השכם בבוקר. גרוע מכך, בשעות הלוהטות במרעה, חשתי שאני עומד להרדם, כאשר מסביב אורבים רועים בדווים זוממי-רע. פניתי **לאפרים**, האחראי על הענף. כל מה שבקשתי הוא, שידאג לתוספת כח-אדם, כדי ששעות העבודה יוקטנו ואוכל לעבוד ולישון כיתר חברי המשק. הוא הבין את מצבי, אך לא נענו לו. פניתי בעצמי **לא. מלך**, רכז העבודה, והסברתי לו את מצבי הגופני. הוא זלזל בהסברי, כפי שזלזל כאשר ביקשתי לפני כשנה שילמדו אותי קפ"פ לשם הגנה על חיי. הפעם חשתי עלבון עמוק, כי כוחותי ועצבי הגיעו לשפל, שלא חשתי קודם. בקשתי **מאפרים** שימצא לי מחליף, כי אינני יכול להמשיך בעבודה בדיר. גם בקשתי זו לא מצאה מענה, הגם **שאפרים** הבין אותי. ביקשתי בדיקה רפואית, כי חשתי חולשה קשה. בבוקר לא קמתי בעת החליבה ויצרתי מצב לא נעים, בהשאירי את הצוות הקטן בדיר לבד במלאכה זו. היה בכך מן המחאה, הגם שלא הייתי מרדן, אך היא באה מחוסר יכולת פיסית. קבלתי תור לרופא. זה קבע שאני בריא אך עייף ובקש הבראה בשבילי. כמו-כן פסק בחיור דק, שאני צריך להתחתן. הוא, כמו מבוגרים אחרים ידע על קשרי ההדוקים יותר ויותר עם **שושנה**, בחירת לבי. כנראה רצה לעודדני באמירה זו. אך הכיצד נתחתן ואין לנו מעמד מתאים? עוד לא הייתי חבר-קיבוץ ו**שושנה** היתה חברת גרעין נוער אחר, ללא עצמאות קיומית... הדאגה החלה לכרסם בי. אין לי שליטה על חיי ואין פתרון כמצבי. המחליטים לא דואגים לבעייתי ואני תלוי בהם וברצונם. הייתי זקוק למעט התחשבות וזו לא נתנה לי, על-אף מאמצי הכנים, אותם השקעתי בענף הצאן, מרצון. בגמר עונת החליבה והגז השיג **אפרים** את הדרוש, -חופשת הבראה בהרי הגליל. כאשר חזרתי למשק רענן יותר תפסתי, שברגע שאינני במקום, מצאו מחליף במקומי: חבר ותיק, -**חיימקה** שמו, שהיה בבריגדה היהודית בשנות המלחמה, חזר לענף, בו עבד בעבר. כן הוסיפו עתה חבר מגרעין א" מבני עקיבא. הקיץ העיק עלי מאוד.

אז נודע לי על פניה של מזכירות "הקיבוץ הדתי", לשלוח חברי קיבוצים "למכון לכימוד מצוות התלויות בארץ" שעומד להיווסד בכפר הרא"ה בהדרכתו של הרב **שאול ישראלי**. בקשתי שישלחו אותי לשם לתקופת מה מטעם הקיבוץ. שנים לא למדתי יהדות בצורה מסודרת, כך נימקתי והרי ארצה להיות חבר הקיבוץ ביודעי גם מעט יותר דינים והלכות, פרט לעבודה בדיר.

נדחיתי שוב, "הרי אינך עדיין חבר במשק", טענו. שוב חשתי, כי הצד הפורמלי חשוב יותר מן הצד האנושי והאיש. עכשיו קלטתי כי עלי לקחת את גורלי ביד, בלי להיות תלוי באחרים. מצב זה יצר בי דכאון נפשי. אוכזבתי קשות בחשבי, כי הקיבוץ מקבל מן החבר את כוחו ונותן לו את הדרוש לו, כאשר הוא זקוק לכך. למדתי לדעת, כי יש פער בין הרצוי לבין המצוי.

נסעתי לתל-אביב, למשרדי הקיבוץ הדתי, בלי לבקש רשות לכך. הרי כבר לא הייתי נחוץ בדיר, אחרי שמצאו שני ממלאי מקום לעבודה, במקום האחד שעבדתי אני בה. במשרד הקיבוץ הדתי נאמר לי, כי אוכל להשתתף בלימודים התורניים בכפר הרא"ה ללא תשלום. מאחר ואיני מקבל עזרת טירת-צבי כחבר, אצטרך לעבוד, כדי לשלם את כלכלתי. הסכמתי. חזרתי למשק, אך פרשתי ביזמתי מן הדיר. הסברתי **לשושנה** את תוכנית הלימודים שלי. היא הסכימה עם החלטתי. חשנו בטחון הדדי בקשרינו, גם אם אעזוב לזמן-מה, אולי אף לשנה שלמה, כדי לחזק את עצמי בלימודי המצוות התלויות בארץ. הקיץ היה עתה בעיצומו. היה זה הקיץ החם ביותר מאז נוסד הקיבוץ. ביום מסוים בחודש תמוז מדדו 52 מעלות צלזיוס בצהריים בצל.

היו אלה ימי האחרונים בטירה לפני שאסע לכפר הרא"ה. הצטלמנו כזוג חברים ממש [ראה בעמ. 335]. **שושנה** אף הסכימה שאשלח תמונתנו המשותפת לאמי אשר בצרפת, כדי שזו תכיר את מראה, גם אם רק מרחוק. בימים האחרונים הצעתי ל**שושנה** ללמוד לשחות בבריכת האגירה של הטירה, הגם שהיה חם נורא ורצינו לחוש חופשת-קוץ משותפת לפני הפרידה הצפויה. ניסיתי ללמדה לצוף על המים, אך **שושנה** נבהלה כאשר באמצע תרגיל חתירה הרפיתי מעט מן האחיזה בה והיא חששה לטבוע. היו אלה ימים יפים אחרונים בטירת-צבי...

ל כ פ ר ה ר א"ה

הודעתי ל**אפרים יעיר** על החלטתי לעזוב את הטירה לזמן-מה ואיש לא שם לי מכשול בדרכי. בסוף חודש יולי 1946 = בראשית חודש אב ה'תש"ו, נפרדתי מחברתי **שושנה** השכם בבוקר, כדי לעלות על האוטובוס שנסע לעפולה. לקחתי עמי את אחות-כלבי **שד**. שד היה קשוח מדי, כדי שאסיענו בין אנשים באוטובוס. אך הייתי זקוק לבעל-חיים עמי... כל כך התרגלתי לחיים בטבע. כיצד אתרגל עתה לחיי לימוד בישיבה??

קטעים ממכתבי הראשון שכתבתי לאמי מכפר הרא"ה, במוצ"ש פ" שופטים=25.8.1946

... כבר כחודש שאני כאן, אחרי עוזבי את טירת-צבי. בקרתי את **תרצה**, **רוזל** ו**ישראל**. **רוזל** היתה במשך שלושה שבועות עם כתתה בירושלים והבריאה שם יופי. עתה היא אצל **משפחת Benschner**-**בנשר** ברמת-גן. **תרצה** רוצה לעזוב את חפץ-חיים, כדי להמשיך את לימודיה בחוץ. **רוזל** תשאר בקיבוץ זה. חבל שעלייתכם עתה לא הסתדרה, כי היה רצוי ש**רוזל** לא תשאר לבד, ללא משפחה. אך כרגע אין לכך פתרון. **ישראל** ימשיך בלימודיו. נפגשתי בתל-אביב עם גברת **סלומון** שהיתה ידידותית מאוד עמי. היא נהגה אתי, כאילו אני נכדה ממש. היא תספר לכם אודותינו. ביקרתי בשבת בטירת-צבי כדי לראות את **שושנה**. גם היא תצא ללמוד בקורס לגננות. שם תפגש כנראה עם **דוד בת דניאל גליקשטאדט** ועם



עליזה בת דוד גליקשטאדט. ישנן עוד, בעיות עם הדיור שכה בתל-אביב, אך אני מקוה שנסתדר. מצורף כאן צילום בו עומדת **שושנה** ליד בריכה עם דקל. בגדיה דומים לפיג"מה -מכנסיים ארוכים וחולצה עם שרוולים ארוכים, אשר חובה ללבשם לפנות-ערב בטירת-צבי, בגלל יתושי הקדחת. אני מקווה שקבלתם את שני תצלומינו הקודמים, עם שנינו ביחד. נצטרך להיות סבלניים עד שנפגש סוף-סוף כאן. גברת **סלומון** נחמה אותי בצורה נחמדה כשאמרה: "נו, אשה כמו אמך תוכל תמיד להגיע ארצה ותצליח גם כאן, כפי שהיא מצליחה בכל מקום ובכל תפקיד.

אני סקרן לדעת מתי מתחתנים **נתן** ו**סוזן**? בכל אופן "מזל-טוב". אני מקוה שבשנה הבאה תהיו פה, כי אז בא תורי עם **שושנה**. ... מוטי, כיצד מוצאת חן בעיניך **שושנה** בתמונות? האם בולט לך ההבדל בגוון עורה? לי זה לא מפריע, להיפך, היא כה נחמדה וצבעה הולם אותה יותר מאשר עור בהיר. כתבתי לממשל המנדטורי בענין סרטיפיקט עבורך. הורים שילדיהם כאן, מועדפים בדרך כלל. - אי-אפשר לקנות כאן אדמה פרטית; כפי שהינך חושבת. אך נוכל, במסגרת ארגון מושבי, או במסגרת מוסד ילדים לבנות לנו כאן עתיד משפחתי משותף. אולי נוכל לעבוד כולנו כאן במוסד ילדים? את, **נתן**, ויף, **שושנה** במקצוע שאתם רגילים בו. -ואני כמגדל ירקות ובעלי-חיים, ליד המוסד... גם **תרצה** תוכל להצטרף לעבודה עם פעוטים ו**רוזל** תהיה תלמידה במוסד. בינתיים זה חלום, אך מי יודע? ...

במכון למצורת התלונות בארץ

בכפר הרא"ה גרנו ארבעה בחורים ברפת של אחד המתישבים, ליד מגדל המים. הכלבה שהבאתי מטירת-צבי שמרה על חפצינו במשך היום, כשישבנו לכמוד בחדר בית-המדרש שליד בית הכנסת. מצאתי עבודה בשכר במחסן האספקה של הכפר, בו עושים תערובת לעופות ולפרות. האחראי הוא החבר **יצחק יעקבס**. תוך כדי בירורו מי אני ומאין באתי, התברר, כי יש קרבת משפחה בינינו. כשהוא שמע, כי אני בן **ארנסט בונדהיים**, ידע לשייך אותי מיד. **סבתו פלורה היתה אחות סבתי קרולינה ורטהיים-בונדהיים, אשת סבי נתן בן אליעזר-ליפמן בונדהיים**. [ראה "האגדה לבית הנריק", עמ. 235-236] הוא ואשתו רות קבלו אותי בידידות משפחתית חמה ואירחו אותי ברוב השבתות אצלם בביתם.

ועוד חבר משק במושב רצה לקרבני לביתו, אחרי שנודע לו, כי הנני קרוב משפחה ליצחק יעקבס. הוא היה מיהודי מזרח-אירופה, חסיד. הוא הציע לי להשתדך לו ולבתו, נערה עדינה, טובת-מראה ולבושה בצניעות חסידית אדוקה. אך אני אהבתי את **שושנה** ולא רציתי להחליפה באחרת, גם אם היתה מסודרת. הצורך לפרנס את עצמי בעבודה פיסית קשה, - ערבות תערובת והרמת שקים כבדים על עגלות החקלאים, הכבידה עלי במאוד-מאוד בלימודים. לא יכולתי להתרכז כמו אחרים, שקיבלו את הוצאות כלכלתם מקיבוציהם.

באותה עת הגיעו 12 ארגזים עם ספרי-קודש מבריסל. **מקס אנסבכר** קיבל מאמי יפוי-כח ב 13.6.46, כדי לפדותם מן המחסן, בו היו שמורים מאז 1941. כדי לשחרר את הארגזים מנמל חיפה מכרתי את שעון הזהב שקבלתי מאבי לרגל הבר-מצוה שלי. שעון זה היה עלי בכל הגלגולים שהתגלגלתי בצרפת ואף בעברי את הפרינאים, כמו גם השרשת שלו. את שניהם מסרתי בזמנו ל**סרג' יפרויקין** בבקתת המחסה האחרונה, כאשר הוא וחמשת מלווייו ניסו לפלס להם ולנו דרך לספרד. בברצלונה הוחזרו לי על ידי פקיד הג'וינט. כל חפצי הערך שמסרנו באותו בוקר לידי **עדה, שרמי וסרג'**, ניתנו כשלמון לאכרי הכפר מונטגרי, כדי שאלה יאותו להצילנו מן המוות הלבן. הם נפדו מידיהם מאוחר יותר על ידי נציגי הג'וינט, בכסף מלא.

את **שרשרת הזהב היקרה הענקתי לחברתי שושנה גמליאל בטירת-צבי, לפני עזבי אותה בקיבוץ, - כמתנת אירוסין**.

עתה מכרתי את השעון, כדי לשחרר את ספרי הקודש של משפחתי מן הנמל. הטיפול בעניין זה, כמו גם העברת הארגזים לישיבת "קול-תורה" בירושלים, אילץ אותי להקדיש לכך ימים. לא יכולתי להשתתף בשקט ובשלווה בשיעורים, כאחרים כמו-כן חשתי די מהר, כי אין לי יסודות איתנים לכמוד תלמוד וספרות הלכתית, ברמה שנדרשה ממשתפי המכון. כל יתר המשתתפים זכו בצעירותם ללימודים יהודיים סדירים, - ואני בכלל לא כך !!!

כן התגעגעתי כמובן ל**שושנה**. במיוחד סבלתי מחוסר בטחון עקב אי-הידיעה באשר לעתיד. לא היה לי במי להוועץ ועל מי להסמך. חשבתי על משק עצמאי, אך לא ידעתי כיצד מתחילים בכך. כסף לא היה לי כלל. כל הבעיות האלה גרמו לכך שלא יכולתי להתרכז בלימודים. לא הייתי רגיל לכך זה שנים רבות. אי-שקט נפשי עפף אותי ודכאון החל להציק לי. אינני זוכר כלל, היכן חגגתי את ראש השנה והיכן התפללתי ביום הכיפור... כנראה בכפר הרא"ה. עתה בחוה"מ סוכות כתבתי לאמי ולאחי לצרפת.

מכתבי הבא לאמי מ"ח תשרי ה'תש"ז - 13.10.1946, מבהיר את מצבי בסתינו:

מוטי היקרה. הרבה מדי זמן עבר מאז מכתבי הקודם. הנני פה כבר יותר מחודשיים. אם בתחילה התרגלתי והייתי די מרוצה, הרי השתנו לאחרונה מחשבותי

באשר לעתיד. הרבה גורמים הביאו לידי כך, שהחלטתי להפסיק את הלימודים. הסמינר אינו בדיוק מתאים לי. אך הגורם העקרי לשינוי מחשבתי הוא חוסר יכולתי להתרכז כראוי. הן ההפסקות החוזרות ונשנות בלימודי, -בגלל נסיעות הכרחיות, -הצורך לעבוד לפרנסתי, -המחשבות על עתיד שלי נותנות לי מנוח, -והפרעות בריאותיות מינעו ממני להיות סבלני ושלו כדי להתמקד בלימודים. לא הרופאים ולא אני מצאנו את הסיבה, מדוע אני רזה כל-כך ועייף תמיד ? עד כה חשבנו שתעלו ארצה בקרוב והתחזק בי הרצון להקים משק קטן אך עצמאי. אך עתה, כאשר התברר לי, כי אינכם עולים ארצה לעת עתה, הנני מתלבט: האם כבר להתחיל עתה בכך לבד, או האם לדחות זאת עד בואכם ? לאמר את האמת, הגורם המדרבן אותי למשק עצמאי הוא הרצון לחדש חיי משפחתינו, בשמחה ובאהבה ואף לדוֹזל יהיה בכך פתרון. אך הדחיפה לכך חסרה, אם את לא באה הנה. במקרה זה החיים בקיבוץ הם תחליף לחיי משפחה. לבד אי-אפשר לקיים משק חקלאי ושושנה רגילה יותר לחיות בקבוצתה... לא אוכל לפרט בכתב את כל הרהורי ולבטי. **הרצה** דחפה אותי לכך, להפסיק לשבור לי את הראש, אלא לחכות עד שתגיעו הנה ואז ימצא בודאי הפתרון. אולי הייתי מוצא עתה את השלום ללמוד ? הרי בעתיד כאשר אצטרך לדאוג לפרנסת משפחתי, בודאי לא אוכל לפתח את ידיעותי בלימודי קודש. מצב בריאותי אינו טוב ואין יודעים למה. הבדיקות לא הצביעו על אמיבות, כפי שחשבו הרופאים ואין ממצאים אחרים. מאחר ואינני רואה פתרון למצבי ואני סובל בכל זאת בקיבה ובמעיים, חושב אני לקבל את הזמנתם של דוד **דניאל גליקשטאדט** ודודה **אנני**, לנסוע אליהם למושב מרחביה ולהרשות להם, לפטם אותי כהוגן, כפי שהציעו לי זאת כבר כמה פעמים. שבועיים מנוחה והבראה בהם תאכיל אותי דודה **אנני** במוצרי חלב, ללא בשר כלל, לא יזיקו לי. כך לא יהיו לי גם בעיות כשרות. אחר-כך אעבוד שבועיים במשקם ודוד **דניאל** ינוח גם הוא במקצת. אני מקוה להתאושש. הקבוצה של **שושנה** תעבור למקום אחר, בהרים, עם אויר קריר וצח. אולי אצטרף אליהם מאוחר יותר ? יתכן ואויר הרים זה הדבר שאני זקוק לו, לאחר האקלים הקשה בעמק בית שאן ?!

בענין הנופש במרחביה, אפנה אל דוד **דניאל** ודודה **אנני** לאחר חג הסוכות...

מכתבי זה לא נשלח, אלא לאחר שלושה שבועות. ראה להלן.

מוצ"ש פרשת לך-לך, אור לט"ו מרחשון ה'תש"ז - 2.11.1946
...לא שלחתי את המכתב. בינתיים חל שינוי גדול. הקב"ה דחף אותי למסלול, שהינו כנראה הנכון, כך מבין אני לעת עתה. בשמחת תורה ביקרתי את **שושנה** בטירת-צבי. האוירה היתה נהדרת, כמו תמיד בחגים. כנראה רצה ה" כך, כי נשארתי ללא סיבה ברורה עוד יום, יותר ממה שתכננתי. והנה, בו-ביום מגיעה הודעה טלפונית, כי על הגרעין של **שושנה** לעלות מיד לנקודת ההתישבות שכו. במחרת נסעתי אתם ותוך כדי הנסיעה החלטתי להצטרף לקבוצה ולעלות אתם להתישבות החדשה. בקיצור: הנקודה ההתישבותית הדתית החדשה, עליה הודיעו בעתונות, אלה אנחנו. עליתי עמם ואשאר אתם בעזרת ה'.

לא אחסיר מלכתוב **לך מוטי, לליאונרד ולך סוזן**, כי הייתי רוצה להיות אתכם בחתונתכם. אם לא כתבתי לכם עד כה, זו תוצאה של חיי הלא-סדירים בחודשיים האחרונים. כל טוב לכם, מזל טוב לכם ושלוש לשניכם ממני ומ**שושנה**.

עתה אני מרגיש הרבה יותר טוב, בלי לבטים ובלי לחצים בראש.

כתובתי החדשה : קבוצת בני עקיבא ענין צו ר י מ, ליד כפר עצינן
ליד ירושלים, ת.ד. 1140

אמי מרטי. נתן וריף בצרפת.

כאשר כתבתי את מכתבי לפני האחרון בחוה"מ סוכות, הייתי כנראה עוד בכפר-הרא"ה. הדאגות והלבטים הטרידו אותי אז עד למאוד. אינני יודע כיום, מדוע הייתי סבור אז, כי **אמי מרטי, נתן וסוזן** יעלו ארצה בקרוב. בכל אופן חשתי אז חובה לקבלם כראוי ולהכין להם עתיד משותף. אך לא היתה לי הצעה קונקרטית ובאין תשתית כספית מינימלית, וללא כל ידע כיצד ניגשים להכין עצמאות כלכלית ומקום לגור בו, הייתי מדוכא. כי הרי קיבוצניק הייתי אז, ולא היה לי כל נסיון מעשי בחיים עצמאיים כאן. כנראה לא ידעתי אז על תאריך חתונתם של **אחי נתן וכלתו סוזן**. ההזמנה המצורפת הגיעה לידי רק מאוחר יותר. עתה אמסור את הידיעות על ההתפתחויות בצרפת מרישום שערך **אחי נתן**:

המשך לעמוד 339:... כאשר עלו **ישראל, תרצה ורוזל** ארצה, נסע **נתן** עם **מרטי** למרסיי ונפרד שם מהם. היה בו אי-שקט נפשי והטרידה אותו השאלה, מדוע הוא נשאר בחיים, מבין כל האלפים מסביבו שגורעו, נורו למות והושארו ללא קבורה בצידי הדרכים? למה ולשם מה ניצל הוא? **אמי** עוד לא רצתה לעלות ארצה. היא קוותה, כי לפתע, כפי שחזר **נתן** מן התופת, יופיע לפתע גם **בעלה** חי מגיא ההריגה. עדיין לא הובנה כל הטרגדיה הנוראה של השואה הטוטלית. עוד לא שיחזרו את רישומי הנשלחים והמומחים. ככן החליט **ליאונהרד-נתן** להצטרף לישיבה ב Aix les Bains - אקס לה באן, שם חיפש ואף מצא שלווה לנפשו ואיזון לרוחו. ההתאוששות הגופנית לוותה עתה בהתאוששות רוחנית. שוב מצא את טעם החיים. במשך קיץ 1946 חזר למוסד L'Hirondelle - La Mulatiere, עתה כמדריך מן המניין ובשכר. בימים ששהיתי בכפר הרא"ה בנסיון ללמוד לימודי יהדות, בסוף הקיץ -

ב כ"א באלול ה'תש"ו - 17.9.1946 התקיימה חתונתו עם סוזן - ויף קטריבס.

C. B.

MADAME ESTHER CATARIVAS

MADAME ET MONSIEUR BUNDHEIM

A L'HONNEUR DE VOUS FAIRE PART DU MARIAGE

ONT L'HONNEUR DE VOUS FAIRE PART DU MARIAGE

DE SA FILLE SUZANNE, AVEC MONSIEUR

DE LEUR FILS LÉONARD, AVEC MADEMOISELLE

LÉONARD BUNDHEIM.

SUZANNE CATARIVAS.

ET VOUS PRIENT DE BIEN VOULOIR ASSISTER A LA BÉNÉDICTION NUPTIALE
QUI LEUR SERA DONNÉE AU TEMPLE ISRAËLITE, 47, RUE MONTESQUIEU,
LE MARDI 17 SEPTEMBRE 1946, A 14 HEURES 30.

318, RUE DUGUESCLIN, LYON.

MAISONNETTE 100

"HIRONDELLE" 2, CHEMIN DES CHASSAGNES, LA MULATIÈRE.

כאשר נאמרו שבע הברכות על ידי החזן והחכם **קטריבס, דודה של סוזן**, התפלא **נתן** לשמוע נוסח בית **בוונדהיים** בסוף ברכת המזון: "הרחמן הוא יזכנו ויחיינו ויקרבנו לימות המשיח" וכו'. לשאלתו ותמיהתו, הכיצד הגיע לדוד אשתו **הפרייה** הנוסח הזה? נתנה לו התשובה, שזהו נוסח הספרדים מאז ומתמיד. לראשונה הובהר לאחד מבני דורנו, ל**נתן**, כי במסורת משפחתנו יש אלמנט יהודי-ספרדי.

באוקטובר 1946 עברו **אמי מרטי, נתן ואשתו החדשה ויף** למוסד ילדים קרוב לפריז, בשם Chez nous = "אצלנו", בוורסיי - Versailles.



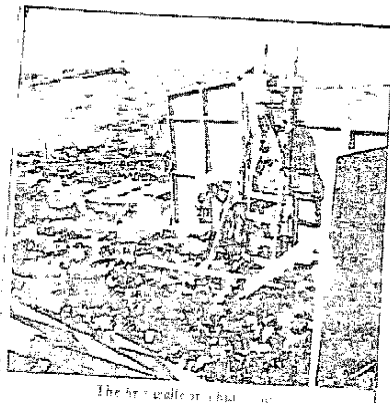
U.P.A. BUILDS NEW VILLAGE

1. Prefabricated building material and helpers.
2. The rocky site where will be redeemed by Jewish colonization.
3. Some of the new settlers.
4. The first meal in their own land.

שושנה
גפליה



The settlers receiving prayers



The first meal in their own land



The first meal in their own land

באתי לבקר את שושנה חברתי בטירת-צבי בשבוע של חוה"מ סוכות.
שמחת תורה חל אז ביום ה' בשבוע. החלטתי להשאר גם בשבת, כדי לחזור ביום
א' לכפר הרא"ה. למעשה לא היה לי בית קבוע. מטירת-צבי לקחתי חופשה בלי
לבקש על כך אישור, הרי לא ראו בי עדיין חבר, אך הייתי מועמד להיות כזה, אם
ארצה בכך והקיבוץ ירצה בי. בכפר הרא"ה לא חשתי בנוח, כי לא הצלחתי להיות
לומד מתמיד, מן הסיבות שמניתי כבר.

ביום הששי, אסרו-חג של שמחת-תורה ושמיני-העצרת הודיעו לפתע לחברי גרעין נוער ב", שהיה אז גרעין ה" של תנועת בני-עקיבא, שעליהם לעלות בדחיפות להתישבות בגוש-עציון. היה זה שבועיים אחרי עליית 11 נקודות ההתישבות בנגב, במסגרת תוכנית החרום של הנהגת היישוב העברי בארץ. ההוראה יצרה התלהבות בקרב בני הגרעין והחלטתי בו במקום, בדעה אחת עם שושנה תברתי, שאני עולה אתם ומצטרף לגרעין במקומו החדש. לא היתה סיבה למזכירות הגרעין לסרב לבקשתנו; אדרבא, ידעו כי שושנה חברתם רואה בי את חברה ומוטב שאבוא אתם, - ולא שושנה תעזוב למעני את הקבוצה.

ביום א" אחרי שבת פרשת "בראשית" עלינו על משאית פתוחה, כדי לנסוע בה דרך ג"נין, שכם ורמאללה לירושלים ומשם לכפר-עציון שבגוש עציון. שם רוכז הציווד להתישבות החדשה: קירות-עץ מוכנים להקמת שלושה צריפים (אחד מהם חדר האוכל) כמה אוהלים, גדרות תיל, מיכל מים, וכלי עבודה הדרושים להקמת הנקודה. אני לקחתי את מיטת הסוכנות שקיבלתי בבואי לטירת-צבי והוספתי אותה על הציווד האישי, שכל אחד מ-25 חברי הגרעין לקח אותו עמו. הנסיעה זכורה לי בעקר בגלל הנופים ההרדיים והרוח הקרירה שנשבה, בעקר כאשר נסענו בשעות אחר-הצהרים על גב הרי השומרון ומאוחר יותר של הרי יהודה. בכפר עציון חיכו מאות מוזמנים, ביניהם מכובדים כגון הרב מימון, חיים משה שפירא, שניהם חברי ההנהגה של תנועת המזרחי העולמית. היו שם מתנדבים חלוצים, שבאו לקחת חלק בהקמת הנקודה החדשה על תל נישא, באדמות "דיר-אבו-זייד". ואכן גבעת אבו-זייד היתה מקום נישא ופרוץ לרוחות סוערות...

פרטים על ההתישבות אפשר לקרוא במאמרו של רפי אילן בספר "גוש עציון מראשיתו עד תש"ח, שיתוף ויחוד" - עמודים 101-110. הוצ. רחל ינאית בן צבי. תשמ"ו - 1986



עשר שנה דירסוף-משה בעין-צורים

לאחר ליל חגיגות ונאומים בכפר-עציון, עלינו ביום ב' כ"ו תשרי ה'תש"ז - 21.10.1946 השכם בבוקר על אדמות הנקודה החדשה וזו הוקמה בו ביום. נסיעת השירה בדרך-לא-דרך, פירוק הציון על פי תכנית, מתיחת גדר תיל מסביב לתל, הקמת סככת העבודה, חדר האוכל ושני צריפי המגורים, כל אלה היו מרגשים. המתנדבים חזרו למקומותיהם ואנו נשארו כ 25 צעירים ושני נוטרים מכפר-עציון וממשואות-יצחק בשוב החדש. שני צריפי המגורים הכילו כל אחד ארבעה חדרים. השתכנו בנים לחוד ובנות לחוד, ארבעה-ארבע בכל חדר. חדר אחד הוקדש להיות "המרפאה" ומחסן הבגדים. שושנה היתה אחראית על שני התפקידים.

לאחר ההתארגנות הראשונית נוצרו קבוצות עבודה. בתחילה עבדנו בסלילת שביל הליכה מן הגבעה אל מעין שנבע במורד המערבי של הגבעה, בתוך מערה קטנה. ממנו הובאו מים בשני פחים על חמור אחד. לאחר תקופה קצרה התברר, כי אין המעין יכול לספק את צרכינו. לכן הוקם מיכל-מים, מוגן על ידי חומת-אבן, קרוב לכניסה אל הנקודה. המים הובאו במיכל על מכונית-משא ונקנו בכפר בית-פג"אר, מזרחה מכביש ירושלים-חברון, פרנסת הערבים מן ההתישבות הצעירה. גם צריפי המגורים הוקפו בחומת-אבן עד לגובה החלונות, כדי שישמשו הגנה מפני ירי רובים ממתנכלים ערביים אפשריים, בעוד אנו ישנים את שנת הליכה. כמוכן שקיימנו שמירה קבועה לאורך הגדרות, בזוגות. תורנות השמירה חלה על כל בחור פעמיים או שלוש פעמים כל שבוע, בלי פטור מן העבודה למחרת. רכז הבטחון היה אחד מחברינו, אליהו בר-חמה ולידו אברהם דאובה, שניהם "גפירים" מטעם המשטרה המנדטורית הבריטית. מבנה בטון יחיד שימש כמחסן נשק. הכשרה מסויימת בהגנה על הישוב ניתנה לנו בימי הגשמים, כשיציאה לעבודה היתה בלתי אפשרית. בחדר האוכל ובסככת המלאכה למדנו את השימוש ברובה, אך רק "על יבש". מאוחר יותר, באביב, למדנו גם זריקת רימונים באחד מן המורדות, שהוכן לנטיעת עצי-פרי. כל אחד מאתנו זרק גם רימון חי אחד, אחרי הרבה אמצעי זהירות מעינא-בישא. הרימון שזרקתי התפוצץ לעיניו המשתאים של חונכי בתנב חבית המטרה הרחוקה ביותר, 50 מטר מנקודת הזריקה. הוא לא ידע, כי כרועה צאן בטירת-צבי, התאמנתי רבות בזריקת אבנים.

הבנות דאגו למשק הבית: מטבח, מחסן, כביסה ותפירה והבנים החלו בהכשרת קרקע לשתילת עצי יער במימון הקרן הקיימת לישראל. לשם יעור נבחרו חלקות סלעיות שלא התאימו להכשרתם לקראת שתילת עצי פרי נשירים. המתאימים סוקלו מאבנים וסלעים. האבנים הוסעו במזחלה רתומה לשתי פרדות אל קוי-רוחב במורדות, שהתאימו שיבנו שם קירות אבן, -טרסות, במטרה שיעצרו סחף קרקע בימי הגשם. גם בנות הקבוצה השתתפו בסיקול. הבנאים והעגלון היו בנים. העבודה נעשתה בהכוונת ותיקי כפר עציון ובמימון קרנות הישוב, קרן היסוד וקרן הקיימת. עבודתנו היתה שכירה ושמשה כהכנסה לקבוצתנו, לקיומנו.

ההחלטות החברתיות והמשקיות "בושלו" בדרך כלל על ידי מזכירות הקבוצה והובאו אחר-כך לדיון והצבעה לפני אסיפת החברים. האסיפות התקיימו בערב בחדר האוכל, ששימש גם כבית-כנסת ולפעולות חברה ותרבות. לאט-לאט עוצבו חיי קימונה יחודיים לקבוצה, שהשיגה את עצמאותה אחר שלוש שנות הכשרה בטירת-צבי, בידי חלק מחבריה. חלק קטן אחר בא מגרעין צופים עירוני-דתי וחלק מגרעין קבוצת ביריה. באביב 1947 התווספו חברים נוספים, כך שבשנת 1947 מנתה הקבוצה כ 35 חברים וחברות. (מסיכומי רפי א.) בין החדשים היה חברי מברצלונה, יוסף שלזינגר. אז הוקם גם צריף נוסף.

חבר ותיק מכפר עציון שימש כמדריך חברתי וכלכלי והוא הנחה את חברי המזכירות בקידום עניני הקבוצה. כך הוחלט, כי אני אהיה בעתיד האחראי לגידול מטעי הפרי. ראיתי בכך הגשמת לימודי מבריסל, שם למדתי גם את הענף הזה, אמנם בגירסה האירופאית שלו. אך היסודות המקצועיים היו בידי. לשם השתלמות מחד, וכענף הכנסה מאידך, היה עלי מעתה ללכת יום-יום לכפר-עציון, כדי לעבוד שם בהדרכת ראשי הענף במטעי הקיבוץ, שאמור לתת פרי בקרוב. את שכרי כפועל הרוויחה קבוצתנו ואני הרחבתי את ידיעותי תוך-כדי עבודה והתנסות. עקר עבודתי בחורף זה היה בחפירת בורות לנטיעות חדשות, במכוש ובטוריה. לפעמים השתמשתי ב "לום", -מוט ברזל מעובה, כדי להזיז סלע תקוע באדמה, אך גם כדי לפצל סלעים לגושים קטנים יותר במכות פטיש. לפעמים פוצצו שורה של סלעים כאלה, ועל העובדים היה לסלק את השברים מן השטח. באביב הובאו עגלות עם זבל בהמות ומילוי הבורות בו, בתוספת קרקע, היתה אף היא מעבודתי. תקופת-מה זכיתי גם לעבוד בעיצוב עצים צעירים; גיזום ענפים מיותרים וקשירת ענפים חשובים להתפתחות שלד העץ. בימי גשם הועסקתי במחסן החומרים ובעבודות הכנה שונות, תחת גג.

ראיתי בתפקידי עוגן-כלכלי וחברתי בתוך קבוצת עין-צורים בעתיד. כך אהיה חבר יעיל להתפתחות המשקית. מן הצד האחר שוב בודדתי מרוב חברי הקבוצה, שעבדו בנקודת ההתישבות עצמה ומסביבה, בפריצת דרכים, יעור, סיקול, הובלה, בניית טרסות ומזכירות.

הגם שהייתי גם כאן מבודד מיתר חברי הקבוצה, הבנתי את החיוב במעמדי המקצועי לעתיד. הרי רציתי להיות מועיל לקומונה, אליה הצטרפתי בגלל **שושנה**. גרתי עם עוד שלושה בחורים, שלא היו מן הגרעין המרכזי של נוער ב" בטירת-צבי, אך לא חשתי בכך מן השלילה. מבחינה זו היה מצבנו זהה והיו בינינו יחסים טובים בהחלט.

בשבתות השתתפתי בשיעורים, בשירה בציבור ובתפילה. השבתות והחגים היו גדושי אוירה. רוב הבחורים הביאו עמם אוירה יהודית חסידית וזו התבטאה היטב. אחרי הצטרפותם של **יוסף ש.** ו**עזריאל קרליבך** לקבוצה, התוספה נימה קרובה אלי. חשתי טוב מאוד בקבוצת בני-עקיבא הדתית, הגם שחבריה היו מרקע ומעבר שונה. רובם היו ילידי הארץ ובהם משפחה באחת הערים, ירושלים תל-אביב וחיפה. בחור אחד היה מכפר חסידים. הכינוי שלו היה "מושבניק" והוא בלט בכך שאסף כל חפץ מושלך לשם שימושו החוזר. אחרים זלזלו בכך.

בעקר שהייתי קרוב ל**שושנה** והיא היתה קרובה אלי. נחשבנו לזוג הראשון של הקבוצה.

לא היה נראה לנו, כי משהו מערער על כך.

לא היתה לנו אפשרות להתבודד, כי השטח

עליו חיינו היה מצומצם מאוד וחשוף כולו.

אך אכלנו ביחד בחדר האוכל וישבנו ביחד

בשעות תרבות וחברה ובאסיפות החברים.

זה הספיק לנו, לעת עתה. החשבנו את עצמנו

מאורסים זה לזו וזו לזה וקוינו להתחתן

אחרי כשנה בעין-צורים. אני חשבתי אפילו

על שם משפחה, המציין נס הצלתי מן השואה,

הצור בו אני מאמין ועליו חיים: **צוריא-ל.**

חשמל לא היה לנו וחיינו לאור "לוקסים".

בערבי החורף הארוכים טיילנו, **שושנה** ואנוכי

מעמדה לעמדה ומשומר לשומר בדרך הסובבת את

הגבעה. היה לנו על מה לשוחח והיתה הבנה

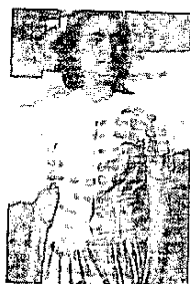
רבה בינינו, ברוב הנושאים הנוגעים לחיינו.



הצילומים מפסח תש"ז - 1947



בִּיקוּרֵי מִשְׁפַּחַת בִּירוּשָׁלַיִם .



לשבתות נסענו מדי פעם לירושלים. רצינו שאכיר את משפחתה של שושנה וזו תכיר אותי. היתה זו חוויה מיוחדת בשבילי, ללמוד, להכיר ולהוקיר יהודים מתימן בסגנון מחיתם הטבעי, שהם אחיה ואחיותיה המבוגרים של שושנה.

אצל חיים ומרגלית גמליאל, במורד המערבי של שכונת שערי-חסד, ראיתי לראשונה שולחן יהודי בגרסה התימנית: הקידוש, הברכות, הנוהגים, הזמירות והאוכל התימני, הכל מתובל בחום משפחתי מכל הלב, החל מן הרגע הראשון. הרגשתי נפלא בתוכם, שגרו עם ילדיהם בדירת חדר גדול אחד.

שושנה חששה ממפגשי עמם ובמיוחד מן הרצון שלנו וגם החובה שלה, לבשר לאחיה הבכור על התארוסותנו ורצוננו להתחתן, כדי לקבל את הסכמתו וברכתו לצעדה המרחיק לכת.

וכך היא כותבת בעצמה:

"באחת מחופשותי נסעתי עם יוסף לירושלים, לבשר לאחי וגיסתי על הקשר שבינינו.

היה לי קשה לאמר זאת במפורש. אבל בשלב

מסוים גילינו זאת להם. יוסף אמר: אתם

יודעים? התארוסנו. התגובה היתה חיובית

ובשמחה אמרו לנו "מזל טוב".

אחי היה מורגל לחיות עם אנשים שלא

ממוצאנו ולא ראה בקשרי עם יוסף משהו

חריג. הם גרו בסביבה של דוברי אידיש.

מה גם שיוסף היה בחור דתי ועשה

רישומו הטוב על גיסתי ועל אחי.

אך חשתי חובה להתייעץ עם אחי הבכור,

אחרי שאבי נפטר לפני שנה...

אחי ראה ביוסף עולה חדש שצריך להקלט

בארץ. היתה לו גישה חיובית לכך.

בשנות ה 50 עבד הוא בעצמו בקליטה". [עד כאן דברי שושנה]

בלילות השבת ישנתי בפרוזדור המגורים של בחורי ישיבת "קול תורה", שדירתם

היתה שכורה בשכונת שערי-חסד. כמוכן שהמצאותו של אחי ישיאל שם, שימשה לי

ככרטיס כניסה למגוריהם, בהסכמת הרב המשגיח.

את אחותה הגדולה מלכה ובעלה שלום חם, אז מזכיר העדה התימנית בירושלים,

ביקרנו כמוכן אף הם. גם שם ראיתי וחיותי מגורי משפחה עם בן ושלוש בנות,

ואמו של שלום חם בתוך, בתנאי מגורים צנועים ומצומצמים, אך באווירה של

הסתפקות במועט ובשורשיות יהודית. שלום חם היה "פחות נלהב" לנישואי גיסתו

הצעירה עם עולה חדש, חסר-כל ורזה כל-כך, כך סיפרה לנו רק לאחרונה אשתו

האלמנה, אחות שושנה מלכה, בגילוי לב. אך היא, מלכה, השתיקה והשקיטה אותו

בנימוקים הגיוניים משלה, לחיוב. [צילום שניהם בעמ. 26]

אז לא חשתי בהתנגדותו של גיסה של שושנה. אמו הקשישה עשתה עלי רושם כביר,

על אף שלא הבנתי את דיבורה התימני. היא היתה ידענית ברפואות טבעיות.



נעמי, אחותה של שושנה, שנשארה בתימן כאשר עלה אביה עם משפחתו ב 1930, כי היתה אז כבר נשואה לאיש, עלתה ארצה בראשית 1945 עם שני בניה, אחרי שבעלה נפטר בתימן. עתה נפטרה בדרך ארצה גם בתה הבכורה. חצי שנה אחרי מות אבי-המשפחה, הגיעה נעמי ארצה ולא זכתה לפגוש את אביה בחיים.

שושנה בקרה אותם בתחילה במחנה עתלית. עתה ביקרנו ביחד בדירת הקרקע הקטנה בשכונת רחביה, ברחוב מטודלה. בנה הגדול יותר אהרון, נשכח להתחנך במוסד עליית הנוער בכפר גנים ובנה הצעיר עזרא הוכנס לפנימיה של דיסקין, בית חינוך ליכדים יתומים.

למחיתה עבדה בבנין הסוכנות היהודית, שם התחבבה במיוחד על משה שרתוק, לימים שר החוץ שרת. שמה הלך לפנייה על דייקנותה, יושרה, נאמנותה ונקיונה. היא היתה אשה עדינה, שסבלה רבות עד שהגיעה ארצה.

מן הביקורים חזרנו מעודדים לקבוצתנו וחשבנו, כי מעתה אין כל גורם שירצה למנוע את ברית הנישואים שלנו, בעתיד הנראה לעין.

החורף בהר היה קשה בהרבה ממה שהכירו חברי הגרעין, אך לי הזכירו הימים הסוערים, - הרוח, הערפל שכיסה את הכל והקור חודר-לעצמות, את עברי בגולת צרפת, פייר-בלנש, טרב והרי הפרינאים. לא התפנקתי וברוב ימי החורף הלכתי רגלי לכפר-עציון, כדי לעבוד שם את מנת עבודתי כפועל שכיר-מתלמד. הדרך עברה ליד בתי הכפר הערבי הקטן "חרבת זכריה" והיוני ער לטכנות שיכלו לבוא משם, הגם שהיה זה כפר שקט ורגוע, ששכן בתוך גוש של ישובים יהודיים: כפר-עציון מעבר לרכס דרומה, משואות-יצחק מעבר לרכס מערבה, ועין צורים מצפון, קרוב כמטחוי קשת. מאוחר יותר הוקמה עוד נקודת התישבות מערבה לכפר: רבדים של השומר הצעיר. בצעדי השכם בבוקר לבד לכפר-עציון ובחוזרי לפנות ערב באותה דרך בחזרה, הייתי ער לכך, כי התושבים הערבים בודאי יודעים את שעות הליכתי כאדם בודד. לכן הכנתי לי מקל קפ"פ קצר אך חזק ועיני תרו מסביב, כל עוד אני בדרך. למדתי להזהר ולעמוד על המשמר עוד מתקופת צרפת. עתה היה אויבי האפשרי ערבי, לו אוכל לגמול במקלי, -ולא גרמני שאני נתון לו כמשיסה, באין מגן.

והיה גם שומר שדות על סוס לבן, מאיר פנים ואבהי, שקראו לו "יגאל השומר". בעיני הערבים נחשב "למוכתר היהוד", כי ידע היטב את שפתם ומנהגיהם. הוא קישר בין כפרי הסביבה לבין קיבוצי הגוש. כשהופיע לידי, הייתי שקט. פעם אחת באו מכפריי המורדות המערביים, מצורף ומגבע, לפלוש לאדמות משואות-יצחק, כדי למנוע חריש שטח הקיבוץ. למאות הם באו והחלו לזרוק אבנים בטרקטוריסט. נתנה אות אזעקה וכל הבחורים הפנויים מעין-צורים רצנו למשואות-יצחק. החלה קטטה המונית בין הפולשים הערבים ובינינו, כאשר יגאל השומר מפריד בינינו בדהירה הלוח וחזור על סוסו הלבן. לפתע נשמע טרטור מכונת יריה מכיוון הכפרים הערבים, אך מרחוק. ואז קיבלו עשרה נוטרים פקודה לפתוח באש מרוביהם. הם עמדו מאחורינו במצב הכן. אך אני לבזיון, רק שניים או שלושה רובים ירו באמת. אחר-כך אמרו שהתחמושת ישנה. בכל זאת נפסקה הקטטה מיד אחרי הירי, כי הופעת כתת נוטרים מאורגנת

עם רוביהם עשתה רושם מתאים על הערבים וגם השומר תרם את חלקו בהשקטת הרוחות ובהפרדת הכוחות, על אף שסוסו נפגע מאבן. הוא עשה עלי רושם מצוין. הוא ביקר אותנו בקיבוץ והיה תמיד ניינו ואורח רצוי.

רסאל ה"ה"י
שוינה



חל צדוק - "גג קדש"

על עגלה ליד המזורים



הבנות וגדרות התל

אסתיג. שוינה



אכזבות

לא שבעתי נחת מן הבזבזנות של צעירי הקבוצה, שלא ידעו להעריך יוקר הביגוד וציוד אישי אחר. הרבה פעמים מצאתי גרביים מלוכלכים, גופיות ותחתונים, כשהם זרוקים מאחרי הצריפים, במקום להמסר למחסן לשם כיבוס. על-אף שדובר הרבה על חיסכון ועל קשיי התקציב, ראיתי חוסר התחשבות ברכוש הציבורי, דבר שחרה לי מאוד. ערב אחד הכנתי לאסיפת חברים שני שקים מלאים של בגדים זרוקים, אותם אספתי מאחורי הצריפים. נושא הדיון באותו ערב היה "התקציב". אחרי הרבה דברי מלל תיאורטי קבלתי לבסוף את רשות הדיבור: הנפתי את תוכן שני השקים דרך חדר האוכל בקוראי "הנה התקציב-הנה התקציב" ולא הוספתי על כך הרבה מילים...

על אף התדהמה ופרץ הצחוק בעקבותיה, יתכן והמחשתי החיה עשתה משהו ?! ואולי לא ?! בכל אופן כינו אותי מערב זה "יוסף-משה בום-טראח". כן, הייתי שונה מהם, מבוגר מהם, רציני מהם, מנוסה מהם בחיים הממשיים. זו אולי הסיבה, כי כאשר שוינה ואנוכי פנינו אחרי חג הפסח לחברי מזכירות הקבוצה, כדי להסביר להם, כי אנו כזוג מאורסים רוצים להתחתן בסוף השנה הראשונה שלנו בעין-צורים, נתקלנו בחוסר הבנה מוחלט לרצוננו "היוצא דופן" הזה. הועלו בעיות לביצוע חתונה וקיום חיי משפחה בקבוצה, וכולן היו בעיות של ממש. אך לכל בעיה הצענו פתרון, שלא היה בו מלהכביד על תקציב הקבוצה. מנקודת ראותנו הסתפקנו באוהל משפחתי ולא דרשנו חדר או מבנה. והרי אוהל היה בנמצא. דאגת הילד הראשון שיוולד, כשענתם, היתה מוקדמת לדעתנו ועוד חזון למועד הזה. וכי אין גן ילדים בכפר-עציון השכנה ? אך הם בסירובם ! היינו מאוכזבים מאוד. במיוחד לקחתי אני זאת ללב. כי היה בי רצון עז להתחתן עם שוינה, להקים משפחה ולהוליד ילדים. פרט לצורך האישי בהתפתחות על פי טבע האדם הצעיר, היה קיים בתוכי רצון לבטא בכך נקמת נער יהודי נגד העם הגרמני, ששרדתי מן השואה ובמקום למות מסכן ובזוי, נשארתי בחיים כדי להוליד ילדים במקום הרבים שנשפו. רציתי לתת חיים חדשים לקיום מורשת אבי הי"ד. וכמוכן : היתה אהבה עמוקה, יפה ואמיתית בינינו, אהבת לב ונפש !!

התחלתי להבין, כי חיי לא יכולים להתנהל על פי שיקולי ורצונותי, וכי אני תלוי באי-הבנתם של ילדי הארץ צעירים ממני, חסרי נסיון ואולי מקנאים?? האם יש להם התנגדות אלי, שאינני משלהם?

הדברים עברו מפה לאוזן בחברה, אך אף אחד לא קם לדרוש את "הצדק החברתי" בשבילנו. בין החברים והחברות היו שהבינו אותנו, תמכו בנו כזוג, אך לא עשו דבר, כדי לשנות את החלטת המזכירות המצומצמת.

ועוד מקרה העיב על חיי בקומונה: הגיעו עוד חמשה ארגזים, משלוח אמי מחו"ל. הם חיכו לפדיונם בנמל חיפה. הייתי זקוק לסכום כסף לשחררם וזה לא היה לי. חברי המזכירות לא תמכו בי כספית. בצר לי דיברנו, **שושנה ואני** על כך עם חברתנו הטובה **אסתר גופר**, שהיתה מזכירה מנהלית ומנהלת החשבונות של הקבוצה. ממנה נודע לנו לתדהמתנו, כי הגיע סכום כסף למזכירות הקבוצה, על שמי ומי עוד אישית לי, מאת דודי בארה"ב **ליאן גליקשטאדט**.

אך חברי המזכירות שמרו זאת בסוד ולי לא מסרו על כך מאומה. בתחילה הייתי בהלם, אך החלטתי לא לשתוק על-כך והכסף נמסר לי. לא זכור לי, אם קבלתי רשות וחופשה כדי לשחרר את רכוש משפחתי מן הנמל. בכל אופן לא ויתרתי, נסעתי לחיפה והעברתי את הארגזים למשמרת דודי **דניאל גליקשטאדט**, למשקו אשר במושב מרחביה.

לא זכור לי, אם בזו ההזדמנות נשארתי במשק דודי ודודתי כשבועיים, כדי להתאוויר מעט מאכזבותי, או האם היה זה מוקדם יותר, עוד בהיותי בטירת-צבי? בכל אופן ביליתי שבועיים נעימים מאוד במשק המושבי, שהרפת ופרות החלב בו היו עקר פרנסתם. **דודתי אנני** פטמה אותי במאכלי חלב מעשה ידיה; בשמנת, גבינות לבנות ובחלב לשתייה. אני עזרתי בחליבה וביתר העבודות הדרושות. ברצוני לציין, כי מוקדם יותר, כאשר שלחתי להם את תמונתי, מצולמת במחנה עתלית, הגיב דודי כי אני, **בן אחרון יונה**, נראה כמו "פרנק", זהיינו ספרדי. היום ידוע לי, כי ידע מנעוריו, כי ממוצא ספרדי אנו.

נשבר בי האימון בחברים הקובעים, בצדק האמיתי בחיים הקולקטיביים, כמו אז בטירת-צבי, כשהייתי זקוק להתחשבות בבעייתי אך זלזלו בחיי ובבריאותי. צמחה בי ההכרה, כי אם לא מאפשרים לנו להתחתן, מי יודע לכמה זמן, אני עמל לשווא. כה התאמצתי להיות מועיל לחברה, בה רציתי לחיות. נתתי לה כל מה שיכולתי. אך לתת לי-לנו, **לשושנה** ולי, לא אבו כאשר זאת לנו. החלטתי, כי אני עוזב! **לשושנה** היה קשה מאוד לשמוע על כך, הרי הגרעין והקבוצה נהיו לה כעין משפחה. אני הצעתי לה שנבנה לנו משפחה משלנו, ללא תלות באחרים, הגם שאין לנו לעת-עתה האמצעים לכך. אך האמנתי בגורל אשר ה" הועיד לי, לטובתי... הרי תמיד נדחפתי לכיוון הנכון!!!

שושנה האומללה! היא היתה צריכה להכריע עתה בין "הבית-הקבוצה" שלה, לבין חברה ואהובה שרוצה לעזוב חברה זו. ההחלטה עברה היתה קשה שבעתיים. אך היא העדיפה את אהובה לפני הקבוצה שלא תמכה בה ובבחירה-לבה. החלטתי לעזוב מיד לאחר ט" באב. רציתי לחפש עבודה בירושלים, לי ול**שושנה**. הודעתי למזכירות הקבוצה על מועד עזיבתי, לאחר שהתעלמו מצורכי ומזכויותי. בבוקרו של אחד מימי סוף חודש יולי 1947, הזמנתי מקום נסיעה במשאית, שעמדה לנסוע לירושלים. היו לי מעט בגדים וחפצים אישיים אחרים. החשוב בהם היתה חליפתי האפורה, אותה קניתי בכספי הג'**וינט בלרינגה** העיר. היא אמורה לשמש לי בחתונתי כחליפת החתן...

קבלתי רשות מהנהלת ישיבת "קול-תורה" להשתכן זמנית באחד מפרוזדורי המגורים שלה. מיטה לא יכלו להציע לי. אך הבאתי מטירת-צבי את מיטת הסוכנות שלי. אך מזכיר הקבוצה לא רצה להרשות לי להעמיסה בבוקר על המשאית. קיפוח בלתי צודק זה הכעיס אותי עוד יותר. הכנתי עם חפצי גם את מקל הקפ"פ שלי, וכאשר

הוא הופיע ליד המשאית, - כנראה רצה לבדוק מה אני לוקח עמי, הצבעתי על מקלי ואמרתי לו: נחרצות: "עם מקלי זה אקח את מיטתי עמי". הוא נאלם דום ונעלם.

- מפאת האתיקה, לא נקבתי בשמו ובשמות חברי "מועצת החכמים" של עין-צורים...

שושנה נסעה באוטובוס ושנינו התמקמנו זמנית בירושלים...

אחרית דבר ומסקנה : גם זו לטובה

שלושה חודשים מאוחר יותר נותק גוש עציון מירושלים. הערבים שמו עליו מצור. חברנו רפאל היימן נפל בקרב השנייה הראשונה, הי"ד. - ב 29 בנובמבר 1947 החליטה מועצת האו"ם על זכות היהודים להקים מדינה, תוך חלוקת א"י בינינו לבין הערבים. בה"א ירד ה'תש"ח הוסר על הכתב המדינה ובאותו יום הושמד גוש עציון כישוב יהודי. רוב חברי כפר עציון נפלו בקרב או נטבחו על ידי ההמונים הבוזזים. עין-צורים, כמו משואות-יצחק ורבדים נכנעו לפי הוראות הממשלה זמנית בתל-אביב. כל חברינו וחברותינו נלקחו בשבי הלגיון הירדני והועברו למחנה שבויים בעבר הירדן המזרחי, בו הוחזקו כשבויים זמן רב. לשושנה ולי נחסכה תקופה מרה זו. ושוב נוכחתי לדעת, כי הקב"ה ששמר עלי בארצות הנכר, שומר עלי ועל בחירת-לבי גם בארצנו. העלבון שספגנו מחברינו, היה לברכה בעבורנו.

שנים מאוחר יותר הבנו את הטובה שצמחה לנו מהחלטתם למנוע מאתנו את הגשמת רצוננו. התפייסנו אתם ואנו חברים מן המניין בכינוסי ותיקי הקיבוץ. חברינו דאז התבגרו, התחתנו וגדלו משפחות והביעו לא אחת את פליאתם וצערם על התנהגות מזכירותם דאז עמנו. סלחנו להם, כי "גם זה היה לנו לטובה". יהי שם ה' מבורך.



חלוצי גוש עציון מובלים לשבי
ע"י חיילי הלגיון הירדני



ביום העליה לצין צודים

ע נ ת י ד נ ת י ד נ

בירושלים מצאה שושנה בית חם אצל אחיה חיים גמליאל ואשתו מרגלית, -ז"ל. הם קבלו ברצון בדירת החדר האחד, אך היא לנה בחדר אחותה שרה בנחלת-אחים, לא רחוק משם.

שושנה מצאה עבודה כמטפלת בתינוקת כבת שנה, במשפחה שגרה בשכונת רחביה. אבי התינוקת עבד במפעלי ים-המלח ובא הביתה רק לשבתות והאם עבדה במשך היום כרופאת-שיניים. שושנה היתה עצמאית בעבודתה, דבר שתאם את הידע והנסיון שלה מטירת-צבי. אם התינוקת סמכה עליה ואהבה אותה. אני לעומתה לא מצאתי עבודה ורוב זמני עבר בחיפוש פרנסה, אפילו רק ליום אחד. המצב הכלכלי במשק היה גרוע ושררה בטלה. האויר היה טעון מתח, השלטון הבריטי בארץ היה מעורער והמחתרות היהודיות ארבו להכות במרכזיו. היו אלה הימים לפני ההכרעה באו"ם על סיום המנדט הבריטי והצבעת האומות, אם לתת זכות ליהודים להקים מדינה משלהם, - ולערבים, לקבל חלק מארץ-ישראל. בשבתות התקיימו אסיפות עם מטעם "ההגנה" באחד מבתי הקולנוע במרכז העיר. הלכתי לשמוע את התדרוכים של דוברי "הישוב היהודי". אחת האמירות של דובר כזה נחקקה היטב בזכרוני: "אנו, היהודים, זקוקים לבטחון עם ביטחון" (בה"). - נרשמתי כמבוטל מחפש עבודה בשלושת הסתדרויות הפועלים: הכללית, של הפועל המזרחי ושל פועלי אגודת ישראל. אך לא זכיתי אפילו ליום אחד במשך כמה שבועות. לכן תרתי יום-יום אחרי קבלנים פרטיים, שהיו מוכנים להעסיק פועל בלתי-ליגאלי בעבור לירה בודדת ליום, בהחבא. זכורות לי כמה עבודות כאלה, כולן קשות לגופי הצנום, - אך הסכמתי להן באין לי פרנסה. ואוכל מאין ? מקום ללון היה לי, אך בעבור ארוחה בישיבה הייתי צריך לשלם ולנצל את משפחת חיים ומרגלית לא רציתי. מצבם הכלכלי היה כשל מפרנס בודד עם כמה ילדים ופרנסתו של חיים לא היתה מצויה אף היא. הוזמנתי אליהם בשבתות ונדמה לי, כי שושנה נתנה למרגלית ע"ה מהכנסתה בעבורי...?? כמה מן העבודות שלי:

1. פירוק תנור אפיה במרתף. החלונות נאטמו, כדי שלא יצא מהם אבק ומישהו בחוץ יחוש, כי כאן מתבצעת עבודה לא רשומה בהסתדרות... תחשבו מה נשמתי לריאותי וכמה חם ומחניק היה לי ? וכיצד יצאתי אחרי יום עבודה ? מאובק מכף-רגל ועד ראש.

2. ברחוב בן-יהודה נבנה בנין חדש וסחבתי על גבי שקי מלט לקומה השלישית, בעלותי בפיגום לולאתי פנימי. שקלתי פחות מכל שק, 50 ק"ג כל אחד.
3. בבנין הסמינר הדתי לבנים עבדתי במכוש בחפירה ובהעלאת אבנים לבנאים.
4. באתר בניה שהוכן, הרמתי שברי סלע אחרי פיצוץ "בארוט" על משאית הקבלן. אלה העבודות הבודדות הזכורות לי, כי כולן דרשו ממני מאמץ עליון, מפאת משקלי המועט.

סבלתי מכאבי בטן והתגלה, כי יש לי תולעים. תרופה שקבלתי שחררה אותי מהן, באחת השבתות. לקחתי את התרופה המשלשלת בליל הששי, כדי שלא אבטל את הסיכוי למצא עבודה בימות השבוע....

בבקרים קניתי לי חצי לחם, ק"ג ענבים ואשל וזה היה עקר המזון שלי במשך השבוע. בשבתות אכלתי את האוכל הטעים שהכינה מרגלית ע"ה למשפחתה ולנו. הסתגלתי מהר לסגנון השונה של הברכות והתפילות ואהבתי את השורשי של מנהגי תימן. אני מצידי תרמתי מן הידע שלי. למשל: על התקרה זחלה סממית הבתים, יצור מועיל ולא מזיק. אך במושגים של יהודי תימן היתה זו "בריה טמאה" ומזיקה. מאחר והילדים הקטנים פחדו בראותם "חיה טמאה" זו בביתם, עליתי בפשטות על כסא והוצאתי את הסממית מן הבית, תוך הסברי, כי יצור בלתי מזיק הוא. כך היתה בינינו הפריה הדדית במושגים ובהבנות. אהבתי לשהות אצלם.

חיפוש פרנסה - "מוסד יקיר"

באין סיכוי למצא לי עבודה מסודרת בירושלים, התחלתי לתור בארץ, כדי למצוא כזו. התענינתי בסביבות תל-אביב להתקבל כחלבן, דהיינו חולב פרות במשקי החלב שסיפקו מצרך זה לתושבי העיר. אך ללא הועיל. נסעתי צפונה לשדה-יעקב ולסג"רה באותה מטרה. אך העלייתי חרס בידי. המצב היה קשה. רוב הנסיעות עשיתי בטרמפים וכך הכרתי חבלי ארץ שלא יכולתי לטייל בהם לשם תענוג.

מישהו יעץ לי להתעניין במוסדות עלית נוער וכך הגעתי גם למוסד "יקיר" ליד כפר הרא"ה. והנה שם שיחק לנו מזלנו: כי מנהל המוסד, **מנחם בן משה** הציע לי ול**שושנה** עבודה ומיד: אני כחצרן בהנהלתו ו**שושנה** כמבשלת בהנהלתה של האקונומית **גוסטל**. המנהל החינוכי-רוחני היה הרב **שלמה צוקרמן**. היתה זאת מציאה של ממש. אין לי רישום מתי נסענו לכפר הרא"ה ומתי התחלנו שנינו לעבוד במוסד יקיר. אך זה היה כנראה בראשית חודש תשרי ה'תש"ח, אמצע ספטמבר 1947. דיוור מצאנו בשני חדרים נפרדים של צריף, אצל משפ" **קולה ומנדל גולדשמידט-צורף**, בכפר הרא"ה. **שושנה** גרה עם בחורה נוספת, **רבקה אנגל** ילידת המבורג, שגם היא החלה לעבוד באותו מוסד כאחות, זו שמזכיר אותה **אחי נתן** כאחות בקפריסין [מיד אגיע לפרק הזה !] ואני גרתי עם בחור עולה חדש, **משה סוריאנו**, אף הוא מן העובדים החדשים של מוסד יקיר. לאחרונה הגיעו ילדי עולים רבים ארצה והיה צורך בהגברת כח האדם במוסדות עלית הנוער.

[**משה ס.** נפל חודשים מעטים מאוחר יותר בקרבות קפי **עצין** עקובי הדם, הי"ד.]

תפקידי המעניין היה להפוך את הגבעה הסלעית של אבני כורכר לגבעה ירוקה. הייתי צריך להעסיק את ילדי המוסד בעבודת גינון קלה והתברר, כי הילדים נהנו לעבוד בהנחייתי. סיקול, דירוג, חפירת בורות ומילויים באדמה ולבסוף שתילת עצים רכים, זו העבודה שהתנסיתי בה בעין צורים ובכפר עציון. עכשיו הדרכתי נערים בני 10-12 בהפיכת ביתם לפינה ירוקה.



אחרי נתן במשפחתו עולים

כאן המקום להוסיף את רישומי אחי נתן על הקורות אותו ואת אשתו הטריה ויף, שהיתה בהריון כאשר הפליגו מצרפת. המשר לפרק העשה-עשר, עמוד 338: אחי ספרה, כי כאשר עמדו להתחתן הושמעו קולות, כי זה לא חכם ולא נכון להתחתן כאשר העתיד אינו נהיר לזוג הצעיר. הוא פליט שואה והיא צעירה. עכשיו גם רוצים לעלות באופן בלתי-חוקי וסוּזן בהריון? אך מוטי אמרה להם: לא מתחתנים ומולידים ילדים רק עם הראש... היא נתנה להם את ברכתם. כך בדיוק טענו נגדה ונגד אבי הי"ד, כאשר נולדה להם רוזל-נעה ב 1937. גם אז העתיד לא נראה דוקא בטוח וורוד...

"...בדצמבר 1946 הצטרף הזוג בצרפת לקבוצה שהתכווננה לעלות ארצה בעליה ב", הבלתי-חוקית. קודם הם שהו במחנה המעבר Pelissanne, בקירבת העיר מרסיי. מפקד המחנה היה אשר וטרטיל.

בסוף ינואר 1947 הפליגו באוניה "המעפיל האלמוני" מן הנמל Sete (דרומית ל Montpelier). הם היו 796 מעפילים. ליד חופי הארץ נתפסה האוניה הבלתי-ליגאלית ב 16.2.1947 ונגררה לחיפה. בו-ביום הועברו המעפילים לאוניה הבריטית Ocean Vigour, שהפליגה עמם לקפריסין. במחרת הורדו ממנה ליד העיר Limasol - לימסול ושם נאסרו במחנה החורף 65. כאשר המחנה הפך להיות מחנה לעליית-נוער, הועברו המבוגרים למחנה 67.

רפאל בכורס נולד בבית"ח הצבאי הבריטי ב 15.7.1947 - כ"ז בתמוז ה'תש"ז. הצוות היה ארץ-ישראלי, ביניהם היתה האחות גולדי שלזינגר, ילידת המבורג. הברית נערכה בבית החולים ולאחר מכן הועברה המשפחה הצעירה למחנה 64. בצריפים מיוחדים היו שם בתי התינוקות. בין האחיות היתה רבקה אנגל, גם היא ילידת המבורג. בראש הצוות עמד ד"ר פאלק, מאוחר יותר ניהל את בית"ח "העמק" ליד עפולה.

בנובמבר 1947, לרגל יום הולדתה של אליזבט מלכת אנגליה, הוענקו ל 300 משפחות סרטיפיקטים מיוחדים לעליה ארצה. באותה אוניית גירוש בה הובאו לקפריסין, הוחזרו עתה לחיפה ב 27.11.1947, אליה הגיעו בערב שבת "וישלה". למחרת בשעה ב 10.00 הורדו לחוף והוסעו למחנה העולים ברעננה. אחי מציין בהדגשה:

במוצאי שבת הוכרז באו"ם על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

אוסף כאן, כי ניסינו להקל עליהם את השהות הכפויה בקפריסין, במשלוח חבילות קטנות, כפי יכולתנו הכספית המצומצמת. לצערי לא יכולתי לקבל את פניהם בשערי הארץ, כי חליתי, כפי שאפרט בקטע הבא.



רפאל הקפריסאי



בהריון בקפריסין



הילדים בקפריסין

אמי מרטי עולה ארצה

במשך תשעת החודשים שנתן וויף חיכו לעלייתם ארצה בקפריסין, החליטה אמי לעלות אף היא. בעלה, אבי לא חזר מן השואה והציפיה, שיום אחד יופיע חי, התבדתה. ארבעת ילדיה הצעירים הגיעו בשלום לארץ-ישראל והתעורו בה והסיכוי שנתן עם אשתו והתינוק שנולד בשבי הבריטים יעלו בקרוב אף הם, היה טוב.



באמצעות ניירותיה שבידי, אוכל לשחזר את דרכה ארצה ב 28.10.47 הוחתם הפספורט הציפתי שלה בפריז והותר לה לעזוב את צרפת עם 5 לירות פלסטוניות, כדי להגר לפלסטין. ב 17.11.47 נרשם בתעודת העולה שלה, כי יוהנה בונדהיים הגיעה באוניה "מרטון לחיפה. כיעדה הראשון בארץ רשום: אל: פאול בונדהיים, קול-תורה, ירושלים.

הכלת פנים לא כ"כ חגיגית

באותה עת שכבתי חולה בצריף המגורים בכפר הרא"ה. זה כמה ימים סבלתי מדיזנטריה קשה. הרופא המקומי ד"ר אוסטרדיל צוה עלי לא לאכול שום דבר עד אשר יחלוף השלשול. שכבתי חלש במטתי, כאשר לפתע נפתחת הדלת ואמי עומדת מולי. היא באה כמובן לבקרני בימיה הראשונים בארץ. אינני זוכר היכן היא גרה אז? אני בכל אופן לא הייתי מסוגל לקבלה כראוי לה. אמי המנוסה ראתה כי מצבי אינו טוב כלל, הביעה את דאגתה באוזני שושנה וזו הלכה לקרא לרופא שנית, כי נחלשתי מאוד. למזלנו יצא הרופא הקבוע לחופשה ואחר החליף אותו. היה זה ד"ר טפליץ מפרדס חנה. כאשר נכנס לצריף התפתחה מיד שיחה עם אמי, בגרמנית. התברר, כי ד"ר טפליץ מהמבורג הוא. הוא סיכם את בדיקת מצבי בכך: "גברת בונדהיים, אם את רוצה שבנך יקום על רגליו, אז תקני לו מיד בקבוק של יין טוב ותרנגולת. תבשלי לו מרק חזק ותדאגי שישתה יין ויאכל את המרק. שושנה רצה מיד לקנות תרנגולת חיה, הלכה לשוחט לשחטה, מרטה את נוצותיה, הכשירה את הבשר ושתי הנשים הקרובות אלי הכינו לי מרק עוף נהדר. גם מן היין שתיתי כמצוות הרופא, שוטטנו וא לא לשונו ואמי יקנה ואזוניח בלגיון הזרים. ואמנם דרך טיפולו, צלחה. אחרי כמה ימים יכולתי שוב לקום על רגלי.

כמה שונה היה מצבי, לעומת מה שרציתי תמיד: לדאוג לאמי בבואה ארצה. עתה היתה זאת היא שדאגה לי, ביחד עם שושנה חברתי.

בימים הבאים מצאה אמי מקום עבודה על פי כישוריה: אקונומית ואם-בית בבית הצעירות מזרחי ברמת גן. החניכות הצעירות היו רובן חסרות בית ומשפחה, כי מעולות אירופה, פליטות השואה הן היו. גברת בונדהיים היתה להן כאם ממש. אמי היתה כעת בת 49. בתה הצעירה רוזל-נעה בת ה 10 באה אליה מחפץ חיים, לחיות עמה ברמת גן.

תרצה בת ה 19 חיתה במוסד לבנות בית-יעקב והתכוונה להיות מדריכת ילדים. ישראל בן ה 21 היה בחור ישיבה "בקול-תורה" בירושלים.

אני, בנה השני מנפרד-יוסף-משה הייתי בן 22 פלוס ועבדתי כחצרן במוסד לנוער עולה "יקיר" בכפר הרא"ה. לידי היתה העתידה להיות אשתי, שושנה. ליאונרד-נתן ואשתו סוזן הגיעו ארצה אחד-עשר ימים אחריה ושוכנו זמנית במחנה העולים ברעננה, כאשר עמם נכדה הראשון של אמי, רפאל.

אחרית דבר לספרי השני:

בשובינו תמה הגלות.

תמו הנודים בנכר, האדיסאה לצאצי הנריק.

זו החלה עם גירוש ספרד, אינוס משפחתנו בפורטוגל, הבריחה להמבורג ויצירת חיים יהודיים בגלוקשטאדט, באמסטרדם ולונדון. תיארתי דור אחרי דור בבונדה, אמדן, אלטונה והמבורג, עד לדור שלי ושל אחי.

סיימתי את ספרי הראשון עם אשליית בני הדור, כי השרות למען הארץ בה הם חיים כאזרחים שווים בחובות ולכן גם בזכויות. הרי הגברים הצעירים בני דור אבי ודודי השתתפו כחיילים גרמנים לכל דבר במלחמת העולם הראשונה. יש שנפצעו ואח אמי אף נפל "למען המולדת" הקיסרית-גרמנית.

ספרי השני מתאר את הקורות אותנו תחת משטר "נאציזם-סוציאליטי" (נאצי): ילדות, נעורים, הגליה ובריחות, עד אשר הועיד לנו ה" להתקבץ בארץ-ישראל. עמה בסוף שנת 1947 הכריזו האומות המאוחדות על זכותנו לקבל מדינה יהודית. בדיוק באותם ימים, הגיעה אמי היקרה ואחי הבכור ארצה. אפשר לציין מועד זה בשביל עם-ישראל, אך במיוחד בשביל צאצאי הנריק, -ענף ארנסט-אלעזר ויוהנה בונדהיים בנקודת אפס, ממנה יש להתחיל הכל מחדש.

אני מתכוון להמשיך בספרי השלישי, אם ירצה השם, לתאר את בניך משפחתינו בארץ.

בימים אלה, כשאני מסיים ספרי זה, אנו עומדים בשנת החמישים של מדינתנו, שהם גם חמישים שנות נישואי עם שושנה מבית גמליאל בארץ-אבותינו. התחתנו, נולדו לנו בנים ובנות; -נכדים ונכדות ולנתן אף נינים כן ירבו, שהם דור חמישי להורינו. אבי הי"ד לא זכה לראות בכך, כמו גם לא קדמון משפחתנו הנריק דיאס מילאנו, שניספה על קידוש השם על מוקד האינקוויזיציה הנוצרית-קטולית בליסבון. כמוהו כך אבינו, שניספה על קידוש השם על מוקד הנאציזם הגרמני במידנק, בהפרש של 334 שנים ביניהם.

אשתו של הנריק, -גויומר גומז, זכתה להקבר כיהודיה מן הראשונות בהמבורג, אחרי שחוותה את הצלתה והצלת בניה ובנותיה וכן נישואי חלק מהם. כך אמנו האמיצה, יוהנה בונדהיים לבית גליקשטאדט זכתה לחוות את הצלתה, את הצלת ילדיה ונישואיהם בארץ ישראל. היא זכתה לראות בחייה 23 נכדים ומעל 100 נינים, לפני שנלקחה נשמתה למרום, להתאחד שם עם נשמות יקיריה, והיא "באה בימים". אף אחד מקדמוניה לא זכה להקבר בארץ האבות, היא זכתה בזכות הגדולה הזו.

אני מקווה שתדעתי משהו לקוראי, בספרי את הקורות אותנו בשנים 1825-1947. זוהי אותו-ביוגרפיה, תיאור קורות חיי וחי אחי ואחיותי, כאשר המקורבים לנו מלווים את הקורות אותנו.

אשתי היקרה, שושנה לבית ג"מאל-גמליאל שמשפחתה עלתה עמה מתימן, צרפה לתיאורי את תיאוריה, כבת-בית, שכרתה עמי ברית-החיים.

ספרי הבא, בע"ה, כותרתו תהיה אם כן "זכרונות לבית-בן ברית". תם- אך עוד לא נשלם.

לירסטר בן ברית שלום,
 סיימתי את קריאת הספר "מגילה לגאולה", והוא מרתק מתחילתו ועד סופו.
 אינני זוכר אם קראתי אי פעם בספרות על מלחמת העולם עבודה כל כך
 יסודית וממצית. נתקלתי גם בהרבה מקומות אחרים "עבודתי" בסיפורים אחרים
 (כמו חציית גבול ספרד, שתיאור מואזמטי דומה מופיע בספרה של רות
 עוזרד "נעורים במלכודת") וכן בשמות אנשים שהיכרתי אישית (כמו פריץ
 ליכטנשטיין, שהיה חבר יגורר).
 אין לי אלא להודות לך שכתת לי לקרוא את הספר (זה לקח קצת זמן, מה
 לעשות...), ואני מעביר אליך כאן את הערכותי והמסקנה מאוד על המפעל
 הענקי שבנ"ת.

אני מודיר אליך את כתה"י. אם תרצה לבדוק אפשרות להוציאם בהוצאה
 לאור שלכן (לא הבנתי שיש לך כוונה כזאת), אנא פנה אל מנהל ההוצאה
 לאור, כי הדבר כרוך בכיסוי הוצאות.

רבינתים תודה רבה!

שלום

יורם מורדכי

24.11.98